ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

TOMUL 25 — 1972

1

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

Preţul unui abonament este de 180 lei.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii voluntari de presă din întreprinderi şi instituţii.

La revue „STUDII", REVISTĂ DE ISTORIE, paraît 6 fois par an.

Toute commande à l'étranger sera adressée à Întreprinderea ROMPRESFILATELIA, Boîte postale 2001 — telex 011631 — Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste au chez votre facteur.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „Studii", revistă de istorie. Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacţiei: B-dul Aviatorilor, nr. 1, Bucureşti, tel. 18. 25. 86.

studii

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 25, 1972, Nr. 1

SUMAR

50 DE ANI DE LA CREAREA UNIUNII TINERETULUI COMUNIST

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

TOME 25, 1972, N° 1

SOMMAIRE

CINQUANTENAIRE DE LA CRÉATION DE L'UNION DE LA JEUNESSE COMMUNISTE

50 DE ANI DE LA CREAREA UNIUNII TINERETULUI COMUNIST

DIN ACTIVITATEA STUDENȚILOR DEMOCRAȚI ȘI ANTIFASCIȘTI DIN ROMÂNIA

DE

GH. I. IONIȚĂ

În frontul larg al forțelor progresiste ale societății românești, studențimea, spre cinstea ei, a ocupat un loc de seamă în toate etapele de dezvoltare a școlii noastre superioare. Detașați în timp, de pe culmile pe care ne situăm azi ca participanți direcți la opera de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate în patria noastră, privim cu admirație în trecut, spre diferitele etape ale istoriei noastre naționale, la zbuciumul atîtor generații de studenți și recunoaștem în fiecare caz în parte ceva din lupta îndelungată, clocotitoare, eroică și grea pentru libertate, dreptate și progres social dusă neabătut de masele populare prea nedreptățite și nesocotite sub toate regimurile bazate pe exploatarea omului de către om. Gîndurile noastre se îndreaptă cu aleasă prețuire, mai întîi de toate, la generațiile de studenți din veacul trecut și de la începutul veacului nostru, la tradiția umanistă, progresistă, socialistă pe care cei mai distinși reprezentanți ai lor au creat-o ori au simțit nevoia organică de a se încadra în ea.

De la Gheorghe Lazăr, întemeietorul în 1818 a ceea ce s-a numit „Școala academicească de științe filozoficești și matematicești" — instituție ce prezenta multiple valențe revoluționare încă atunci — și pînă la etapa istorică ce ne va preocupa în acest articol, istoria învățămîntului superior românesc a încorporat organic o cuprinzătoare și continuă mișcare democratică și progresistă a studențimii, în avangarda căreia s-au situat întotdeauna fiii păturilor și categoriilor sociale direct producătoare de bunuri materiale. „Discipolii lui Lazăr nu fură din fii de boier, ci din treptele mai de jos. . .Treapta de jos a înțeles în 1816 pre Lazăr și la 1821 pre Tudor Vladimirescu" [1], ne spune V. A. Urechia în a sa *Istorie a școalelor*.

[1] V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. IV, București, 1901, p. 193.

„STUDII", tomul 25, nr. 1, p. 5–28, 1972.

Saltul produs în întreaga viață social-politică a țării la jumătatea veacului trecut prin apariția proletariatului și, la scurt timp după aceasta, prin unirea socialismului științific cu mișcarea muncitorească n-a rămas fără ecou în rîndurile studențimii. „Pe portița pe care au pătruns ideile socialiste în facultate a pătruns și sentimentul demnității și spiritul de revoltă" [2], avea să constate cu dreptate C. Bacalbașa într-una din scrierile sale.

Efectul imediat l-a constituit intrarea în luptă — alături de proletariat și de celelalte mase de oameni ai muncii — a studenților progresiști. Receptivitatea lor la tot ce era nou în frămîntările social-politice ale timpului n-a întîrziat să se arate. În 1880, la Iași, s-a desfășurat prima acțiune grevistă de amploare a studenților îndreptată împotriva grelelor condiții de învățătură și viață, împotriva abuzurilor claselor exploatatoare. O sumedenie de asociații studențești cu activitate permanentă, remarcabilă chiar, în unele cazuri, ilustrează istoria acestei faze de început a mișcărilor progresiste ale tineretului universitar din țara noastră. Ar fi, poate, temerar să încercăm să amintim aci fie și pe cei mai de seamă reprezentanți ai acelor distinse generații, dar o vom face totuși — cu riscul de a omite chiar, nedorit de noi, pe unii dintre ei —, fiind în intenția noastră de a reține în primul rînd pe unii dintre aceia care, după încheierea studiilor, au devenit ei înșiși purtători ai făcliei culturii autentice, figuri luminoase de universitari, educatori prestigioși ai noilor generații de studenți, propagatori ai ideilor celor mai înaintate ale vremii, ai ideilor materialiste, socialiste. Este cazul lui C. Dobrogeanu-Gherea, al fraților Nădejde, Garabet Ibrăileanu, Raicu Ionescu-Rion, C. I. Parhon, Al. A. Bădărău, C. I. Istrati, Emil Racoviță, Dimitrie Voinov, Vasile Conta, Gr. Cobălcescu, Ștefan Stîncă, I. Cantacuzino ș.a.

Avîndu-i ca portdrapel și simbol pe aceștia și pe mulți alții asemenea lor, pe drumul unor tradiții autentice de umanism, de progres au apucat și au mers fără a se rătăci zeci de generații de studenți de-a lungul atîtor decenii, făcînd fală învățămîntului, științei și culturii românești și pregătind, totodată, treaptă cu treaptă — cu mijloacele ce le-au stat la îndemînă —, atingerea înălțimilor pe care ne situăm astăzi și spre care atîția iluștri înaintași au năzuit cu sinceritate și dăruire. Încrederea studențimii în poporul muncitor și asimilarea de către popor a efortului de luptă al tineretului studios au asigurat succesul pe acest drum atît generațiilor mai vechi cît și celor care astăzi, în plină epocă de înflorire socialistă a patriei, ostenesc sub steagul glorios al semicentenarului Partid Comunist Român pe calea îndreptată spre ridicarea patriei pe noi culmi ale culturii și civilizației.

Condițiile grele de învățătură și viață, chinuitorul sistem al taxelor școlare, a căror greutate o resimțeau din plin studenții provenind din păturile sociale sărace, accesul limitat la învățătură pentru fiii de muncitori, țărani, pentru studenții nevoiași în genere au determinat — în

[2] C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I, București, 1929, p. 308.

întreaga perioadă interbelică—existenţa unei permanente stări de nemulţumire, de agitaţie şi nu de puţine ori această stare a dus la izbucnirea revoltei [3].

Partidul Comunist Român s-a preocupat încă din momentul înfiinţării sale de problemele studenţimii. Sub îndrumarea sa au acţionat încă din 1921 toţi factorii implicaţi într-un fel sau altul în problemele tineretului universitar. „Studenţii, alături de muncitorime — se putea citi în ziarul „Tineretul socialist" din 17 decembrie 1921 —, păşesc la lupta cea mare pentru dărîmarea unei stări sociale de nesuferit şi pentru înfăptuirea celui mai frumos dintre idealuri, al dreptăţii şi înfrăţirii internaţionale". Conştiinţa de clasă muncitorească a început încă din acele momente să pătrundă din ce în ce mai adînc în universităţi. Elementele cele mai înaintate ale studenţimii se încadrau în mişcarea revoluţionară a clasei muncitoare. Organizarea unei mişcări revoluţionare studenţeşti a devenit o problemă la ordinea de zi şi s-a menţinut astfel pînă cînd primele forme de asociere studenţească au devenit fapt împlinit. Spre acest pas au condus şi împrejurările în care încercarea de pătrundere în viaţa universitară a curentelor anarhice, extremiste — cuziste şi legionare mai ales — s-a izbit de o reacţie vie de protest în rîndurile studenţimii, determinînd întreţinerea unui climat permanent de luptă antifascistă. Pe un asemenea teren, chemările şi indicaţiile comuniştilor, ale uteciştilor au prins de fiecare dată viaţă în rîndurile studenţimii, ajungîndu-se nu în puţine cazuri la organizarea unor riposte dintre cele mai energice împotriva fascismului.

Pentru cultivarea climatului favorabil luptei democratice, antifasciste în universităţile noastre în anii dintre cele două războaie mondiale a fost de mare folos faptul că au existat, în unele perioade, în fruntea acestor instituţii de cultură — atîta timp cît s-au putut menţine — elemente progresiste prestigioase, ele însele participante active la lupta pentru drepturi şi libertăţi democratice, pentru progres social, împotriva fascismului, pentru independenţa şi suveranitatea ţării. Astfel, rectoratul universităţii clujene a beneficiat multă vreme de serviciile ilustrului înaintaş al psihologiei româneşti, prof. Florian Ştefănescu-Goangă [4]. Ca şi alţi intelectuali cu vederi democratice, progresiste, el a luptat pentru întronarea în universitate a unui climat de studiu şi de viaţă ferit de orice vicii determinate de creşterea treptată a primejdiei fasciste. În studenţimea democrată, antifascistă, rectorul clujean a avut permanent un sprijin real. Tocmai de aceea bandele fasciste legionare au pus la cale un atentat asupra lui. Odioasa încercare de asasinat s-a produs în 1938, cînd elemente declasate, huliganice, fasciste au tras focuri de revolver asupra distinsului savant şi rector [5].

---

[3] Numeroase date în legătură cu aceasta se găsesc în lucrarea lui T. Caranfil, intitulată *Din luptele studenţimii democrate*, Bucureşti, Edit. tineretului, 1956.

[4] S-a născut în 1881 la Curtea de Argeş. Studiile le-a făcut în oraşul natal, apoi la Bucureşti şi Leipzig. În 1920 devine profesor la Universitatea din Cluj, iar din 1932 rector al aceleiaşi instituţii (vezi detalii în articolul lui Paul Dobrescu, *Florian Ştefănescu-Goangă, ilustru înaintaş al psihologiei româneşti*, în „Scînteia" din 6 aprilie 1971).

[5] Din fericire nu a fost rănit mortal. Dar, o dată cu venirea la putere în septembrie 1940 a dictaturii militare-fasciste, el a fost înlocuit din funcţia de rector.

Dintre exemplele similare ce se pot da în continuare, unul se impune cu deosebire, cel al reputatului profesor ieșean Traian Bratu [6], prieten apropiat al studențimii democrate, antifasciste, apărător al studenților comuniști în fața instanțelor judecătorești burgheze [7] și un aprig adversar al curentelor fasciste, al legionarismului și cuzismului. Temerarele-i inițiative de înlăturare a elementelor fasciste din viața universitară nu au rămas fără urmări, acestea din urmă pregătindu-i în taină suprimarea. Bestiala încercare s-a produs în ziua de 1 martie 1937 [8].

Oprindu-ne aici cu exemplele desprinse din galeria distinșilor rectori care au onorat învățămîntul românesc în acei ani — poate mai presus de toate prin patriotismul și antifascismul lor —, dorim să apreciem în continuare faptul că a fost de cel puțin de o tot atît de mare importanță faptul că studențimea democrată, antifascistă a beneficiat în aceeași perioadă de îndrumarea și sprijinul acordat de un impresionant număr de cadre didactice de mare prestigiu ale căror simțăminte patriotice, antifasciste s-au împletit în teorie și practică cu o prodigioasă activitate didactică, științifică și educativă universitară. Ne-am face o datorie de mare cinste să amintim în cele ce urmează doar numele cele mai prestigioase dintre cele prestigioase care se pot evidenția în această direcție : Gh. Agavriloaie, Petre Andrei, Dan Bădărău, Nicolaie Bagdasar, Constantin Balmuș, Octav Botez, Traian Bratu, Paul Bujor, Tudor Bugnariu, George Călinescu, Radu Cernătescu, Șerban Cioculescu, Al. Claudian, Petre Constantinescu-Iași, Mircea Florian, Traian Gheorghiu, H. Hortolomei, Iorgu Iordan, Nicolae Iorga, Virgil Madgearu, Gh. Marinescu, I. I. Mironescu, Vasile Mîrza, Al. Myller, C. Motaș, Ilie Murgulescu, Ștefan Nicolau, Valeriu Novacu, C. I. Parhon, Emil Petrovici, Al. Philippide, Grigore T. Popa, Gh. Vlădescu-Răcoasa, Vasile Rîșcanu, Al. Rosetti, D. D. Roșca, Liviu Rusu, Simion Sanielevici, Traian Săvulescu, Simion Stoilov, Florian Ștefănescu-Goangă, Tudor Vianu, Gh. Vrînceanu, Barbu Zevedei ș.a. Desigur, cu excepția intelectualilor comuniști, unele din persoanele amintite au fost uneori tributare limitelor de clasă, neputîndu-se desprinde total de pe pozițiile sociale pe care se aflau bine ancorate. Valoroasă rămîne în fiecare caz în parte, însă contribuția adusă la dezvoltarea științei, a culturii și, totodată, la mișcarea antifascistă a poporului român.

Încercări de organizare a tineretului studențesc, comuniștii și, sub îndrumarea acestora, uteciștii au făcut încă acum cinci decenii, din

[6] Născut în 1875 la Rășinari (Sibiu). Studiile le-a făcut la Sibiu, București și Berlin. De la 25 noiembrie 1921, cu unele întreruperi, a condus, în calitate de rector, Universitatea din Iași pînă la 1 iunie 1938.

[7] Sînt bine cunoscute, de pildă, acțiunile insistente cu ajutorul cărora rectorul ieșean a apărat în fața justiției pe studentul comunist Timotei Marin în anul 1921 (vezi detalii în articolul lui Stelian Neagoe, *Traian Bratu — profesor și militant antifascist*, în „Cronica" din 8 august 1970). Glasul său răspicat de apărare a studentului comunist ieșean a fost auzit în acel an în instanță chiar în capitala țării, în plin proces al congresiștilor comuniști, în Dealul Spirii.

[8] Din fericire, nici această josnică încercare n-a reușit, rectorul ieșean reluîndu-și după vindecare munca cu o rară conștiinciozitate și cu o neclintită dorință de a duce pînă la capăt lupta cu tenebroasele agitații și acțiuni ale fascismului, mult intensificate în acele momente ca urmare, mai ales, a impulsurilor primite de peste hotare din partea Germaniei hitleriste și a sateliților săi revanșarzi, războinici, revizioniști.

momentul constituirii partidului şi, apoi, a organizaţiei revoluţionare de tineret. Au şi fost obţinute o serie de rezultate imediate, dar un prim succes mai important în urma acestor eforturi s-a obţinut în anul 1925, o dată cu punerea bazelor Uniunii studenţilor independenţi, al cărui preşedinte a fost Mihai Ciobanu [9]. Uniunea a desfăşurat o prodigioasă activitate pe tărîmul luptei pentru îmbunătăţirea condiţiilor sociale şi profesionale ale studenţilor, mai întîi de învăţătură şi de viaţă ale acestora, pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor democratice, pentru promovarea gîndirii materialiste, împotriva pătrunderii morbului fascist în viaţa universitară, pentru democratizarea învăţămîntului superior. Prin obiectivele luptei şi prin activitatea practică desfăşurată, organizaţia s-a apropiat mult de partidul comunist, de U.T.C., secondîndu-le în acei ani în ce priveşte preocuparea lor pentru problemele studenţimii. Lucreţiu Pătrăşcanu, din însărcinarea P.C.R., s-a preocupat insistent de problemele organizaţiei, împreună cu alţi activişti ai partidului.

Cea mai importantă organizaţie democratică, antifascistă a studenţimii în întreaga perioadă interbelică a fost Frontul Studenţesc Democrat, care a luat fiinţă în primăvara anului 1935 [10], mai întîi la Bucureşti, apoi la Cluj [11], la Iaşi [12] şi în alte centre. „Frontul nostru s-a dezvoltat repede — scria nu de mult Mihail I. Dragomirescu —, stimulat de activitatea neobosită a utecıştilor, care, deşi se aflau în ilegalitate, dinamizau lupta studenţimii democrate, sub directa îndrumare a Partidului Comunist Român" [13].

Ca preşedinte al conducerii centrale a F.S.D. a fost ales Gheorghe Rădulescu, pe atunci student la Academia comercială, membru al U.T.C.; secretar general al organizaţiei au fost Mihail I. Dragomirescu şi, pentru un timp mai scurt, Alexandru Predescu.

Rîndurile organizaţiei au fost onorate cu prezenţa activă încă în primele momente după înfiinţarea ei de reprezentanţii cei mai distinşi

---

[9] În revista „Forum", nr. 5/1971, p. 78—79, acad. prof. Al. Graur a evocat — pe baza unor amintiri de participant direct la lupta democratică a studenţimii — figura luminoasă a lui Mihai Ciobanu, deosebitele sale calităţi politice, morale.

[10] Ziarul „Adevărul" informa la 11 mai 1935 că, în urma unor discuţii purtate între o serie de reprezentanţi ai studenţilor democraţi, s-a constituit un comitet mixt, menit să coordoneze activitatea în vederea realizării unui amplu program de revendicări studenţeşti. Sensul politic al acestei mixtări a comitetului de iniţiativă era mult mai profund decît ar părea la o simplă lectură. Inspirîndu-se din realitatea politică a acelor timpuri, în care la noi, în România, ca, de altfel, în multe alte ţări ale lumii, se făceau eforturi pentru realizarea unor largi fronturi populare antifasciste, care să cuprindă laolaltă cele mai diferite partide şi grupări politice nefasciste şi antifasciste, studenţii democraţi s-au orientat şi ei spre găsirea unei formule în care în organizaţia lor să fie încă de la început înregimentaţi tineri universitari de diferite apartenenţe politice: comunişti, socialişti, naţional-ţărănişti, radical-ţărănişti etc., inclusiv neîncadraţi politic. Singura condiţie ce se punea de la început era ca toţi aceştia să dovedească în lupta zilnică antifascismul lor, aderenţa totală la obiectivele patriotice, democratice ale organizaţiei.

În jurul înfiinţării şi activităţii noii grupări politice, presa vremii a făcut ample comentarii în zilele următoare. La 21 iunie 1935, de pildă, Petre Pandrea semna în „Adevărul" un consistent articol de susţinere a ideii necesităţii Frontului Studenţesc Democrat.

[11] I. Babici, *Aspecte din lupta antifascistă a studenţimii din Cluj în perioada 1934—1937*, în „Analele ... ", 1956, nr. 3, p. 147—158.

[12] *Timp eroic*, Iaşi, Edit. Junimea, 1971, p. 71—87. Alexandru Bîrlădeanu a fost preşedintele secţiunii, iar Al. Voitin secretar (*op. cit.*, p. 73—74).

[13] Mihail I. Dragomirescu, *O demonstraţie nocturnă*, în „Magazin istoric", 1969, nr. 5, p. 55.

ai studențimii, de numeroase nume de care avea să se vorbească mult timp după aceea și de care vorbim cu deosebită stimă și căldură și astăzi. Am aminti, cu titlu de exemplu, dintre aceștia pe următorii membri ai F.S.D. din capitala țării : *Facultatea de litere și filozofie* : Alexandru Balaci, Miron Constantinescu, Constanța Crăciun, Nicolae și Lucia Djamo, Mihail I. Dragomirescu, Vasile Florescu, Constanța Martinovici, Vera Frimu, Tașcu Gheorghiu, Elena Joja, Mihai Levente, Mironica Mihail, Radu Justinian Nica, George Orzea, Constanța Predescu — Oprea, Ștefan Popescu, Elena Secară—Moldovan, Ion Stancu, Virgil Teodorescu, M. Șcra, Gellu Naum, Eugen Schileru, Virgil Solomonide (André Kédros), D. Trost ; *Academia comercială* : Gheorghe Rădulescu, Constantin Arămescu, Victor Brînză, Ovidiu Caraiani, Mihail Fîrșirotu, Dumitru Fara, Mihai Hașeganu, Petre Gheorghiu, Victor Iliu, Vasile Malinschi, Manea Mănescu, Roman Moldovan, Gh. Naumescu, Constantin Nisipeanu, Constantin Pintilie, Florentin Secară, V. Domocoș ; *Arhitectură* : Gheorghe Drăgulescu, Cornelia Peiulescu ; *Științe* : Gheorghe Dumitrescu, Andrei Popovici, Mircea Vasilescu ; *Drept* : Mircea Brătucu, Dimitrie Cardo, Ovidiu Constantinescu, Ilie Konstantinovski, C. Dumitrescu-Ceacu, Constantin Georgescu, George Macovescu, Dante Gherman, V. Manolache, Corneliu Mănescu, C. Mitrică, Alexandru Predescu, Dinu Mihail, Petre Vulpescu ; *Politehnică* : Cioroiu Răducanu, Constantin Dobrescu, Emanoil Florescu, G. Găvănescu, Andrei Georgescu, Igor Ivanov, Nicolae Korcinski, Teodor Mărășescu, Dimitrie Praporgescu, Vasile Tacu, Valeriu Țăruș ; *Agronomie* : Nicolae Anghel, Ștefan Dimancea, Neagu Marin, Teodor Martin, Dumitru Ștefănescu, Mircea Doucet, Jijie Barbu, Roman Rusnac.

La *Iași*, printre fruntașii secțiunii F.S.D. se numărau : Alexandru Bîrlădeanu, Constantin Dimitriu, Ion Ocneanu, Năstase Popescu, Emil Popovici (Gălușcă), Paul Radu, Constantin Zosin, Ion Zaharia, Alexandru Voitinovici, Al. Antohi.

La Cluj, printre alții, activau : Zoe Bugnariu, Ștefan Cleja, Traian Dinculescu, Aron Costea, Simion Chișu-Pop, Petru Manu, Gheorghe Micle, Ion Mîzgăreanu, Eduard Mezincescu, Ion Oancea, Grigore Popa, Gheorghe Adorian, Mircea Biji, Gheorghe Timaru, Camil Suciu, Bucur Șchiopu, Ion Valea, Constantin Zaharia, Ion Vințe, V. Pogăceanu, Vasile Vlăsceanu, D. Mitoc, Gheran Morariu, Nicolae Moldovan, Vasile Vlasiu, Sergiu Vrejbă [14].

De-a lungul activității sale, Frontul Studențesc Democrat a inițiat și organizat, conlucrînd îndeaproape cu Uniunea Tineretului Comunist, multiple acțiuni [15] pentru îmbunătățirea condițiilor de învățătură și de viață ale studențimii, împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea drepturilor și a libertăților democratice ale maselor, pentru salvgardarea

---

[14] Valoroasa reconstituire a listei principalilor fruntași ai Frontului studențesc democrat aparține lui Mihail I. Dragomirescu și a fost făcută cunoscută în revista „Magazin istoric", 1969, nr. 5, p. 55—56 ; Date interesante de acest gen se pot găsi și în lucrarea *Timp eroic*, Iași, Edit. Junimea, 1971, p. 7—109.

[15] Detalii se pot găsi în cartea lui T. Caranfil, *Din luptele studențimii democrate*, București, Edit. tineretului, 1956. Spațiul ce se acordă articolului de față nu ne permite să tratăm în detaliu activitatea organizației, ci ne determină la selectarea cîtorva acțiuni mai semnificative la care ne vom referi pe parcurs.

independenţei şi a suveranităţii patriei, pentru apărarea integrităţii sale teritoriale.

O pagină importantă au înscris-o studenţii democraţi în istoria acelor ani şi prin participarea lor la activitatea organizaţiilor de masă legale create, conduse sau aflate sub influenţa P.C.R. Din rîndurile unor organizaţii cum au fost : „Comitetul naţional antifascist", „Comitetul naţional antifascist al femeilor", „Comitetul naţional antifascist al tineretului", „Amicii U.R.S.S.", „Blocul democratic", „Societatea pentru întreţinerea raporturilor culturale dintre România şi U.R.S.S.", „Comitetele pentru apărarea antifasciştilor", „Grupul avocaţilor democraţi", „Liga contra prejudecăţilor", „Ajutorul roşu", „Patronajele populare", „Comitetul român al Reuniunii universale pentru pace", „Comitetele Pro-Spania", „Tinerimea amică româno-franceză", „Amicii Cehoslovaciei", „Uniunea patrioţilor", „Apărarea patriotică" ş.a. au făcut parte şi un mare număr de studenţi, mulţi dintre ei efectuîndu-şi ucenicia politică în acest cadru. Rapoarte ale organelor de urmărire burgheze ne dau azi posibilitatea să surprindem felul în care ele însele priveau cu nelinişte prezenţa studenţilor în acest cadru, apreciind că asemenea participări erau de natură să creeze noi probleme în mediul universitar. Se avea, desigur, în vedere faptul că spiritul combativ, revoluţionar creştea şi mai mult în rîndurile studenţimii.

Fie în calitate de membri ai acestor organizaţii de masă, legale şi, în primul rînd, ai Frontului Studenţesc Democrat, de comunişti şi utecişti — unii dintre ei — sau de simpli simpatizanţi ai mişcării comuniste, democratice, antifasciste, o bună parte a studenţimii, animată de puternice sentimente patriotice, antifasciste, antihitleriste, au contribuit activ în acei ani la reuşita principalelor acţiuni de masă, a întrunirilor şi a demonstraţiilor antifasciste, la înfruntarea deschisă cu forţele reacţionare şi fasciste în alegerile comunale, judeţene şi parlamentare, la apărarea sediilor grupărilor revoluţionare, a redacţiilor gazetelor democratice primejduite de fascişti.

Cu privire la participarea tineretului la luptele de clasă din perioada interbelică, în literatura de specialitate au apărut în anii puterii populare o serie de contribuţii, dintre care unele valoroase. Mai puţin s-a scris despre acţiunile studenţeşti ale acelor ani şi este regretabil, căci pentru tineretul studios de astăzi ar avea o valoare educativă deosebită cunoaşterea cauzelor profunde care au generat acele mişcări şi desfăşurarea lor adesea de-a dreptul revoluţionară. Nu dispunem de spaţiul necesar pentru a ne referi pe larg la luptele greviste ale studenţimii. Am dori să amintim totuşi acţiunile greviste din anii crizei economice de la o serie de facultăţi din capitală (îndeosebi de la drept), grevele de la începutul anilor 1935 de la Facultatea de drept din Bucureşti, larg sprijinite de studenţii medicinişti din capitală şi de cei de la drept din Iaşi şi Cluj. Pentru a concretiza mai mult tratarea, ne vom referi în continuare pe larg la una dintre cele mai importante acţiuni studenţeşti, şi anume la greva de la Academia comercială desfăşurată în Bucureşti în 1938 [16]. Sporirea taxelor de înscriere de la 150 de lei la 2 150 de lei,

---

[16] Vezi detalii în *Tradiţiile revoluţionare şi educaţia tineretului*, Bucureşti, 1970 (Gh. I. Ioniţă, *Consideraţii privind lupta democratică, patriotică, antifascistă a tineretului din România* ..., p. 45–47).

majorarea taxelor de examen, prețurile inimaginabile ale cursurilor universitare, lipsa cronică de cămine și cantine, care să fie accesibile veniturilor modeste ale multora dintre ei, au determinat în 1937—1938 scăderea numărului de studenți ai Academiei comerciale din București la 2 533 față de cei 3 933, cîți fuseseră înscriși în anul precedent. Parcă pentru a pune vîrf la toate acestea, rectoratul a dispus desființarea sesiunii ordinare din februarie, exmatricularea unui număr de 2 000 de studenți, care, datorită condițiilor grele, nu și-au putut susține toate examenele și, împotriva tuturor așteptărilor, majorarea taxei de înscriere în anul preparator la 4 150 de lei. Nu e de mirare, astfel, că mulți studenți erau nevoiți, pentru a se menține la suprafață, să lucreze ca hamali de noapte în gară sau ca ajutori de chelner în localurile din capitală.

În fața acestei situații, comitetul studențesc al academiei a fost silit de masa studenților să înainteze rectoratului și consiliului profesoral o scrisoare, solicitîndu-le înțelegere și sprijin. Neluată în seamă, datorită influenței exercitate asupra acestor foruri de elemente legionare, scrisoarea a rămas fără răspuns. Un alt memoriu, semnat la 13 decembrie 1937 de peste 1 200 de studenți, le silește însă, sub amenințarea directă cu grevă, să promită convocarea consiliului profesoral pentru examinarea doleanțelor studenților. Consiliul însă nu s-a ținut la data fixată. Mai mult chiar, ca un răspuns parcă, după vacanța Crăciunului a mai fost exmatriculat un lot impresionant de studenți.

Situația era grea. Greva nu mai trebuia amînată. Sub conducerea celulei de partid din Academia comercială, studenții obligă comitetul asociației, aflat sub influența unor elemente reacționare, să convoace adunarea generală. În acea memorabilă zi de 11 ianuarie 1938, masa studenților, și nu comitetul asociației, declară greva, cerînd anularea exmatriculărilor, acordarea sesiunii ordinare în februarie, revenirea la taxa de înscriere de 150 de lei și deblocarea examenelor din ciclul I pentru admiterea în ciclul doi. Printre animatorii grevei se numărau Gheorghe Rădulescu, Manea Mănescu, Roman Moldovan, Mihai Hașeganu, Mihail Fîrșirotu și Vladimir Domocoș.

Abia acum, cînd nici un student nu s-a mai prezentat la cursuri, rectoratul a început să-i ia în seamă. Consiliul profesoral s-a ținut imediat, amenințînd cu închiderea academiei în cazul continuării grevei. Studenții nu s-au lăsat intimidați. Încurajați în felurite chipuri de colegii de la Academia comercială din Cluj, de la facultățile de medicină și de litere și filozofie din București, ca și de alți simpatizanți, au hotărît să nu dea înapoi. Publicațiile „Reporter", „Lumea românească", „Dacia nouă", „Argus", revista „Preocupări economice și financiare", editată de studenții academiei, ca și alte organe de presă aveau în focarul obiectivului greva studențească, informînd opinia publică despre acțiunile în sprijinul revendicărilor studenților.

Principala sarcină era acum neutralizarea acțiunilor unor spărgători de grevă. Aceștia nu erau dintre studenți, ceea ce pentru greviști era un motiv în plus de mîndrie. O tentativă de spargere a grevei a avut loc cu prilejul organizării așa-zisei „consfătuiri" dintre profesori și studenți, cînd au fost aduși legionari în cămăși verzi și cuziști în cămăși albastre, cu atitudine vădit antigrevistă. În sala arhiplină, într-o atmos-

feră supraîncărcată, în pofida tuturor ameninţărilor, studenţii au declarat răspicat : greva nu va înceta pînă nu se vor satisface revendicările. Legionarii şi cuziştii, cu toată uniforma lor, s-au temut să acţioneze mai dur. Adunarea s-a terminat în sunetele Marşului Frontului Studenţesc Democrat :

„...Cu noi este poporul
Al nostru-i viitorul
Şi-al tuturor acelor ce muncesc
Studenţi democraţi, înainte...".

Faţă în faţă cu hotărîrea studenţilor grevişti, rectoratul a trebuit să ţină seama de cererile lor legitime. Astfel. s-au anunţat aprobarea sesiunii din februarie, reînscrierea exmatriculaţilor şi revizuirea rigidităţii regulamentului academiei. Aşa se explică faptul că în anul universitar imediat următor, 1938—1939, numărul studenţilor a crescut de la 2 533 la 3 598.

La 25 ianuarie 1938, după două săptămîni de apărare fermă a principiilor pentru care a fost declarată, greva a luat sfîrşit cu aprobarea revendicărilor studenţilor. Greva n-a fost un fapt izolat, ci o continuare firească a acţiunilor studenţeşti conduse de partid pentru un învăţămînt democratic, împotriva diversiunilor fasciste, împotriva huliganismului şi a actelor de teroare legionare.

În ansamblul formelor de acţiune revoluţionară, democratică, antifascistă folosite de studenţimea democrată în întreaga perioadă interbelică, un loc de seamă l-a ocupat organizarea unor mari întruniri şi manifestaţii de stradă, în cadrul cărora ea şi-a făcut cunoscute ţelurile politice, revendicările şi a demonstrat hotărît pentru respectarea drepturilor ce i se cuveneau. Exemple pot fi date foarte multe, dar încercînd să ne referim numai la cîteva şi, desigur, la cele mai importante, ar trebui, poate, să evocăm mai întîi marea manifestaţie studenţească de stradă din capitală de la 23 ianuarie 1936 [17]. Pentru organizarea acţiunii, conducerea F.S.D. a adresat studenţimii, cu mult timp înainte, un apel, în care printre altele, se spunea : „Pentru interesele noastre şi pentru apărarea viitorului culturii româneşti, ianuarie [18] trebuie să însemne începerea unei lupte". Un alt apel, apărut în presa cotidiană chiar în după-amiaza zilei de 23 ianuarie, aducea la cunoştinţă ordinea de zi a întrunirii ce urma să se desfăşoare la sediul P.R.Ţ. din Calea Victoriei 18 (Pasajul Vilagros) : „Ce este Frontul Studenţesc Democrat ? 2. Situaţia la Facultatea de drept. Înscrierea la examene şi „legea avocaţilor" ; 3. Situaţia la Şcoala politehnică ; 4. Sesiunea din februarie la Facultatea de litere" [19].

Către 8 seara, ora începerii întrunirii, spre localul din Pasajul Vilagros afluau sute şi sute de studenţi. Atmosfera în care s-a deschis întrunirea a fost extrem de combativă. Discursurile ţinute de Gheorghe Rădulescu, Victor Gherasim, Petre Vulpescu, Alexandru Cioc şi Radu Olteanu au sporit şi mai mult gradul combativităţii. Totul avea să ia

---

[17] În revista „Magazin istoric", 1969, nr. 5, Mihail I. Dragomirescu a evocat cuprinzător această acţiune sub titlul *O demonstraţie nocturnă*.

[18] Aluzie la ziua întrunirii.

[19] „Adevărul" din 23 ianuarie 1936.

însă o întorsătură în momentul în care un grup de huligani fasciști pătrunși în sală au început să vocifereze, au produs un scurtcircuit la instalația electrică și au aruncat fiole cu gaze lacrimogene. Organizațiile fasciste, prin trimișii lor, își dovedeau încă o dată profilul lor politic. Intervenind prompt, participanții la întrunire au izbutit în timp scurt să înlăture din sală pe fasciști, să restabilească ordinea și cu aceasta întrunirea a continuat, încheindu-se după cîteva ceasuri cu votarea unei ample moțiuni democratice, antifasciste. Cu mare însuflețire s-a ieșit apoi pe Calea Victoriei și, după alcătuirea coloanei, în care s-au încadrat toți participanții la întrunire, a fost organizată o grandioasă demonstrație nocturnă de stradă sub lozincile: „Jos fascismul!", „Trăiască Frontul Studențesc Democrat!", „Trăiască lupta antifascistă!", „Vrem pace!", „Studenți democrați, înainte!". Demonstranții s-au îndreptat spre redacțiile ziarelor „Dimineața" și „Adevărul", unde o delegație reprezentativă a prezentat textul moțiunii pentru a fi publicat și a cerut înfierarea în coloanele ziarelor a acțiunii trădătoare, antinaționale, huliganice, a organizațiilor fasciste. Demonstrația a continuat apoi în fața redacției gazetei fasciste „Porunca vremii" în semn de înfierare a fascismului și susținătorilor lui. De acolo, coloana a ieșit din nou în Calea Victoriei, continuînd demonstrația pînă cînd înspre ea s-au năpustit forțele de represiune trimise de guvernanți pentru a reduce la tăcere această memorabilă ridicare la luptă a studențimii. Astfel se încheia una din marile acțiuni ale studențimii democratice, antifasciste, una dintre acele acțiuni în care tineretul studios dăduse o probă de forță asupra pregătirii sale politice, asupra hotărîrii de a se opune prompt încercărilor desperate ale fascismului de a-și pregăti terenul în vederea cocoțării lui la putere.

O altă viguroasă manifestare antifascistă a tineretului au constituit-o la 21 mai 1936 pregătirea depunerii și depunerea unei coroane de flori pe Mormîntul Eroului Necunoscut din capitală. Ne vom referi mai pe larg la această acțiune, deoarece vedem în desfășurarea ei, verificată în focul luptei, colaborarea întru același scop a tineretului muncitor cu tineretul studențesc, un aspect care, din păcate, nu a fost subliniat pînă acum decît cu totul incidental în literatura de specialitate, în scrierile privitoare la trecutul de luptă al tineretului nostru. Există, după cunoștința noastră, numeroase alte exemple care se pot da din lupta dusă în acei ani, exemple în care tinerii muncitori s-au înfrățit în luptă cu studenții și, împreună, cu efort comun, au chezășuit victoria acțiunilor lor. Demonstrația tineretului din capitală de la Mormîntul Eroului Necunoscut constituie, după părerea noastră, un exemplu tipic de acest gen. În acea zi de 21 mai 1936, acțiunea a fost organizată de către Comitetul local București al P.C.R. prin intermediul organizației U.T.C. din sectorul III Albastru și al „Comitetului de organizare a acțiunilor de masă ale tineretului pe capitală", organism politic, alcătuit din reprezentanți ai organizațiilor și grupărilor U.T.C., F.S.D., Tineretul Blocului democratic, Tineretul Uniunii oamenilor muncii maghiari din România, Tineretul radical-țărănist, Tineretul național-țărănist etc. Acest organism politic, prin modul de realizare, prin obiective și, mai ales, prin activitatea practică desfășurată a constituit un adevărat Front popular al tineretului

antifascist în acţiune, căci el întrunea laolaltă tineri fără deosebire de apartenenţa la partide, animaţi cu toţii de unul şi acelaşi gînd — salvarea ţării de primejdia fascistă, hitleristă, apărarea independenţei, integrităţii şi suveranităţii patriei.

Iniţiativa depunerii în acea zi a unei coroane de flori pe Mormîntul Eroului Necunoscut a fost luată în cadrul întrunirii ce a avut loc în cursul dimineţii în sala Fabricii de chibrituri, situată în faţa Gării Filaret, întrunire la care a participat un mare număr de tineri. În cadrul întrunirii, vorbitorii s-au referit pe larg la sarcinile ce stăteau în acele momente în faţa tineretului pe linia luptei democratice, antifasciste, pentru apărarea independenţei, integrităţii şi suveranităţii ţării. La încheierea întrunirii, din însărcinarea participanţilor la aceasta — ne povesteşte Mihail I. Dragomirescu, participant la această acţiune —, circa 40—50 de persoane alcătuind un „grup de tineri antifascişti — mulţi dintre ei utecişti — s-au încolonat şi au pornit în jos pe lîngă parc, avînd în frunte o coroană de flori purtînd inscripţii antifasciste, cu îndemnuri la lupta pentru pace, împotriva fascismului şi pentru apărarea independenţei patriei”. Coroana era purtată pe braţe de Mihail I. Dragomirescu şi de Anghel Schor, ambii studenţi democraţi.

Zecile şi sutele de oameni prezenţi în parc au primit cu emoţie acţiunea tinerilor, însoţindu-i pe aceştia pînă la monument, rămînînd apoi neclintiţi cît timp s-a desfăşurat ceremonia depunerii coroanei. „Odată ajunşi la Mormîntul Eroului Necunoscut — ne relatează Mihail Dragomirescu —, am depus coroana, apoi s-a luat cuvîntul, cinstindu-se memoria Eroului Necunoscut, slăvindu-se jertfa celor care au luptat în primul război mondial împotriva imperialismului german, care ne cotropise ţara, chemînd tineretul la luptă pentru pace şi pentru apărarea independenţei patriei, ameninţată de imperialismul fascist german, în slujba căruia s-au pus fasciştii din ţară : legionarii, cuziştii etc.”.

Pe coroană, „cumpărată din obolul mai multor muncitori” — cum aflăm din ziarul „Zorile” din 25 mai 1936 —, se aflau înscrise cu adînci semnificaţii următoarele cuvinte : „Jurăm cu toţii ca unul că vom lupta cu arma în mînă pentru libertatea şi independenţa poporului român, dar că nu vom tolera să fim subjugaţi de o dictatură fascistă, care să ne arunce într-un război de agresiune contra altor popoare”.

După solemnitate, citim în „Dimineaţa” din 24 mai 1936, „cînd participanţii se împrăştiau, şi-a făcut apariţia un grup de fascişti în cămăşi verzi. Aceştia au smuls coroana depusă de tineri pe Mormîntul Eroului Necunoscut şi au rupt-o în bucăţi. Apoi au atacat cu pietre şi ciomege pe participanţii care se împrăştiau”. Astfel, nota un alt ziar, „coroana a fost distrusă, iar victorioşii i-au cîntat la căpătîi eroului cîntece legionare. Pentru profanatorii de la Sinaia, profanarea de la Parcul Carol e un titlu de glorie în plus”.

Astfel înscria tineretul din capitală o nouă pagină în cronica luptei sale cu forţele întunecate ale fascismului, o pagină în care, în măsura în care luăm cunoştinţă de entuziasmul şi eroismul tineresc al participanţilor la această acţiune, încercăm gustul amar al sentimentului de dispreţ pentru fascismul profanator al celor mai nobile simţăminte democratice, patriotice ale poporului român.

Dar din cîte alte unghiuri de vedere nu ar mai putea fi evocată activitatea Frontului Studențesc Democrat. O amplă prezentare ar putea fi făcută, de pildă, organizării taberei studențești de vară la Moeciul de Jos (Brașov) în august 1936, tabără care s-a transformat într-o veritabilă școală de educație politică democratică și antifascistă a studențimii [20]. Cuvinte calde de apreciere se cer a fi făcute pentru memorabilele acțiuni antifasciste inițiate în alte centre ale țării de secțiunile F.S.D., în primul rînd la Cluj și la Iași. Printre acestea s-ar înscrie acțiunile inițiate de secțiunile F.S.D. pentru asigurarea alegerii unor conduceri antifasciste, democrate ale asociațiilor studențești pe facultăți. Deosebit de semnificativă este, de pildă, descrierea făcută nu de mult de către Iorgu Iordan asupra alegerii desfășurate la Facultatea de litere din Iași pentru conducerea asociației studențești în anul universitar 1938/1939 [21]. Un alt participant la memorabilele lupte din acei ani, Al. Voitin, a înfățișat într-o carte apărută recent, alegerile desfășurate în februarie 1936 la Facultatea de drept din Iași [22]. În ambele cazuri, și-n cîte altele, asemenea lor, victoria a aparținut listelor studenților democrați, antifasciști.

La fel cum în anii 1933—1934 s-au solidarizat cu conducătorii muncitorimii implicați în procesele înscenate împotriva organizatorilor măreţelor bătălii de clasă din 1933, în anii următori — cu deosebire în 1935—1937 — studenții democrați s-au situat pe poziții asemănătoare atunci cînd justiția burghezo-moșierească, urmărind să stăvilească și să reducă la tăcere mișcarea comunistă și antifascistă, a înscenat un lung șir de procese celor aflați în primele rînduri ale acestei lupte. Așa s-au petrecut lucrurile în legătură cu procesul unui grup de antifasciști în frunte cu prof. univ. Petre Constantinescu-Iași, judecat la Chișinău, cu procesul altui grup de antifasciști în frunte cu prof. univ. Tudor Bugnariu, judecat la Cluj, și cu alte procese. Solidarizîndu-se cu cei aflați pe banca acuzaților, studenții democrați erau conștienți de faptul că, așa cum sublinia un ziar al vremii în articolul *Procesul mișcării antifasciste din România la Cluj*, aceste procese nu erau numai ale persoanelor implicate în ele, ci ale mișcării democratice, antifasciste în general. Procesul de la Cluj, se spunea în amintitul articol, „nu este numai al lui Tudor Bugnariu, ci este al întregii mișcări pentru apărarea drepturilor și libertăților celor mulți și el se va dezbate nu numai în fața Consiliului de război, ci în fața întregii țări" [23].

---

[20] În conducerea taberei au fost aleși Gheorghe Rădulescu, Constanța Crăciun, Mihail I. Dragomirescu, Al. Antohi (Iași), Al. Voitin (Iași), Petru Manu (Cluj), Dumitru Ștefănescu, Petre Vulpescu. Pentru intimidarea și șicanarea studenților democrați, elemente fasciste trimise din diverse colțuri ale țării și-au instalat o tabără în imediata apropiere. Autoritățile represive au intervenit la rîndu-le de cîteva ori pentru a determina lichidarea taberei studenților democrați. Presa vremii s-a văzut obligată să rezerve spații largi comentării celor ce se petreceau la Moeciu. Cercurile reacționare burgheze puseseră de altfel la cale înscenarea unui proces participanților la tabăra studenților democrați. Ampla campanie de sprijinire a studenților democrați dusă cu insistență de P. C. R., U.T.C. și celelalte grupări antifasciste, de opinia publică democratică, a împiedicat în cele din urmă punerea în aplicare a acestor planuri (vezi detalii în *Timp eroic*, Iași, Edit. Junimea, 1971, p. 78—81).

[21] Vezi Iorgu Iordan, *Universitatea*, în „Cronica" (Iași), nr. 19 din 8 mai 1971, p. 3.

[22] Vezi *Timp eroic*, Iași, Edit. Junimea, 1971, p. 36—40.

[23] „Valul", an. I, nr. 1 din 21 octombrie 1935.

Contribuţii importante la lupta generală democratică, antifascistă din România au adus în acei ani ai unor mari şi grele încercări şi studenţii de alte naţionalităţi. Am exemplifica această afirmaţie cu participarea studenţilor de naţionalitate maghiară la pregătirea binecunoscutei *Întîlniri de la Tg.-Mureş din octombrie 1937* [24], la care au participat cei mai prestigioşi intelectuali tineri de naţionalitate maghiară din România. Această manifestare s-a înscris în şirul lung de acţiuni democratice organizate de P.C.R. în colaborare cu Madosz-ul. Ea a constituit un moment de înrolare a unor noi forţe în rîndurile luptătorilor progresişti, antifascişti, angajaţi pe frontul acţiunii deschise împotriva reacţiunii şovine şi politicii revizioniste-revanşarde. Întîlnirea de la Tg.-Mureş a contribuit la întărirea unităţii frăţeşti de luptă a poporului român şi a naţionalităţii maghiare din România. Cei care au luat cuvîntul acolo — între care Józsa Béla, Kovács Katona Jenö, Balogh Edgár, Bányai Ladislau, Csögör Lajos, Jancsé Elemér, Iordáki Lajos, Kacsó Sándor, Kovács György, Méliusz József, Nagy István, Szemlér Ferenc, Vinţe Ion şi alţii — după cum se vede, cei mai mulţi dintre ei universitari sau oameni strîns legaţi de interesele tineretului studios — au angajat efectiv, prin problemele ridicate, naţionalitatea maghiară din România în lupta grea, dar victorioasă în cele din urmă, împotriva manifestărilor revizioniste ale Germaniei hitleriste şi ale sateliţilor săi.

A fost de mare importanţă faptul că, în anii la care ne referim, partidul comunist, îndrumînd îndeaproape U.T.C.-ul, l-a ajutat să creeze condiţiile necesare pentru editarea unei prese democratice studenţeşti. Universităţile au putut astfel deveni un teren favorabil pentru răspîndirea cuvîntului de ordine al partidului, al U.T.C.-ului, al organizaţiilor democratice studenţeşti prin intermediul unor publicaţii cum au fost: „Viaţa universitară" [25], „Ideea universitară" [26], „Studenţimea nouă" [27], „Studentul român" [28], „Studentul revoluţionar" [29], „Studentul leninist" [30] ş.a. În asemenea publicaţii s-au discutat amplu cele mai deosebite probleme ale studenţimii, a fost relevat caracterul diversionist, antiumanist şi iraţionalist al ideologiei fasciste, au fost dezvăluite mijloacele prin care fascismul urmărea să se strecoare în viaţa universitară.

În publicaţiile menţionate, ca şi în altele asemenea lor — îndeosebi în reviste şi gazete ca „Bluze albastre", „Reporter", „Era nouă", „Dacia nouă", „Cadran", „Manifest", „Cuvîntul liber" etc. —, contribuţii deosebite a adus studenţimea democrată la demascarea fascismului internaţional şi a celui autohton, la înfierarea agitaţiilor revanşarde, războinice şi revizioniste ale hitlerismului şi ale sateliţilor săi.

Felurită a fost tematica sub care penele studenţilor publicişti s-au înlănţuit în coloanele diverselor ziare şi reviste într-unul şi acelaşi efort

---

[24] Detalii privitoare la această acţiune, vezi în „Contemporanul" din 6 octombrie 1967 (L. Bányai, *Pentru convieţuirea frăţească cu poporul român*, şi T. Bugnariu, *Spiritul antifascist al întîlnirii*); vezi şi Gh. I. Ioniţă, *P.C.R. şi masele populare*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1971, p. 150.

[25] „Viaţa universitară" a apărut la Iaşi în 1932.

[26] „Ideea universitară" a apărut în Bucureşti între 10 decembrie 1925 şi 20 aprilie 1926.

[27] „Studenţimea nouă" a apărut la Bucureşti între februarie 1931 şi aprilie 1932.

[28] „Studentul român" a apărut la Bucureşti între 30 octombrie 1935 şi 31 mai 1936.

[29] „Studentul revoluţionar" a apărut la Cluj în 1933.

[30] „Studentul leninist" a apărut în Bucureşti în 1934.

cu cel al maeştrilor condeieri de talia lui Ilie Cristea, Petre Constantinescu-Iaşi, Tudor Teodorescu-Branişte, Zaharia Stancu, Scarlat Callimachi, Iorgu Iordan, N. D. Cocea, Gaal Gabor, Miron Radu Paraschivescu, Eugen Jebeleanu, Victor Eftimiu, Geo Bogza, Ion Pas, Demostene Botez, Ladislau Bányai, Alexandru Mihăileanu, Petre Pandrea, Nagy István ş.a., dacă ar fi să ne referim doar la cîţiva dintre ei. Ce alte argumente pot pleda oare mai bine în favoarea recunoaşterii contribuţiilor aduse în acei ani în publicistica democratică antifascistă de către o serie de studenţi democraţi, printre care : Lucreţiu Pătrăşcanu, Grigore Preoteasa, Alexandru Sahia, Gheorghe Rădulescu, Miron Constantinescu, Corneliu Mănescu, George Macovescu, Constanţa Crăciun, Mihail I. Dragomirescu, Manea Mănescu, George Ivaşcu, Al. Bîrlădeanu, Mircea Bălănescu, Victor Iliu, Roman Moldovan, Dante Gherman, Mihai Levente, Vasile Malînschi, Silvian Iosifescu, Matei Socor, Eduard Mezincescu, Gheorghe Micle, Ştefan Cleja, Al. Voitin, precum şi de nenumăraţi alţi colaboratori şi redactori la presa ilegală a U.T.C.-ului, rămaşi în destule cazuri anonimi pînă azi?

Constituie un titlu de mîndrie pentru cultura românească şi pentru slujitorii ei de ieri, de azi şi de mîine faptul că, în acei ani grei, alături de o pleiadă de valoroşi intelectuali comunişti şi democraţi, antifascişti s-au angajat şi numeroşi studenţi democraţi, unii dintre ei viitori universitari în lupta pentru împiedicarea răspîndirii flagelului fascist în cultură, în masele largi din România.

O componentă principală a gîndirii umaniste şi antifasciste din acei ani a constituit-o filozofia marxistă, care s-a afirmat ca purtătoare a unui mesaj înaintat de încredere în raţiune, în ştiinţă, în capacitatea umană de cunoaştere şi transformare a realităţilor înconjurătoare. Participînd la marile dezbateri care se purtau pe plan ideologic, gînditori marxişti — cadre didactice şi studenţi — arătau că ceea ce se considera atunci o criză a culturii şi civilizaţiei umane era, în fapt, doar criza culturii retrograde din sistemul capitalist. Combătînd curentele subiectiviste, mistice din filozofie, ei au demonstrat nu numai caracterul lor profund eronat sub raport ştiinţific, dar şi rolul social împlinit de ele, ca instrumente ideologice ale unei clase aflate în criză. Publicaţiile marxiste, numeroşi intelectuali progresişti au dezvăluit obiectivul social real al campaniei de denigrare a raţiunii şi de apologie a iraţionalismului duse de reprezentanţii trăirismului şi ortodoxismului.

În cadrul unor întruniri, demonstraţii şi în publicistica vremii au fost date riposte energice reacţiunii şi fascismului, ideologiei acestora, lui Nae Ionescu şi acoliţilor săi întru metafizică şi trăirism, promotori ai celei mai tenebroase dintre „filozofii", cea legionară. Bătălia cu fascismul, cu ideologia gîndiristă-ortodoxistă, cu cea deghizată sau direct legionară a fost aspră şi aprigă.

În perioada la care ne referim, cu contribuţia efectivă a cadrelor didactice şi a studenţilor antifascişti patrioţi, partidul comunist a făcut să circule ideile cele mai înaintate cu privire la artă şi la literatură. Din iniţiativa partidului s-au purtat discuţii în presă, în întruniri publice şi la o serie de simpozioane despre realism în artă şi literatură, despre rolul scriitorului în societate, despre umanismul artei, despre caracterul

naţional al artei şi literaturii, despre apărarea tradiţiilor culturale ale poporului român, despre arta populară, despre valoarea marilor creatori de artă şi literatură română din trecut. Desigur, cercetătorul de azi şi de mîine nu va găsi aceste puncte de vedere concentrate într-o singură publicaţie sau simpozion, dar, răsfoind cu atenţie ziarele şi revistele din acea vreme, legale şi ilegale, le va descoperi fie exprimate direct, fie în reacţia literaţilor faţă de ele.

Cum s-au reflectat aceste discuţii în creaţia literară? Este de acum un lucru constatat că, în România, al patrulea deceniu a produs o literatură valoroasă în ansamblul ei. Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, George Călinescu au ridicat în acea perioadă proza română pe o treaptă superioară faţă de deceniile trecute. Realismul acestei proze, înţeles în sensul larg al noţiunii, era o consecinţă a problematicii vremii respective, la rîndul ei determinată de lupta maselor muncitoare, conduse de Partidul Comunist Român. Nu este o întîmplare că în acel deceniu de mari frămîntări sociale în România, de greve muncitoreşti, de răzmeriţe ţărăneşti, de proteste ale intelectualilor, de luptă patriotică pentru apărarea independenţei ţării, împotriva fascismului, Sadoveanu a conceput şi a scris în parte *Fraţii Jderi*, Liviu Rebreanu a publicat *Răscoala*, Camil Petrescu *Patul lui Procust*, Cezar Petrescu *1907*. Nu este o întîmplare că, în acea vreme, cînd forţe acaparatoare din afară, sprijinite pe cele mai reacţionare cercuri din interior, tindeau la deplina înrobire politică şi economică a ţării şi în acest scop ne contestau trecutul, contestau continuitatea existenţei noastre şi în special prezenţa unei culturi româneşti de-a lungul veacurilor, George Călinescu a scris *Istoria literaturii române de la origini şi pînă în prezent* şi *Viaţa lui Mihail Eminescu*.

Valoroşi oameni de ştiinţă şi de cultură cu orientări materialiste în activitatea lor ştiinţifică au fost purtători ai curentului democratic, progresist în cultura şi ştiinţa românească. Dragomir Hurmuzescu, G. Atanasiu (fizică), G. Ţiţeica, S. Stoilov (matematică), Gh. Marinescu, C. I. Parhon, D. Bagdazar (medicină), Athanase Joja (filozofie) şi mulţi alţii s-au situat pe poziţii materialiste în interpretarea unor importante probleme teoretice, cu repercusiuni asupra practicii ştiinţifice. Împotriva propovăduitorilor ideologiei obscurantiste-fasciste (Nae Ionescu, Nicolae Roşu, Nichifor Crainic, M. Manoilescu etc.) s-a manifestat un important număr de filozofi, istorici, sociologi şi psihologi. Printre aceştia se aflau, deşi unii cu multe inconsecvenţe, Nicolae Iorga, Petre Andrei, Mihail Ralea, Dimitrie Gusti, P. P. Negulescu, Tudor Vianu, D. D. Roşca, Mircea Florian, Dan Bădărău, Alexandru Posescu ş.a., avînd fiecare dintre ei în jurul lor cercuri largi de studenţi democraţi antifascişti.

Rod al activităţii perseverente desfăşurate de floarea intelectualităţii româneşti în rîndurile maselor largi, tradiţiile profund democratice şi umaniste ale culturii noastre au ieşit victorioase în înfruntarea cu teoriile iraţionaliste, mistice, obscurantiste, străine poporului român. Ideologii crimei şi ai arbitrarului, oricît s-au străduit, n-au izbutit să găsească audienţă în rîndurile poporului român, adînc legat de cele mai înalte aspiraţii ale progresului uman şi social. Accesul lor a fost în aceste condiţii cu totul limitat şi în rîndurile studenţimii, doar acele elemente

înapoiate, certate cu munca şi disciplina, lăsîndu-se antrenate de valul dezmăţului fascist.

Înscriindu-şi atitudinea în linia tradiţională a internaţionalismului mişcării revoluţionare şi democratice din România, numeroşi studenţi democraţi au contribuit la popularizarea în sînul maselor largi din România a succeselor repurtate de Uniunea Sovietică pe frontul construirii socialismului. Totodată, ei şi-au exprimat în variate chipuri solidaritatea cu lupta antifascistă a popoarelor, cu lupta eroică a poporului etiopian căzut în 1935 victimă a agresiunii fasciste italiene, cu Frontul popular înfăptuit în Franţa, cu lupta revoluţionară a poporului chinez dusă împotriva reacţiunii interne şi a militarismului japonez. O amploare deosebită au avut-o în anii 1936—1939 acţiunile de solidaritate frăţească cu Spania republicană, acţiunile de sprijinire concretă a revoluţionarilor spanioli aflaţi în lupta cu reacţiunea fascistă internă şi cu intervenţia fascistă străină, iar în anii celui de-al doilea război mondial acţiunile de solidaritate cu popoarele căzute sub jugul hitlerist sau ameninţate de această sumbră perspectivă.

Tineretul studenţesc democratic, antifascist din ţara noastră, animat de profunde sentimente internaţionaliste, a luat parte la constituirea şi la activitatea desfăşurată de o serie de organizaţii de masă care activau în sprijinul luptei antifasciste, antihitleriste din alte ţări. Printre aceste organizaţii s-au numărat „Comitetele Pro-Spania", „Amicii Franţei", „Comitetele pentru ajutorarea Abisiniei", „Comitetele de solidaritate cu poporul chinez", „Amicii Cehoslovaciei" etc.

La congrese internaţionale antifasciste şi antirăzboinice, cum au fost, de pildă, Congresul internaţional antirăzboinic din 1932 (Amsterdam), Congresul internaţional antifascist din 1933 (Paris-Pleyel), Congresul mondial al tineretului pentru pace din 1936 (Geneva), Congresul antifascist al tineretului de la New York din august 1938 etc., tineretul studios al patriei noastre a fost adeseori reprezentat, de fiecare dată remarcîndu-se fermitatea poziţiilor sale democratice, antifasciste, antirăzboinice. Desprindem din materialele referitoare la asemenea participări un singur exemplu ilustrativ. Un ecou deosebit au avut, de pildă, în România lucrările Congresului antifascist al tineretului de la „Vassar College" din orăşelul Poughepsee (lîngă New York), deschis la 1 august 1938, la care a participat şi o delegaţie din ţara noastră, compusă din George Macovescu, Ion Drînceanu, Virgil Veniamin şi alţii [31]. Ziarul „Fapta" din 2 octombrie 1938, într-un articol intitulat *Pacea, independenţa naţională, integritatea teritorială garantate de tineret*, îşi informa cititorii despre dezbaterile acestui congres şi despre hotărîrile adoptate, care, după opinia ziarului, „vor constitui pentru tineretul ţării noastre un minunat mijloc de a strînge rîndurile pentru apărarea păcii, a integrităţii şi independenţei României". Numai în acest fel, continua ziarul, „România va deveni mai puternică şi va înfrunta cu seninătate talazurile ameninţătoare ce se apropie".

---

[31] În „Contemporanul", nr. 1 278 din 7 mai 1971, George Macovescu a evocat participarea sa la această reuniune. Reţinem următoarele : „P.C.R. m-a trimis să reprezint tineretul comunist din ţara noastră la Congresul mondial al tineretului. Astăzi, poate să apară un fapt normal. Atunci, în acel an de ilegalitate a fost încă o mărturie a forţei politice şi organizatorice a Partidului Comunist Român".

Începînd din 1938, forţată de împrejurări să-şi desfăşoare activitatea în ilegalitate, organizaţia democratică a studenţimii nu a renunţat la luptă nici un moment — nici în anii dictaturii regale şi, apoi, nici în cei ai dictaturii militare-fasciste. La indicaţia P.C.R. şi cu sprijinul neprecupeţit al Uniunii Tineretului Comunist, în fruntea căreia, în 1939, fusese ales tovarăşul Nicolae Ceauşescu, Frontul Studenţesc Democrat a folosit oricare posibilitate i s-a ivit fie ea legală, semilegală sau ilegală. Am exemplificat aceste spuse cu acţiunea întreprinsă de F.S.D. pe lîngă Nicolae Iorga prin Miron Constantinescu şi Corneliu Mănescu în vederea admiterii studenţilor democraţi la activitatea Ligii culturale, asociaţie legală, în general puţin suspectată şi urmărită de autorităţile dictaturii regale. Era în aceasta un aspect al căutărilor insistente prin care comuniştii urmăreau să-şi asigure posibilităţile — fie ele cît de limitate — pentru continuarea activităţii legale a Frontului Studenţesc Democrat. Fireşte, scopul era precis şi vital : masa studenţească trebuia în continuare protejată de eventualitatea căderii în mrejele propagandei fasciste distrugătoare.

Propunerea a fost primită cu înţelegere de Nicolae Iorga, care a sugerat ca toţi doritorii să se înscrie individual în secţia Bucureşti a Ligii culturale [32]. Şi este un lucru demn de subliniat că, datorită acestei tactici îndrăzneţe, dovedind o mare maleabilitate, vreme de aproape un an de zile după aceea studenţii democraţi au putut folosi secţia Bucureşti a Ligii culturale pentru organizarea activităţii lor antihitleriste. Adunîndu-se, de regulă seara, într-o sală din sediul Ligii (str. Schitu Măgureanu nr. 1), în cadrul acestei memorabile activităţi, ei au dezbătut probleme de politică externă şi internă, au analizat problemele tinerei generaţii din România ; tot aci au fost expuse, sub forma unor conferinţe, lucrări literare, de istorie sau de critică literară şi istorică, alcătuite de studenţi şi tineri creatori universitari sau neuniversitari [33]. Dar cîte alte lucruri interesante şi utile tinerei generaţii nu s-au întreprins acolo !

Interesante alte iniţiative ale studenţilor comunişti, utecişti antifascişti au creat în acei ani terenul necesar pentru continuarea activităţii politice. Cu bune rezultate a fost, de pildă, înfiinţat la Bucureşti un cerc de studii marxiste, frecventat cu regularitate, între alţii, de Maria Banuş, Miron Constantinescu, Dumitru Corbea, Alexandru Graur, C. I. Gulian, Athanase Joja, Grigore Preoteasa, Gheorghe Rădulescu ş.a.[34].

Cu bune rezultate au fost, de asemenea, folosite, în preajma celui de-al doilea război mondial, posibilităţile oferite de activitatea asociaţiei „Tinerimea amică româno-franceză”. De naşterea şi întreaga activitate ale acestei organizaţii democratice se leagă indisolubil contribuţiile multor activişti ai mişcării studenţeşti din ţara noastră, printre care : Alexandru Balaci, Silviu Brucan, Miron Constantinescu, Mihnea Gheorghiu, Victor Iliu, Elena Joja, Corneliu Mănescu, Emil Vătăşan, Hristache Zambetti etc. Cu sprijinul lor, graţie muncii asidue desfăşurate de ei — unii făcînd-o

---

[32] Miron Constantinescu, *Nicolae Iorga*, în „Familia”, nr. 3 din noiembrie 1965.
[33] *Ibidem*.
[34] Vezi Al. Graur, *Intelectuali comunişti în anii ilegalităţii*, în „Forum”, 1971, nr. 5, p. 80.

în umbra ilegalității, alții la lumina zilei, dar permanent, sub amenințarea primejdiilor reprezentate de urmărirea sălbatică de către organele siguranței —, Partidul Comunist Român, mișcarea revoluționară și democratică din țara noastră au putut beneficia în activitatea acestei asociații de contribuția prestigioasă a unora ca : Petre Andrei, Șerban Cioculescu, Lucia Demetrius, Gala Galaction, George Enescu, Mircea Florian, Ion Jalea, Ion Minulescu, George Oprescu, Cezar Petrescu, Ion Petrovici, C. Rădulescu-Motru, Liviu Rebreanu, Alexandru Rosetti, Mihail Sadoveanu, Lascăr Sebastian, Ionel Teodoreanu, Tudor Vianu etc. Cei mai mulți dintre aceștia, distinși dascăli ai studențimii, alții, asemenea lor, reputați scriitori și artiști, au putut atrage în jurul amintitei asociații — prin simpla lor prezență — cercuri largi de elemente democratice, antifasciste de oameni ai muncii și în primul rînd studențimea progresistă [35].

Interesantă a fost activitatea cercului de studii al asociației, frecventat masiv de studenți democrați. Aici au fost organizate dezbateri numeroase pe unele din cele mai importante probleme de cultură la care au luat parte activă, conferențiind, ilustre personalități ale vieții noastre culturale, printre care : Tudor Vianu (*Valorile estetice ale culturii franceze*), Cezar Petrescu (*Tehnica romanului francez*), Șerban Cioculescu (*Critica literară franceză*), Lascăr Sebastian (*Temperamente epicuriene în literatura franceză*) [36].

Alături de „Tinerimea amică româno-franceză" au activat cu bune rezultate, mai ales în centrul universitar și cultural Iași, „Asociația Anatole France", înființată încă în 1935 [37], asociațiile „Louis Barthou", „Amicii Franței" și „Pentru pace și cultură"[38], a căror activitate s-a desfășurat cu intensitate în perioada de pînă la izbucnirea celui de-al doilea război mondial.

Pe firul logic al desfășurării istorice din acei ani ai unor grele încercări se cuvine să ne referim la contribuția adusă de studențimea democrată, antifascistă la activitatea Uniunii patrioților, organizație de masă, creată și condusă de P.C.R. în anii dictaturii militare-fasciste și ai războiului hitlerist. Printre cei care au aderat din primul moment la noua organizație s-au numărat la loc de cinste nenumărați universitari — cadre didactice prestigioase, proaspeți pășiți în rîndul slujitorilor școlii superioare, precum și un mare număr de studenți. Din numărul impresionant de universitari, activi membri sprijinitori ai Uniunii patrioților ne mărginim, în cele ce urmează, a-i aminti pe următorii : Gr. Moisil, S. Stoilov, C. Motaș, P. P. Stănescu, Gh. Vrînceanu, N. Dinulescu, Traian Gheorghiu, Grigore Popa, Florica Mezincescu, Călin Popovici, M. Neculce (Științe-București) ; Vlădescu-Răcoasa, Eugen Herovanu, Aurel Potop, Mircea Florian, Al. Rosetti, Mihail Ralea, P. Constantinescu-Iași, Bazil Munteanu, Emil Stihi, Mircea Nădejde (Litere-București) ; C. I. Parhon, D. Bagdasar, A. Kreindler, Ed. Mezincescu,

[35] Arh. C.C. al P.C.R., fond. 25, dos. 4 168, f. 175—177 ; „Dacia nouă", an. II, nr. 5 din 16 ianuarie 1938.
[36] Arh. C.C. al P.C.R., fond. 25, dos. 4 162, f. 175—177.
[37] Loc. cit., fond. 8, dos. 9 627, f. 408.
[38] Loc. cit., fond. 25, dos. 4 162, f. 175—177 ; „Manifest" (Iași), an. II, nr. 11—12 din 24 decembrie 1935.

Ionescu-Şişeşti, Ştefan Milcu, N. Hortolomei (Medicină — Bucureşti); Iorgu Iordan, Radu Cernătescu, Al. Claudian, Dan Bădărău, Andrei Oţetea, Mircea Bîrsan, Al. Myller, C. Balmuş, Ştefan Nicolau, Gh. Agavriloaiei (Universitatea din Iaşi); D. D. Roşca, C. Daicoviciu, Barbu Zevedei, Emil Petrovici, David Prodan, Tiberiu Moşoiu, Tudor Bugnariu, Liviu Rusu, Al. Roşca, D. Popovici (Universitatea din Cluj *) etc. [39]. Oprindu-ne aici cu enumerarea noastră, avem sentimentul că, chiar rezumîndu-ne la numele înşiruite, putem sugera cititorului o apreciere asupra numărului şi valorii deosebite ale celor ce s-au înregimentat în rîndurile Uniunii patrioţilor.

Am adăuga doar constatarea potrivit căreia multe dintre aceste persoane — devenite între timp cadre didactice — aparţinuseră pînă nu de mult mişcării democratice, antifasciste a studenţimii, pe care o ilustraseră printr-o vie şi continuă participare.

Exemplul de luptă al dascălilor lor a îmbărbătat permanent în acei ani grei studenţimea democrată, care, în variate feluri, şi-a exprimat hotărîrea de a contribui la răsturnarea dictaturii militare-fasciste, izgonirea hitleriştilor şi instaurarea puterii populare. „Nu avem o alegere — citim într-un manifest semnat *Un grup de studenţi patrioţi*. — Calea noastră este una singură. Nu vrem să fim aserviţi politicii de trădare a Antoneştilor. Nu vrem să fim uneltele imperialismului hitlerist. Nu vrem ca poporul român să fie carnea de tun a lui Hitler şi a bandei lui de tîlhari.

Umbrele morţilor noştri şi conştiinţa unei istorii milenare ne interzic să privim cu braţele încrucişate prăbuşirea totală a ţării.

Tineret studenţesc — Frontul patriotic te cheamă la acţiune împotriva cotropitorilor hitlerişti" [40].

În anii grei ai dictaturii, studenţimea democrată, în luptă pe viaţă şi pe moarte cu duşmanul, a făcut mari sacrificii, cunoscînd nu de puţine ori şi jertfa de sînge. În 1942 a căzut pe mîna siguranţei şi a fost asasinat mişeleşte Justin Georgescu, student la Facultatea de litere şi filozofie din Bucureşti, conducător al organizaţiei U.T.C. din universitate. În acelaşi an a căzut în mîna siguranţei Elena Pavel, activistă de partid a organizaţiei din Bucureşti. Cu opt ani în urmă, ea intrase în mişcarea revoluţionară pe cînd era studentă la Iaşi. A încetat din viaţă după un an de detenţie. În condiţii tragice i-a fost răpită, de asemenea, viaţa studentului Dan Lazarovici. Iosif Clisci, crescut în rîndurile studenţimii române, încadrat în anii războiului în mişcarea de rezistenţă din Franţa, a fost asasinat bestial de hitlerişti. Şi cîte alte exemple tulburătoare din acestea nu ar putea fi date în continuare!

O vie campanie protestatară a fost iniţiată în universităţile noastre în vara anului 1943, în momentele în care în faţa Curţii marţiale a Comandamentului militar al Capitalei a început judecarea procesului unui grup de patrioţi antifascişti descoperiţi de siguranţă că activau la

---

* În anii dictaturii militare-fasciste a funcţionat la Sibiu, unde a fost transferată cu personal cu tot.

[39] Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 340, f. 43, 51; fond. 96, dos. 3 164, f. 72—73; dos. 1 212, f. 59; vezi şi „Buletin cu ocazia zilei de 23 august 1945", 1945, nr. 5, editat de Uniunea patrioţilor (articolul *Lupta antifascistă a intelectualilor în cadrul profesiunilor*, p. 24).

[40] Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 340, f. 293—294.

Facultatea de medicină în rîndurile corpului didactic şi al studenţilor[41]. Acuzaţia principală ce era făcută celor ce au compărut în faţa instanţei militare era legată de participarea lor la editarea şi difuzarea în mase a unor manifeste şi a altor materiale de propagandă antidictatorială şi antihitleristă, semnate „Comitetul Central al mişcării revoluţionare române" [42].

Vii proteste au fost exprimate în toamna anului 1943 faţă de înscenarea la Sibiu a procesului intentat unui mare număr de patrioţi, membri ai organizaţiei comuniste locale, utecişti, membri ai Uniunii patrioţilor şi ai altor organizaţii democratice [43]. Printre cei implicaţi în acest proces şi condamnaţi prin sentinţa din decembrie 1943 s-au aflat şi un număr de universitari clujeni, cadre didactice şi studenţi care au activat în această localitate cît timp universitatea s-a aflat mutată aci [44]. „Departe de a-i intimida — era nevoită să recunoască însăşi Siguranţa în zilele următoare încheierii procesului —, sentinţa Curţii Marţiale i-a îndîrjit şi mai mult împotriva actualului sistem de guvernare. Părerea generală este că condamnaţii nu vor trebui să execute pedepsele aplicate, deoarece în scurt timp vor urma schimbările fundamentale favorabile muncitorimii"[45].

Cînd în decembrie 1943 autorităţile represive ale dictaturii militare-fasciste au procedat la arestarea unui mare număr de activişti şi membri ai Uniunii patrioţilor, cărora le-a fost înscenat un monstruos proces [46], universitarii şi-au unit protestul lor cu al tuturor patrioţilor din România care cereau imediata punere în libertate a celor deţinuţi în închisori. Aşa cum aprecia mai tîrziu Gh. Vlădescu-Răcoasa, component al conducerii Uniunii patrioţilor, aceste arestări şi măsuri represive au marcat în fond „o creştere şi o întărire a mişcării, o intensificare a luptei, un ritm mai viu şi mai îndrăzneţ al agitaţiei şi propagandei noastre" [47].

Pătrunşi de ură împotriva oprimării de către dictatura militară-fascistă a tot ce avea mai nobil şi mai de preţ poporul român, un grup de studenţi expediau în acele zile pe adresa instanţei care judeca procesul patrioţilor români un protest în care, printre altele, se arăta: „Curînd ţara va fi curăţată de bandele de bandiţi germani şi atunci cozile de topor îşi vor primi răsplata cuvenită" [48].

Între acţiunile memorabile care s-au bucurat de participarea efectivă a universitarilor din România — cadre didactice şi studenţi — s-au numărat memoriul adresat în aprilie 1944 dictatorului fascist Ion Antonescu, precum şi alte două memorii trimise ulterior aceleiaşi persoane în numele salvării intereselor patriei grav ameninţate [49].

---

[41] Loc. cit., dos. 371, f. 77, 132.

[42] Loc. cit., fond. 8, dos. 1 808, f. 66.

[43] Arhiva Procuraturii judeţului Cluj, fond. Parchetul general al Curţii de Apel, Sibiu — Cluj, dos. 5 1943, f. 58.

[44] Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 118, f. 266.

[45] Loc. cit., f. 200, dos. 351.

[46] Arh. M.A.I., pachet 48, N.C., 297.

[47] Gh. Vlădescu-Răcoasa, *Naşterea Uniunii patrioţilor şi lupta ei*, în „Buletin cu ocazia zilei de 23 August 1945", 1945, nr. 5, p. 16.

[48] Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 388, f. 350—351.

[49] Nu vom insista cu amănunte asupra acestor acţiuni, deoarece noi înşine am publicat în revista „Forum", nr. 2—3/1969 o evocare consacrată lor, intitulată *25 de ani de la înaintarea memoriului celor 65 de intelectuali patrioţi dictatorului fascist Ion Antonescu în luna aprilie 1944. Date în legătură cu alte* [illegible] *în lunile iunie şi august 1944.*

Sînt poate mai ilustrative decît orice argument ce s-ar folosi pentru demonstrarea faptului că efortul umanist, democratic, antifascist depus în şcoala superioară din România interbelică a fost însoţit de rezultate deosebite semnăturile depuse de intelectualii patrioţi pe amintitul memoriu din aprilie 1944 adresat căpeteniei dictaturii militare-fasciste în momente de grea încercare pentru ţară şi popor. Iată-le : D. Danielopolu, Dan Theodorescu, N. G. Lupu, Gr. T. Popa, C. I. Parhon, F. Pr. Reiner, P. P. Stănescu, C. Bordeianu, Al. Rosetti, M. Ralea, Eugen Herovanu, I. Amza-Jianu, S. Stoilov, Al. Ghica, Gheorghe Vrînceanu, Gh. Demetrescu, Gh. Banu, Istrate Micescu, C. Popovici, Ed. Mezincescu, Bazil Munteanu, N. Profiri, N. Cernescu, C. Mihu, Al. Claudian, Dan Bădărău, A. Oţetea, C. Balmuş, Gh. Zane, I. Botez, Şerban Ţiţeica, C. Daicoviciu, Emil Petrovici, D. Popovici, Tiberiu Moşoiu, Gh. Popovici, C. Pîrvulescu, Al. Pantazi, M. Enăchescu, D. Bagdasar, D. D. Gerota, Ştefan Vencov, Radu Roşca, I. Jovin, I. Zamfirescu, Marcel Capri, Aurel Potop, Emil Stihi, Mircea Bîrsan, M. Neculce, Anton Dumitru, V. Gorciu, G. Constantinescu, Fl. Mezincescu, Eug. Davidescu, M. Parhon, Gh. Agavriloaiei, C. Motaş, V. Răşcanu, C. Angelescu, V. Pavelcu, Al. Myller, Ilie Popa, Caraman, N. Popa.

Distingem printre aceste semnături numele foarte multor foşti studenţi din anii luptei antifasciste ajunşi în momentul redactării memoriului cadre didactice pe diferitele trepte ale ierarhiei universitare — asistenţi, conferenţiari, profesori. Tineri şi vîrstnici, absolvenţi mai vechi sau recent ieşiţi de pe băncile facultăţii, studenţi, slujitori deopotrivă ai intereselor şcolii superioare româneşti, ei se situau în acele momente grele pe poziţia cea mai înaintată, pe poziţia de luptători patrioţi, antifascişti, antihitlerişti, angajaţi plenar în efortul general al poporului de răsturnare a dictaturii militare-fasciste, de scoatere a ţării din războiul hitlerist şi de întoarcere a armelor împotriva Germaniei naziste pentru instaurarea puterii populare în România. „Tăcerea noastră ar însemna o crimă", declarau ei solidar „în aceste momente hotărîtoare pentru existenţa poporului român".

Unor asemenea poziţii clare şi hotărîte, patriotice în esenţa lor, Partidul Comunist Român, organizaţiile revoluţionare de sub îndrumarea lui le-au răspuns întotdeauna cu deplină încredere. Citim cu mare interes astăzi conţinutul unuia din documentele difuzate de P.C.R. în rîndul maselor în zilele premergătoare declanşării insurecţiei armate antifasciste din august 1944 : „Universitatea Română cunoaşte minunate figuri de profesori care au înţeles că libertatea şi cultura sînt nedespărţite. Profesorii ştiu că a lupta pentru libertate înseamnă a lupta pentru cultură, ei ştiu că intelectualitatea românească este produsul acestui popor de muncitori şi plugari, care cu truda lor, cu sacrificiul lor, totdeauna necunoscut şi de multe ori batjocorit, au ridicat biblioteci, laboratoare şi universităţi, făcînd cu putinţă înfiriparea unui început de cultură naţională. Menirea intelectualităţii româneşti este să stea alături de popor şi să păstreze licărirea de lumină în sufletele cele mai întunecate. Partidul comunist cheamă pe profesori, pe medici, pe ingineri, pe magistraţi, pe poeţi, pe scriitori, pe artişti, pe studenţi să rămînă în mijlocul neamului

și să lupte fără șovăire împotriva dușmanului țării noastre și al culturii omenirii — Hitler și bandele lui înarmate"[50].

Această chemare, cum de altfel toate cîte le mai fuseseră adresate de partidul comunist, a avut un mare răsunet în inimile și mințile universitarilor — profesori și studenți —, mobilizîndu-i activ la acțiune în zilele în care destinele țării au depins mai mult decît oricînd pînă atunci de hotărîrea și dîrzenia în luptă a întregului popor, garanții sigure pentru triumful insurecției armate antifasciste declanșată la 23 August 1944 de forțele patriotice din România, organizate și conduse de partidul comunist.

Efervescența patriotică și tumultul revoluționar, proprii zilelor fierbinți ale lui august 1944, cînd poporul român a pășit prin lupte și sacrificii nenumărate pe calea transformărilor înnoitoare ale patriei, s-au menținut în conștiința maselor largi de muncitori, țărani și intelectuali care începeau din acele clipe să scrie pagini noi și luminoase ale istoriei patriei. Optimismul robust, propriu constructorilor României libere și independente, caracteriza în acele momente desfășurarea nenumăratelor întruniri și manifestații populare de masă la care participau laolaltă pături și categorii sociale dintre cele mai diferite din țara noastră. Și în acele momente memorabile, în care se hotăra prin lupta maselor soarta bătăliei pentru putere, pentru viitorul țării, cadrele didactice universitare și studenții democrați au fost prezenți la datorie, răspunzînd apelurilor înflăcărate ce li se făceau din partea Partidului Comunist Român, a celorlalte organizații democratice. Luînd, de pildă, cuvîntul în acele împrejurări în fața studenților din capitală, în cadrul unei întruniri convocate de Uniunea Tineretului Comunist la 29 septembrie 1944, și înfățișînd amplu sarcinile multiple ce stăteau în fața poporului român pe linia zdrobirii oricăror încercări ale reacțiunii pentru a întoarce roata istoriei, tovarășul Nicolae Ceaușescu, pe atunci secretar general al C.C. al U.T.C., spunea celor prezenți: *„Pentru aceasta vă cer unire. Trebuie să luptăm pentru o Românie liberă, pentru o Românie care va fi mîine fericită"*[51].

Dezvoltînd lupta dusă în anii dictaturii militare-fasciste și ai războiului hitlerist pentru eliberarea țării de sub jugul fascist, pentru asigurarea independenței și suveranității României, ca, de altfel, lupta dusă în întreaga perioadă interbelică pentru libertate și progres social, împotriva fascismului, intelectualii înaintați ai României, printre care și universitarii — cadre didactice și studenți —, punîndu-și inima și convingerile în slujba înaltelor idealuri de pace și progres ale poporului, au urmat după 23 August 1944 pas cu pas mersul ascendent al revoluției în etapa sa democrat-populară și apoi în cea socialistă.

În al 50-lea an de existență a Uniunii Tineretului Comunist, cadrele didactice universitare — multe dintre ele participante active în anii studenției lor la lupta democratică, antifascistă a tineretului studios —,

[50] Întrucît nu dispunem de documentul original, reproducem acest citat după volumul *90 de ani de viață academică în țara noastră*, București, Edit. Academiei, 1956, p. 67.

[51] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 400, f. 120—122.

alături de întreaga intelectualitate a ţării, îşi aduc cu toată dăruirea, cu tot entuziasmul contribuţia lor eficientă la împlinirea idealurilor nobile socialiste şi comuniste, către care locuitorii întregului pămînt românesc se avîntă cu încredere. Studenţimea de azi, adînc recunoscătoare generaţiilor mai vechi de slujitori ai universităţii, participante active cu ani în urmă la lupta democratică, antifascistă a studenţimii, se simte azi mai mobilizată ca oricînd pe calea indicată de partidul comunist de făurire a societăţii multilateral dezvoltate în patria noastră.

Rememorarea strălucitelor contribuţii aduse de studenţimea democrată, antifascistă la luptele purtate cu energie şi curaj în anii marilor încercări de care a fost vorba în acest articol impune respect pentru toţi acei luptători destoinici care nu au ezitat să cheltuiască oricîte energii — în multe cazuri pînă la jertfa supremă — pentru atingerea unui ideal în care cu toţii au crezut cu sinceritate şi dăruire, cu patos revoluţionar.

Istoria, prea bine se ştie, a judecat dintotdeauna fiecare generaţie, fiecare persoană sau personalitate după contribuţia adusă la progresul societăţii pe care au slujit-o. Timpul curge neîncetat, şi generaţia de studenţi democraţi, antifascişti la care ne-am referit mai sus se aşază, în chip firesc, în faţa judecăţii drepte a istoriei.

Toţi cei care au binemeritat în aceste lupte înverşunate — şi este cazul nenumăraţilor studenţi democraţi, antifascişti amintiţi sau neamintiţi de noi, mulţi dintre ei rămaşi anonimi peste timp — sînt onoraţi de verdictul judecăţii drepte pe care o realizează istoria, iar generaţiile prezente şi viitoare de studenţi, înţelegîndu-şi rosturile şi răspunzînd chemării partidului de a dezvolta, de a duce mai departe ce a fost eroic şi nobil în trecut, vor acţiona hotărît şi vor binemerita la rîndu-le.

ASPECTS DE L'ACTIVITÉ DES ÉTUDIANTS DÉMOCRATES ET ANTIFASCISTES DE ROUMANIE

RÉSUMÉ

Partant de l'appréciation selon laquelle, dans le large front des forces progressistes de la société roumaine, les étudiants ont occupé une place de premier rang pendant toutes les étapes de développement de l'enseignement supérieur, la présente étude se propose d'aborder la thématique d'une grande complexité des luttes menées par les étudiants démocrates, antifascistes de Roumanie, durant la période de l'entre-deux-guerres. Il convient de noter le fait que l'auteur considère adéquat de procéder à l'analyse du problème et d'en tirer les conclusions qui s'imposent seulement après avoir présenté en détail la précieuse tradition démocratique, humaniste de l'enseignement supérieur roumain dès la seconde moitié du siècle dernier.

Se développant sur un terrain fertile — souligne l'auteur — le mouvement démocratique des étudiants a, durant la période de l'entre-deux-guerres, réussi à atteindre un très haut niveau du fait de l'impulsion particulière qui lui a été imprimée par le Parti Communiste Roumain

— créé en mai 1921 — et, ultérieurement, par l'Union de la Jeunesse Communiste — constituée une année plus tard sous l'attentive orientation du P.C.R.

L'étude offre au lecteur de nombreuses données concernant le déroulement des mouvements démocratiques estudiantins, ce qui lui permet de se faire une ample image de la manière dont la jeunesse studieuse est venue, durant ces années, à la rencontre de l'effort de lutte des plus combatives forces antifascistes de la société roumaine, en tête avec les ouvriers. La présentation de la création et de l'activité des organisations politiques estudiantines et en premier lieu du Front estudiantin démocratique, fondé en 1935, mérite une mention toute spéciale.

L'étude constitue dans son ensemble une illustration de l'activité révolutionnaire, démocratique et antifasciste des étudiants de la Roumanie de l'entre-deux-guerres, un essai de mettre en évidence le caractère militant et efficient de l'effort de lutte de la jeunesse universitaire.

ODOARELE MOVILEŞTILOR RĂMASE ÎN POLONIA. CONTRIBUŢII LA ISTORIA ARTEI ŞI A PREŢURILOR

DE

ILIE CORFUS

Numele Movileştilor, acea vestită familie care a dat ţărilor române, la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi în primele decenii ale veacului următor, mai mulţi domnitori şi care a avut cele mai întinse şi mai strînse legături cu marea nobilime polonă a timpului, este legat de acel splendid monument de artă medievală care este Mănăstirea Suceviţa, ctitoria şi necropola lor. Acolo, pe Suceviţa în sus, la intrarea în defileul munţilor, într-un loc străjuit de culmi etern verzi, îşi arată de secole splendoarea această bijuterie de piatră şi de culori, care a putut smulge vitregiei vremurilor acele puţine, dar superbe urme de artă şi cultură, cum sînt obiectele de cult, broderiile încărcate cu pietre scumpe şi manuscrisele ferecate în argint aurit, păstrate astăzi în colecţia mănăstirii. Atît doar a mai rămas din podoabele de altădată, cu care ctitorii au înzestrat această mîndră mănăstire. Fireşte că această zestre a fost la timpul său incomparabil mai mare, de vreme ce Movileştii au dispus de averi considerabile, o parte din ele convertite în lucruri scumpe.

Urme de aceste odoare, care formaseră zestrea uneia dintre fiicele lui Ieremia Movilă, Maria, au fost descoperite la începutul secolului nostru în Polonia şi făcute cunoscute şi la noi [1].

Recent am dat în Biblioteca Institutului Naţional Ossoliński din Wrocław de urmele tezaurelor lui Ieremia şi Moise Movilă, pe lîngă inventarul de lucruri scumpe ce alcătuiseră zestrea amintită a domniţei Maria[2], iar în Biblioteca Naţională din Varşovia de urmele obiectelor de preţ ale lui Miron Barnovschi, coborîtor şi el din Movileşti [3]. Este vorba de registrele odoarelor rămase de la toţi aceştia în Polonia, cele

[1] Wł. Loziński, *Prawem i lewem* (Cu dreptul şi cu stîngul), II, Liov, 1904. Descoperirea scriitorului polon a fost publicată la noi mai întîi de S. Zotta, *Ştiri noi despre Movileşti*, in „Arhiva genealogică", II, 1913, p. 206–214, şi din nou, după 23 de ani, fără a şti de articolul lui Zotta, de M. Kasterska, *Les trésors des Movilă en Pologne*, în „Revue historique du sud-est européen", XIII, 1936, p. 69–77.

[2] Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, manuscris III. 545, p. 35–37.

[3] Biblioteka Narodowa w Warszawie, manuscris II. 5 622, p. 49 (din hîrtiile rămase de la Wł. Loziński).

„STUDII", tomul 25, nr. 1, p. 29 – 59, 1972

mai bogate inventare de tezaure domneşti cunoscute pînă acum. Este pentru prima dată cînd se poate şti ce anume lucruri preţioase au avut domnitorii noştri în trecut şi cît valorau ele. Înainte de toate însă aceste liste ne dau posibilitatea de a ne face o idee despre averea enormă ce o putea realiza un domnitor român, ca Ieremia Movilă, numai într-un deceniu de stăpînire şi acela întrerupt la jumătatea lui de pierderea domniei, prin cucerirea ţării de Mihai Viteazul, însoţită de grelele cheltuieli ce au urmat cu polonii, tătarii şi turcii pentru redobîndirea şi menţinerea puterii. Cu toate acestea, fiind „în dzilele lui mare bivşiuguri şi plină ţara de toate" [4], el a putut să strîngă bani pentru el şi pentru bogata înzestrare a fiicelor sale, măritate, toate, cu magnaţi poloni.

Ieremia Movilă, domn al Moldovei (1595—1606), care încă din 1593 primise cetăţenia polonă, deci intrase în rîndul nobilimii poloneze, cu stemă personală [5], şi care achiziţionase pe teritoriul polon domeniul Uście, a avut cu soţia sa Elisaveta 3 băieţi — Constantin, Alexandru şi Bogdan — şi 5 fete — Regina (Chiajna), Ecaterina, Maria, Ana şi Samfira (moartă în 1596).

Regina, născută pe la 1588, s-a măritat la 25 mai 1603 cu principele Mihail Wiśniowiecki, staroste de Owrucz. A fost mama faimosului Ieremia Wiśniowiecki, voievodul Rusiei şi legendarul erou al romanului lui Sienkiewicz *Prin foc şi sabie*, şi bunica viitorului rege polon Mihail Korybut Wiśniowiecki (1669—1673). A murit după 18 ianuarie 1619[6].

Ecaterina s-a căsătorit în primăvara anului 1616 cu principele Samuil Korecki (mort în 1622). A avut o fiică, Ana, care s-a măritat cu Andrei Leszcyzński, voievod de Dorpat. Ecaterina a murit în 1618 [7].

Maria s-a măritat de trei ori. Prima dată, la începutul anului 1606, cu Ştefan Potocki, nepotul lui Ioan, Andrei, Nicolai şi Iacob Potocki, cunoscuţi din războiul dintre poloni şi Mihai Viteazul din 1600. Rotmistru (comandant de roată, 1599), secretar de cîmp al coroanei (1612), general al Podoliei şi voievod de Bracław (1628), Ştefan Potocki a avut cu Maria Movilă 2 fete, Ecaterina, care s-a căsătorit cu principele Janusz Radziwiłł, voievod de Wilno şi mare hatman al Lituaniei, şi Ana, şi 3 băieţi, Petru, Pavel şi Ioan. El a murit la 5 martie 1631 [8]. Maria s-a căsătorit a doua oară, după 1632, cu Nicolai Firlej, voievod de Sandomierz, care a murit în 1636. Al treilea soţ al ei a fost principele Constantin Wiśniowiecki. Data morţii ei nu e sigură; ea e pusă cînd în 1638, cînd după 1642 [9].

Cea mai tînără fiică a lui Ieremia Movilă, Ana, s-a căsătorit de patru ori: prima dată, în 1620, cu Maximilian Przerembski, voievod de

---

[4] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aaron-vodă încoace*, în *Opere*, I, ediţie critică îngrijită de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1965, p. 34.

[5] Pe un cîmp roşu — 2 săbii încrucişate pe ascuţiş cu mînerele în sus, iar jos petrecute cu buzdugane de aur. Deasupra coifului, în coroană, 3 pene de struţ. Ornamentele de pe coif, în jurul coroanei, ferecate în argint (Juliusz hr. Ostrowski, *Księga herbowa rodów polskich* (Condică de embleme ale familiilor polone), I—III.

[6] Wł. Dworzaczek, *Genealogia. Tablice*, Varşovia, 1959, tabelele 89 şi 176; S. Zotta, *op. cit.*, p. 106.

[7] *Ibidem*, tabela 174.

[8] *Ibidem*, tabelele 89, 142.

[9] *Ibidem*, tabelele 89, [illegible]

Sieradź[10]; a doua oară cu Ioan Sędziwój Czarnkowski, castelanul Cameniţei (mort în 1641); a treia oară, în 1644, cu Władysław Myszkowski, voievodul Cracoviei (mort în 1658)[11], iar a patra oară, înainte de 1661, cu Stanisław Rewera Potocki, voievod de Kiev, apoi de Cracovia şi mare hatman al coroanei, nepot de frate al lui Ştefan Potocki, primul soţ al surorii sale Maria. Ana Movilă a supravieţuit şi celui de-al patrulea soţ (mort în 1667)[12]. Ea se mai găsea în viaţă în 1691[13].

Prin căsătoria fiicelor sale în Polonia, Ieremia Movilă a strîns şi mai mult legăturile sale cu această ţară, iar familiile Potocki, Wiśniowiecki şi Korecki, în sînul cărora au intrat frumoasele şi bogatele domniţe moldovene, au fost direct interesate să menţină pe fraţii acestora pe tronul Moldovei. În felul acesta, tendinţele de expansiune ale magnaţilor poloni de la margine spre ţărmurile Mării Negre s-au împletit cu cele mai particulare ambiţii, care au expus Polonia la periculoase complicaţii, ducînd în cele din urmă la conflictul cu Turcia.

Lui Ieremia Movilă (mort în 1606) îi urmă în scaun fratele său Simeon, fostul domn (între 1600 şi 1602) al Ţării Româneşti. Acesta a avut 6 băieţi: Pavel (mort în 1607), Mihail, Gavril, Petru, Moise şi Ioan, şi o fată, Teodosia (moartă în 1596). Moartea lui Simeon (1607) aruncă Moldova timp de mai mulţi ani în vîrtejul unor pătimaşe lupte pentru tron între cele două văduve (cumnate) şi între fiii lor, împărţind ţara în partide boiereşti învrăjbite de moarte şi dînd-o pradă oştilor străine.

Simeon Movilă lăsă tronul fiului său Mihail (Mihăilaş). Elisaveta, văduva lui Ieremia, alergă însă la ajutorul ginerilor ei poloni, alungă pe Mihăilaş şi puse în scaun pe fiul ei cel mai mare, Constantin. După scurt timp însă Mihăilaş redobîndi tronul, tot cu mercenari poloni, iar Constantin fugi la cumnatul său, Ştefan Potocki. Acesta îl puse din nou în scaun, Mihăilaş fugind în Ţara Românească, unde a şi murit. Toate acestea se întîmplau în ultimele trei luni ale anului 1607. Constantin domni, sub conducerea mamei sale, pînă în 1611, cînd fu înlocuit de turci cu Ştefan Tomşa. Căderea lui lovi simţitor în mîndrii săi cumnaţi poloni. În 1612, Potocki, cu consimţămîntul tacit al regelui, dar contrar voinţei marelui hatman polon Stanisław Żółkiewski, pe atunci bolnav, care vedea în intervenţia polonă în Moldova o provocare la adresa turcilor, pătrunse în ţară cu Constantin şi cu 3 000 de călăreţi mercenari din armata permanentă ce străjuia hotarul de miazăzi al regatului, dar fu înfrînt de Tomşa, ajutat de tătarii din Bugeac, la Cornul lui Sas (19 iulie 1612). Acolo, el căzu în mîinile lui Tomşa, care-l trimise apoi în robie la Constantinopol, iar Constantin, în cele ale unui tătar, înecîndu-se apoi în Nipru pe cînd era tîrît în robie spre Crimeea.

---

[10] La 16 iunie 1631, ea confirma, împreună cu soţul ei, voievod de Sieradź şi staroste de Mościska, Bisericii greceşti din oraşul Mościska donaţia unei „curţi" cu plantaţie şi grădină (A. Fastnacht, *Katalog dokumentów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, partea a II-a, Wrocław, 1969, p. 243—244).

[11] La 26 ianuarie 1659, Ana Movileanca Myszkowski, voievodeasa Cracoviei şi starosteasa de Mościska, acum văduvă, donează Bisericii „Sf. Gheorghe" din Mościska o grădină (*ibidem*).

[12] Wł. Dworzaczek, *op cit.*, tabelele 89, 130, 140.

[13] În Biblioteca Zakładu Narodowego im. Ossolińskish din Wrocław, în manuscrisul III. 406, p. 53—56, se păstrează o scrisoare a ei din Stanisławów, din 31 august 1691, către regele Sobieski în chestiuni personale.

Dar înverşunata mamă nu se lăsă zdrobită de catastrofa fiului ei, ci, împreună cu celălalt ginere, prezent, M. Wiśniowiecki, şi cu cel viitor, S. Korecki, se porni să strîngă mercenari pentru înscăunarea celui de-al doilea copil al ei, Alexandru (Alexăndrel), şi aceasta cu toată indignarea şi dezaprobarea lui Żółkiewski. Nu folosiră însă nici avertismentele acestuia şi nici protestele şleahtei rutene, care striga că nu vrea să moară pentru moldovenii cu indigenat polon şi pentru cumnaţii lor, şi nici scrisorile regelui, neliniştit de noua întreprindere. Wiśniowiecki şi Korecki, în fruntea unor trupe de poloni, moldoveni şi cazaci, intrară în Moldova şi aşezară în scaun pe Alexăndrel (la 22 noiembrie 1615), a cărui mamă se văzu din nou la putere. Tomşa fugi în Ţara Românească. Scurt timp însă, Wiśniowiecki muri, iar comanda rămase asupra lui Korecki. În februarie 1616, Tomşa reveni şi-l alungă pînă la frontieră, dar pînă la urmă fu învins, astfel că Alexăndrel şi mamă-sa scăpară de el pentru totdeauna. Turcii însă tratară intervenţia polonă drept caz de război. Ca urmare, tătarii năvăliră în Pocuţia, iar armata turcească cu Iskinder-paşa intră în Moldova şi înfrînse pe poloni la Drăcşani (3 august 1616). Mai toţi căzură în robie, în frunte cu Korecki, împreună cu Elisaveta şi cu fiii ei, Alexăndrel şi Bogdan[14]. De atunci Suceviţa păstrează şuviţa din părul Elisavetei, desperată amintire lăsată de această ambiţioasă femeie la capătul unui drum de patimă a domniei.

Am făcut această scurtă incursiune în istoria acelor frămîntate vremi pentru a putea urmări mai uşor destinul odoarelor duse de Movileşti în Polonia şi care au contribuit într-o anumită măsură la făurirea legăturilor lor cu marea nobilime de acolo şi la realizarea planurilor de domnie, oricît de scurtă şi costisitoare a fost ea, a Elisavetei cu nevîrstnicii ei fii.

ODOARELE RĂMASE DE LA IEREMIA MOVILĂ[15]

Decadenţa politică a statului, instabilitatea domniei, amestecul direct al turcilor, al tătarilor şi, în cele din urmă, al polonilor la numirea şi scoaterea domnilor, expediţiile militare şi cele de jaf, ca şi învrăjbirile interne, dominate de lupta boierimii pentru putere, toate acestea au făcut imposibilă existenţa la noi, după pierderea ireversibilă a independenţei, a unui tezaur permanent al domniei (coroanei), după cum îl aveau ţările ferite de un destin atît de nenorocit. Astfel s-a ajuns ca după mazilire, domnul să-şi ia cu el pe drumul pribegiei tezaurul agonisit în domnia sa, oricît de scurtă ar fi fost pentru el şi oricît de amară pentru cei mulţi şi obidiţi.

Aşa a făcut şi Elisaveta după moartea lui Ieremia şi după declanşarea luptei pentru tron, cînd s-a retras în Polonia cu tezaurul soţului ei. Acest tezaur a rămas, după ce Elisaveta a fost luată în robia turcească, în casa lui Samuil Korecki, soţul fiicei sale Ecaterina.

---

[14] I. Moga, *Documente privitoare la domnia lui Constantin Movilă*, în „Anuarul Institutului de istorie naţională din Cluj, IV, 1926—1927, Bucureşti, 1929, p. 391—417; Zdz. Spieralski, *Awantury moldawskie* (Aventuri moldoveneşti), Varşovia, 1967, p. 158—165.

[15] Anexa I.

Evaluarea acestui tezaur este dată în inventar în monedele de aur care circulau în acea vreme în Polonia, şi anume în florini, zloţi roşii şi zloţi polonezi.

Florinul era o monedă de aur care a fost bătută la început, în secolul al XII-lea, în Florenţa, fiind apoi imitată în întreaga Europă. El era identic cu zlotul roşu. Zlotul polonez era şi el o monedă de aur de o valoare mai mică decît cea a zlotului roşu.

Tezaurul lui Ieremia Movilă cuprindea în sine o mare avere, care se ridica la suma totală de 495 000 de florini plus 1 500 de zloţi polonezi.

S-ar putea ca cifrele cu care a fost preţuit fiecare obiect în parte să fie exagerate, avîndu-se în vedere posibilitatea ca ele să fi servit unor procese purtate de beneficiarii posteriori ai acestor odoare. Aceasta cu atît mai mult cu cît echivalarea lor cu cifrele din tranzacţiile făcute în acel timp în Moldova în monedă de aur ne stîrneşte mirarea, dacă nu chiar îndoiala de valoarea atît de ridicată a acestor obiecte.

În Moldova, moneda de aur circula în acea vreme sub diferite denumiri : galbenul, galbenul roşu, galbenul unguresc, ughiul, ughiul galben, ughiul de aur, zlotul tătăresc şi zlotul bătut. Se pare că valoarea acestora era una şi aceeaşi. Cu 100 de ughi se cumpăra o selişte [16], cu 400 de ughi 4 fălci de vie cu crame, grădini şi îngrădituri [17], cu 30 de ughi o moară cu vad, iar cu 14 ughi 40 de paşi de pămînt [18]. O jumătate din satul Toporăuţi (Cernăuţi) a costat 1 000 de ughi [19]. Pentru 1 700 de ughi galbeni, Ieremia Movilă dădea 2 sate din Neamţ [20]. Un sat se vindea cu 100, iar o selişte cu 300 de ughi galbeni [21]. Cu 300 de galbeni ungureşti s-a cumpărat un sat [22], iar cu 300 de galbeni roşii 2 sate [23]. Diferenţa trebuie atribuită aici mai mult întinderii şi calităţii pămîntului vîndut decît diferenţei dintre valoarea monedelor. Cu 500 de zloţi tătăreşti şi 8 cai buni s-a cumpărat satul Roznovul (Neamţ) [24]. Vitele erau atunci foarte scumpe : un cal bun costa 70 sau chiar 100 de ughi [25], cu 32 de zloţi (galbeni) bătuţi se cumpăra un bou de negoţ, cu 18 o vacă cu viţel, cu 4 o oaie cu miel sau un porc, iar cu 52 de zloţi bătuţi 5 coţi de postav turcesc şi o blană de vulpe [26] ; un cal bun şi 6 iepe costau 100 de galbeni roşii [27].

Aşa stînd lucrurile, ne întrebăm cîte sate şi moşii şi cîte cirezi de vite şi herghelii de cai moldoveneşti intrau, ca preţ, în cei aproape o jumătate de milion de florini, cu cît a fost preţuit tezaurul lui Ieremia Movilă ?

---

[16] *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, XIX, p. 627.
[17] *Ibidem*, p. 577.
[18] *Ibidem*, p. 466, 467.
[19] *Ibidem*, p. 365.
[20] *Ibidem*, p. 216—220.
[21] *Ibidem*, p. 459.
[22] *Ibidem*, p. 362, 363.
[23] *Ibidem*, p. 245.
[24] *Ibidem*, p. 614.
[25] *Ibidem*, f. 628, 629.
[26] *Ibidem*, p. 316, 317, 426, 427.
[27] *Ibidem*, p. 245.

ZESTREA DOMNIŢEI MARIA MOVILĂ[28]

Aici avem de-a face cu lucruri de preţ de o rară bogăţie şi frumuseţe.

Interesant pentru istoria artei medievale româneşti este faptul că printre obiectele de preţ ce alcătuiau această zestre se aflau şi unele lucrate în Moldova. Este vorba de 2 lanţuri de perle din Indiile Orientale şi de o ţesătură moldovenească cu mărgăritare şi fluturi de aur.

Majoritatea obiectelor sînt preţuite în zloţi roşii şi numai o parte din ele în zloţi polonezi, iar restul în taleri. În total, această zestre se ridica la suma de 75 678 de zloţi roşii (între care 25 000 de zloţi roşii bani gata, 1 000 de ducaţi a cîte 5 zloţi roşii bucata şi 16 portugali a cîte 15 zloţi roşii bucata) plus 10 160 de zloţi polonezi şi 21 900 de taleri.

Ducatul era o veche monedă de aur ce cîntărea 3,53 g. Bătut în Veneţia începînd cu anul 1284, el s-a răspîndit apoi în întreaga Europă. În Polonia, primii ducaţi, denumiţi şi florini, au fost bătuţi pe la jumătatea secolului al XIV-lea.

Talerul era cea mai veche şi mai răspîndită monedă de argint, bătută în Europa începînd cu secolul al XV-lea, iar în Polonia de la 1528 încoace.

În Moldova, talerul circula în acel timp sub următoarele denumiri : talerul „bun", talerul de argint, talerul bătut de argint (toate avînd aceeaşi valoare) şi talerul „prost". În prima jumătate a secolului al XVII-lea s-au vîndut selişti şi sate cu cîte 120 şi pînă la 1 260 de taleri de argint unul[29], după întinderea şi calitatea lor ; 3 fălci de vie la Cotnar cu 200 de taleri de argint[30] ; un loc de casă cu pivniţă în Iaşi cu 150 de taleri de argint [31]; un loc de prisacă la ţară cu 20 de taleri de argint [32]; un sălaş de ţigani (6 indivizi) cu 60 de taleri de argint [33]. Sate se vindeau cu cîte 400 pînă la 800 de taleri buni unul [34], sau cu cîte 400 de taleri de argint bătuţi [35]. Talerul era identic cu leul bătut [36]. Un sat s-a vîndut cu 750 de taleri proşti [37].

Am făcut această succintă incursiune în domeniul tranzacţiilor de pămînt şi de alte bunuri efectuate în Moldova acelor timpuri în taleri pentru a ne putea da seama de valoarea acelei părţi din zestrea domniţei Maria, care a fost preţuită în Polonia în taleri.

Această superbă zestre a fost pierdută de Maria Movilă încă în timpul vieţii sale. La plecarea (în 1612) a soţului ei, Ştefan Potocki, în Moldova ca să reinstaleze în scaun pe fratele ei, Constantin, Maria a depus toate lucrurile cuprinse în inventarul prezentat în castelul întărit din Podhajce, proprietatea lui Stanisław Golski, voievod al Rusiei, căsătorit cu Ana Potocki, nepoata de frate a soţului ei. După înfrîngerea

---

[28] Anexa II.
[29] *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, XIX, p. 173 — 599
[30] *Ibidem*, p. 447, 448.
[31] *Ibidem*, p. 605, 606.
[32] *Ibidem*, p. 66, 67.
[33] *Ibidem*, p. 605, 606.
[34] *Ibidem*, p. 245, 246.
[35] *Ibidem*, p. 561, nr. 412.
[36] *Ibidem*, p. 185.
[37] *Ibidem*, p. 130, nr. 110.

şi căderea acestuia în robie, muri şi Stanisław Golski, fără urmaşi, astfel că cetatea, în care se afla adăpostită zestrea Mariei, trecu în stăpînirea fratelui lui Stanisław, Ioan Golski, castelan de Cameniţa, om decăzut. Maria îi ceru înapoi lucrurile, dar acesta şi soţia sa, Sofia, refuzară să i le dea. A început un îndelungat proces, în cursul căruia fură emise repetate sentinţe pentru restituirea odoarelor, fără a fi însă executate. Nici întoarcerea lui Ştefan Potocki din captivitate (1615), care asedie cu trupe castelul, nu duse la recuperarea depozitului. Procesul dură şi după moartea acestuia (1631), după ce Maria se recăsători cu Firlej, voievod de Sandomierz. Ea nu-şi revăzu nicicînd scumpa zestre, care se mistui în mîini străine. Din timpul acestui proces a rămas şi inventarul odoarelor ei, descoperit acum, un altul decît cel folosit la vremea sa de W. Loziński în lucrarea în care sînt expuse lucrurile de mai sus.

TEZAURUL LUI MOISE MOVILĂ[38]

„Om blînd, un miel la hire, nelacom, nemăruia rău" [39], Moise, fiul lui Simeon Movilă, a domnit, pus de turci, în Moldova în două rînduri : prima dată în 1630—1631, iar a doua oară în 1633—1634. După ultima mazilire, el s-a retras în Polonia, unde a rămas tot timpul vieţii la moşia sa Wielkie Oczy. În 1656 el a depus spre păstrare în pivniţa bisericii ortodoxe din Liov documentele moşiilor sale din Polonia, împreună cu 5 covoare persane, 3 scuturi şi o saltea veche de catifea [40]. În 1659 el declara că între lucrurile depuse acolo se aflau : o ladă cu 10 harnaşamente model turcesc, 2 mici lanţuri de argint pentru cai, 2 paloşe uzate, 2 buzdugane, un ceasornic aurit, 2 scuturi de bronz aurit şi o cutie cu documentele moşiilor sale [41]. După moartea sa (în 1663), lucrurile au fost luate de acolo de vara sa, Ana, fiica lui Ieremia Movilă şi soţia, pe atunci, a lui Stanisław Potocki, voievod al Cracoviei şi mare hatman al regatului [42].

Tot în 1663, aceasta a luat şi tezaurul rămas de la Moise Movilă. De atunci datează şi inventarul acestui tezaur.

Preţuirea tuturor acestor obiecte s-a făcut în florini, şi numai a cîtorva din ele în zloţi roşii şi în zloţi polonezi. În total, tezaurul rămas de la Moise Movilă la vara sa Ana a fost evaluat la 38 000 de florini plus 1 000 de zloţi roşii şi 4 000 de zloţi polonezi, afară de bani gata 1 000 de zloţi roşii şi 2 000 de taleri.

---

[38] Anexa III.
[39] Miron Costin, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 74.
[40] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Documente*, Supl. II, vol. III, p. 69.
[41] *Ibidem*, p. 72—73.
[42] *Ibidem*, p. 77.

ODOARELE ȘI AVEREA LUI MIRON BARNOVSCHI[43]

Domn al Moldovei (1626—1629), Miron Barnovschi primise cetățenia polonă și cumpărase de la ginerii lui Ieremia Movilă, Maximilian Przerembski, voievod de Sieradz [44], și de la soția sa, Ana Movilă, precum și de la principele Samuil Korecki, fostul soț al Ecaterinei Movilă, domeniul Uście cu o cetate, 2 orășele și 21 de sate cu suma de 320 000 de zloți polonezi. Acolo s-a retras el după mazilire. Chemat de boieri a doua oară la domnie, el fu decapitat (la 2 iulie 1633) la Constantinopol, cînd sosi acolo pentru a obține recunoașterea sultanului. În testamentul său, scris înaintea morții, el hotărî ca acest domeniu să fie revîndut foștilor proprietari, iar banii rezultați să fie împărțiți la mănăstirile și bisericile începute sau terminate de el.

Imediat însă ce vestea morții sale ajunse în Polonia, Maximilian Przerembski și Ieremia Wiśniowiecki, fiul Reginei Movilă, năvăliră asupra părții castelului din Uście, unde se afla sora sa, Teodosia, fosta soție a lui Nicoară (Nicoriță) hatmanul, acum măritată a doua oară cu rotmistrul polon Ioan Podhorecki, sparseră ușile, deschiseră lăzile și împărțiră între ei tezaurul și alte lucruri mișcătoare ale nefericitului ei frate.

Valoarea totală a acestor obiecte, după registrul lor prezentat la procesul pe care l-a intentat Teodosia, era de 11 210 zloți roșii și 14 680 de zloți polonezi și 300 de taleri.

Alungată din castel, Teodosia a reușit apoi să devină iar stăpîna acestuia, dar în cele din urmă a fost nevoită să cedeze (în 1635) domeniul și cetatea marelui hatman Stanisław Koniecpolski, care le primise de la rege în urma trecerii lor, după moartea lui Barnovschi, la tezaurul regal. Ea căpătă numai 3 sate de pe domeniu [45].

În felul acesta a rămas literă moartă testamentul lui Miron Barnovschi, iar cu tezaurul său nu se știe ce s-a întîmplat pînă la urmă.

Odoarele duse de Movilești în Polonia și mistuite acolo și din care nu s-a păstrat decît nomenclatura și prețul lor în inventarele descoperite acum sînt deosebit de interesante pentru studiul istoriei noastre culturale. Ele aduc noi amănunte în cunoașterea lucrului bijuteriilor din aur și perle și al țesăturilor românești cu pietre scumpe, precum și în cercetarea îmbrăcămintei și modei familiilor domnitoare de la noi. Iar tezaurul lui Ieremia Movilă, chiar și numai sub formă de inventar, vine acum să adauge la lista de podoabe păstrate la Mănăstirea Sucevița și numele odoarelor care au aparținut acestui pașnic și bogat domn român, contribuind astfel la lărgirea cunoștințelor asupra trecutului cultural al țării.

Pentru valoarea lor documentară, publicăm în anexă, în originalul lor polonez, însoțit de traducerea românească, inventarele tezaurelor analizate. Obiectele înșirate în ele au fost numerotate de noi, pentru a înlesni verificarea traducerii nomenclaturii lor în limba română.

---

[43] Anexa IV.

[44] Așa trebuie înțeles numele de „Sireaschi" din testamentul său, publicat de B.P. Hasdeu în „Arhiva istorică a României", I-2, București, 1865, p. 187—190 și din nou de A. Golimas, *Domnul Moldovei Miron Moghilă Barnovschi*, Iași, 1933, p. 67.

[45] Wl. Loziński, *op. cit.*, iar după el S. Zotta, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 215—220, și M. Kasterska, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 180—184.

ANEXE

I

Regestr kleinotów niegdy iaśnie wielmożnego i.m. pana Heremiego Mohily y hospodara ziem mołdawskich, które po śmierci zostawały w domu koreckim

1	Korona wszystka z tablic dyamentowych robiona wartości	12 000 fl.
2	Pierścień wielki w ktorym dyament wartości piędziesiąt tysięcy fl.	
3	Zapona hospodarska w którey dyament w środku wartości	36 000 fl.
4	Słońce dyamentowe wartości	20 000 fl.
5	Krzyżyk dyamentowy iaśnie wielmożney i.m. paniey Mariey Mohylanki Ferleiowey woiewodziny sędomirskiey u i.m. paniey woiewodziney krakowskiey zostawiony w<artości>	4 000 fl.
6	Przy tym krzyżyku trzy perły wielkie originalne wartości	30 000 fl.
7	Kanak dyamentowy nawlekany z niemałych dyamentów wartości	16 000 fl.
8	Petlica wielka dyamentowa y guz wielki wartości	120 000 fl.
9	Sznurek pereł uryańskich wielkich na szyie	36 000 fl.
10	Przędziono pereł uriańskich wartości	20 000 fl.
11	Pierścień z tablicą wielki dyamentowy wartości	20 000 fl.
12	Pierścień z dyamentami ostremı tablica wielka rubinowa w środku	13 000 fl.
13	Pierścień dyamentowy tablica wielka wokoło dyamenty rzezano	16 000 fl.
14	Pas hospodarski dyamentami i rubinami sadzony w którym bardzo pozorne kamienie	25 000 fl.
15	Wstęga dyamentowa wartości	13 000 fl.
16	Motyl dyamentowy	3 000 fl.
17	Rząd husarski szczerozłoty dyamentami sadzony, koncerz takiż y czaprak suto złotem ciągnionym kamieńmi sadzony	15 000 fl.
18	Wodze do konia szczerozłote wartości dwa tysiące czerwonych złotych	
19	Rząd drugi szczerozłoty iaspisami sadzony z siedzieniem z czaprakiem bogato haftowanym	6 000 fl.
20	Rząd trzeci husarski złoty iaspisami sadzony z czaprakiem suto złotem haftowany	5 000 fl.

SREBRO STOŁOWE

21	Pułmisków dwie pusdrze, talerzów tyle, mis cztery, przystawek cztery, flasz dwie, kredens ze wszystkim złociste brzegi u tego srebra wartości	7 000 fl.

22	Pułmisków szczerozłotych dwie, pusdrze takihże tyle, mis szczerozłotych cztery, przystawek tyle, fas szczerozłotych dwanaście bardzo subtelną robotą wartosci	10 000 fl.
23	Miednic y nalewek szczerozłotych przednio auszurskiey roboty wartosci	6 000 fl.
24	Flasz garcowych taką robotą dziesięć wartości	1 000 fl.
25	Lichtarzów złocistych auszpurską robotą dwanaście wartości pułtora tysiąca złotych	
26	Kałamarz srebrny wielki wartości	1 000 fl.
27	Słoń srebrny wielki wartości	8 000 fl.

Ten szacunek dobra moneta

Musi tu bydź wielka omyłka w liczbie y znać że cyfry dwie nie dołozono, bo na iedną złotą flasze garcową trzeba 1000 fl., to za dziesięć i z robotą 10 000 fl. I to niepodobna żeby tak wielle pułmisków, mis, talerzy, przystawek, fas szczerozłotych miały tylko 10 000 kosztować; także y miednice y nalewki.

Registru de odoarele cîndva ale preaputernicului, milostivirii sale domnului Ieremia Movilă şi domnitorului ţării Moldovei, care au rămas după moartea sa în casa lui Korecki [1]

1	Coroana toată lucrată din plăci de diamant, în valoare de	12 000 fl.
2	Inel mare, în care un diamant, în valoare de	50 000 fl.
3	Broşă domnească, în care un diamant în mijloc, în valoare de	36 000 fl.
4	Soare de diamant, în valoare de	20 000 fl.
5	Cruciuliţă de diamant a preaputernicei, milostivirii sale doamnei Maria Movileanca [2], soţia voievodului Firlei [3] de Sandomierz, lăsată la milostivirea sa voievodeasa de Cracovia [4], în valoare de	4 000 fl.
6	Pe lîngă această cruciuliţă, 3 perle mari originale, în valoare de	30 000 fl.
7	Colier de diamante, înşirat din diamante nu mici, în valoare de	16 000 fl.
8	Pafta mare de diamant şi nasture mare, în valoare de	120 000 fl.

[1] Prinţul Samuel Korecki, soţul Ecaterinei, fiica lui Ieremia Movilă.

[2] Maria, fiica lui Ieremia Movilă, căsătorită a doua oară cu Nicolai Firlej, voievod de Sandomierz.

[3] Nicolae Firlej, voievod de Sandomierz.

[4] Ana, fiinca lui Ieremia Movilă, căsătorită a treia oară cu Władisław Myszkowski, voievod de Cracovia, iar a patra oară cu Stan. Potocki, voievod de Cracovia.

9	Şirag de perle din Indiile Răsăritene [5] la gît	36 000 fl.
10	Scul de cîteva zeci de fire cu perle din Indiile Răsăritene, în valoare de	20 000 fl.
11	Inel mare cu diamant, cu placă, în valoare de	20 000 fl.
12	Inel cu diamante ascuţite, placă mare de rubin în mijloc	13 000 fl.
13	Inel cu diamant, placă mare încrustată de jur împrejur cu diamante	16 000 fl.
14	Brîu domnesc acoperit cu diamante şi rubine, în care pietre foarte mîndre	25 000 fl.
15	Cordon (de decoraţie) din diamante, în valoare de	13 000 fl.
16	Fluture de diamant	3 000 fl.
17	Harnaşament de husar din aur fin, presărat cu diamante; sabie la fel şi pătură garnisită cu aur subţiat, semănată cu pietre	15 000 fl.
18	Dîrlogi pentru cal din aur fin, în valoare de două mii de zloţi roşii	
19	Al doilea harnaşament din aur fin, semănat cu matostaturi[6], cu şa, cu pătură bogat brodată	6 000 fl.
20	Al treilea harnaşament de husar din aur, incrustat cu matostaturi, cu pătură brodată cu aur	5 000 fl.

Argintărie de masă

21	Două cutii cu farfurii, talgere tot atîtea, patru tăvi, patru tăviţe, două butelii mari, bufet cu mărginile aurite pentru această argintărie, în valoare de	7 000 fl.
22	Două farfurii de aur fin, cutii tot atîtea, patru tăvi de aur fin, tăviţe tot atîtea, douăsprezece ceşti de aur fin, lucrătură subtilă, în valoare de	10 000 fl.
23	Lighene şi ibrice de aur fin, ca mai sus, lucrătură de Augsburg, în valoare de	6 000 fl.
24	Zece oale de cîte patru litri fiecare, de aceeaşi lucrătură, în valoare de	1 000 fl.
25	Douăsprezece sfeşnice aurite, lucrătură de Augsburg, în valoare de o mie cinci sute de zloţi	
26	Călimară mare de argint, în valoare de	1 000 fl.
27	Elefant mare de argint, în valoare de	8 000 fl.

Această preţuire în monedă bună.

Trebuie să fie aici o mare greşeală în număr şi <trebuie> să se ştie că nu s-au adăugat două cifre, căci dacă pentru o oală de aur de patru litri trebuie 1 000 fl., atunci pentru zece, şi cu lucrătura, 10 000 fl. Şi aceasta-i neverosimil, ca atît de multe farfurii, tăvi, talgere, tăviţe, ceşti din aur fin să coste numai 10 000 fl.; la fel lighenele şi ibricele.

[5] Perły uriańskie = perle (mărgăritare) provenind din Indiile Orientale, considerate ca cele mai frumoase.

[6] Matostat sau jasp = varietate de silice dură şi opacă de culoare verde sau negricioasă, întrebuinţată ca piatră preţioasă.

II

Regestr rzeczy Maryi Mohilanki hospodarówny wołoski Ieremiasza Mohiły hospodara wołoskiego córki, a Stefana z Potoka Potockiego woiewody bracławskiego generała podolskiego vice króla za Zygmunta III żony, w Podhalcach w zamku u Stanisława Golskiego woi‹ewody› russ‹kiego› w depozycie.

		Czerwone złote	Polskie złote	Talary
1	Pieniędzy gotowych	25 000		
2	Łańcuch który waży szesnaście set czerwonych złotych	1 600		
3	Łańcuch który waży siedemset czerwonych złotych	700		
4	Łańcuchów dwa z pereł uryańskich wołoską robotą trzy tysiące cz. zł.	3 000		
5	Łańcuch czarny perfemowany, pięćset czerwonych złotych	500		
6	Łańcuchow dwa, ważą czterysta czerwonych złotych	400		
7	Krzyżyk z łańcuchiem, pułtora tysiąca czerwonych złotych	1 500		
8	Noszenie rubinowe, dyamentowe y szafirowe, pułtora tysiąca zł.		1 500	
9	Kalita złota w którey diamenty, szafiry, sześćset czerwonych złotych	600		
10	Noszenie rubinowe i trzy perły, sześćset czerwonych złotych	600		
11	Łańcuch perłowy y trzydzieści gałek złotych, dwa tysiące cz. zł.	2 000		
12	Sznur z uriańskich pereł, ośmset piędziesiąt cz. zł.	850		
13	Drugi sznur perłowy między któremi są rubiny, szafiry	800		
14	Kanaczek z rubinami na szyie, dwieście czerwonych złotych	200		
15	Obrączka na szyie, sto ośmdziesiąt czerwonych złotych	180		
16	Druga obrączka na szyie, ośmdziesiąt czerwonych złotych	80		
17	Noszenie złote z szmelcem, sto czerwonych złotych	100		

		Czerwone złote	Polskie złote	Talary
18	Ducatów na sznurze tysiąc. Każdy ważył po pięć czerwonych złotych	5 000		
19	Drugi sznur poiedynkowy, ośmset czerwonych złotych	800		
20	Szesnaście portugalów, po pietnaście czerwonych złotych w iednym	240		
21	Korona z uriańskich pereł z rubinami, dyamenty, dwa tysiące ‹czerwonych złotych›	2 000		
22	Maneli para złotych z rubinami i dyamentami, sześćset cz. zł.	600		
23	Druga para maneli z perłami uriańskiemi i rubinami	400		
24	Trzecia para maneli z szmaragdami i rubinami	200		
25	Czwarta para maneli z szczerego złota, dwieście czerwonych złotych	200		
26	Piąta para maneli pancerzowa, sto czerwonych złotych	100		
27	Szósta para maneli iednoroszkowa, sześdziesiąt czerwonych złotych	60		
28	Siódma para maneli, czterdzieści ośm czerwonych złotych	48		
29	Łańcuchów perłowych cztery z gałkami złotemi, czterysta czerwonych złotych	400		
30	Noszenie z szmaragami, rubinami, dyamentami, tysiąc czerw. złotych	1 000		
31	Druga para noszenia do ucha z szmaragami, rubinami, pułtrzecia cz. zł.	250		
32	Trzecia para noszenia z szmaragami, rubinami i uryańsk ‹iemi› perłami	600		
33	Czwarta para z pereł, rubinów y sznur pereł, ośmset czerw. złot.	800		
34	Piąta para noszenia do ucha z rubinami i łańcuszkiem złotym	500		
35	Noszenie złote z szmelcem czarne z perel, dwieście czerw. złotych	200		

		Czerwone złote	Polskie złote	Talary
36	Dwadzieścia i cztery pierścieni rubinowe, dyamentowe i szafiry	6 000		
37	Wikaryka haftowana z perłami, dyamentami i rubinami	2 000		
38	Tkanka perłowa z rubinami, cztery tysiące talarów			4 000
39	Tkanka wołoska z perłami i uszkami złotemi, tysiac cz. złot.	1 000		
40	Kołnirz wielki staroświecki szyty z pereł i rubinów, pułtora tysiąca talarów			1 500
41	Krąg do wikaryki węgierskiey roboty, ośmset talarów			800
42	Pas perłowy z rubinami i szmaragami z złota na axamicie czerwon <ym>	1 000		
43	Pas złoty na axamicie czarnym, trzysta cerwonych złotych	300		
44	Pas srebrny złocisty węgierską robotą, dwieście talarów			200
45	Sztuk trzydzieści wielkich srebrnych złocistych z kamieniami rozmaiet < emi >			300
46	Cztery czepki haftowane z szmaragami i rubinami, perłami, tysiąc cz. zł.	1 000		
47	Krubka pełna rozmaitych kamieni, czterysta talarów			400
48	Krubka pełna szczerego złota, dwieście czerwonych złotych	200		
49	Krubeczka pełna pereł nerobionych, tysiąc talarów			1 000
50	Krubeczka pełna łamanego złota, dwiescie czerwonych złotych	200		
51	Głowki Swiętego Iana złote, dziewiędziesiąt czerwonych złotych	90		
52	Pędziesiąt i pięć naczynia złocistego, srebrnego do picia, kubków, rostruchanów. Kosztował każdy po sto talarów			5 500
53	Kubeczek złoty [illegible]	100		

		Czerwone złote	Polskie złote	Talary
54	Puzdro pułmisków srebrnych, sześćset talorów			600
55	Czternaście tas srebrnych pozłocistych wielkich, każda po sto talarów			1 400
56	Łyżka z macicy perłowy w złocie oprawna z kamieniami	150		
57	Łyżka złota, ośmdziesiąt czerwonych złotych.	80		
58	Naleyka złocista z miednicą wszystka złocista, pięćset talorów			500
59	Druga miednica srebrna i wanienka kryse złociste 200	200		
60	Dwanaście kubków złocistych niemiecką robotą, każdy po sto talarów			1 200
61	Rzęd[1] srebrny złocisty z siodłem kamienmi sadzony, ośmset cz. zł.	800		
62	Skrzynieczka pełna rozmaitych kamieni, rubinów, szafirów, dyamentów			4 000
63	Delia złotogłowowa sobolmi podszyta, sto czerwonych złotych za futro, siedmset złotych	100	700	
64	Ferezya złotogłowowa zielona sobolmi podszyta, piećset czerw. złotych	500		
65	Delia hatłasowa czerwona sobolmi podszyta, trzysta czerw. złotych	300		
66	Delia hatłasowa zielona sobolmi podszyta, pięćset czerw. złotych	500		
67	Delia adamaszkowa biała sobolmi podszyta, dwieście czerw. złotych	200		
68	Delia axamitna zielona sobolmi podszyta, trzysta czerw. złotych	300		
69	Delia axamitna brunatna, guzy złote z kamienmi, rysiami podszyta	400		
70	Płaszcz wielki axamitny czerwony, sobolmi podszyty, pięćset czerw. zł.	500		

[1] Corect: rząd.

		Czerwone złote	Polskie złote	Talary
71	Płaszczyk na wieszniowym axamicie uryańskiemi perłami sadzony złot. haf.	500		
72	Płaszczyk krótki teletowy zielony sobolmi podszyty, dwieście talarów			200
73	Ferezya adamaszkowa biała sobolmi podszyta, pięćset czerw. złot.	500		
74	Ferezya biała złotogłowowa hatłasem czerwonym podszyta	200		
75	Ferezya błękitna złotogłowowa hatłasem złotym podszyta, dwieście czerw. złot.	200		
76	Delia złotogłowowa zielona czerwonym hatłasem podszyta, dwieście cz. złot.	200		
77	Delia biała złotogłowowa hatłasem zielonym podszyta, dwieście cz. złotych	200		
78	Delia czerwona złotogłowowa hatłasem czerwonym podszyta, dwieście cz. zł.	200		
79	Delia teletowa czerwona hatłasem złotym podszyta, dwieście czer. zł.	200		
80	Delia adamaszkowa pomorańczowa hatłasem podszyta, sto talarów			100
81	Delia hatłasowa wiszniową kitayką podszyta, sto talarów			100
82	Delia axamitna czarna, żółtą kitayką podszyta, sto talarów			100
83	Szubka adamaszkowa popielicami podszyta, trzydzieść czer. złot.	30		
84	Kataneczka axamitna zielona sobolmi podszyta, sto złotych		100	
85	Szarafan biały hatłasowy niepodszyty, dwieście czerwonych złotych	200		
86	Płaszczyk teletowy czerwony niepodszyty, trzydzieści czerwonych złotych	30		
87	Letnik zielony złotogłowowy, trzysta czterdzieści czerwonych złotych	340		
88	Letnik teletowy zielony z rubinami i szmaragami, d[illegible]	200		

		Czerwone złote	Polskie złote	Talary
89	Letnik teletowy z bramami axamitnemi czerwonemi, dwieście złot.		200	
90	Letnik axamitny zielony z perłami, półtora sta złotych		150	
91	Letnik hatłasowy biały z bramami axamitnemi zielonemi		150	
92	Letnik hatłasowy lazurowy, sześćdziesiąt złotych		60	
93	Letnik adamaszkowy czerwony, sześćdziesiąt złotych		60	
94	Szlam rysich trzydzieści, para po złotych pięćdziesiąt		1 500	
95	Trzy błamy soboli, czwarty kuni, każdy po dwieście czerwonych złotych kuni zaś	600	50	
96	Zasłona teletowa biała, pomorańczową kitayką podszyta, u ktorey : sztuk dwie teletu, trzysta złotych		300	
97	Dwa materace haftowane złotem, sześćset czerwonych złotych	600		
98	Dwie siecie z zaponami czarnemi, z kamieńmi, tysiąc cz. złot.	1 000		
99	Dwanaście łotki teletu białego, sto dwadzieścia złotych		120	
100	Dwanaście łotki teletu czerwonego, sto dwadzieścia złotych		120	
101	Cielistego hatłasu łokci pietnaście, sześćdziesiąt pięć złotych		65	
102	Dwanaście łokci adamaszku białego, łokieć po cztery złote		48	
103	Kanawace czerwoney sztuka łokci kilkadziesiąt, sto złotych		100	
104	Adamaszku mienionego łokci dwadzieścia, łokieć po cztery złote		80	
105	Delia szkarłatna czerwona złotogłowem podszyta, trzysta złotych		300	

		Czerwone złote	Polskie złote	Talary
106	Kopiniak szkarłatny złotogłowem podszyty białym tureckim	200		
107	Delia axamitna czerwona podszyta hatłasem czerwonym		150	
108	Zupan złotogłowowy czerwony, białym teletem podszyty	150		
109	Kopieniak szkarłatny czerwony sobolmi podszyty, siedemset złotych		700	
110	Delia szkarłatna czerwona sobolmi podszyta, pięćset złotych		500	
111	Delia złotogłowowa hatłasem podszyta, pultora sta złotych		150	
112	Iedenaście łokci axamitu zielonego, łokieć po sześć złotych		66	
113	Pietnaście łokci hatłasu czerwonego weneckiego, łokieć po cztery złote		60	
114	Iedenaście łokci hatlasu żółtego, łokieć po cztery złote		44	
115	Dwanaście łokci hatłasu czerwonego, łokieć po cztery złote		48	
116	Dwanaście łokci adamaszku czerwonego, łokieć po cztery złote		48	
117	Iedenaście łokci kitayki karmazynowy, łokieć po trzy złote		33	
118	Iedenaście łokci kitayki zielony, łokieć po dwa złote, groszy dziesięć		25,20g.	
119	Iedenaście łokci szkarłatu czarnego, łokieć po pietnaście złotych		165	
120	Dwadzieścia pięć łokci axamitu czerwonego, łokieć po sześć złotych		150	
121	Falendyszu zielonego postaw, łokieć po cztery złote			
122	Falendyszu czerwonego łokci dwadzieścia cztery, łokieć po siedm zł.		168	
123	Axamitu brunatnego łokci dziesięć, łokieć po siedm złotych		70	

		Czerwone złote	Polskie złote	Talary
124	Kobierców sto adziamskich, po pietnaście czerwonych złotych	1 500		
125	Kobierców iedwabnych sześć, każdy zosobna po trzysta złotych		1 800	
126	Kobierców dywańskich do obbicia, każdy po sto talarów.			
127	Skrzynia iedna w ktorey było soroków sześć kun, za każdy pięddziesiąt złotych		300	
128	Welętów do obbicia dwanaście, za każdy po pietnaście złotych		180	
129	Siedm szpaler wielkich malowanych a dwie małych, siedmset zł.		700	
130	Pięć szpaler tureckich, pięćset złotych		500	
131	Kobierzec iedwabny wielki, czterysta złotych		400	

Registru de lucrurile Mariei Movileanca, domniţă moldoveană, fiica lui Ieremia Movilă, domnul Moldovei, şi soţia lui Ştefan de Potok Potocki, voievod de Bracław şi general al Podoliei, viceregе pe timpul lui Sigismund al III-lea, în depozit în Podhajce, în castel, la Stanisław Golski, voievod al Rusiei

		Zloţi roşii	Zloţi polonezi	Taleri
1	Bani gheaţă	25 000		
2	Lanţ care face o mie şase sute de zloţi roşii	1 600		
3	Lanţ care face şapte sute de zloţi roşii	700		
4	Două lanţuri de perle din Indiile Orientale [1], lucrătură moldovenească: trei mii de zloţi roşii	3 000		
5	Lanţ negru de perle: cinci sute de zloţi roşii	500		
6	Două lanţuri, fac patru sute de zloţi roşii	400		

[1] Perły uriańskie = perle care proveneau din Indiile Orientale şi erau considerate ca cele mai frumoase.

		Zloti roşii	Zloţi polonezi	Taleri
7	Cruciuliţă cu lanţ: o mie cinci sute de zloţi roşii	1 500		
8	Colier de rubine, diamante şi safire: o mie cinci sute de zloţi		1 500	
9	Sferă de aur, în care se află diamante, safire: şase sute de zloţi roşii	600		
10	Colier de rubine şi trei perle: şase sute de zloţi roşii	600		
11	Lanţ de perle şi treizeci de bobiţe rotunde de aur: două mii de zloţi roşii	2 000		
12	Şirag de perle din Indiile Orientale: opt sute cincizeci de zloţi roşii	850		
13	Al doilea şirag de perle, între care sînt rubine şi safire	800		
14	Colier mic cu rubine pentru gît: două sute de zloţi roşii	200		
15	Cerculeţ pentru gît: o sută optzeci de zloţi roşii	180		
16	Al doilea cerculeţ pentru gît: optzeci de zloţi roşii	80		
17	Colier de aur cu email: o sută de zloţi roşii	100		
18	O mie de ducaţi pe sfoară. Fiecare valora cîte cinci zloţi roşii	5 000		
19	Al doilea şirag de ducaţi, înşiraţi unul cîte unul: opt sute de zloţi roşii	800		
20	Şasesprezece portugali [2], fiecare de cîte cincisprezece zloţi roşii	240		
21	Coroană de perle din Indiile Orientale cu rubine, diamante: două mii de zloţi roşii	2 000		
22	O pereche de brăţări de aur cu rubine şi diamante: şase sute de zloţi roşii	600		
23	A doua pereche de brăţări cu perle din Indiile Orientale şi cu rubine	400		

[2] Piese (monede) de aur, fiecare de cîte mai mulţi ducaţi.

		Zloti roşii	Zloţi polonezi	Taleri
24	A treia pereche de brăţări cu smaralde şi rubine	200		
25	A patra pereche de brăţări de aur fin: două sute de zloţi roşii	200		
26	A cincea pereche de brăţări-platoşă: o sută de zloţi roşii	100		
27	A şasea pereche de brăţări cu un corn: şasezeci de zloţi roşii	60		
28	A şaptea pereche de brăţări: patruzeci şi opt de zloţi roşii	48		
29	Patru lanţuri de perle cu bobiţe rotunde de aur: patru sute de zloţi roşii	400		
30	Colier cu smaralde, rubine şi diamante: o mie de zloţi	1 000		
31	A doua pereche de cercei cu smaralde şi rubine: două sute cincizeci de zloţi roşii	250		
32	A treia pereche de cercei cu smaralde, rubine şi perle din Indiile Orientale	600		
33	A patra pereche cu perle, rubine şi un şirag de perle: opt sute de zloţi roşii	800		
34	A cincea pereche de cercei cu rubine şi cu lănţişor de aur	500		
35	Colier negru de aur cu email din perle: două sute de zloţi roşii	200		
36	Douăzeci şi patru de inele cu rubine, diamante şi safire	6 000		
37	Şervet [3] brodat cu perle, diamante şi rubine	2 000		
38	Ţesătură de perle cu rubine: patru mii de taleri			4 000
39	Ţesătură moldovenească cu perle şi fluturi de aur: o mie de zloţi roşii	1 000		
40	Guler mare învechit, cusut din perle şi rubine: o mie cinci sute de taleri			1 500

[3] Wikaryka = cuvînt care nu se află în dicţionarele de limbă veche poloneză.

		Zloți roșii	Zloți polonezi	Taleri
41	Inel pentru șervet, lucrătură ungurească: opt sute de taleri			800
42	Cingătoare de perle cu rubine și smaralde, din aur pe catifea roșie	1 000		
43	Cingătoare de aur pe catifea neagră: trei sute de zloți roșii	300		
44	Cingătoare de argint aurit, lucrătură ungurească: două sute de taleri			200
45	Treizeci de bucăți[4] mari de argint aurite cu diferite pietre			300
46	Patru pălării[5] brodate cu smaralde, rubine și perle: o mie de zloți roșii	1 000		
47	Cutie plină cu diferite pietre: patru sute de taleri			400
48	Cutie plină cu aur fin: două sute de zloți roșii	200		
49	Cutiuță plină cu perle nelucrate: o mie de taleri			1 000
50	Cutiuță plină cu aur fărîmițat: două sute de zloți roșii	200		
51	Capete mici de aur ale sf. Ioan: nouăzeci de zloți roșii	90		
52	Cincizeci și cinci de cești de băut din argint aurit, pahare fără picior, cupe mari; fiecare a costat cîte o sută de taleri			5 500
53	Păhărel de aur fin fără picior: o sută de zloți roșii	100		
54	Cutie cu farfurii de argint: șase sute de taleri			600
55	Paisprezece tăvi mari de argint aurit, fiecare cîte o sută de taleri			1 400
56	Lingură de sidef montată în aur cu pietre	150		
57	Lingură de aur: optzeci de zloți roșii	. 80		
58	Ibric aurit cu lighean totul aurit: cinci sute taleri			500

[4] Nu se specifică obiectul.
[5] Czepek — bonetă, căciulă, broboadă.

		Zloţi roşii	Zloţi polonezi	Taleri
59	Al doilea lighean de argint şi văniţă cu marginile aurite	200		
60	Douăsprezece pahare fără picior, aurite, lucrătură nemţească, fiecare cîte o sută de taleri			1 200
61	Harnaşament de argint aurit cu şa incrustată cu pietre: opt sute de zloţi roşii	800		
62	Cutiuţă plină cu diferite pietre, rubine, safire, diamante			4 000
63	Manta lungă[6] de brocart [7] verde, căptuşită cu samur [8]: o sută de zloţi roşii	100		
	Pentru blană: şapte sute de zloţi		700	
64	Pelerină [9] de brocart verde, îmblănită cu samur: cinci sute de zloţi roşii	500		
65	Manta lungă de atlaz [10] roşie, căptuşită cu samur: trei sute de zloţi roşii	300		
66	Manta lungă de atlaz verde, căptuşită cu samur: cinci sute de zloţi roşii	500		
67	Manta lungă de damasc [11] albă, căptuşită cu samur: două sute de zloţi roşii	200		
68	Manta lungă de catifea verde, căptuşită, cu samur: trei sute de zloţi roşii	300		
69	Manta lungă de catifea cafenie-închis, căptuşită cu vulpi, nasturi de aur cu pietre	400		
70	Manta de catifea roşie, căptuşită cu samur: cinci sute de zloţi roşii	500		
71	Mântăluţă de catifea vişinie, presărată cu mărgăritare şi brodată cu aur	500		
72	Mântăluţă scurtă din pînză de mătase, verde, căptuşită cu samur: două sute de taleri			200

[6] Delia = mantou lung, strîns în talie şi căptuşit cu blană, de obicei cu mîneci largi şi cu guler mare.
[7] Stofă de mătase cu flori sau ornamente ţesute cu fir de aur, de argint sau de mătase.
[8] Zibelină.
[9] Ferezya = mantie fără cordon.
[10] Stofă de mătase cu luciu şi desen pe o singură faţă.
[11] Stofă de mătase cu desene mari în relief.

		Zloţi roşii	Zloţi polonezi	Taleri
73	Pelerină de damasc albă, căptuşită cu samur : cinci sute de zloţi roşii	500		
74	Pelerină albă de brocart, căptuşită cu atlaz roşu	200		
75	Pelerină azurie de brocart, căptuşită cu atlaz de aur : două sute de zloţi roşii	200		
76	Manta lungă de brocart verde, căptuşită cu atlaz roşu : două sute de zloţi roşii	200		
77	Manta lungă de brocart albă, căptuşită cu atlaz verde : două sute de zloţi roşii	200		
78	Manta lungă de brocart roşie, căptuşită, cu atlaz roşu : două sute de zloţi roşii	200		
79	Manta lungă din pînză de mătase roşie, căptuşită cu atlaz de aur : două sute de zloţi roşii	200		
80	Manta lungă de damasc portocaliu, căptuşită cu atlaz : o sută de taleri			100
81	Manta lungă de atlaz, căptuşită cu indiană [12] vişinie : o sută de taleri			100
82	Manta lungă de catifea neagră, căptuşită, cu indiană galbenă : o sută de taleri			100
83	Şubă mică de damasc, căptuşită cu blană de nevăstuică : treizeci de zloţi roşii	30		
84	Scurtă de catifea verde, căptuşită cu samur : o sută de zloţi		100	
85	Rochie de casă [13] albă de atlaz, necăptuşită : două sute de zloţi roşii	200		
86	Măntăluţă de pînză de mătase roşie, necăptuşită : treizeci de zloţi roşii	30		
87	Manta de vară verde de brocart : trei sute patruzeci de zloţi roşii	340		
88	Manta de vară din pînză de mătase verde cu rubine şi smaralde : două sute de zloţi roşii	200		

[12] Kitajka — ţesătură netedă, lustruită, de bumbac sau de mătase; percal.
[13] Szarafan (corect : sarafan) — rochie de casă lungă şi largă, liberă în faţă.

		Zloti roşii	Zloţi poloneczi	Taleri
89	Manta de vară din pînză de mătase, cu marginile de catifea roşie : două sute de zloţi roşii	200		
90	Manta de vară de catifea verde cu mărgăritare : o sută cincizeci de zloţi		150	
91	Manta de vară de atlaz albă cu marginile de catifea verde		150	
92	Manta de vară de atlaz azuriu : şasizeci de zloţi		60	
93	Manta de vară de damasc roşu : şaizeci de zloţi		60	
94	Treizeci de piei de rîs, perechea cîte cincizeci de zloţi		1 500	
95	Trei legături de blănuri de samur, a patra de jder, fiecare cîte două sute de zloţi roşii	600		
	iar cea de jder		50	
96	Perdea de pînză de mătase, albă, căptuşită cu indiană portocalie, la care: două bucăţi de pînză de mătase: trei sute de zloţi		300	
97	Două saltele brodate cu aur : şase sute de zloţi roşii	600		
98	Două plase pentru păr, cu paftale negre cu pietre : o mie de zloţi roşii	1 000		
99	Doisprezece coţi de pînză de mătase albă : o sută douăzeci de zloţi		120	
100	Doisprezece coţi de pînză de mătase roşie : o sută douăzeci de zloţi		120	
101	Cincisprezece coţi de atlaz pal — trandafiriu : şaizeci şi cinci de zloţi		65	
102	Doisprezece coţi de damasc alb, cotul cîte patru zloţi		48	
103	Bucată de ţesătură de mătase persană [14] roşie de cîteva zeci de coţi : o sută de zloţi		100	

[14] Kanawace (corect : kanaus) = ţesătură persană de mătase; „kanuas".

		Zloţi roşii	Zloţi polonezi	Taleri
104	Douăzeci de coţi de damasc amintit, cotul cîte patru zloţi		80	
105	Manta lungă de purpură, roşie, căptuşită cu brocart: trei sute de zloţi		300	
106	Manta [15] de purpură, căptuşită cu brocart alb turcesc	200		
107	Manta lungă de catifea roşie, căptuşită cu atlaz roşu		150	
108	Jupan [16] de brocart roşu, căptuşit cu pînză albă de mătasă	150		
109	Manta de purpură, roşie, îmblănită cu samur: şapte sute de zloţi		700	
110	Manta lungă de purpură, roşie, îmblănită cu samur: cinci sute de zloţi		500	
111	Manta lungă de brocart, căptuşită cu atlaz: o sută cinci zeci de zloţi		150	
112	Unsprezece coţi de catifea verde, cotul cîte şase zloţi		66	
113	Cincisprezece coţi de atlaz roşu de Veneţia, cotul cîte patru zloţi		60	
114	Unsprezece coţi de atlaz galben, cotul cîte patru zloţi		44	
115	Doisprezece coţi de atlaz roşu, cotul cîte patru zloţi		48	
116	Doisprezece coţi de damasc roşu, cotul cîte patru zloţi		48	
117	Unsprezece coţi de indiană cărămizie, cotul cîte trei zloţi		33	
118	Unsprezece coţi de indiană verde, cotul cîte doi zloţi şi 10 groşi		25,20 gr	
119	Unsprezece coţi de purpură neagră, cotul cîte unsprezece zloţi		165	
120	Douăzeci şi cinci de coţi de catifea roşie, cotul cîte şase zloţi		150	

[15] Kopiniak (corect: kopieniak) = mantie fără mîneci.
[16] Żupan = străvechi veşmînt polonez, încheiat cu cătărămi sau cu nasturi, cu gulerul ridicat şi cu mîneci strîmte, cu falduri la spate.

		Zloţi roşii	Zloţi polonezi	Taleri
121	Bucată de olandă[17] verde, cotul cîte patru zloţi[18]			
122	Douăzeci şi patru coţi de olandă roşie, cotul cîte şapte zloţi		168	
123	Zece coţi de catifea cafenie-închis, cotul cîte şapte zloţi		70	
124	O sută de covoare persane, cîte cincisprezece zloţi roşii bucata	1 500		
125	Şase covoare de mătase, fiecare cîte trei sute de zloţi		1 800	
126	Covoare[19] pentru draperii, fiecare cîte o sută de taleri			
127	Ladă în care au fost şase legături[20] de piei de jder, fiecare legătură cîte cinci zeci de zloţi		300	—
128	Douăsprezece pînzeturi de bumbac[21] pentru tapiserie, cîte 15 zloţi de fiecare		180	
129	Şapte pînzeturi mari[22] pictate şi două mici : şapte sute de zloţi		700	
130	Cinci pînzeturi turceşti : cinci sute de zloţi		500	
131	Covor de mătase mare : patru sute de zloţi		400	

[17] Falendysz (falandysz) = postav subţire englezesc sau olandez.
[18] Nu se specifică numărul de coţi şi nici preţul.
[19] Nu li se specifică numărul.
[20] Sorok = legătură de cîte 40 de piei de animale sălbatice.
[21] Welwet = ţesătură de bumbac netedă sau vîrstată cu dungi, lucioasă, asemănătoare catifelei.
[22] Szpaler = pînză decorativă, folosită mai ales la tapisatul pereţilor.

III

Regestr inszych kleynotów po i.m. pann Moyzeszu Mohyle woiewodzie y hospodaru ziem mołdawskich a(nn)o 1663 przez i.m. panią woiewodzinę krakowską odebranych

1 Zapona dyamentowa z rubinami sztuka wielka wartości 3 000 fl.
2 Pioro dyamentowe krzywe wartości 10 000 fl.
3 Szmarak bardzo wielki dokoła dyamentami sadzony wartości 3 000 fl.

4 Szafir kosztwny wokoło diamentamı sadzony, sztuka wielka, cztery tysiące złotych
5 Guzów dyamentowych y rubinowych do dwudziestu par sukien wartości 10 000 fl.
6 Xięga szczerozłota i.m. paniey Mariey Mohylanki woiewodziny sędomirskiey w zastawie: wartości tysiąc czerwonych złotych
7 Gotowych pieniędzy wzięła i.m. pani woiewodzina krakowska tysiąc czerwonych złotych
8 Także dwa tysięcy talarów
9 Rzędów husarskich z siedzieniem, z czaprakami, szmaragami i iaspisami y perłami sadzonych wartości 12 000 fl.

N.B. Szacunek dobrą starą monetą.

Registru de alte odoare luate, după milostivirea sa domnul Moise Movilă. voievod şi domnitor al ţării Moldovei, în anul 1663 de milostivirea sa doamna voievodeasă de Cracovia[1]

1 Broşă de diamante cu rubine, piesă mare, în valoare de 3 000 fl.
2 Pană strîmbă de diamante, în valoare de 10 000 fl.
3 Smarald foarte mare, incrustat de jur împrejur cu diamante, în valoare de 3 000 fl.
4 Safir scump, incrustat de jur împrejur cu diamante, piesă mare, patru mii de zloţi.
5 Nasturi de diamante şi rubine pentru douăzeci de perechi de rochii, în valoare de 10 000 fl.
6 Carte ferecată în aur fin a milostivirii sale doamnei Maria Movileanca, voievodeasa de Sandomierz[2], în depozit, în valoare de o mie de zloţi roşii
7 Bani gheaţă a luat milostivirea sa doamna voievodeasă de Cracovia[1] o mie de zloţi roşii
8 De asemenea două mii de taleri
9 Harnaşamente de husar[3], cu şa, cu pături, presărate cu smaralde şi matostaturi[4] şi mărgăritare, în valoare de 12 000 fl.

N.B. Preţuirea în monedă veche bună.

IV

Teodozya Bernawska 1° voto Nikoryczyna, 2° voto żona rothmag<istri> S.R.M. Joannis Podhorecki przeciw Maxymil<ianowi> Przerębskiemu, kaszt<elanowi> Sieradz<kiemu> i jego żonie Annie Mohilanie tudzież przeciw Jeronimu Wiśniowieckiemu: Quia ipsi extremis diebus mensis Julii 1633 ad oppidum Uście eiusdem Bernawski haereditarium hominum caterva convenerunt et in fortalitium irruerunt, camera ac con-

[1] Ana, fiica lui Ieremia Movilă, căsătorită a patra oară cu Stanislaw Rewera Potocki, voievod de Cracovia şi mare hatman al Poloniei.

[2] Maria, fiica lui Ieremia Movilă, căsătorită a doua oară cu Nicolai Firlej, voievod de Sandomierz.

[3] Nu se specifică numărul de harnaşamente.

[4] Matostat sau jasp = varietate de silice roşie, verde sau negricioasă, folosită ca piatră preţioasă.

clavia in quibus res mobiles < illustr < issimi> olim Miron Bernawski depositatae erant, repagulis violenter ruptis res easdem ad actricem naturalis et legitimae possessionis devolutas exceperunt et inter se partiti sunt.

Regestr tych rzeczy

1 Szkatuła srebrna pozłocista, w ktorey był krzyż z dyamentem i 50 cewek złota ciągninego valoris 1000 czerw. zł.
2 Pałasz kamieniami sadzony złocisty 100 czerw. zł.
3 Szable dwie złociste kamieniami sadzone 200 cz. zł.
4 Szabla jedna oprawna szczerozłota 200 cz. zł.
5 Pałasz i szabel 5 bogato oprawnych 270 cz. zł.
6 Srebra jak konwi, roztruchanów, pułmisków, talery za 1200 cz. zł. i 300 ta <larów>.
7 Rzędów dwa na konie srebrnych złocistych 100 cz. zł.
8 Szkatuła srebrna z relikwami 1000 cz. zł.
9 Buława złotem oprawna cz. zł. 200.
10 Zegarów dwa 200 cz. zł.
11 Hakownic 47 valoris 4000 zł.
12 Namiotów 3 val <oris> 1500.
13 Koni 30 val <oris> 300 cerw. zł.
14 Wina pułkufków 20 val <oris> 300 cz. zł.
15 Garderoba hospodarska bardzo bogata z złotogłowiu, tiletu, aksamitu, z sobolami, z złotemi pętlicami i guzani, 9 ferezyj, wartości razem 1220 cz. zł.; 2 germaki wartości 350 cz. zł.
16 13 dołomanów wartości 980 zł. czerw.
17 Dwie sztuki axamitu czerwonego i pomorańczego 120 cz. zł. Sztuka teletu 34 cz. zł. Trzy kobierce jedwabne 150 cz. zł.
18 Czapraków 3 haftowanych złotem 600 cz. zł
19 Para strzemion srebrnych złocistych sadzonych kamieniami 100 cz. zł.
20 34 wezgłowi złotogłowowych 50 cz. zł.
21 44 kobierców adziamskich 460 cz. zł.
22 Futra lisiego błamów dwa 200 czerw. zł.
23 Futra sobolego błamów dwa 300 cz. zł.
24 Sahajdaków 2 oprawnych 30 cz. zł.
25 Kilimów adziamskich, obrusów jedwabnych, bawełnic przednich i kozmatych, fot, chust złotem haftowanych, prześcieradeł jedwabnych tureckich, znaczków złotem tkanych, tuwalów, pasów jedwabnych zekierskich, kuczm sobolowych, kołpaków razem za 996 zł. cz.
26 Dalej 1060 owiec, bydła 3000 sztuki: 7000 złotych p <olskich> razem.
27 Prochu beczek 8 valp <oris> 800 zl., ołowiu 6 centnarów 150 zł.
28 Koń turecki rysiowaty: czerw. zł. 200.
29 Karetka i rydwany 350 cz. zł.
30 Oprócz tego masła, sera, kotłów kuchennych, cyny i t.p. za 1 230 zł.

Teodosia Barnovschi[1], *prima dată căsătorită cu Nicoriţă*[2], *a doua oară soţia rotmistrului maiestăţii-sale regale Ioan Podhorecki*, împotriva lui Maximilian Przerębski, castelan de Sieradź, şi a soţiei sale, Ana

[1] Sora lui Miron Barnovschi.
[2] Hatman al Moldovei.

Movileanca [3], precum şi împotriva lui Ieremia Wiśniowiecki [4] : *Pentru că ei înşişi au venit în ultimele zile ale lunii iulie 1633 la oraşul Uście al moştenitorilor aceluiaşi Barnovschi* [5] *cu oameni înarmaţi şi au năvălit în castel şi, rupînd cu forţa încuietorile de la camerele şi încăperile în care erau depozitate lucrurile mişcătoare ale odinioară ilustrului Miron Barnovschi, au luat acele lucruri, trecute reclamantei în proprietate naturală şi legitimă, şi le-au împărţit între dînşii* [6].

Registrul acestor lucruri

1 Cutie de argint aurită, în care s-a aflat o cruce cu diamant şi 50 de mosoare de aur laminat, în valoare de 1 000 de zloţi roşii.
2 Paloş aurit incrustat cu pietre, 100 de zloţi roşii.
3 Două săbii aurite, incrustate cu pietre : 200 de zloţi roşii.
4 O sabie ferecată în aur fin : 200 de zloţi roşii.
5 Un paloş şi 5 săbii bogat ferecate : 270 de zloţi roşii.
6 Argintării, precum căni, cupe mari, farfurii, talgere : de 1 200 de zloţi roşii şi 300 de taleri.
7 Două harnaşamente de cal de argint aurit : 100 de zloţi roşii.
8 Cutie de argint cu moaşte : 1 000 de zloţi roşii.
9 Buzdugan ferecat în aur : 200 de zloţi roşii.
10 Două ceasornice : 200 de zloţi roşii.
11 47 de archebuze, în valoare de 4 000 de zloţi ‹roşii›.
12 3 corturi, în valoare de 1 500 ‹zloţi roşii›.
13 30 de cai, în valoare de 300 de zloţi roşii.
14 20 de buţi de vin, în valoare de 300 de zloţi roşii.
15 Garderoba domnească foarte bogată din brocart, ţesătură de mătasă, catifea cu samur, cu paftale şi nasturi de aur, 9 pelerine : în valoare totală de 1 220 de zloţi roşii; 2 haine lungi cu poale [7], în valoare de 350 de zloţi roşii.
16 13 dolmane, în valoare de 980 de zloţi roşii.
17 Două bucăţi de catifea roşie şi portocalie : 120 de zloţi roşii. O bucată de ţesătură de mătase : 34 de zloţi roşii. Trei covoare de mătase : 150 de zloţi roşii.
18 3 pături de cal brodate cu aur : 600 zloţi roşii.
19 O pereche de scări de argint aurit, incrustate cu pietre : 100 zloţi roşii.
20 34 de perne de brocart : 50 de zloţi roşii.
21 44 de covoare persane : 460 de zloţi roşii.
22 Două legături de blănuri de vulpe : 200 de zloţi roşii.
23 Două legături de blănuri de samur : 300 de zloţi roşii.
24 2 tolbe cu săgeţi montate [8] : 30 de zloţi roşii.

---

[3] Fiica lui Ieremia Movilă.

[4] Fiul Reginei, fiica lui Ieremia Movilă, şi al lui Mihail Wiśniowiecki. Tatăl viitorului rege polon, Mihail Korybut Wiśniowiecki.

[5] Miron, fostul domn al Moldovei.

[6] Rîndurile tipărite cursiv sînt traduse din latineşte.

[7] Germak (corect : giermak) = redingotă cu ceaprazuri ; poloneză.

[8] Sahajdak (*sajdak*) = ansamblul de obiecte necesare pentru tragerea cu arcul (arcul, săgeata, tocul pentru arc, tocul pentru săgeată).

25 Chilimuri [9] persane, feţe de masă de mătase, ţesături groase de bumbac de primă calitate şi păroase, „fot”[10], batiste brodate cu aur, cearşafuri de mătase turceşti, embleme ţesute cu aur, ştergare, centuri de mătase pentru legat inelul cu care se întindea coarda arcului, cuşme de samur, calpace [11] : total de 996 de zloţi roşii.
26 Mai departe : 1 060 de oi, 3 000 de capete de vită : în total 7 000 de zloţi polonezi.
27 8 butoiaşe de praf de puşcă, în valoare de 800 de zloţi. 6 chintale de plumb : 150 de zloţi
28 Cal turcesc de culoarea rîsului : 200 de zloţi roşii.
29 Caretă şi rădvane : 350 de zloţi roşii.
30 Pe lîngă aceasta, unt, brînză, cazane de bucătărie, vase de cositor şi alte asemenea, de 1 230 de zloţi.

LES TRÉSORS DE LA DYNASTIE DES MOVILĂ DEMEURÉS EN POLOGNE

RÉSUMÉ

L’auteur présente les inventaires des trésors de certains princes de Moldavie de la dynastie des Movilă. Il s’agit du trésor de Ieremia Movilă (1595—1606), des objets d’art qui composaient la dot de sa fille Maria, épouse du noble polonais Etienne Potocki, du trésor de Moise Movilă (1630—1631, 1633—1634), fils de Simion et, finalement, de celui de Miron Barnovschi (1626—1629, 1633), descendant de la même famille.

Ces trésors ont été remis, durant le refuge, à leurs propriétaires se trouvant en Pologne, où ils sont demeurés en possession des filles de Ieremia, mariées à des nobles polonais. Ils ont servi à cimenter les liens entre cette famille et la haute noblesse polonaise, à réaliser les plans d’Elisabeta — veuve de Ieremia — et de ses jeunes fils d’accèder au trône.

Les registres de ces trésors ont été récemment découverts par l’auteur à la Bibliothèque de l’Institut national « Ossoliński » de Wroclaw et à la Bibliothèque nationale de Varsovie. Ils contiennent la nomenclature des objets et leur prix, évalués en monnaie d’or. Ce sont les plus importants inventaires de trésors princiers roumains connus jusqu’à ce jour. Ces inventaires présentent une valeur exceptionnelle pour l’étude de la culture médiévale roumaine, fournissant de nouveaux détails sur l’art de l’exécution des joyaux en or et des incrustations à perles, ainsi que des broderies à pierres précieuses, sur les costumes et les objets de parure des familles princières des pays roumains.

Les registres sont publiés dans l’original polonais, accompagnés de la traduction en roumain.

---

[9] Covor cu două feţe.
[10] Fot (genitivul plural de la ?) nu se află în nici un dicţionar de limbă polonă. S-ar putea să fie vorba de „fote” (cuvînt românesc).
[11] Căciuli mari de piele neagră, tivite cu blană scumpă.

OBLIGAȚIILE LOCUITORILOR DEPENDENȚI, RUMÂNII ȘI VECINII, FAȚĂ DE VISTIERIE

DE

V. MIHORDEA

Locuitorii dependenți — cunoscuți cu numele de rumâni în Țara Românească și vecini în Moldova, ținuți să presteze stăpînilor de moșii muncă potrivit obiceiului — au avut întotdeauna față de vistierie îndatoririle fiscale impuse categoriei generale a birnicilor, formată din întreaga masă a țărănimii. Aserviți stăpînilor, rumânii și vecinii se deosebeau de țăranii liberi fără ocină — conlocuind pe aceleași moșii în cadrul relațiilor feudale — atît prin situația lor de oameni dependenți, cît și prin îndatorirea de a presta un cuantum mai mare de muncă. Din cauza stării de dependență, care le lua din timpul rezervat propriei lor gospodării, situația materială a acestor locuitori, în raport cu alte categorii de țărani, era precară. Ca oameni nevoiași, menționați cu numele de săraci, îi întîlnim în unele acte de scutiri ale mănăstirilor. Alexandru Iliaș acorda, prin cartea de la 8 martie 1628, mai multe scutiri „acestor săraci de oameni care lăcuesc lîngă sfînta mănăstire de la Minidic" [1]. Tot cu numele de oameni săraci sînt menționați vecinii și în relația de la 1701 a călătorului rus Leontie prin Moldova [2]. În vremea cînd circulația monetară era redusă, hotărîrea domniei ca plata dărilor să se facă în bani era una din cauzele care determinau pe locuitorii mai puțin înstăriți să-și piardă libertatea spre a-și păstra vitele, singura lor avere, astfel că un om nevoiaș, care dintr-o pricină sau alta nu-și putea plăti birul, alegea situația de dependență față de un stăpîn în schimbul achitării către vistierie a restanțelor datorate [3].

În privința relațiilor fiscale, domnia ignora poziția acestora de oameni aserviți, acordîndu-le capacitatea de contribuabili, în categoria

---

[1] Academia R. S. România, Documente, CXXXV—186. Interpretat și de C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943, p. 132.

[2] Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 68.

[3] Radu Rosetti (*Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, București, 1907, p. 272) este de părere că, prin aservire, stăpînul își lua obligația de a plăti locuitorilor dependenți dările către vistierie, fapt infirmat de mărturiile documentare.

cea mai împovărată. Această poziţie este consemnată în mărturiile timpului, începînd cu cele mai vechi documente referitoare la situaţia lor. Prin cartea de la 23 martie 1482, Basarab Ţepeluş, scutind satele din Ilfov ale Mănăstirii Snagov de birul către domnie, arăta că, „oricîte sate are sfînta mănăstire în judeţul Ilfov, iar la ele să se ia birul de la vecinii mănăstirii de către birarii care vor fi, să-l ducă la sfînta mănăstire, să fie pentru lucratul viilor mănăstirii" [4]. Întărind lui Ionaşcu Jora satul Verceşti, la 16 iulie 1634, Vasile Lupu poruncea vătămanului şi vecinilor să asculte de stăpîn, iar pe cei ce vor fugi „şi nu vor vrea să plătească cisla" să-i trimită legaţi la domnie [5]. Întreaga masă a contribuabililor birnici participă la plata dărilor după „starea" fiecăruia, adică proporţional cu situaţia lui materială, indiferent dacă erau ţărani liberi sau locuitori aserviţi. În 1612, Radu Mihnea scuteşte patru rumâni ai Mănăstirii Rîncăciov de darea birului. Dar ceilalţi locuitori, care nu erau rumâni, nu înţelegeau ca aceeaşi sumă a birului, aruncată pe sat, s-o plătească numai ei. De aceea domnul se vede silit să-i admonesteze direct: „Drept aceea şi voi sătenilor şi birarilor care veţi umbla cu slujba într-acest judeţ... să vă feriţi de aceşti patru rumâni"[6]. Atît locuitorii aserviţi, cît şi ţăranii liberi, care formau împreună unităţile fiscale din sate, ocoleau prin diferite mijloace, dar mai ales prin fugă, obstacolele ce li se puneau în cale din partea vistieriei. O poruncă a lui Matei Basarab vorbeşte de „hitlenia rumânilor şi a megieşilor, cum că de la o samă de vreme s-au învăţat răi şi hitleni şi fugari" [7]. Răspunderea solidară a satului la achitarea dărilor făcea ca birul fugiţilor să fie suportat de toţi locuitorii rămaşi sau chiar numai de o singură persoană. O carte de judecată dată de Constantin Brîncoveanu la 1709 menţionează iertarea de către Matei Basarab a unui locuitor din Argetoaia fugit în Transilvania din cauza rumâniei, care, înapoindu-se, urma ca „birul să şi-l tragă cu ţara", adică cu ceilalţi săteni. „Şi-au fost mersu de a şezut iară în satul Argetoaia şi eşind atunci sama talerului, iar acel rumân n-au vrut să şază să-şi dea birul ce l-au ajuns acolo cu satul, ci iar au fugit... iar birul lui l-au plătit tot Mihai paharnicul cît au fost el fugariu" [8]. Vistieria pretindea plata în continuare pentru contribuabilii fugiţi — fără să se întrebe de erau oameni dependenţi sau ţărani liberi, pînă la o nouă întocmire a recensămîntului fiscal — de la obştea satului, dacă între timp nu se înapoiau, iar satul se despăgubea din luarea în stăpînire a bunurilor rămase. În 1658 locuitorii din Goleşti vindeau egumenului de la Brădet „o vie a unui rumân anume Vladislav, pentru că au fugit şi ş-au lăsat birul şi nevoile de le-am plătit toate, noi satul, în cinci ani" [9]. Plata împreună a dărilor în satele formate din ţărani liberi şi oameni dependenţi este menţionată la fel şi în documentele moldoveneşti. Zapisul dat de unii locuitori biv vel pos-

---

[4] *Documente privind istoria României*, B, XIII, XIV, XV, p. 172.

[5] Acad. R. S. România, Documente, XLII—82.

[6] *Documente privind istoria României*, B, XVII, vol. II, p. 96; cf. P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1964, p. 208.

[7] Arh. St. Buc., Mitropolia, CXXII—9; cf. P. P. Panaitescu, *Obştea* . . . , p. 253.

[8] *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII—lea*, vol. I, Bucureşti, 1962, p. 231, nr. 47.

[9] Arh. St. Buc., *Condica Brîncoveanu*, I, nr. 265, f. 351; citat de C. Giurescu, *Studii de istorie socială* p. 159.

telnicului Panaite, spre a-i tăia lemne pentru construcţia unei case — „precum să se ştie că am rămas dumisale datori cu 50—30 lei [9 bis], care bani au dat dumnealui pentru noi de ne-au plătit la banii steagului şi la banii birului acum în zilele măriei-sale lui Mihai Vodă" — poartă la semnături indicaţia că unii din ei erau vecini [10]. Cînd motivele pentru care scutirile de dări acordate de domnie unor locuitori dependenţi — ca în cazul slujitorilor — încetau, ei intrau automat în categoria birnicilor. La 13 decembrie 1659 Ştefăniţă Lupu, domnul Moldovei, poruncea lui Laş iuzbaşa: „Să cauţi cei oameni din Popricani ce sîntu a boiarinului nostru, a dumisale Iordachi, vistiernicul cel mare, să-i razi de la catastif, pentru că i-am dat domnia mia să hie vecini iarăş la loc" [11]. Exemplele de mai sus arată limpede că la plata dărilor, atît în Moldova, cît şi în Ţara Românească, vistieria ignora situaţia socială a contribuabililor din categoria birnicilor şi că locuitorii dependenţi plăteau, proporţional cu averea, la fel cu ţăranii slobozi.

În primele timpuri ale instituţiei rumâniei şi veciniei, pînă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, interesele domniei pentru stabilitatea locuitorilor dependenţi — în ceea ce priveşte obligaţia lor de contribuabili — se identificau cu ale stăpînilor de moşii — pentru munca datorată —, ducînd la o strînsă colaborare în acţiunea de căutare şi aducere înapoi a fugarilor. Ţinînd pe stăpîni să răspundă de cota parte a obligaţiilor celor fugiţi dintre ţăranii dependenţi de pe moşiile lor pe durata unui recensămînt fiscal, domnia le punea totodată la îndemînă aparatul administrativ pentru căutarea şi aducerea lor la urmă spre a-şi plăti dările [12]. În 1642, Vasile Lupu dădea carte lui Enache Penişoară „a cerca drepţi vecini ai săi, ce au fugit din sat den Hurdugi şi ş-au lăsat cisla în satu...ori unde-i va afla în ţara domnii mele, să aibă a-i lua cu ştreangul de grumazi, să-i ducă la sat la Hurdugi la cislă" [13]. Pe măsura creşterii numărului ţăranilor dependenţi şi a fugii lor din sate în proporţie din ce în ce mai mare, stăpînilor nu le-a mai convenit să rămînă răspunzători de achitarea dărilor de către supuşii lor şi au determinat ca domnia să treacă această dispoziţie în întregime pe seama obştii locuitorilor din fiecare sat. Aşa se face că, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cărţile domneşti eliberate stăpînilor pentru căutarea şi aducerea la urmă a fugarilor dependenţi nu mai menţionează ca să fie aduşi pentru cislă. În porunca de la 20 aprilie 1650 pentru Mănăstirea Sfînta Troiţă, Matei Basarab spune: „Ca să hie în pace bucatele sfintei mănăstiri de către toţi birarii, nime să nu să ispi-

---

[9 bis] Cu înţelesul de 50 de lei şi 30 de bani, leul avînd 120 de bani.

[10] „Eu Toader, eu Gheorghiţă vecin, eu Alexa olarul, eu Gheorghelete, eu Toader moşneagul, eu Gheorghiţă cumnat lui Gheorghiţă vecin, eu Ursul ot Sintilie" (Arh. St. Iaşi, Documente, pachet 412, nr. 81).

[11] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 33, nr. 159. Termenul de „catastif" a indus în eroare pe unii cercetători ai menţionatului document. În lucrarea *Ştefăniţă Lupu domnul Moldovei* (Bucureşti, 1937), autorii cred că-i vorba de catastiful de dări către vistierie, întrucît ei comentează: „. . .Ordonînd lui Laş iuzbaşa să-i şteargă din catastiful birurilor" (p. 127). Lucrurile stau însă tocmai invers. Cum iuzbaşa era secretarul domnesc pentru evidenţa slujitorilor, ordinul era să-i scoată de la categoria slujitorilor, neobligaţi la dări, urmînd, ca vecini, să fie trecuţi automat în scriptele vistieriei.

[12] Cf. *Documente privind relatiile agrare din veacul al XVIII-lea*, vol. I, p. 231, nr. 17.

[13] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. VII, p. 125, nr. C 7.

tească a trage bucatele mănăstirii pentru birul rumânilor care vor fugi". Cum în unele sate strîngătorii de dări nu mai aveau de la cine lua, domnul asigură încasările vistieriei în felul următor: „Să aibă a apuca birarii pre roșii care au tocmit județele, să plătească ei birul acelor rumâni" [14]. Cartea lui Constantin Duca de la 24 noiembrie 1701 dată egumenului de la Soveja pentru căutarea vecinilor fugiți din Costești și Mădzănești spune că — chiar dacă vor fi fost înscriși la dări în altă parte — să nu să țină în seamă acest fapt și să-i ducă pe moșia mănăstirii [15]. Amestecîndu-se cu țăranii liberi, în aceleași condiții ca și ei, fugarii dependenți nu puteau fi descoperiți decît mai tîrziu, după ce recensămintele fiscale îi înregistrau în satele unde s-au așezat. La insistența unor stăpîni cu mai multă trecere, domnia consimțea să se opereze modificări în registrele vistieriei, scriind în cărțile de aducere la urmă: „Și pe unde-i vor găsi și or hi cu bani, să aibă a-i lua cu bani cu tot"[16].

Interesați din punctul de vedere al îndeplinirii obligațiilor fiscale pentru căutarea și aducerea înapoi a celor ce și-au părăsit cota-parte de contribuție la dări, în locul stăpînilor apar acum conducătorii obștii satului. Urmărind oamenii fugiți ai stăpînului, ei știu că aceștia sînt totodată și contribuabilii cărora ceilalți săteni le plătesc dările la slujbașii vistieriei. În cartea de la 1 februarie 1702, Constantin Duca spune: „Dat-am carte domnii meali vornicelului și vătămanului de sat de Dumești... a căuta și a cerca drepți vecini ai răposatului stolnicului Iordache din sat din Dumești...să aibă a-i aduce cu toate bucatele lor ce vor ave"... [17], nemaifăcînd mențiune despre plata dărilor, care erau asigurate de cei rămași în sat. Condica administrativă a lui Constantin Mavrocordat înregistrează o dispoziție a domniei din anul 1742 pentru un „flăcău cu capul, anume Hilip", din Cornul Negru [Iași], care a fugit: „De vreme c-au fugit din sat, cu toții să-l plătiască, cît sînt la cislă într-un loc, și cînd l-or găsă, atunce iarăș cu toț să-ș ia banii di la dînsul" [18]. Pentru căutarea vecinilor fugiți ai Mănăstirii Bistrița, caimacamii Moldovei trimit la 18 martie 1705 un aprod al domniei cu poruncă expresă ca acei găsiți să-și îndeplinească mai întîi îndatoririle fiscale acolo unde au fost înregistrați de oamenii vistieriei: „Să aibă a-și plăti ciferturile toate și apoi să-i ia" [19]. Tot așa de concludentă pentru scutirea stăpînilor de răspunderea pentru obligațiile fiscale ale oamenilor dependenți de pe moșiile lor este și porunca lui Ștefan Cantacuzino de la 5 august 1715 către zlotașii din județul Ilfov: „Către aceasta vă fac domniia mea în știre, pentru oamenii Mănăstirii Plum-

---

[14] Arh. St. Buc., M-rea Radu-Vodă, XXXI—16 (citat și în „Revista istorică", 1926, p. 177).

[15] . . . „Însă carii vor hi avînd bani unde s-ar afla, cu bani cu tot să-i ia" (Arh. St. Buc., M-rea Sfîntul Sava—Iași, XXXVI—30).

[16] Porunca lui Antioh Cantemir de la 13 februarie 1706 (Arh. St. Buc., M-rea Pîngărați, III—114). Încuviințînd lui Toader Hăbășescu, la 5 august 1706, căutarea vecinilor din Dămienești, „care și-au lăsat cisla în sat și au fugit", domnul spune: „Să-i ia de grumazi și de-ar hi avînd cislă, să-i ia cu bani cu tot" (Arh. St. Iași, Documente, CDXVI—28). Aceeași formulă și în cartea lui Nicolae Mavrocordat de la 16 martie 1712 pentru vecinii lui Solomon Botez (Acad. R. S. România, IV—218).

[17] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, V—1, p. 31, nr. 11.

[18] N. Iorga, *Studii și documente*, vol VI, p. 349, nr. 1 026.

[19] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava—Iași, XXXI—16.

buitei, să căutați să găsiți pă oameni unde vor fi, să luați banii ce sînt puși, iar să nu trageți vitele mănăstirii"[20].

Dările suportate de locuitorii dependenți la fel cu ceilalți din categoria birnicilor, variau în ultimele două veacuri ale instituției, în funcție de nevoile domniei și de presiunea puterii suzerane, atît în Moldova, cît și în Țara Românească. Cercetarea cărților de privilegii, date de domni, în care sînt enumerate scutirile acordate, arată mulțimea și varietatea dărilor, ajunse la cel mai mare număr în timpul lui Constantin Brîncoveanu[21] și al lui Constantin Duca[22]. În hrisovul pentru scutirea oamenilor de pază ai Mănăstirii Sinaia[23], domnul muntean menționează o parte din dările existente atunci, spunînd că vor fi iertați de „bir mărunt de țară, de miere și de ceară, de găleată și de fîn, de zaherele, de sursaturi[24], de cară de oaste, de birul oștii[25] și al lefilor, de birul untului, de rînduiala vacilor și a oilor, de poclonul hanului și al sultanului[26], de haraci și de lipsa haraciului, de vel seama, a doua și a treia, de cheltuiala vistieriei, de rînduielile și sataralele[27] ce se pun pe siliști, de podvoade, de mertice, de conace, de cai de olac și de altele"[28]. Enumerarea dărilor continuă cu informații din alte mărturii: „birul ruptorilor, cai domnești, lucru domnesc", „fumărie"[29], adaosul haraciului[30], poclonul steagului[31], cai împărătești[32]. În Moldova, Ștefăniță Lupu, dăruind la 11 mai 1660 Mănăstirii Hlincea satul domnesc cu același nume împreună cu 15 vecini pentru poslușanie, hotărăște ca ei „să fie în pace de toate dările și angariile, pentru ca să nu aibă a ne da nouă nici o dare, nici mare nici mică, nici zloți, nici lei, nici galbeni de cară, nici rămășițuri să plătească, nici sulgiu pentru vaci, nici pentru oi, nici ceară, nici unt, nici său, nici pei să nu dea și nici un lucru nouă să nu ne lucreze"[33]...Un document care precizează cu claritate obligațiile țăranilor dependenți față de vistierie este și cartea lui Nicolae Mavrocordat de la 19 iulie 1721, prin care scutește complet de dări Mănăstirii Sf. Ioan din București cinci rumâni „fugiți de multă vreme în țara turcească", dacă s-ar înapoia și s-ar așeza la moșia Vlădeni (Ialomița).

---

[20] Ibidem, M-rea Plumbuita, XVI—10. În cazuri izolate, cărțile pentru aducerea la urmă a fugarilor dependenți cuprindeau și mențiuni de neplată a dărilor, fără să reiasă că ar fi achitat stăpînii moșiilor pentru ei la vistierie. La 7 ianuarie 1737, Grigore Ghica încuviința egumenului de la Bogdana să-și caute oamenii mănăstirii și „să aibă a-i lua la urmă cu tot ce ar ave și să-ș de toate rămășițele ce ar fi rămas la nevoile ce au eșit de la banii steagului pără acmu" (ibidem, M-rea Bogdana, XLI—15).

[21] *Condica vistieriei*, în „Revista istorică a arhivelor României", București, 1873, p. 130—132 (anul 1696). Pentru anul 1698, o listă a tuturor dărilor, în număr de 39, o da N. Iorga (*Studii și documente*, vol. V, p. 353—356).

[22] Cf. Ioan Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, 1955, p. 194.

[23] Din „9 dni 7209" (1700—1701).

[24] Rechiziție pentru armată (C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III², p. 658).

[25] Porunca pentru plata birului oștii la 1707 (Arh. St. Buc., Episcopia Buzău, XXXI 71).

[26] Calga sultan, titlu purtat de cel mai mare dintre frați, după han, locțiitorul hanului în Bugeac.

[27] Sarcini neprevăzute și obligatorii.

[28] Arh. St. Buc., Ms. 705, f. 703.

[29] Fumărit.

[30] Aplicat după călătoria lui Brîncoveanu la Adrianopol în 1703.

[31] Cheltuielile de instalare a noului domn.

[32] Pentru darea cailor împărătești, vezi în „Revista arhivelor", IV—1 (1940), p. 149.

[33] *Cercetări istorice*, VIII—IX, 1932—1933, nr. 3, p. 52.

în acest caz, „să fie în pace şi iertaţi de haraciu, de lipsa haraciului, de pocloanele bairamului, de vel seamă, de seama a doua şi a treia, de cheltuiala vistieriei şi a jicniţei i a sulgeriei, de salahori, de cară de oaste, de podvoade, de mertice, de conace, de cai de olac, de sataralile ce es pre silişti" [34], adică de toate dările plătite de masa contribuabililor birnici. În prima jumătate a veacului al XVIII-lea, cît a mai dăinuit instituţia locuitorilor dependenţi, diversele încercări de reformă fiscală, în amîndouă principatele, căutînd, între altele, să reducă numărul dărilor, le-a schimbat în cea mai mare parte denumirea, rămînînd stabil numai principiul ca birnicii să contribuie la cele mai multe din dările care se aplicau. Lectura cărţilor de scutire arată că nomenclatura lor a variat nu numai de la un domn la altul, dar chiar şi în cuprinsul aceleiaşi domnii, potrivit intereselor vistieriei, neschimbate rămînînd doar sumele globale care se cereau contribuabililor. Darea principală către vistierie, de la care nu se făcea scutire decît în cazurile de imunitate completă, era birul, cu anexele lui. Ajuns cu timpul să însemne totalitatea dărilor către vistierie, birul era o contribuţie personală, în sensul că se plătea de toţi contribuabilii, cisluită în funcţie de averea fiecăruia. Nu era însă o dare pe avere, pentru că o plăteau şi cei ce nu aveau nimic [35]. În afară de aceasta, contribuabilii birnici plăteau, cu taxa cea mai ridicată, dări pentru averea lor — animale, stupi, produse — cu numele de oerit sau gorştină pentru oi, desetină sau dijmărit pentru stupi şi mascuri, vinărici sau vădrărit pentru produsul viilor.

Pentru încasarea dărilor, vistieria nu lucra cu fiecare locuitor în parte, ci numai cu obştea satelor. Satele formau unităţi fiscale distincte, cu izvoade proprii de cislă [36]. Fiecare sat avea în vistierie catastiful său, cu numărul contribuabililor [37]. Pe baza unor aproximative evaluări apriorice — din care nu lipsea părtinirea exercitată de cîte un mare boier influent pentru oamenii de pe moşia lui —, vistieria „arunca" birul pe satul întreg, urmînd ca locuitorii, dependenţi şi liberi, să şi-l repartizeze între dînşii după „puterea" fiecăruia, adică după situaţia economică, astfel că unii plăteau mai mult, alţii mai puţin decît dacă s-ar fi repartizat în mod egal după numărul oamenilor din sat. Modul acesta de calculare a impozitului fiecărui locuitor „pe capete şi pe bucate, după prilejul său" — adică personal în funcţie de avere — purta numele de cislă [38].

Menţionată în documente şi în secolele anterioare, cisla, ca mecanism de stabilire a cotelor de bir proporţional cu puterea fiecărui locuitor, este amănunţit prezentată în dispoziţiile lui Constantin Mavrocordat pentru aplicarea reformei fiscale din toamna anului 1741 în Moldova. „Cisla să se facă — spune domnul — pe capitile oamenilor, pe dobitoace,

---

[34] *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVII-lea*, vol. I, p. 295—296, nr. 106.

[35] În Condica administrativă a lui Constantin Mavrocordat este menţionată dispoziţia domniei pentru plîngerea lui Ioader bărbieru din Roman, „care n-are nimică şi este holteiu şi l-au pus . . . dzeace lei la cifert", şi Nedelcu bărbierul, tot de acolo, „care iaste insurat, dar numai două vite are, şi cu briciul să hrăneşte şi iaste patru lei pol la cifert . . .". (N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 362, nr. 1 126).

[36] *Ibidem*, p. 449, nr. 1 698.

[37] *Buletinul Ion Neculce*, III (1923), p. 112—113.

[38] R. Rosetti (*Pămîntul, sătenii şi stăpînii* . . ., p. 388) socoteşte cisla ca fiind izvorul împărţirii sumei globale „aruncată" de domnie asupra satului.

pe vii, pe hrana omului şi tot prilejul său, şi fieşte care, cum îl va ajunge cisla, cu dreptate să-ş plătească dajdea sa"[39]. Întrucît structura ţărănimii din Principate, corespunzînd categoriei fiscale a birnicilor — formată pînă la mijlocul veacului al XVIII-lea din locuitori dependenţi, oameni liberi cu învoială pe moşiile stăpînilor şi ţărani cu pămîntul lor propriu, moşnenii şi răzeşii — era neomogenă, cisluirea dărilor în sate după „puterea" fiecărui contribuabil dădea naştere la multe nemulţumiri, alimentate şi de amestecul stăpînilor sau al altor boieri interesaţi să părtinească pe unii, încărcînd pe alţii mai mult decît se cuvenea. Locuitorii mai înstăriţi, chiar şi dintre ţăranii dependenţi, nu primeau să fie amestecaţi la cislă cu oamenii săraci şi cereau vistieriei să le îngăduie a-şi face cislă deosebită, ceea ce nu li se încuviinţa. Pentru liniştirea spiritelor, Nicolae Mavrocordat a trimis la 1723 delegaţi ai vistieriei în fiecare sat din Ţara Românească să întocmească izvoadele de cislă „după numărul oamenilor şi după puterea lor"[40]. Domnia stăruia în convingerea justă că repartizarea dărilor proporţional cu averea fiecărui locuitor se poate face mai aproape de adevăr în sat, unde oamenii se cunosc între dînşii, decît în birourile vistieriei. Administraţia centrală a statului găsea că nu este alt mijloc mai echitabil pentru a se stabili cota fiecărui locuitor decît cisla, deşi era în dezavantajul celor mai avuţi, care cereau să se renunţe la ea : „A nu să cislui între dînşii, iarăş, nu se poate, căci cisla iaste bună, că cine pe ce are, pe aceea dă : de cislă n-au ce bănui"[41]. În vremea cîrmuirilor lui Constantin Mavrocordat spre a înlătura influenţele din afară şi a stăvili părtinirea, domnia hotăra ca cisla să fie făcută numai de locuitori între ei, fără amestecul slujbaşilor administraţiei. „La cisla satului boierii zlotaşi sau vorniceii sau vătămanii nicidecum să nu s-amestece, afară de oamenii locuitori ai satului ; ei singuri, cu toţi la un loc să-ş facă cisla între dînşii, socotindu-să în scris a fiştecăruia bucate şi tot prilejul, şi fieştecine să-s încarce după putinţa sa"[42]. Domnia avea cunoştinţă de faptul că, lăsaţi între ei, locuitorii cei mai săraci ajungeau în unele părţi prada celor mai puternici. De aceea poruncea ca recomandările făcute să fie respectate întocmai, sub ameninţarea cu sancţiuni : „dar de nu vor face aşa...să va pedepsi cu mare certare"[43]. Ameninţarea nu a atenuat, decît doar în parte, abuzurile. Într-o proclamaţie dată la 1742 către locuitorii Moldovei, Constantin Mavrocordat scria : „Osăbit de aceasta, de pre la cîteva locuri ne-au venit jalobă, de pre la cei săraci, precum îi goniţ şi nu-i primiţi la cisla voastră după hotărăre şi cislele voastre iarăş nu le faceţ cu dreptate, punînd capitele mai mult şi asupra vitelor mai puţin şi pre mulţi dintre voi, cari ar fi de samă, îi arătaţi bătrîni şi nevolnici"[44]. Indiferent de epoca în care se petreceau lucrurile, repartizarea sarcinilor fiscale nu

[39] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 216.

[40] Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ediţia Constantin Grecescu, Bucureşti, 1963, p. 260.

[41] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 402, nr. 1 506.

[42] *Ibidem*, p. 216.

[43] *Ibidem*.

[44] *Ibidem*, p. 321. Locuitorii din Mănăstireni (Botoşani) n-au primit în cisla lor „un văcar cu doi feciori şi nişte ciobani la oi şi doi argaţi . . . şi păstorii acie, văzînd că rămîn sănguri să-ş plătească pecetile, şi fiind oameni săraci, văcarul şi cu feciorii lui, au fugit" (ibidem, p. 333 nr. 867).

putea fi un prilej de bună înțelegere. Călugărul minorit conventual Frontali, venit în Moldova în vremea reformei fiscale a lui Constantin Mavrocordat, constată că sistemul repartizării în sate a greutăților fiscale aduce pentru cîte o scurtă perioadă pizmă între locuitori, „căci domnul impune cîte o sumă de bani pe sat și apoi sătenii fac o tocmeală între ei, după posibilitatea fiecăruia; cei săraci au credința că sînt încărcați de ceilalți și astfel se ceartă și se urăsc pînă ce se strînge darea, ceea ce se petrece aproape în fiecare lună. Apoi, după ce a trecut, se împacă, pînă vine altă dare, ca s-o ia de la capăt" [45].

Cisluirea banilor pentru necontenitele dări era o operație care se cerea ținută la zi de către delegații obștii, pentru că, în lipsă, trimișii vistieriei se despăgubeau luîndu-le vitele. Procesul locuitorilor Mănăstirii Strehaia — rumâni și țărani liberi — din 1712—1714 cu egumenul dă unele detalii în această privință. La 3 octombrie 1712 Chircă Rudeanu, căpitan de Cerneți, judecă jalba lui Ioan Cocoleu și Necula, rumân al Mănăstirii Strehaia, împotriva egumenului că „le-au luat și la văcărit cîte bani 22, afară de cheltuiala boierilor ce-au fost cu slujba văcăritului" [46]. Egumenul declară însă, fapt recunoscut pînă la urmă și de locuitori, că la achitarea menționatei dări a împrumutat satul cu „taleri 29 pol 22 bani" și „ei de voia lor, cu toții, au pus de au îmbrăcat acești bani pe vită cîte bani 12, iar nu cîte bani 22, precum s-au jăluit Ioan Cocoleul și cu Necula, rumânul mănăstirii, la măria-sa vodă" [47]. Pierzînd procesul, aceiași locuitori îl redeschid peste doi ani, dînd jalbă lui Ștefan Cantacuzino. La 22 iunie 1714, divanul Olteniei, din poruncă domnească, judeca reclamația locuitorilor din Strehaia contra egumenului pentru asupriri. Referitor la problema noastră este interesantă declarația egumenului, din care se vede cîtă bătaie de cap dădea locuitorilor întocmirea izvoadelor de cislă: „Fiind acești rumâni vătășei la multe dăjdii ale satului, ei nu au purtat grijă ca să strîngă bani, ce au fugit unii și alții, și banii nu și-i au dat. Și apucînd zapciu de bani pe dînșii, ei au fost dat pentru acei bani, ce-au fost rămășiță taleri 32" [48]. Judecata boierilor a stabilit că stăpînul moșiei trebuia să vegheze la adunarea banilor: „Numai și la aceasta au avut și sfinția-sa puțină vină, căci nu au purtat de grijă să le zică să-și fi cisluit banii" [49]. Din declarația egumenului mai aflăm că „fiind Ion Cocoleu vătășel la banii zaherelii, el nu au purtat grijă ca să strîngă bani, ci pentru acea rămășiță i-au luat zapciii boii" [50].

Întrucît modalitatea de stabilire a „puterii" fiecărui locuitor nu era la fel în toate regiunile, determinînd reclamații din partea celor ce se credeau nedreptățiți, domnia a intervenit mai de aproape în aspectul cel mai important al vieții sătești — în special pe vremea aplicării reformelor mavrocordătești —, căutînd să dirijeze adoptarea unor criterii uniforme pe baza acelorași elemente de luat în considerație la facerea cislei. Cu această preocupare se trimitea unui ispravnic porunca lui

---

[45] *Diplomatarium Italicum*, II, 482.
[46] *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, p. 251, nr. 66.
[47] *Ibidem*, p. 252.
[48] *Ibidem*, p. 270, nr. 80.
[49] *Ibidem*, p. 271.
[50] *Ibidem*.

Constantin Mavrocordat în 1742 : „Pentru cislele ce fac lăcuitorii acelui ținut, de pun în cislă și oi și stupi și toate, iată că de aicea s-au hotărît stupii să nu să pue în cislă, căci au dajde mai grea, iar oi cine va avea, să să pue 30 de oi drept o vacă, adecă cîte un ban de oae, și așa să dai poruncă în tot ținutul, așa să urmează să să cisluiască"[51]. Dacă jalbele nu erau luate în seamă sau dacă domnia nu era în măsură să le dea dreptate, locuitorii aveau la îndemînă și alte mijloace pentru a-și exprima dezacordul cu politica financiară a domnilor. Un mijloc erau plîngerile adresate demnitarilor otomani în trecerea lor prin țară sau chiar direct la Constantinopol. Un raport de capuchehaia către Constantin Mavrocordat, de la 22 august 1742, spune : „Acum cînd e vorba să treacă Mehmed pașa prin țară spre Hotin, să nu audă plîngeri, iar dacă va auzi, să fie mulțămit de domnia voastră încît să nu le ia în seamă" [52]. Alt mijloc era teama domniei de fuga locuitorilor. Același raport de capuchehaia, discutînd eventualitatea ridicării sfertului de la 2 1/2 la 3 lei, spune : „Nu socotim că va fi prea greu să iasă sfertul din august cîte trei lei, căci adaosul este puțin, numai atît că în Țara Românească este cîte 2 1/2 și dacă aceeași dare este mai ușoară într-o țară decît în cealaltă, ne gîndim să nu pricinuiască vreo spargere" [53].

În afară de forma obișnuită a cisluirii împreună cu ceilalți locuitori, țăranii dependenți plăteau dările și cu *rupta*, ca o favoare acordată de domnie stăpînului moșiei, îngăduind ca vistieria sau cămara să primească de la ei o sumă fixă, globală sau pe cap de locuitor, mai redusă decît ceea ce încasa de la ei ca birnici. Plata dărilor cu rupta, în înțelesul tocmelii contribuabilului cu vistieria, a fost practicată începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și a ajuns prin evoluție ca în veacul următor să fie generalizată de unii domni pentru toți locuitorii cu întreaga sumă a birului, păstrînd doar numele ca un mijloc de atracție. Caracteristic este faptul că acest mod de plată a dărilor era încuviințat de domnie în primul rînd stăpînilor ecleziastici pentru supușii lor, avînd o mai largă răspîndire în Moldova. Foloasele ruptei, atîta vreme cît era menținută în regimul de favoare, se arătau reciproc avantajoase, atît pentru vistierie cît și pentru contribuabil : vistieria putea conta pe o încasare sigură a sumei stabilite de comun acord, scoțînd din calculul probabilităților eventualitatea fugii ruptașului ; pentru cel ce plătea era atracția că dă o sumă stabilită, mai scăzută decît a altor categorii de contribuabili, avînd asigurarea că nu mai așteaptă surpriza impunerilor neprevăzute și a nesfîrșitelor dări întîmplătoare.

În Țara Românească găsim mențiuni despre rumânii cărora li se încuviințase plata dărilor cu rupta, s-o dea cîteodată la cămara domnească, alteori la vistierie, acceptată de unii domni pe cap de locuitor, în mai multe rate, iar de alții ca o sumă globală a satului, pe care și-o împărțeau între ei, proporțional cu puterea fiecăruia, prin cislă. La 29 aprilie 1685 Șerban Cantacuzino acordă locuitorilor din Flămînzești, „care sînt rumânii sfintei mănăstirii Argeșul", spre a putea fi „numai de treaba și ajutorul sfintei mănăstiri" — ceea ce arată că avem de-a face

---

[51] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 296, nr. 607.
[52] Acad. R. S. România, Ms. gr. 1 065, f. 164v. Traducere la Institutul de istorie.
[53] Ibidem, f. 164.

cu un sat de poslușnici—scutire de toate dările obișnuite, pe care le înșiră nominal, „făr cît numai să aibă a dare la vremea haraciului de om cu fămee po ughi 2 și la vel seamă po ughi 1 și la seama a doua po ughi pol”, adică trei galbeni și jumătate pe an. Documentul precizează că mai înainte acești locuitori erau ruptași de cămară, iar din acel moment „s-au așezat cu această rumptoare la vistirii domnii mele” [54], fără să ne dea posibilitatea să cunoaștem care era deosebirea între ruptașii de cămară și cei de vistierie, întrucît, după cum spune domnul, suma de plată era la fel. Doisprezece ani mai tîrziu, la 15 ianuarie 1697, Constantin Brîncoveanu acorda acelorași locuitori din Flămînzești scutire de orice dare, pentru că „au venit părintele Ghenadie egumenul de la mănăstirea Argeșul, de s-au tocmit cu domniia mea și le-au luat ruptoare de la vistieria domniei mele ca să aibă a dare într-un an ughi 350”[55], plătiți tot în patru rate. În cazul cînd numărul celor opt contribuabili din vremea lui Șerban Cantacuzino a rămas neschimbat, plătind în total 336 galbeni pe an, tocmeala lui Brîncoveanu cu egumenul s-a realizat cu un spor de 14 galbeni pentru vistierie. Nevoia de bani a domnilor — și în special a lui C. Brîncoveanu — a determinat ca în Țara Românească scutirile acordate boierilor și mănăstirilor să se raporte în foarte mică măsură la dările personale ale oamenilor dependenți de pe moșiile lor, de la care vistieria avea venituri mai sigure decît de la dările pe avere. În categoria ruptașilor vistieriei erau înregistrați rumânii și țăranii liberi fugiți peste graniță care ar fi venit să se repatrieze, potrivit hrisoavelor domnești din 26 octombrie 1745 și 1 martie 1746, scutiți șase luni de orice dare, iar după aceea, luîndu-și fiecare „pecetluit roșu de ruptoare de la vistierie... să dea de om pe an cîte cinci taleri”[56], adică pe jumătate de cum plăteau ceilalți contribuabili. Preocuparea de a stăvili depopularea țării era atunci așa de mare, încît hrisovul de la 1 martie 1746 precizează că „rumânii înstrăinați vrînd să vie la pămîntul lor, să fie slobozi de rumânie și să nu să mai numească rumâni”[57]. Această dispoziție, care se cerea completată, pentru interesul încasărilor vistieriei, a determinat actul de la 5 august același an, punînd capăt instituției rumâniei.

În Moldova, datorită așezămîntului fiscal pentru mănăstirile închinate Sfîntului Mormînt de la sfîrșitul veacului al XVII-lea, informația documentară referitoare la plata de către vecini a dărilor cu rupta este mai bogată. Ca și în Țara Românească, vecinii plăteau aici rupta individual, dar în unele cazuri totalul anual al ruptei era calculat pentru satul întreg. În hrisovul de la 24 ianuarie 1693, Constantin Cantemir arăta că patriarhul Ierusalimului Dosoftei cu ocazia vizitei în Moldova, a găsit „ocinile sale cu vecini și poslușnici... toate pustii, cum și țara și mănăstirile foarte slabe”. Ca să-i vină în ajutor, domnul, împreună cu sfatul țării, încuviințează ca 29 vecini ai Mănăstirii Galata, adunați de la Plopi și Belcești în siliștea de la Mănjăști (Cîrligătura), să plătească la vistierie cîte trei galbeni pe an în două rate, iar opt poslușnici din jurul mănăstirii să dea numai cîte doi galbeni de om pe an. În

[54] Arh. St. Buc., Episcopia Argeș, II—61.
[55] Ibidem, doc. nr. 73.
[56] *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, I, p. 448, nr. 288.
[57] *Ibidem*, p. 458, nr. 291.

plus, vecinii vor mai da „de om cîte o chilă de păine, cînd se vor da chile la Cameniț și cînd să vor da cai la împărăție vor da cu toții un cal împărătesc”. La fel vor da și acei „28 oameni vecini” ai Mănăstirii Barnovschi, adunați din satele Toporăuți, Șipote și Munteni, pe ocina Mănăstirii de la Dobărcini (Vaslui). Mănăstirilor Bistrița, Tazlău și Cașin li se admite să aibă cîte opt vecini ruptași, cu dare de trei galbeni pe an, „chile” pentru Camenița și cai împărătești. La Dumbrăvița, Hlincea, Bîrnova, Sf. Sava, Dealu Mare și Cetățuia, argații să dea numai cîte doi galbeni. Egumenilor li se încredința adunarea banilor de la ruptașii contribuabili spre a-i trimite la vistierie. Hrisovul mai prevedea ca dările pe avere — gorștina de oi și de mascuri, desetina de stupi — de la vecini, să fie încasate de egumeni în folosul mănăstirilor [58].

Dacă așezămîntul pentru mănăstirile închinate Sfîntului Mormînt, în ceea ce privește prevederile generale, a supraviețuit instituției vecinici, cuantumul ruptei la vistierie a variat în funcție de nevoile de bani ale fiecărui domn și de presiunile care se exercitau asupra lui din partea forurilor patriarhicești. La 30 noiembrie 1703, Mihai Racoviță spunea despre vecinii din Șipote, satul mănăstirii Barnovschi, care dădeau pînă atunci cîte 3 galbeni pe an, că „s-au tocmit cu domniia-mea cîte cinci galbeni de om să dea într-un an și banii să-i dea pe ciferturi” [59]. Tot atunci el făcea cunoscut zlotașilor de la ținutul Hîrlău să lase în pace de orice bir treizeci de vecini ai mănăstirii Galata, care au fost așezați cu rupta la vistierie, cîte cinci galbeni pe an și dările pe avere să le ia egumenul[60]. Dar tot același domn, Mihai Racoviță, reînnoind în anul următor, la 12 septembrie 1704, așezămîntul pentru mănăstirile închinate Sfîntului Mormînt, spune: „pentru oamenii care sînt vecini a sfintelor mănăstiri... ori într-un sat ori în multe sate: 9 oameni Bîrnova, 56 oameni Galata, 41 oameni Cetățuia și cu Hlincea, 43 de oameni Barnovschi la Șipote, 18 oameni tij Barnovschi la Volcineț, 76 oameni tij Barnovschi la Toporăuți, 3 oameni Sfati Gheorghii ot Galați, 9 oameni Sfetii Sava... acești oameni să dea visterii cîte doi ughi pol într-un an. Însă acești bani să-i dia, de patru ori, pe ciferturi” [61]. Așezămîntul mai prevede că, deoarece mănăstirile au mulți vecini fugiți, pe măsură ce dintre aceștia vor fi găsiți și aduși la urmă, darea lor la vistierie să fie la fel. Toți vecinii acestor mănăstiri plăteau dările pe avere egumenilor. Dacă în condițiile acelui așezămînt, hotăra Antioh Cantemir, la 24 iunie 1705, ca vecinii Mănăstirii Cașin să plătească rupta de doi galbeni și jumătate [62], douăzeci de poslușnici ai Episcopiei Huși, „din vecinii sfintei episcopii și din alți oameni”, tocmiți „pe cum țin și sfintele

[58] *Cercetări istorice*, X—XII (1934—1936), nr. 1, p. 108—111, doc. nr. 40.

[59] Arh. St. Buc., M-rea Barnovschi, I—9.

[60] Ibidem, Ms. 628, f. 170. Pînă atunci rupta lor era de 3 galbeni.

[61] Ibidem, *Documente diplomatice*, nr. 155. La 26 decembrie 1710, Dimitrie Cantemir poruncea zlotașilor: „Pentru satul Toporăuții, carile este a sfintei mănăstiri a lui Barnovschi . . . așijderea și satelor cite săntu a sfintelor mănăstiri Ierusalimului și s-au făcut și testament ca să nu fie amestecate cu țara nici la o dare, căci ei își vor da cu ruptoarea lor deosebi la visterie . . . așijderea și voi goștinari de oi și deseatnici de stupi și goștinari de mascuri, încă să aveți a le da pace acestor oameni de la Toporăuți de 1 500 de oi și 100 de stupi și 500 mascuri . . . să aibă această somă de bucate a goștinii, egumenul . . . iar de ar afla mai mult peste această somă, vor da . . . ca și altă țară” (T. Bălan, *Documente* . . ., III, p. 159).

[62] Arh. St. Buc., Ms. 628, f. 237.

mănăstiri Ierusalimului cu rupta", dădeau în 1708 „cîte trei ughi de om într-un an visterii" [63]. Însă la 28 decembrie 1713, la Huşi, pentru aceiaşi „20 liudi din vecinii sfintei episcopii şi din alţi oameni" se plătea rupta numai cîte doi galbeni într-un an [64]. Cu trei galbeni pe an era tocmeala vecinilor Episcopiei Rădăuţi în 1712 [65], şi cîte 3 galbeni şi 15 potronici pe an, în cinci sferturi, adică „cîte 15 potronici de om la un sfertu", plăteau cei 50 de posluşnici de la Răchiteni (Suceava) şi 10 de la Fărcăşani (Roman), vecini ai Mănăstirii Trei Ierarhi [66]. În hrisovul lui Grigore Ghica de la 3 august 1728, pentru uşurări fiscale acordate mănăstirilor închinate Sfîntului Mormînt, se face cunoscut că vecinii fugiţi din satele acestor mănăstiri, dacă se vor întoarce, vor plăti cîte trei galbeni pe an, dînd 15 potronici la fiecare din cele patru sferturi, plus răsura, cîte 2 potronici de galben. Domnul făcea înştiinţare că „pentru prepusul ca să nu fie oameni mai mulţi şi tăinuiţi păn satele acestor mănăstiri, piste izvodul ce ar da în visterie, va cerca un om domnesc într-un an odată, iar altă supărare mai mult să nu aibă" [67].

Ca şi în Ţara Românească, întîlnim în Moldova cazuri cînd vistieria calcula rupta vecinilor pe satul întreg. Vecinii satului Hlincea, ajunşi în această situaţie din ţăranii slobozi dăruiţi de Ştefăniţă Lupu în 1660 mănăstirii cu acelaşi nume pentru posluşanie, scutiţi de alte dări şi obligaţii, afară de darea împărătească a haraciului, aveau să dea pentru aceasta, cu toţii, 60 de galbeni la cămară [68]. După războiul din 1711, cînd locuitorii îşi căutaseră adăpost, părăsind satele, Nicolae Mavrocordat încerca să oprească fuga vecinilor de pe moşii prin înlesniri de ordin fiscal. Prin cartea de la 10 iunie 1712 dată mitropoliei, constatînd că „mai de înainte vreme ave sate cu vecini şi posluşnici pentru slujbă şi posluşanie ...iar acum fiind ţara la mare scăpăciune şi risipă...", domnul spune că „pentru ca să nu să răsăpească oamenii sfentei mitropolii, domnia me am socotit pentru satul Bosancii de la Suceava de i-am tocmit cu rupta, ca să de pre an acei oameni dintr-acel sat 6 ciferturi şi la un cifert să de cîte 46 de ughi" [69]. Nefiind arătat numărul locuitorilor, nu se poate vedea cît plătea fiecare, dar cum documentul precizează că „la aceşti bani să fie şi posluşnicii Sfintei mitropolii ot Suceava" [70], cota-parte a unui contribuabil, potrivit obiceiului, se stabilea prin cislă. Mitropolia, care aduna banii spre a-i trimite la vistierie, încasa de la locuitori dările pe avere în folosul ei [71].

---

[63] Citat de Melchisedec, *Cronica Huşilor*, Bucureşti, 1869, p. 176. Cu cîte trei galbeni pe an erau lăsaţi de Grigore Ghica la 1 august 1732 vecinii Mănăstirii Socola (Arh. St. Buc., M-rea Socola, VI—26). La 5 martie 1740 acelaşi domn dădea carte Mănăstirii Dobrovăţ să aibă 40 de posluşnici, tocmiţi cu rupta la vistierie, cîte trei galbeni pe an (ibidem, Ms. 628, f. 418).

[64] Arh. St. Buc., Ms. 628, f. 542—543.

[65] Arh. St. Suceava. Documente achiziţionate de la T. Bălan. Neinventariate.

[66] Arh. St. Buc., Ms. 578, f. 43—44.

[67] Ibidem, Ms. 645 (Condica M-rii Barnovschi), f. 3.

[68] *Cercetări istorice*, VIII—IX, 1932—1933, nr. 3, p. 51—64. La dările pe avere, domnul spune : „Am mai lăsat acestui sat şi acestor posluşnici opt sute de oi ţărăneşti, care fac optzeci de oi domneşti şi opt sute de stupi ţărăneşti care fac optzeci de stupi domneşti şi treizeci de mascuri ţărăneşti, care fac trei mascuri domneşti" (p. 53).

[69] *Buletinul Ioan Neculce*, III (1923), p. 112.

[70] *Ibidem*, p. 113.

[71] *Ibidem*.

O socoteală globală, pe grup de sate, făcea vistieria cînd stabilea rupta vecinilor de pe moşiile date prin hotărîrea domnească mănăstirii Hangu, spre a o închina Patriarhiei din Alexandria. Prin judecata divanului de la 20 iulie 1715, Nicolae Mavrocordat lua pe seama domniei, de la văduva vistiernicului Ilie Cantacuzino, satele Bălţăteşti şi Mânjăşti, „cu toţi vecinii şi cu tot venitul lor”, făcîndu-le danie amintitei mănăstiri [72], pe care, cu hrisov datat din aceeaşi zi, o închina Patriarhiei din Alexandria, „cu toate moşiile sale şi vecinii ei” [73]. Acestui grup de sate, format din „Bălţăteştii şi Mânjăştii şi Crăcăoanii şi posluşnicii Hangului, care sînt la ţinutul Neamţului, şi Băicenii la ţinutul Romanului”, i se face, la 1 septembrie 1715, aşezămînt special pentru dări, întocmit în aşa fel ca, pe de o parte, să nu dea locuitorilor motiv de fugă din cauza obligaţiilor prea mari, iar pe de alta patriarhul Samoil să poată constata, prin ceea ce urma să i se trimită de la noul său fief, că a meritat osteneala unei călătorii în Moldova [74]. Aşezămîntul împărţea acest grup de sate în trei subdiviziuni : Bălţăteştii şi Mânjăştii, fără să precizeze numărul locuitorilor [75], plăteau împreună „cu rupta cîte o mie optzeci de galbeni pe an”, eşalonaţi în şase „sferturi”, a cîte 180 de galbeni [76]. Locuitorii din Crăcăoani, uniţi cu posluşnicii din jurul Mănăstirii Hangu, în număr de 26 de oameni, erau impuşi cu 93 de galbeni şi 12 potronici pe an, tot în şase „sferturi”, calculaţi de vistierie să dea cîte 12 potronici la sfert. În al treilea rînd veneau vecinii din Băiceni (Roman), în număr de opt, care aveau de dat 36 de galbeni pe an, revenindu-le cîte 16 potronici de fiecare la un „sfert”[77]. Spre deosebire de aşezămîntul mănăstirilor închinate Sfîntului Mormînt, dările pe avere ale vecinilor din aceste sate rămîneau ale domniei. La 20 septembrie 1715, Nicolae Mavrocordat face Patriarhiei din Alexandria „obroc, să aibă a lua pre tot anul de la domnia-mea cîte două sute de lei din goştina de oi a Bălţăteştilor, care au ei tocmeală cu ruptoare. . . di la cămara domnească”[78]. Aşezămîntul stabilea şi procedura de înscriere la vistierie a altor vecini din acele sate, care nu erau atunci prezenţi, dar puteau proveni atît prin faptul sigur că se vor însura feciorii lor, cît şi în ipoteza că se vor înapoia unii dintre locuitorii fugiţi. Tuturor acelora urma să li se facă, prin grija egumenului, înregistrarea în catastifele de ruptă [79].

Cu rupta la cămară plătea dările populaţia de pe domeniul Cîmpulungului Rusesc, formată din băştinaşii deveniţi vecini ai diferiţilor boieri

---

[72] Acad. R. S. România, Ms. 237, f. 376—379.

[73] Ibidem, f. 379v—380. Menţionat în N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 419.

[74] „Ca să să ştie pentru dările lor, ce vor da pre an, ca să poată sta oamenii svintei mănăstiri, să nu să răsipască, ca să aibă folos dintru veniturile acelor sate şi sfinţia sa părintele patriarhul de Alexandria”.

[75] Ţinînd seama că la celelalte două subdiviziuni ale aşezămîntului, unde se arată atît suma globală, cît şi numărul locuitorilor, reveneau cîte 4 galbeni şi jumătate pe an de fiecare, suma de 1 080 de galbeni ar fi fost dată de 240 de locuitori. Reiese că Bălţăteştii şi Mînjăştii erau, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, satele cu cel mai mare număr de vecini din întreaga Moldovă.

[76] Acad. R. S. România, Ms. 237, f. 382—383.

[77] Ibidem.

[78] Ibidem, f. 384.

[79] „De să vor însura feciorii vecinilor acestora din Crăcăoani şi posluşnicii Hangului şi din Băiceni, sau de ar veni cîndva din vecinii cei fugiţi, să aibă egumenul a-i aduce şi pre aceia şi să-i tocmească, cu numele lor, la tabla vistieriei cu ruptă, iarăşi pre tocmeala cum sîntu tocmiţi aceşti oameni ce scriem mai sus” (Acad. R. S. România, Ms. 237, f. 382—383).

— intrați cu timpul în stăpînirea acelui ținut — și străinii colonizați de domnie ca țărani liberi. Avînd și însărcinări de pază la granița cu Ungaria, unde se aflau moșiile pe care locuiau, contribuabilii aceștia obținuseră încă din timpuri mai vechi așezămînt special pentru plata dărilor personale și ale celor pe avere. Domeniul acesta se compunea, după relatarea lui Ion Neculce, dintr-un mare număr de sate [80]. La începutul anului 1710, boierii Sandu Sturdza vel logofăt și Toader Palade vel vistier, care — prin cumpărături [81] și danie, stăpînind „giumătate de sat de Cîmpulung și din a patra parte de Putila și din a douăsprezăce parte din Răstoace... moșii cu vecini" — pentru avantaje personale mai mari au încercat să modifice așezămîntul fiscal al locuitorilor de pe moșiile lor. Punînd pe vecini să facă jalbă împotriva vornicului, care le producea nedreptăți, boierii au arătat și ei domnului „că nici un folos nu au de la acei oameni di venitul moșii lor, fiind ei încurcați cu alți oameni de acolo", adică amestecați la cisla cu țăranii liberi, cerînd încuviințarea să ia chestiunea dărilor asupra lor: „poftind acești boieri ca să le osăbească domnul pe vecinii di pi acele moșii, cu osăbit birul lor, să-i dea în sama dumilor sale să istovască dumnalor la cămară". Pentru a nu da loc la nemulțumiri și tulburări cu stricarea cislelor, Grigore Ghica n-a încuviințat cererea boierilor, așa cum o formulau ei: „am socotit domniia-sa că, a să osăbi într-acest chip numai pe oamenii dumilor sale nu va fi lucru de folos nici odihnit" [82]. Păstrînd așezămîntul neschimbat, domnia a încredințat menționaților boieri autoritatea asupra întregului domeniu al Cîmpulungului, cu dreptul de a numi ei vornic pe cine vor crede și de a se face prin grija lor atît plata birului la cămară, cît și răspunderea gorștinei de oi în natură, care consta din trimiterea unui număr de berbeci la domnie [83]. Cunoaștem așezarea fiscală a acestor locuitori din cartea pe care Grigore Ghica o dă la 1 octombrie 1746 „pentru cîmpulungenii de la Cîmpulungul și Putila și Răstoacele, că iată, viind ei înaintea domnii-mele, ni-au arătat carte ... ce-au avut și mai înainte vreme de la alții domni... le-am întărit și le-am învoit și eu această carte a domnii mele ca să rămîie tot pe așezămîntul lor... Și le-am așăzat rupta lor 2250 lei noi... pe patru ciferturi". La vremea gorștinii, vor da cîte 300 de berbeci" pe obiceiul ce-au avut" [84].

Deși totalul sumei a variat la fiecare înnoire, în funcție de numărul contribuabililor și interesul domniei, așezămîntul acesta convenea

---

[80] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, 1955, p. 108.

[81] La 26 mai 1715, Petre Giurgiuvan, „împreună cu soțul meu Maria, fiica lui Ion Tăutul de Ispas, facem știre cu acest zapis al nostru, precum noi, de bunăvoia noastră am vîndut a noastră dreaptă ocină și moșie, anume a opta parte din jumătate de sat din Cîmpulung, cu toate lazurile de pe ea, lui Sandul Sturdza mare logofăt și lui Toader Păladi mare vistiernic . . . care moșie cu vecini am primit-o de zestre de la părintele nostru Ioan Tăutul . . . ca să le fie lor, cu toți vecinii și toate lazurile, dreaptă ocină și moșie în veci" (T. Bălan, *Documente*, VI, p. 210.).

[82] Arh. St. Buc., Ms. 628, f. 341. Reprodus în *Documente privind relațiile agrare din veacul al XVIII-lea*, vol. II, București, 1966, p. 209—210, nr. 154.

[83] „Pe cine vor socoti să pue vornec, să poarte de grijă oamenilor și tot birul lor. Și berbecii cei obicinuiți ce-i dau pentru goștina lor, di la dumnialor să-i știe domnia. Și toate dăjdiile lor la vreme, dumnealor să istovască la cămara gospod" (ibidem).

[84] Acad. R. S. România, Documente, CCLVI—28.

locuitorilor mai mult decît reforma lui Constantin Mavrocordat, pe care n-au primit-o, fiind singurul ţinut unde nu se poate şti precis dacă s-a putut aplica. Înştiinţat de refuzul lor, domnul le trimite la 2 decembrie 1741 o proclamaţie specială, arătîndu-le binefacerile noii orînduiri fiscale pentru toată ţara, prin care orice contribuabil are de dat vistieriei 10 lei şi jumătate pe an în patru sferturi, fără celelalte obligaţii de pînă atunci, desfiinţate pe tot cuprinsul ţării. Pentru ei, care trăiesc la hotar, în condiţii mai grele, domnul este dispus a le face reducere, scutindu-le şi holteii complet de bir, cu condiţia ca să primească peceţi de la trimişii vistieriei. Îndemnul este însoţit de ameninţarea că, „de vă veţi sămeţi şi veţi arăta vre o împotrivire..., nu numai cu slujitori de ai noştri, ci şi cu oşteni împărăteşti vă vom pedepsi" [85]. Rezistenţa a continuat şi în 1742. La 13 februarie se anunţa din Iaşi că „slujitorii s-au pornit de aici să ste acolo aproape" [86], spre a determina pe nesupuşi să ia peceţi. Domnia era dispusă şi la tratative, dacă locuitorii ar fi consimţit să trimită din toate satele 20 de delegaţi. Dacă nu, „să iasă din ţără". Primind să ia peceţi, domnul consimţea ca ei să le plătească simbolic, în raport cu obligaţia din aşezămîntul lor de ruptă, la care nu renunţau: „Patru ciferturi căte o sută lei să dei" [87]. Dacă nici aşa nu ar primi, preferînd să fugă, domnia era hotărîtă să aducă, în locurile lăsate de ei, trei sute de oameni pentru pază, scutiţi de bir şi consideraţi slujitori [88]. Mărturii documentare despre felul cum a evoluat conflictul acestor contribuabili cu vistieria Moldovei nu mai cunoaştem. Ştim doar atîta că în vara anului 1743, după mazilirea lui Constantin Mavrocordat, fratele său Ioan, succedîndu-i la domnie, a reînnoit cîmpulungenilor vechiul aşezămînt fiscal [89], potrivit căruia vecinii din această parte şi-au plătit în continuare dările cu rupta pînă în momentul dezrobirii.

Din actele de cancelarie analizate pînă aici se vede clar că rumânii şi vecinii aveau faţă de vistierie obligaţiile locuitorilor din categoria birnicilor şi că prezenţa unora dintre locuitorii dependenţi, limitaţi ca număr, în categoria privilegiată a ruptaşilor era un avantaj acordat de domnie stăpînilor, care aveau în schimb, de la ei, pentru plata mai redusă a dărilor, un surplus de muncă sau diferite alte servicii [90]. Puţinele izvoare narative care se ocupă de această problemă, redactate confuz sau informate insuficient asupra faptelor, neconfirmînd prin relatările lor conţinutul documentelor, creează în istoriografia noastră o stare de duplicitate, silind pe cercetători să tragă concluzii diferite, potrivit categoriei de surse avută în vedere. Scriind *Istoria Ţării Româneşti* la 1775, fostul mare vistier, banul Mihai Cantacuzino afirma despre rumâni că „boierii şi mănăstirile aveau sate întregi de sclavi... din în vechime erau fără dare" [91]. Afirmaţia autorului trebuie explicată în sensul că

---

[85] Acad. R. S. România, Ms. rom. 237, f. 671—672.

[86] Ibidem, f. 709.

[87] Ibidem, f. 713.

[88] „Să să strîngă cini va vini să şază acolo la locurile aceiea, păr la 300 oameni şi să-ş ia peceţile şi banii lor să să rădice, ca să fie slujitori pentru pază" (ibidem).

[89] Acad. R. S. România, Documente, CCLVI 28.

[90] Pentru rupta acordată locuitorilor dependenţi şi oameni liberi din domeniul Cîmpulungului, stăpînul care le folosea serviciile era însăşi domnia.

[91] Mihai Cantacuzino, *Istoria Ţării Româneşti*, 1862, p. 65.

domnii acordau scutirile de dări — care se reînnoiau sau se anulau de succesori — de la caz la caz, mai frecvent pentru satele mănăstireşti [92], şi cu totul excepţional pentru oamenii de pe moşiile boiereşti [93]. Beneficiari ai acestor forme de scutire din partea vistieriei pentru rumânii lor — deşi atunci se ignora acolo, de către ocupanţi, instituţia rumâniei — se pare că au fost în mai mare măsură boierii olteni în timpul stăpînirii austriece. Un raport al Administraţiei Olteniei către comandantul militar al Transilvaniei de la 8 iunie 1728 dă următoarele detalii : „Starea boiarilor din această provincie avea şi are, prin concesiunea predecesorilor domniei voastre, conţii de Virmont şi Königsegg, un număr oarecare de şerbi scutiţi" [94]. De regulă, satele cu oameni dependenţi dădeau stăpînului un cuantum de muncă mai mare decît ţăranii liberi de pe aceleaşi moşii, iar vistieriei dările ca birnici. O altă categorie de rumâni, constatată de autor, era aceea care pînă la reforma lui Constantin Mavrocordat din 1741 plătea la dări mai puţin decît ţăranii liberi [95] şi — am adăuga noi — mai puţin şi decît masa mare a rumânilor. Aceştia nu puteau fi alţii decît rumânii care plăteau cu rupta, cum s-a arătat. Darea ca ruptaşi, la Mihai Cantacuzino, se constată în precizarea că „unii domni făcuseră obiceiul să ia dare ... şi de la sclavii boierilor [mănăstirilor]" [96]. Afirmaţia că stăpînii luau dări de la rumâni [97] trebuie raportată la situaţia ruptaşilor de la care, în cazurile prevăzute de domnie, stăpînii ecleziastici luau dările pe avere în folosul mănăstirilor. Părerea că „moşnenii şi ceilalţi liberi plăteau dările cele mai grele, iar sclavii da prea puţin" [98], la încasările generale ale vistieriei, pentru a fi justă, trebuie luată cu înţelesul că faptul se petrecea în vremea de început a instituţiei rumâniei, cînd numărul ţăranilor dependenţi era redus. Mihai Cantacuzino merge şi mai departe cu analiza situaţiei rumânilor care, după dînsul, deşi plăteau ceva dări la vistierie, ca şi „boierilor", „cu toate acestea ei, sub protecţiunea stăpînilor lor, aveau vite multe şi trăiau mai bine decît cei liberi" [99]. Dacă admitem că aceasta a fost realitatea, nu se pot înţelege frămîntările ţăranilor dependenţi şi lupta lor, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea mai cu seamă, pentru desfiinţarea rumâniei. Cu toate că el n-a vorbit decît de cazuri izolate, prezentîndu-le cu oarecare lipsă de claritate, autorii care au folosit relatările lui Mihai Cantacuzino ca izvor au reţinut de preferinţă şi au exploatat afirmaţia, generalizată de ei în mod forţat, că „rumânii la dări nu plăteau tot una cu cei liberi", pînă în preajma

---

[92] La 3 ianuarie 1723, Nicolae Mavrocordat întărea Mănăstirii Vieroşul scutirea locuitorilor satului Colibaşi de „toate dăjdile şi orînduielile cîte vor eşi de la visteria domnii mele peste an, pre ţară şi pre silişti" (Acad. R. S. România, Documente, LXXVIII—108). Alte cazuri de scutiri sînt menţionate în volumele de documente referitoare la fiscalitatea din Ţara Românească şi Moldova în secolul al XVIII-lea, pe care le-am întocmit în cadrul Institutului de istorie „Nicolae Iorga", folosind unele note extrase direct din arhive, pe măsura adunării materialului.

[93] La 25 noiembrie 1708, Constantin Brîncoveanu scutea lui Teleki Pal 30 de oameni, „ungureni rumâni de-ai dumisale", de toate dările, aduşi pe moşia sa din Ţara Românească („Buletinul Comisiei istorice a României", II, 1916, p. 260, nr. LXXIX).

[94] Arh. St. Sibiu, fond. Brukenthal, Ms. 27/356, f. 85—86.

[95] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 158.

[96] *Ibidem*, p. 65.

[97] „Unii boieri făcuseră obiceiul să ceară dări, mai uşoare, şi de la rumâni" (*ibidem*).

[98] *Ibidem*, p. 33.

[99] *Ibidem*, p. 65.

reformei din 1741, cînd au fost puşi cu toţii la aceleaşi contribuţii[100]. Apropiat punctului de vedere exprimat de Mihai Cantacuzino, N. Bălcescu are, în privinţa obligaţiei rumânilor către vistierie, două păreri : înainte de eliberare, „proprietarii cei mari dobîndiră de la domnii ţării dreptul de scutire de dăjdii pentru satele lor" [101], după desfiinţarea rumâniei, „afară de greutăţile proprietăţii, ţăranii avură atunci a suferi şi toată povara birurilor, de care mai înainte, ca robi, erau în *mare parte* scutiţi" [102]. Mihai Cantacuzino este parafrazat de I. C. Filitti fără nici o atitudine critică [103] şi urmat întocmai de P. P. Panaitescu : „În Ţara Românească, la o dată apropiată de aceea a «constituţiei» din 1741, Constantin Mavrocordat a supus pe toţi rumânii la acelaşi bir ca şi oamenii liberi, în vreme ce pînă atunci ei plăteau un bir mai redus"[104].

Zadarnic ar căuta cineva acea „dată apropiată" ca să afle cînd s-a făcut unificarea birului rumânilor cu al ţăranilor liberi. În afară de proporţia neînsemnată a celor scutiţi pentru posluşanie şi a ruptaşilor, marea majoritate a rumânilor, ca şi vecinii din Moldova, îşi plăteau dările ca birnici în sate formate numai de ei [105] sau amestecaţi cu ţăranii liberi. Toate actele de cancelarie referitoare la adunarea dărilor se exprimă în acest sens. La 18 ianuarie 1710, Constantin Brîncoveanu delega un slujitor să adune rumânii Mănăstirii Cîmpulung „să-i ducă la urmă, să-şi tragă dăjdile împreună cu ceilalţi săteni" [106]. O poruncă a lui Ştefan Cantacuzino din 13 ianuarie 1715 către zlotaşi vorbeşte de opt rumâni ai Mănăstirii Tismana de pe moşia Ploştina, care-şi „dau dajdia la satul mănăstirii" [107]. În anul următor, Nicolae Mavrocordat, vorbind în altă poruncă de acelaşi caz spune că „are sfînta mănăstire un sat ce se cheamă Tismana, tot rumân, şi-şi trage satul dăjdile aici la vistieria domnii mele" [108]. Declaraţia scrisă a locuitorilor din Flămînzeşti, semnată de rumâni şi ţărani liberi, din 25 aprilie 1732, că nu au fost asupriţi de egumenul Mănăstirii Argeş la repartizarea banilor pentru darea *hîrtiilor*, spune că au cercetat împreună „socoteala tuturor foilor pe

[100] Dionisie Fotino reproduce întocmai părerea lui M. Cantacuzino: cu ocazia reformei, „pe ţăranii care erau robi ai boierilor şi ai mănăstirilor i-a supus pe toţi la dare generală" (*Istoria Generală a Daciei*, III, p. 210).

[101] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, ed. 1953, p. 253. Pentru perioada de început a rumâniei, un document din 20 octombrie 1719 spune că unii locuitori, „din pricina contribuţiilor prea mari, ce li se cereau de către voievozii cîrmuitori, se obligau să fie primiţi ca adevăraţi supuşi (*Documente privind relaţiile agrare* ..., vol. I, p. 286, nr. 98), din care nu reiese însă nici că nu plăteau dări în situaţia de rumâni, nici că le plăteau mai reduse. Pînă în secolul al XVII-lea, Constantin Giurescu, fără să menţioneze izvorul, spunea că, în raport cu ţăranii slobozi, „birul lor ca rumâni era cu o treime mai mic" (*Studii de istorie socială*, p. 63). Aceeaşi părere o susţine şi C. C. Giurescu (*Istoria românilor*, III-2, p. 691)). P. P. Panaitescu (*Obştea ţărănească în Moldova şi Ţara Românească*, p. 253—254) spune, tot pentru perioada dinainte de 1600, că „în general birul şi dările sătenilor aserviţi, vecini, rumâni, erau mai mici ca ale oamenilor liberi, constituiţi în obşte".

[102] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 257.

[103] I. C. Filitti, *Despre reforma fiscală a lui Constantin Vodă Mavrocordat*, în „Analele economice şi statistice", XI, 1928, nr. 5—6, p. 80.

[104] *Istoria României*, vol. III, p. 438.

[105] În 1735, satul Costeşti (Vîlcea) avea 150 de familii de rumâni birnici (*Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, p. 347, nr. 166).

[106] *Ibidem*, p. 234—235, nr. 50.

[107] *Ibidem*, p. 275, nr. 84.

[108] *Ibidem*, p. 281, nr. 92.

care s-au strîns banii la acea dajde şi încă, la alte dăjdii"[109]. Plata dărilor ca birnici fără nici o deosebire între rumâni şi ţărani liberi este arătată clar în documentele referitoare la reclamaţia egumenului de la Cîmpulung pentru rumânii de la Izvorani ai Mănăstirii contra ţăranilor liberi de la Ştefăneşti, cu care formau o singură cislă. La 22 ianuarie 1737, Constantin Mavrocordat încuviinţa numitului egumen „să ia în stăpînirea mănăstirii pe rumânii de la Izvorani", care, „fiind şezători în satul Ştefăneştii, trăgîndu-şi şi birul lor la acest satu..., nu-i îngăduie sătenii să fie poslușnici sfintei mănăstiri"[110]. Domnul porunceşte tot atunci marelui ban Grigore Greceanu, care îndeplinea slujba de vistier, să despartă pe acei rumâni de satul Ştefăneşti „cu birul lor" spre a se cislui separat[111]. O nouă poruncă domnească de la 30 aprilie, determinată de altă plîngere a egumenului, precizează că pe rumânii din Izvorani „acei săteni din Ştefăneşti nu-i îngăduie nici să se supue posluşnici sfintei mănăstiri, nici să-i osăbiască cu dajdia lor". Domnia hotărăşte ca vistierul să se ducă personal spre partea Muscelului, la faţa locului, să cheme înaintea lui, la judecată, „pe acei oameni din satul Ştefăneşti şi pe acei rumâni din Izvorani", împreună cu egumenul. De va constata că sînt rumâni drepţi ai mănăstirii, să-i dea în stăpînirea egumenului, „osăbându-i cu dajdia lor de către oamenii din satul Ştefăneştii, ca nicidecum să n-aibă amestec cu dînşii"[112]. Dar ţăranii din Ştefăneşti nu s-au supus, ca să libereze din cisla lor pe rumânii mănăstirii, silindu-i, peste ordinele domneşti, să plătească în continuare dările împreună cu dînşii. Satul Ştefăneşti, care era domnesc, a fost dat între timp boierului Neculai Ştirbei. Acesta avea şi mai mare interes ca să pună mîna pe rumânii din Izvorani. La plîngerile repetate ale egumenului, Mihai Racoviţă poruncea la 15 ianuarie 1744 pîrcălabului de la Ştefăneşti: „pentru opt case de rumâni ai mănăstirii, să nu-i lase să se supue a-i lua la claca lui Neculai Ştirbei. Iar pentru rîndul dăjdiilor, la toate sferturile „să se cisluiască cu satul Ştefăneşti, după cum s-au cisluit şi mai înainte"[113]. Cazul acesta arată că, prin rezistenţa lor, ţăranii din Ştefăneşti au putut impune vistieriei să le respecte cisla în forma în care erau obişnuiţi să şi-o facă, repartizîndu-şi împreună cu rumânii partea cuvenită fiecăruia la toate dările. „Constituţia" de la 1741 îi găseşte pretutindeni în această formă de organizare, şi Constantin Mavrocordat nu a avut de dat la dare decît pe ruptaşi şi pe cei scutiţi cu cărţi speciale, în favoarea unora dintre stăpîni.

În ultimele decenii ale instituţiei locuitorilor dependenţi din Moldova, poziţia vecinilor faţă de vistierie era ca şi a rumânilor. Cei care nu erau scutiţi cu cărţi domneşti pentru posluşanie[114] participau la

---

[109] Arh. St. Buc., Episcopia Argeş, LXIX—46.

[110] *Documente privind relaţiile agrare* . . ., vol. I, p. 366, nr. 188.

[111] *Ibidem*, p. 366, nr. 188.

[112] *Ibidem*, p. 367—368, nr. 190 .

[113] *Ibidem*, p. 419, nr. 260.

[114] Pentru a face posluşanie la morile Mănăstirii Golia, Mihai Racoviţă scutea, la 11 decembrie 1705, patru vecini, de toate dările (A. Sava, *Documente* ..., Bucureşti, 1944, p. 358, nr. 163).

toate dările obişnuite[115], chiar cînd făceau muncă de posluşnici[116]. În aşezămîntul fiscal al lui Constantin Mavrocordat din octombrie 1741 sînt menţionaţi contribuabilii cărora li se tăiau scutirile şi reducerile la plata dărilor: slujitori, păstori, argaţi, slugi boiereşti, mazili, neguştori, curteni, căpitani, oameni străini aşezaţi în ţară cu rupta la vistierie, ruptaşii cămării, vorniceii şi vătămanii satelor[117]; nu sînt menţionaţi însă vecinii. Apare deci curioasă afirmaţia autorului cronicii Ghiculeştilor, care — susţinînd în altă formă o idee asemănătoare cu a lui Mihai Cantacuzino — spune că în vara anului 1741 „mai toate satele erau închinate la cîte un boier, iar fiecare sat, fiind apărat de boierul său, se bucura de iertare din partea vistieriei"[118], fără să se întrebe de unde se mai adunau dările. Încetarea scutirilor pentru argaţii şi slugile unor boieri nu putea să nu producă nemulţumiri. Un raport de capuchehaia din 12 ianuarie 1742 se face ecoul lor, spunînd cu exagerare că „acei care mai înainte aveau atîţia şi le lucrau, acum duc lipsă de oameni şi plătesc totul cu bani"[119], iar altul din 22 august acelaşi an arată că, în fond, privaţiunile la care au fost supuşi parte din boieri prin această măsură nu însemna mare lucru pentru vistierie[120]. Însă Constantin Mavrocordat, poate şi sub efectul presiunilor externe, nu a desfiinţat, în Moldova, peste tot privilegiile fiscale, aşa cum susţine Mihai Cantacuzino că s-au petrecut lucrurile în Ţara Românească. În instrucţiunile pentru aplicarea reformei spune că „satele cîte sînt a sfintelor mănăstiri a Ierusalimului, pe testamentul ce au...îşi vor da ruptoarea lor deosebi la vistierie, precum sînt tocmite"[121]. Ca şi cîmpulungenii, care n-au putut fi constrînşi să renunţe la vechiul aşezămînt, vecinii mănăstirilor închinate Sfîntului Mormînt au continuat ca ruptaşi ai vistieriei pînă în momentul dezrobirii.

CONCLUZIE

Locuitorii dependenţi, rumânii şi vecinii, constituiau, începînd cu secolul al XVII-lea, o masă importantă în categoria contribuabililor birnici din Principatele Române, îndatoraţi fiind, alături de ţăranii liberi, la toate obligaţiile vistieriei, cisluindu-şi dările împreună cu ceilalţi locuitori ai satelor pe criteriul puterii economice a fiecăruia. Unii stăpîni, în special mănăstirile, obţineau pentru supuşii lor să plătească dările cu reducere, ca ruptaşi ai vistieriei sau ai cămării domneşti, spre a avea de la ei un plus de muncă sau de servicii. Unii boieri aveau din partea domniei cărţi de scutire, totală sau parţială, de dări, pentru rumânii sau

[115] O judecată de la 4 august 1706 vorbeşte de un zălog pus de Anghеluşa „pentru nişte bani domneşti, a vecinilor săi" (N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VII, p. 108).

[116] Cartea lui Mihai Racoviţă de la 13 iulie 1717 dată egumenului de la Tazlău să caute pe doi vecini pentru care „jelui egumenul cum au perit bucatele mănăstireşti la rupta (birul) ce-au fost la domnia lui Neculai-Vodă şi ei n-au stătut să-ş plătească cineş nevoia, fiind posluşnici mănăstireşti, ei au fugit" (Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava—Iaşi, XVIII-10).

[117] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 215—216.

[118] *Cronica Ghiculeştilor*, Bucureşti, 1965, p. 531.

[119] Acad. R.S.România, Ms. gr. 1 069, f. 59 v.

[120] Ibidem f. 264.

[121] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 271, nr. 483.

vecinii lor, folosiţi ca slugi sau argaţi. Domnia acorda plata dărilor cu rupta şi oamenilor dependenţi de la graniţă, folosiţi pentru paza potecilor, ca în cazul vecinilor din Cîmpulung.

În ultimele două secole ale instituţiei lor, rumânii şi vecinii nu au avut dare deosebită de a ţăranilor slobozi, cu care coexistau în sate, pentru situaţia lor de oameni dependenţi. Afirmaţiile izvoarelor narative trebuie confruntate cu actele de cancelarie spre a evita concluzii eronate în această privinţă. Din cauză că rumânii şi vecinii aveau faţă de vistierie aceleaşi obligaţii ca şi ceilalţi birnici, în vremea excesivei fiscalităţi din ultimul veac al existenţei instituţiei, exploatarea domnească, absorbindu-le cea mai mare parte din forţa lor de muncă, lăsa puţin loc exploatării feudale. Această situaţie specială a feudalismului de la noi explică de ce îndatoririle către stăpînii de moşii ale locuitorilor aserviţi erau mai reduse în Principatele române comparativ cu statele înconjurătoare.

LES OBLIGATIONS DES HABITANTS ASSERVIS, LES *RUMÂNI* ET *VECINI*, FACE À LA TRÉSORERIE

RÉSUMÉ

Les habitants asservis des Principautés roumaines connus sous le nom de *rumâni* en Valachie et *vecini* en Moldavie constituaient, à partir du XVIIe siècle, où ils sont plus explicitement mentionnés dans les informations documentaires, une masse importante dans la catégorie des contribuables actifs, devant remplir, à côté des paysans libres, toutes les obligations envers la trésorerie, leurs impôts étant calculés, de même que ceux des autres habitants des villages, suivant la situation économique respective. Certains maîtres de domaines et surtout les monastères obtenaient de la part du prince des réductions d'impôts pour les paysans qui leur étaient asservis, en tant que *ruptași* de la trésorerie, en échange d'un surplus de travail ou de services. L'auteur examine tout le matériel connu jusqu'à ce jour, aboutissant à la conclusion qu'au cours des deux derniers siècles de leur existence, les *rumâni* et les *vecini* n'ont pas eu des obligations fiscales supplémentaires en tant que paysans asservis par rapport aux paysans libres — avec lesquels ils coexistaient dans les villages — contrairement aux affirmations de certains chercheurs qui se fondent seulement sur de sources narratives, non attestées par des actes de chancellerie.

Vu que les *rumâni* et les *vecini* avaient envers la trésorerie les mêmes obligations que les autres contribuables de la catégorie des gens tenus de payer l'impôt, durant l'excessive fiscalité du dernier siècle d'existence de l'institution mentionnée, l'exploitation princière, fiscale — absorbant la majeure partie de leur force de travail — laissait peu de place à l'exploitation féodale. Cette situation spécifique explique la réduction des obligations des habitants asservis envers les maîtres des domaines dans les Principautés roumaines par rapport à ceux des pays environnants.

PERIODICUL BUCUREŞTEAN „NAŢIONALUL" (1857–1861) ŞI PROBLEMELE TRANSILVANIEI

DE

GR. CHIRIŢĂ

Evenimentele legate de Unirea Principatelor în 1859 — moment crucial, cu multiple şi adînci consecinţe în istoria modernă a României — sînt astăzi binecunoscute datorită cercetărilor istoriografiei noastre din ultimele decenii. Printre lucrările apărute, un loc important îl ocupă studiile, elaborate în cea mai mare parte pe baza informaţiilor din publicaţiile periodice transilvane ale vremii, care, înfăţişînd puternicul ecou al Unirii în Transilvania, au consemnat mărturii emoţionante despre speranţele, nădejdile tuturor celor ce trăiau şi luptau cu gîndul la viitorul comun al poporului român. Din nefericire, aceste preocupări nu au depăşit cadrul evenimentelor de la începutul anului 1859, rămînînd în afara cîmpului de investigaţie perioada istorică imediat următoare, ce oferă extrem de interesante dovezi privitoare la nevoia resimţită de transilvani pentru cunoaşterea stărilor de lucruri existente în Principate, precum şi opinii ce atestă fără echivoc unitatea de năzuinţe, comunitatea de interese a maselor româneşti aflate de o parte sau alta a Carpaţilor. Pentru a da un singur exemplu, iată ce scria în martie 1863 în coloanele „Concordiei" Alexandru Roman, dînd la iveală un simţămînt ce stăpînea deopotrivă minţile şi inimile transilvanilor: „Cunoaşcem, fraţilor din România, cunoaşcem starea voatră politică, cea morală şi gradul culturei la care aţi ajuns, pre cît se poate de bine după împrejurările noastre şi stăruim a îndeplini astă cunoşcinţia; luăm parte la bucuria şi dorerile voastre; sienţim fericirea sau nefericirea, onoarea sau desonoarea ce se revarsă preste voi, precum le sienţieşce înşivă inima voastră; sienţim mişcarea electrică a vieţii care pulsitează în artierele voastre; cînd vă copleşieşce vreo nepotenţia, atunci scad şi poterile noastre; ma, de aţi mori, noi încă am mori dimpreună cu voi, căci sîntem mădularele aceluiaşi trup însufleţit prin unul şi acelaş spirit vital" [1].

Astfel de materiale nu constituiau o raritate şi nici nu erau izolate; ele se completau cu cele scrise şi difuzate în Principatele Unite, marcînd

---

[1] „Concordia", Pesta, an. III, nr. 16 (163), 24 februarie/8 martie 1863, p. 61.

„STUDII", tomul 25, nr. 1 p. 81–96, 1972.

— în condiţiile ascensiunii capitalismului — deplina închegare a conştiinţei naţionale a poporului român. Alături de lucrări şi broşuri larg răspîndite în ţară şi în străinătate, scrise de Al. Papiu-Ilarian şi de alţi cărturari, în periodicele ce apăreau la Bucureşti şi Iaşi au fost inserate nenumărate articole, importante nu numai pentru că făceau cunoscută activitatea românilor de peste Carpaţi desfăşurată în condiţii extrem de grele împotriva asupririi naţionale a Habsburgilor, ci şi pentru încurajarea şi sprijinul acordat celor care continuau lupta pregătind astfel, împreună cu cei de dincoace de Carpaţi, temeliile viitorului stat unitar. Încă de acum şapte decenii, A. D. Xenopol remarcase faptul că în anii domniei lui Al. I. Cuza, în coloanele periodicelor (pînă şi în „Monitorul oficial"), au apărut un număr apreciabil de informaţii, articole, comentarii despre situaţia şi lupta românilor din Transilvania, aspiraţiile şi ideile de care ei erau animaţi [2]. În ele se reflecta preocuparea de a stabili — fireşte, în limitele permise de situaţia politică internă şi mai ales internaţională a Principatelor — locul şi rolul pe care tînărul stat naţional urma să-l aibă în înmănuncherea tuturor energiilor pe calea desăvîrşirii unităţii statale. Asemenea preocupări nu erau specifice numai românilor, care la mijlocul secolului al XIX-lea militau împotriva graniţelor artificiale ce le fuseseră impuse prin vicisitudinile istoriei de beneficiari străini; ele se întîlneau pretutindeni acolo unde popoarele deşteptate la viaţa naţională înfruntau imperiile multinaţionale retrograde în baza principiului naţionalităţilor, principiu ce deschidea perspectiva strîngerii aceluiaşi popor într-un singur organism naţional, eliberat de orice asuprire străină. Acestea sînt şi semnificaţiile ce se desprind din următoarele rînduri scrise ca introducere la o broşură editată în 1861 la Bucureşti şi care conţinea cîteva scrieri mai vechi referitoare la situaţia românilor din Transilvania: „Chestiunea românilor de peste Carpaţi, deşi ne interesează d-a dreptul, căci se atinge de viitorul României una şi nedespărţită..., o socotirăm că e de mare trebuinţă a o poporarisa între românii de dincoace de munţi, pentru că atunci cînd ziua luptei va veni, cînd stindardul naţionalităţilor se va ridica în toată Europa, opiniunea publică din Principate să fie preparată. Pe lîngă aceasta, opera ce dăm astăzi publicului va arăta fraţilor de peste munţi că românii de dincoace nu i-au uitat..., ci, din contra, că ei au lucrat şi lucrează neîncetat pentru a face cunoscute Europei drepturile şi adevărata istorie a românilor din toate părţile" [3].

În lumina acestor sumare consideraţii, relevarea sensurilor şi a semnificaţiilor pe care le dezvăluie cercetarea atentă a mărturiilor cuprinse în publicaţiile periodice din Transilvania şi din Principatele Unite ce apăreau în anii luptei pentru consolidarea Unirii şi a statului naţional, confruntate şi completate cu alte informaţii documentare, va contribui, fără îndoială, la înţelegerea aprofundată a modului cum s-a manifestat public conştiinţa de sine a poporului român, cum s-a fundamentat teoretic dreptul său legitim de a se contopi într-un cadru statal unitar.

---

[2] A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. II, Iaşi, 1903, p. 149—155.

[3] N. Colinianu, *Cestiunea românilor de peste Carpaţi. Transilvania în facia pretensiunilor Ungariei. Răspuns la scrisoarea generariului Klapka către generariul Garibaldi, de P ***. Precesă de două epistole adresate emigraţiunei ungare de Dumitru Brătianu*, traduse şi editate de ..., Bucureşti, Tip. Şt. Rassidescu, 1861, p. 3.

Un îndemn pentru efectuarea cît mai neîntîrziată a acestor cercetări sperăm să-l constituie rîndurile de față, care vor sublinia valoarea informațiilor și a comentariilor cuprinse în periodicul bucureștean „Naționalul" despre credința statornicită în rîndurile maselor românești de pe ambele versante ale Carpaților că formează un popor cu aceeași viață și aceleași aspirații naționale, precum și sprijinul acordat de acesta transilvanilor pentru a depăși anumite dificultăți și a învinge unele adversități. Limitarea sferei de investigație la coloanele „Naționalului" s-a impus prin abundența — îndeosebi după 1859 — a materialelor semnificative inserate și prin nevoia redării unei viziuni unitare asupra convingerilor social-politice expuse de redactori și colaboratori cu o consecvență rar întîlnită în epocă. Or, în opinia noastră, aceste trăsături trebuie să-i asigure periodicului citat un loc de prim ordin în peisajul ziaristicii românești din acea vreme.

Periodicul „Naționalul" a apărut la București de două ori pe săptămînă între 5 decembrie 1857 și 11 mai 1861. Profilul lui era completat prin subtitlul „Jurnal politic-comercial", iar din 9 iunie 1858 și „literar". Primul lui redactor responsabil a fost Vasile Boerescu pînă la 28 mai 1860, cînd, devenind ministru, conducerea a trecut asupra lui lui I. D. Bălășescu. Acestuia i-a urmat la conducere, de la 28 iulie 1860 și pînă la dispariție, Aristide Pascal[4]. Printre colaboratori au figurat personalități ale epocii ca scriitorul N. Filimon (care a semnat numeroase foiletoane interesante despre teatru, muzică, impresii de călătorie ș.a.), poeții C. Bolliac, G. Sion, prozatorul Pantazi Ghica, economiștii I. Strat, P. S. Aurelian ș.a.

Inițiatorul și spiritul director al „Naționalului" în tot timpul existenței lui a fost V. Boerescu. Deși tînăr (în 1857 avea doar 27 de ani) acesta acumulase deja experiență publicistică. Primul său articol apăruse încă din iulie 1848, în numărul 18 al „Pruncului român", aflat sub conducerea lui C. A. Rosetti[5]. În anii 1854—1857, V. Boerescu, student în drept la Paris, unde și-a susținut și doctoratul în mod strălucit, se afirmase ca apărător al intereselor Principatelor și luptător energic pentru Unire, scoțînd sub propria-i semnătură în 1856 o broșură, publicînd mai multe articole în diverse organe de presă apusene, întreținînd relații cu cunoscuți publiciști din Italia și Franța[6]. Probabil că încă din ultimele luni ale șederii sale la Paris luase hotărîrea înființării unui organ de presă, deoarece la puțin timp după înapoierea în patrie, la 19 octombrie 1857, a cerut autorităților Țării Românești consimțămîntul pentru publicarea unui periodic intitulat „Buciumul", în care scop depusese și cauțiunea legală de 400 de galbeni[7]. La 24 octombrie

---

[4] N. Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste), Descriere bibliografică de ...*, t. I, București, 1913, p. 446.

[5] *V. Boerescu. Discursuri politice. 1859—1883*, vol. I, 1859—1873, București, 1910, p. II.

[6] Cornelia C. Bodea, *Cîteva ecouri ale propagandei unioniste în Apus între 1856—1857*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, Edit. Academiei, 1965, p. 496—503.

[7] Biblioteca centrală de stat, fond. St. Georges, pachet. LXVIII, dos. 2 (arh. V. Boerescu, 1852—1864), f. 97.

1857, Secretariatul statului i-a făcut cunoscută în scris aprobarea, iar la 29 octombrie acordul cu schimbarea denumirii din „Buciumul" în „Naționalul" [8].

Printre hîrtiile rămase de la V. Boerescu s-a păstrat un „Regulament pentru redacțiunea jurnalului « Naționalul »", semnat de V. Boerescu, E. Angelescu și Al. Petrescu și datat 5 decembrie 1857. Acest regulament oferă informații despre modul cum înțelegeau să colaboreze fondatorii periodicului. După ce se stabilea într-o formulare generală că „principele după care va urma jurnalul vor fi acelea ce se vor crede de colaboratori ca cele mai conforme în interesul națiunii" [9], la art. 3 se prevedea ca „jurnalul" să fie „cît mai moderat în formă", evitînd „polemicile și atacurile pasionate", ca și „orice idei ce ar fi inspirate de simpatii și antipatii personale, sau care ar da caracter de organ esclusiv al unei partide" [10]. În privința organizării activității interne, spre a se asigura „unitatea de opiniune a jurnalului", regulamentul preciza că, ori de cîte ori avea să se ivească un fapt ori un principiu politic nou, colaboratorii trebuiau să se adune pentru a se consulta și a-și forma o opinie care, odată adoptată de majoritate, impunea minorității obligația de a se abține să scrie în chestiunea respectivă [11]. Aceste norme de conduită, aceste principii vor fi respectate întru totul în decursul anilor.

Într-adevăr, articolul-program apărut în primul număr, semnat de V. Boerescu, era o pledoarie pentru ralierea pe o platformă moderată a tuturor forțelor sociale în vederea organizării și susținerii luptei pentru Unirea Principatelor, înfăptuirea progresului social-politic pe calea unor reforme la care să-și aducă contribuția toate clasele și păturile sociale [12]. Concretizînd aceste idei, A. Pascal scria în 1860 că chiar de la înființare principiile „Naționalului" au fost și vor fi „Unirea completă a Principatelor, dezvoltarea și întărirea naționalității române, dezvoltarea puterilor sale militare, răspîndirea instrucțiunii publice prin toate clasele, ameliorațiunea ...stării precare a țăranului, întinderea votului electoral într-o măsură bine cumpănită, în fine conservarea libertăților publice" [13]. Și, lucrul demn de reținut, deoarece aducea o notă aparte în atmosfera generală a ziaristicii din acel timp, aceste idei au fost promovate de redactori și colaboratori printr-o atitudine moderată în fond și în formă, prin evitarea polemicilor, atacurilor personale, fără a neglija însă nici un moment să-și expună cu curaj și franchețe opiniile în chestiunile majore aflate la ordinea zilei. Privit prin această prismă, meritoriu rămîne faptul că „Naționalul" a luat o parte activă la pregătirea și înfăptuirea Unirii, a salutat cu căldură îndoita alegere a lui Al. I. Cuza ca domn al Țării Românești, a sprijinit ferm, consecvent acțiunile sale de guvernare.

Datorită acestor calități, „Naționalul" a devenit într-un timp scurt unul din cele mai răspîndite și citite periodice. La începutul lunii august 1858, după cum rezultă dintr-o scrisoare a lui V. Boerescu către

---

8 Ibidem, f. 98.
9 Ibidem, f. 99.
10 Ibidem.
11 Ibidem.
12 „Naționalul", an. I, nr. 1, 5 decembrie 1857, p. 1.
13 Ibidem, an. III, nr. 101, 22 decembrie 1860, p. 402.

G. Barițiu, el avea deja 900 de abonați [14], număr mare pentru acea epocă, știind că „Gazeta Transilvaniei" atinsese în anii 1861—1862 cifra record de 1 000—1 200 de abonați [15], iar „Buciumul" lui C. Bolliac, care era subvenționat de stat, avea 1 116 abonați la finele anului 1863 [16]. Ele erau difuzate nu numai în Principate, ci și peste hotare, ajungînd pînă la Pesta, Leipzig și Paris. Într-o scrisoare adresată în 4 martie 1873 lui V. Boerescu, Al. Roman amintea că el fusese unul dintre primii abonați ai „Naționalului", permițîndu-i-se abonarea „sub condițiunea ca să nu-l dau spre citire junimei române care studia la facultățile Universității din Pesta" [17], condiție pe care el nu a respectat-o, fiindcă urmărea ca tinerii români aflați la studii acolo să-și perfecționeze cunoștințele de limba română citind periodicul bucureștean și să se împărtășească din ideile naționale cuprinse în paginile lui [18]. Interesul transilvanilor pentru acest periodic a sporit considerabil după 1859, cînd, pe de o parte, „Naționalul" a început să publice aproape în fiecare număr materiale, comentarii despre situația Transilvaniei, iar pe de altă parte „Steaua Dunării", „Românul" și alte publicații erau oprite să intre în Transilvania El se reflectă, între altele, și în anunțurile apărute în repetate rînduri în „Gazeta Transilvaniei" [19] și în „Telegraful român" [20] despre modalitățile de abonare. La rîndul ei, administrația „Naționalului", în dorința de a-și spori numărul abonaților și pentru a răspunde „trebuinței ce simt românii de peste Carpați de citirea scierilor românești" [21], a făcut o seamă de înlesniri financiare pentru a ușura abonarea transilvanilor, care le erau aduse periodic la cunoștință [22]. Nu dispunem încă de informații privind exemplarele difuzate peste Carpați (frecvența anunțurilor de abonare ar putea constitui un indiciu că numărul era destul de mare) și nici care a fost circulația lor. Cunoaștem însă, după cum vom vedea în cele ce urmează, un lucru mult mai important, și anume ecoul stîrnit printre transilvani.

Materialele apărute în „Naționalul" ce înfățișau situația și lupta românilor de peste munți se pot împărți, în funcție de proveniența lor și de însemnătatea pe care o prezintă pentru cercetarea istorică actuală, în mai multe categorii. Mai întîi avem de-a face cu o serie de materiale

---

[14] Biblioteca Academiei, Msse, mss. rom. 1 003, f. 72. Menționăm că o parte din hîrtia necesară imprimării periodicului era procurată prin intermediul lui G. Barițiu de la fabrica din Zărnești (ibidem, fond. Corespondență, inv. 24 198, 24 200).

[15] [G. Barițiu], *12/24 mai 1812—1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, Sibiu, 1892, p. 34.

[16] Biblioteca Academiei, Msse, Arhiva Cuza, pachet XV, f. 388—389.

[17] B.C.S., fond. St. Georges (arh. V. Boerescu, 1870—1874), pachet. CXXVII, dos. 3 (1—5), f. 110.

[18] Ibidem; vezi și Ilie Dinurseni [— Miron Cristea], *Alexandru Roman. 1826—1897. Material pentru biografia și activitatea lui*, Sibiu, 1897, p. 7. Ioan Maniu, care era student la Pesta, cerea în 1860 unchiului său, S. Bărnuțiu, să-l aboneze la „Naționalul" (Coriolan Suciu, *Corespondența lui Ioan Maniu cu Simion Bărnuțiu. 1851 1864*, Blaj, 1929, p. 258—261).

[19] „Gazeta Transilvaniei", nr. 9, 1 martie 1860, p. 36; ibidem, nr. 33, 9 august 1860, p. 134; ibidem, nr. 2, 7 ianuarie 1861, p. 8 ș.a.

[20] Biblioteca Academiei, Msse, fond. Corespondență, inv. 24 205: scrisoarea lui Ion Rațiu, redactor la „Telegraful român", din 10 22 octombrie 1860 către I. P. Valerian, redactor la „Naționalul", care scria, printre altele, că publicarea anunțurilor de abonare este „în interesul și folosul nostru".

[21] „Naționalul", an. III, nr. 56, 17 iulie 1860, p. 224.

[22] Ibidem, nr. 66, 21 august 1860, p. 264; nr. 71, 8 septembrie 1860, p. 284. Acest ultim anunț era reprodus și în „Gazeta Transilvaniei", nr. 42, 24 septembrie 1860, p. 172.

reproduse după periodicele româneşti din Transilvania, fără nici un fel de comentariu. Este vorba de cuvîntări ale personalităţilor vieţii politice şi culturale transilvane rostite cu diverse prilejuri, de articole, precum şi de memorandumuri, petiţii ale românilor adresate autorităţilor habsburgice imperiale sau provinciale. Puţine în primii doi ani ai apariţiei, ele sînt din ce în ce mai numeroase de pe la mijlocul anului 1860, pe măsură ce înseşi periodicele transilvane căpătaseră învoirea de a reflecta amplu multitudinea problemelor cu care era confruntată Transilvania la începutul noii ere a regimului absolutist-liberal. Dintre cele mai importante reproduceri, reţinem articolele *Limbile oficiale* [23], semnat de G. Bariţiu, *Autonomia Transilvaniei* [24], *Programa naţională* [25] — toate după „Gazeta Transilvaniei" —, precum şi discursul pronunţat de Al. Sterca-Şuluţiu la conferinţa de la Alba-Iulia din 1 februarie 1861 [26], protocolul conferinţei de la Sibiu din 9—10/21—22 martie 1861 încheiat cu ocazia alcătuirii statutului Astrei [27], ambele după „Telegraful român". De asemenea consemnăm retipărirea, tot după foile transilvane, a petiţiei din 18 decembrie 1860 a celor 12 000 de români bănăţeni adresate împăratului în privinţa autonomiei Banatului [28], ca şi a memorandumului senatorului Andrei de Mocioni dat împăratului Francisc Iosif în aceeaşi problemă [29].

Fireşte, pentru cercetătorii trecutului nostru aceste materiale sînt cunoscute din studierea periodicelor care le-au publicat prima dată, încît, din acest punct de vedere, nu mai prezintă nici o însemnătate. Însă nu trebuie desconsiderat faptul că prin asemenea retipăriri „Naţionalul" punea la dispoziţia opiniei publice de dincoace de Carpaţi doritoare să afle ce se întîmpla în Transilvania bogate şi instructive informaţii provenite din surse competente româneşti. Ele erau cu atît mai oportune cu cît nu întotdeauna periodicele transilvane veneau regulat în Principatele Unite [30] şi într-un număr de exemplare care să satisfacă toate solicitările. De aceea „Naţionalul" îşi îndeplinea o „datorie a sa de român" nu numai prin republicări — practică întîlnită frecvent în activitatea întregii noastre ziaristici din acei ani —, ci şi prin îndemnul adresat cititorilor de a se abona la „Gazeta Transilvaniei", ale cărei „principii de naţionalitate ... au fost în tot timpul şi chiar în cele mai grele evenimente susţinute cu mult curagiu şi căldură de către onorabilii şi inteligenţii bărbaţi ce o redactează" [31].

---

[23] „Naţionalul", an. III, nr. 73, 15 septembrie 1860, p. 291—292.

[24] Ibidem, nr. 89, 10 noiembrie 1860, p. 354—355.

[25] Ibidem, nr. 93, 24 noiembrie 1860, p. 370—371.

[26] Ibidem, an. IV, nr. 19, 5 martie 1861, p. 73; nr. 20, 9 martie 1861, p. 79—80; nr. 22, 16 martie 1861, p. 88; nr. 23, 19 martie 1861, p. 92.

[27] Ibidem, nr. 28, 6 aprilie 1861, p. 111.

[28] Ibidem, nr. 24, 23 martie 1861, p. 95—96.

[29] Ibidem, an. III, nr. 80, 9 octombrie 1860, p. 319—320; nr. 82, 16 octombrie 1860, p. 327—328.

[30] În primăvara anului 1861, Al. Papiu-Ilarian scria lui Iosif Hodoş, referindu-se la „Gazeta Transilvaniei", că „Gazeta aduce foarte tîrziu toate scirile din patrie" (Biblioteca Academiei, Msse, S $\frac{8\ (24)}{\text{LXXXVI}}$.

[31] „Naţionalul", an IV, nr. 2, 5 ianuarie 1861, p. 7. În acelaşi anunţ se scria că „cine stimă şi voeşte a citi cîte ceva sigur şi sănătos, mai cu seamă despre românii transilvani şi interesele generale româneşti" să vină în ajutorul „Gazetei Transilvaniei", abonamentele putîndu-se face şi la redacţia „Naţionalului". La Bucureşti, prin eforturile lui I. Maiorescu, în ianuarie 1861 se strîngeau din donaţii fonduri în sprijinul „Gazetei Transilvaniei" (Biblioteca Academiei, Msse, mss. rom. 997, f. 355).

De altfel, în paginile „Naţionalului” se întîlnesc adeseori invitaţii stăruitoare la lectura foilor transilvane. De multe ori, republicarea unor articole din periodicele ce apăreau la Braşov şi Sibiu era însoţită de comentarii rezumative ori de sublinierea anumitor principii politice, inserate întotdeauna în partea rezervată discutării evenimentelor *interne* din articolele editoriale, şi nu în contextul ştirilor externe, fapt extrem de semnificativ prin el însuşi. Astfel, I. Bălăşescu, la rubrica „Revista politică”, unde semnala atenţiei generale un articol reprodus în acelaşi număr după „Gazeta Transilvaniei” despre Conferinţa din ianuarie 1861 a reprezentanţilor români, maghiari şi saşi în problema reorganizării Transilvaniei, scria: „Am recomanda românilor avuţi şi ţării întregi serioasa citire a foilor de peste Carpaţi, singurele care ne pot spune cu fidelitate tot ceea ce se petrece p-acolo ..., prin acele părţi ale ţării noastre” [32]. Veştejind o anume stare de indiferentism ce se manifesta din partea unor periodice româneşti, el adăuga: „Să nu uităm că cei de peste Carpaţi sînt de un neam şi de un sînge cu noi, să nu uităm — luîndu-ne de exemplu chiar pe noi — că înşişi străini alerg a da mînă de ajutor celui slab şi debil; şi căcu atît mai mult, românii transilvani merită şi au dreptul la simpatiile şi ajutorul fraţilor lor din toate colţurile ţării ” [33]. În acelaşi spirit scria şi un alt colaborator, care, trecînd în revistă luptele duse de românii transilvani în ultimile decenii şi expunînd situaţia lor, cerea periodicelor din Principate — reluînd o idee care a mai fost vehiculată în anii anteriori în publicaţii, iar peste decenii N. Iorga o va consemna în a sa istorie a presei româneşti — „să se ocupe mai ales de causa fraţilor noştri de peste Carpaţi şi să ne dea mai adeseori relaţiuni despre posiţiunea lor ... care credem că interesează şi trebuie să intereseze pe tot românul bine simţitor mai mult decît relaţiunile relative la cursul evenimentelor din Asia, America sau Africa, fiind acestea pentru noi de un interes numai secundar” [34].

Într-o altă categorie putem include acele materiale — puţine la număr — trimise spre publicare de transilvani sau bănăţeni şi apărute ca atare. Dintre acestea, revelatoare prin conţinutul de idei este scrisoarea către redacţia „Naţionalului” din Bucureşti de la 1 septembrie 1859 a folcloristului şi cărturarului bănăţean At. M. Marienescu, ce însoţea două balade populare (*Ştefan-Vodă şi Vlădica Ion* şi *Mihai Viteazul şi boierul Dobriceanu*) destinate publicării [35]. În scrisoare, după ce At. M. Marienescu arăta că şi-a împlinit dorinţa „de a vedea România şi capitala românimei viitoare”, mărturisea cu o emoţie ce se transmite şi astăzi nealterată: „Cu anima duioasă am păşit pe pămîntul ei şi am lăcremat la ţermii Dunării cînd mi-am adus aminte de Dacia, şi un suspin greu m-a cuprins cugetînd la ... acele mii de fatalităţi a căror plege şi astăzi—şi arată semnele lor în patria şi naţiunea română”. Cu toate acestea, continua el, „o speranţă dulce m-a mîngîiat aflînd atîtea animi bune şi sincere, atîta energie şi fapte pentru renaşterea patriei şi a naţiunei

---

[32] „Naţionalul”, an. IV, nr. 12, 9 februarie 1861, p. 45.
[33] Ibidem. Un apel cu un conţinut similar îl găsim şi într-un alt articol semnat de I. P. Valerian (ibidem, an. III, nr. 74, 18 septembrie 1860, p. 295).
[34] Ibidem, an. IV, nr. 3, 8 ianuarie 1861, p. 11.
[35] Ele au apărut, împreună cu scrisoarea (ibidem, an. II, nr. 76, 3 septembrie 1859, p. 302).

române". În final, el făcea urarea ca să se înfrățească „toții fii românimei într-un cuget și iubire ... căci nimic nu e mai frumos de cît a locui frații împreună"[36]. Mențiunea lapidară de la sfîrșitul scrisorii: „Ca un bănățean, nu pot zice mai mult" întru totul de înțeles, nu l-a împiedicat totuși să dea glas într-o formă suficient de clară și coerentă sentimentelor sale vii de solidaritate națională[37].

Cele mai interesante opinii sînt cuprinse însă în comentariile pe marginea faptelor și a evenimentelor petrecute în Transilvania, în articolele proprii scrise de redactori sau colaboratori apropiați. În majoritatea cazurilor, ele atestă o bună cunoaștere a situațiilor din provincia de peste Carpați, care erau deosebit de complexe, greu de descifrat chiar și pentru transilvani. Asupra acestui aspect se cuvine a fi făcută sublinierea că informarea cititorilor cu știrile cele mai noi nu era ușor de realizat în condițiile de atunci, cînd activitatea agențiilor internaționale de informații, aflate la începuturile organizării lor moderne, era încă nesatisfăcătoare. Această deficiență era agravată de politica cercurilor conducătoare habsburgice, care, în special după revoluția din 1848–1849, temîndu-se de aspirațiile și lupta comună a poporului român, luaseră o seamă de măsuri pentru a izola Transilvania, a rupe legăturile ei tradiționale cu Principatele Române. Nu este lipsit de interes să notăm că redacția „Naționalului" resimțea din plin aceste dificultăți și era conștientă de gravitatea lor. Așa, bunăoară, răspunzînd unei scrisori primite de la „un frate român de dincolo de Carpați, de la Mureș", care considera că în periodicele din Principate se publicau puține materiale despre ei, redacția „Naționalului" arăta că obiecția, justificată în fond, se explica prin faptul că „ne lipsesc desele comunicații, jurnalele noastre nu pot avea știri destul de importante și eaca causa acestei tăceri. Dar aci nu e tăcerea urei, nici a nepăsării — sublinia ea patetic; — e tăcerea unor frați care numai se privesc, fără a-și vorbi și ochii lor se înțeleg și inimile lor palpită tot într-un fel. Crede oare corespondentul nostru că noi nu cunoștem valoarea fraților noștri de peste Carpați? Noi îi cunoaștem foarte bine ... Ne înțelegem dar și ne cunoaștem — conchidea redacția — și tăcerea noastră nu e de loc indiferență"[38].

În pofida acestor dificultăți, cele mai multe din articolele apărute în „Naționalul" se bazează pe o informație exactă, la zi, bogată în fapte semnificative. Ea era obținută, în primul rînd, din lectura periodicelor transilvane de limbă română, maghiară și germană, a celor editate în

[36] Ibidem. Într-un foileton despre „Jocul bănățean", semnat N. — inițiala cu care N. Filimon semnase multe alte articole —, citim aceste rînduri înaripate: „Văzuta-ți Banatul! astă țară romănească de dincolo de Carpați, unde totul în natură respiră poesie, amoare, patriotism? ... Aci naționalitatea și patriotismul nu este un nume, nici o vorbă de fanfaronadă, ci o luptă continuă ... de toate zilele" (ibidem, an. I, nr. 88, 12 octombrie 1858, p. 347).

[37] Reamintim că printre semnatarii scrisorii studenților transilvani de la Viena din 26 octombrie 1860 adresată lui M. Kogălniceanu ce exprima bucuria lor la aflarea știrii despre înființarea Universității din Iași și prin care, totodată, „venim a descrie bucuria noastră și către tot poporul român de dincolo de Carpați", figura și At. M. Marienescu (M. Jemna, *Studenții transilvăneni către Mihail Kogălniceanu (O scrisoare inedită din 1860)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie « A. D. Xenopol »", Iași, IV (1967), p. 215–218).

[38] „Naționalul", an. III, nr. 44, 5 iunie 1860, p. 175. Acest răspuns, revelator pentru sentimentele de profund patriotism, grijă față de întreaga națiune română, a fost reprodus întocmai și în „Gazeta Transilvaniei", nr. 26, 21 iunie 1860, p. 103.

Principate, ca şi a revistelor şi a ziarelor străine, îndeosebi austriace. Nenumăratele referiri, întîlnite peste tot, confirmă acest lucru. Informaţii şi lămuriri utile erau obţinute apoi din contactul direct al redacţiei cu numeroşii cărturari transilvani stabiliţi în Principate (V. Boerescu avea strînse legături cu I. Maiorescu, Al. Papiu-Ilarian, A. T. Laurian ş.a.), care, urmărind cu încordare evenimentele ce se precipitau peste Carpaţi, întreţineau o întinsă corespondenţă cu cei rămaşi în locurile natale, îndemnîndu-i să le trimită ştiri ce erau cu atît mai preţioase cu cît le completau pe cele din periodicele aflate sub regimul necruţător al cenzurii austriace. În acest sens merită să fie reprodus un pasaj dintr-o scrisoare din primăvara anului 1861 în care Al. Papiu-Ilarian destăinuia lui I. Hodoş că era de acord „să se popularizeze causa românilor de preste Carpaţi*. Această idee o avem şi noi, cei de aici, îi simţim şi noi trebuinţia. Vina nu este a noastră dacă nu se poate scrie mai mult decît se scrie. Vina este a voastră. Voi aţi trebui să ne informaţi" [39]. Nu trebuie uitat, de asemenea, că printre redactori ori colaboratori figurau transilvani şi bănăţeni ca I. D. Bălăşescu, V. Maniu ş.a., care cunoşteau bine realităţile din Transilvania şi aveau relaţii personale cu cercurile culturale şi politice de acolo. O menţiune specială trebuie făcută în privinţa eforturilor redacţiei, încununate adeseori de succes, de a stabili legături directe cu publicişti transilvani de la care primeau informaţii preţioase. Printre aceştia se număra Alexandru Roman, care, în cunoscuta-i scrisoare din 4 decembrie 1860 adresată redacţiei „Naţionalului", ce înfăţişa ecoul în Transilvania a îndoitei alegeri a lui Al. I. Cuza, după ce solicita să i se trimită, contra cost, în continuare periodicul, descria impresiile ce-i rămăseseră dintr-o călătorie de cinci săptămîni prin mai multe ţinuturi locuite de români, relevînd situaţia politică din acel moment [40]. Între G. Bariţiu, de o parte, şi V. Boerescu, I. P. Valerian ** (administratorul „Naţionalului"), de alta, s-au schimbat în anii 1860—1861 mai multe scrisori, în care primul făcea adevărate expuneri despre esenţa principalelor evenimente politice din Transilvania, căuta să-i edifice asupra perspectivei luptelor viitoare, le înfăţişa natura relaţiilor dintre români şi celelalte naţionalităţi [41]. Mai mult chiar, se poate afirma că G. Bariţiu, prin materialele trimise, a devenit un colaborator preţios şi, totodată, un sfătuitor al „Naţionalului" pentru problemele politice transilvane, deşi în acest periodic nu a apărut nici un articol scris sau semnat de el (se înţelege, cu

* Necesitatea era evidentă şi pentru unii tineri studioşi români din Transilvania. Astfel, din Sibiu, la 2 decembrie 1860, mai mulţi tineri jurişti scriau lui G. Bariţiu: „nu pentru noi numai", rugîndu-l să-i edifice „despre posiţiunea noastră facia cu guvernul, facia cu ungurii şi facia cu fraţii noştri de preste Carpaţi. Cît pentru ceşti din urmă, îndrăsnim a vă ruga ca să ne împărtăşiţi că încît sînt ei informaţi despre starea noastră? şciu ei şi prin ei ceilalţi români din apus cîţi şi cine sîntem? şi cît am putea spera de la ei ..."? (Biblioteca Academiei, Msse, mss. rom. 1 005, f. 104).

[39] Ibidem, S $\frac{8\ (24)}{\text{LXXXVI}}$.

[40] Ibidem, fond. Corespondenţă, inv. 24 208.

** Este mai mult ca probabil ca sub acest nume să se ascundă în realitate un transilvan (poate Al. Papiu-Ilarian?). Pentru această ipoteză pledează legăturile strînse, prieteneşti cu G. Bariţiu şi cu alţi cărturari de peste Carpaţi, cunoaşterea temeinică a situaţiei Transilvaniei, cum reiese din articolele apărute ce purtau această semnătură, precum şi faptul ca în anii următori încetării apariţiei „Naţionalului" numele acestui publicist atît de bine informat şi talentat dispare brusc, nemaiîntîlnindu-se în publicistica românească.

[41] Ibidem, inv. 24 199, 24 200, 24 201, 24 203.

excepția retipăririlor de care am amintit mai sus) dintr-o prudență elementară căpătată în cele două decenii de activitate ziaristică. Afirmația aceasta este impusă de faptul că la o scrisoare din septembrie 1860, el anexa „un articol pe carele dacă îl aflați corespunzător pusețiunii jurnalului dv., mă rog ca să binevoiți a-l publica sub orice nume veți voi, numai să semene că este compus în Bucureșci"[42]. La sfîrșitul aceleiași scrisori, în care erau consemnate știri și comentarii referitoare la ultimele evenimente din Transilvania, adăuga: „Mă rog că, dacă vă vine la socoteală, să binevoiți a întocmi un alt articol în sensul ideilor mai sus atinse, tot sub alt nume"[43]. Altă dată, la 15/27 octombrie 1860, el scria lui I.P. Valerian: „Am văzut ceea ce ai însemnat pe marginea « Naționalului ». Eată răspunsul pe scurt, pe carele mă rog ca să binevoiți a-l exploata în « Naționalul » în binele românilor transilvani"[44]. În continuare, el proceda la o succintă trecere în revistă a stării de spirit din Transilvania după ce fusese emisă și cunoscută diploma imperială din 20 octombrie 1860, încheind cu rugămintea ca din cele comunicate săptămîna trecută „să binevoiți a publica cîte ceva în interesul românilor de aici"[45]. Chiar dacă în „Naționalul" nu am putut identifica părți, fie și într-o formă prelucrată, din scrisorile lui G. Barițiu ce dezvoltau anume opinii politice destinate publicării, în schimb întîlnim în multe articole ideile, sfaturile lui. De altfel, este cunoscut faptul că în decursul timpului G. Barițiu a colaborat și la alte publicații românești („Românul" etc.), încît atitudinea lui față de „Naționalul" nu trebuie să surprindă. Sfera corespondenților redacției „Naționalului" nu se limita însă numai la G. Barițiu; ea era mult mai largă. Nu o dată întîlnim în paginile acestui periodic informații sau comentarii despre stările din Transilvania rezumate din corespondențe primite de peste Carpați[46], asupra autorilor lor redacția păstrînd deplină tăcere pentru a nu-i expune opresiunii oficialităților habsburgice. În sfîrșit, cunoaștem materiale documentare din care rezultă că redacția se preocupa de stabilirea unor legături permanente, durabile cu transilvani, prin recrutarea unor corespondenți de presă. Ion Rațiu, redactor la „Telegraful român", care la 10 22 octombrie 1860 răspundea lui Valerian împărtășindu-i bucuria „că vă interesați atît de fierbinte de noi," nota că, deși era foarte greu de găsit un corespondent însărcinat cu strîngerea și trimiterea știrilor în Principate, cu toate acestea, „dacă știam că va potem face plăcere, s-ar fi aflat totuși unii, alții care v-ar fi scris și sper că pe viitor se va face. Eu îmi voi da toată silința spre a-ți potea împlini și astă dorințe"[47]. Grija deosebită a redacției „Naționalului" pentru informarea corectă, promtă a cititorilor se înscrie, așadar, prin exemplele evocate, ca o preocupare constantă de prim ordin.

Articolele și comentariile publicate în periodicul bucureștean care vizau probleme ale Transilvaniei, întemeiate pe știri provenite din iz-

---

[42] Ibidem, inv. 24 203; anexa lipsește.
[43] Ibidem.
[44] Ibidem, inv. 24 199.
[45] Ibidem.
[46] „Naționalul", an. III, nr. 81, 13 octombrie 1860, p. 323; ibidem, an. IV, nr. 1, 1 ianuarie 1861, p. 2 ș.a.
[47] Biblioteca Academiei, Msse, fond. Corespondență, inv. 24 205.

voare sigure, sînt străbătute de o netăgăduită dorinţă de a contribui la edificarea opiniei publice — şi nu numai a ei — asupra căilor de soluţionare a chestiunilor social-politice, naţionale, conform cu aspiraţiile şi interesele majore ale transilvanilor, ale întregului popor român. Ele sînt scrise — ca toate celelalte materiale — cu căldură, pe un ton moderat. Problematica lor, destul de variată, se aliniază, mai mult sau mai puţin, într-un fel sau altul, pe două linii fundamentale de cugetare şi acţiune, care din totdeauna au frămîntat conştiinţa şi au însufleţit lupta poporului nostru : dreptul de a se contopi într-un singur stat naţional şi năzuinţa de a ajunge la o înţelegere, la o colaborare cu toate naţionalităţile din Transilvania. Desigur, pe alocuri, în focul luptei, au mai răzbătut şi unele idei naţionaliste, judecăţi pripite, favorizate îndeosebi de condiţia socială a celor care scriau şi într-un anume grad impuse de limitele ideologice ale epocii. Esenţial este însă că multe din materialele apărute atunci cuprindeau o viziune clară a problemelor, ofereau soluţii care vor fi validate de desfăşurarea ulterioară a procesului istoric.

Fireşte, este imposibil ca în paginile articolului de faţă să aducem tot ce s-a scris mai important în problemele indicate; recomandînd celor interesaţi studierea lor în coloanele „Naţionalului" (în special din 1860—1861), ne vom mărgini să reproducem aici doar cîteva citate ilustrative pentru fiecare din cele două direcţii amintite, limitîndu-ne comentariile, intervenţiile la minimum necesar.

Problemele cimentării legăturilor dintre românii aflaţi de o parte sau alta a Carpaţilor, consolidării tînărului stat naţional ca instrument capabil să organizeze poporul român în vederea luptelor viitoare, afirmarea necesităţii înfăptuirii idealului de unitate au fost expuse în mai multe rînduri cînd într-o formă clară, directă, cînd prin aluzii purtătoare totuşi ale unor sensuri precise. Iată cîteva exemple. Într-un articol editorial — înregistrîndu-se cu vădită satisfacţie faptul că la 9 iunie 1860 Adunarea deputaţilor Ţării Româneşti recunoscuse principiul că românii născuţi în Transilvania nu aveau nevoie de naturalizare, ci numai de o constatare, o recunoaştere a naţionalităţii lor în baza unei cereri adresate Camerei sau guvernului —, se arată că hotărîrea adoptată era „un just omagiu şi semn de amoare ce se dă fraţilor noştri de peste Carpaţi. Noi ştim că acolo a luat naştere ştiinţa română; că de acolo s-a răspîndit peste toţi românii scînteia adevărului şi a naţionalităţii noastre; că acea parte de români a produs însemnaţi bărbaţi; că acolo s-a conservat şi se conservă cu religiositate toate tradiţiunile şi datinele române ... Ştim simpatia şi entusiasmul ce fraţii noştri de peste Carpaţi au pentru noi. Credem că sînt siguri că şi noi le conservăm aceleaşi sentimente" [48].

Cînd, în vara anului 1859, o dată cu izbucnirea războiului din Italia, domnitorul Al. I. Cuza concentrase armata în tabăra de la Floreşti urmărind, printre altele, o eventuală participare alături de Franţa, împotriva Austriei, la conflagraţia europeană ce se profila, V. Boerescu — analizînd poziţia statelor europene faţă de războiul desfăşurat pentru renaşterea naţiunii italiene în numele principiului naţionalităţilor —

[48] „Naţionalul", an. III, nr. 46, 12 iunie 1860, p. 181. Un rol important în luarea acestei hotărîri l-a avut V. Boerescu, care era ministru de justiţie.

scria că „interesul natural al românilor" era de a se alătura și ei politicii puterilor occidentale, principiului pe care acestea îl susțineau. De aceea „românii cată să cugete mai cu seamă la naționalitatea lor. Marele evenimente ce se petrec în Europa să le servească de anunț. Chestiunile de reforme și îmbunătățiri vor veni și ele încetul cu încetul. Momentul este ca să ne ocupăm, mai ales, de naționalitatea noastră; căci fără astă naționalitate asigurată și întărită, la ce să mai vorbim de reforme?" Insistînd asupra acestei idei, el sublinia că națiunea așteaptă de la guvern „să se ocupe de chestiunea naționalității *în sensul politicii occidentului* ... Să se ocupe de chestiunea cea mare, care este la ordinea zilei, chestiunea regenerării naționalității române, chestiune de care se ocupă Italia". În încheiere, V. Boerescu îndemna pe domnitor „să se conducă pe acest drum de regenerare", pentru că „numai astă politică este în acord cu cea națională" [49]. În numărul următor al „Naționalului", în sensul ideilor de mai sus, se cerea luarea unor măsuri energice pentru concentrarea și organizarea întregii oștiri, pentru formarea armatei neregulate sau a gărzilor civice [50].

Bănățeanul V. Maniu, participantul de odinioară prin faptă și scris la revoluția din 1848, stabilit între timp în Principate, a publicat mai multe articole, dintre care unul are o importanță particulară datorită modului cum a știut să sintetizeze cu curaj, într-o expunere limpede, plină de sinceritate, aspirațiile generale spre unitatea națională. De la început, el invoca axiomatic principiul potrivit căruia „statul, ce este capul și representantele familiei naționale, trebuie să tindă la unitate". Deoarece timpul iluziilor a trecut, făcînd loc faptelor, trebuie „să formăm un cor național pe mormintele diferențelor ce ne-au desbinat", și atunci „virtutea română va eclata ca în timpii de glorie". „Dificultatea cea mare la noi românii a fost a ne cunoaște unii pe alții, a cunoaște leagănul originii noastre, a cunoaște proprietățile poporului român ... Acum, odată deșteptați, stăpîni pe pasiunile noastre ceea ce am dovedit că sîntem, stăpîni pe posiția noastră, nu ne poate fi dificil a repara erorile din acel jalnic trecut și la această treabă să fim cît se poate de ecspedienți!" Avînd în vedere constatarea universal-valabilă: „este imperativ ca un popul să-și aibă idealul său", V. Maniu se întreba: „ce facem pentru realizarea lui?". După ce trecea în revistă intențiile expansioniste nutrite de cercurile conducătoare ale imperiilor austriac și țarist, el releva că noi, românii, „nu vom renunța la legitimile noastre speranțe și drepturi, vom lupta pentru patrie ... pentru unitate ..., că, în fine, nu putem ceda o palmă de loc din eritagiul străbun". Pe un ton energic, V. Maniu scria mai departe: „Ceea ce este virtute și just pentru toate popoarele de rasă omogenă nu poate fi crimă și ultragiu pentru români! Dacă aplaudăm la toți populi fără distincțiune ideia și tendințele de unitate națională, dacă pentru realisarea unor asemenea tendințe am fi tentați sub certe circumstanțe, de spiritul conciliațiunii, a le da chiar și concursul nostru, cum am putea să negăm simpatiile ce datorăm unor frați de sînge, limbă și nume, să detestăm simpatii înăscute? Cum am putea să renunțăm la o acțiune comună cînd pericolul

---

[49] Ibidem, an. II, nr. 48, 28 mai 1859, p. 190; sublinierea aparține periodicului.
[50] Ibidem, nr. 49, 31 mai 1 859, p. 194.

ar ameninţa o parte din totalul nostru? Ne place viaţa de unitate naţională sub cerul patriilor străbune!". Subliniind că aceste mărturisiri: „nu va să zică că spiritul nostru este iniţiat pentru agresiuni ostile şi ofensive", fiindcă „prudenţa şi forsele de care dispunem nu ne va permite să eşim din rolul unei legitime defensive", V. Maniu lansa în încheiere o patetică chemare, un mobilizator îndemn pentru sprijinirea mai activă a românilor transilvani în scopul consolidării spiritului şi voinţei de unitate existent de o parte şi de alta a Carpaţilor [51]. Deşi la sfîrşitul articolului — inserat, fără titlu, la partea consacrată evenimentelor interne — era menţionat „va urma", continuarea lui nu a mai apărut. Din cîte cunoaştem, rîndurile de mai sus ale lui V. Maniu constituie expresia cea mai directă şi mai clară din tot ce s-a scris şi s-a tipărit în această problemă în primii ani de după Unirea Principatelor. Precizăm că idei asemănătoare găsim şi în numeroase alte scrieri ale sale (articole, broşuri, lucrări de istorie) din anii următori.

În privinţa relaţiilor dintre români şi celelalte naţionalităţi din Transilvania (în special cu maghiarii), „Naţionalul" şi-a făcut cunoscută poziţia în repetate rînduri prin comentarii asupra unor evenimente, articole proprii scrise de redactori sau colaboratori apropiaţi. Reamintirea faptelor petrecute pe meleagurile Transilvaniei cu puţine decenii în urmă, evidenţierea învăţămintelor ce se degajă din analiza lor lucidă constituie tema multor articole care condamnă vehement ideile, planurile cercurilor şoviniste burghezo-moşiereşti maghiare ce căutau să împiedice realizarea unei colaborări sincere, în folosul tuturor, între români, unguri şi saşi [52]. Într-unul dintre acestea, S. N. Şoimescu, pornind de la premisa că libertatea naţională a unui popor fără asigurarea fermă a drepturilor naţionalităţilor conlocuitoare este un nonsens, un anacronism dăunător, remarca: „Poci zice că toţi populi confraţi de dincolo de Carpaţi o recunosc şi ard de dorinţa d-a o pune în lucrare", numai reprezentanţi ai claselor dominante maghiare „nu o recunoaşte sau mai bine o recunoaşte din buze, iar din inimă nu voieşte a o pune în lucrare ... Cînd români şi celelalte naţionalităţi vin cu inima sinceră şi frăţească a le declara că doresc libertatea comună, că vor binele maghiarilor, numai şi maghiarii să le respecte cu sinceritate limba şi libertatea naţională", atunci cercurile şoviniste maghiare resping asemenea propuneri, invocînd drepturi pe care în realitate nu le-au avut niciodată [53]. Reproducerea unei ştiri după „Telegraful român" despre manifestarea de înfrăţire din 27 iulie 1860 de la Cluj dintre români şi maghiari prilejuia redacţiei următoarele reflecţii: „Noi ne felicităm de această înfrăţire; nu ne putem însă depărta de reflecţiunile confratelui nostru de la « Telegraful român », care cere fapte şi sinceritate. Unirea românilor cu maghiarii nu poate ecsista decît

---

[51] Ibidem, an. IV, nr. 21, 12 martie 1861, p. 81—82.

[52] Mai multe articole au fost semnate de I. P. Valerian: ibidem, an. III, nr. 74 din 18 septembrie 1860, p. 295, şi nr. 75, din 22 septembrie 1860, p. 299, care au reţinut şi atenţia consulului austriac la Bucureşti, baronul Eder (R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés — Unies*, Bucureşti, 1938, p. 165); în nr. 93 din 24 noiembrie 1860, p. 369—370; nr. 95, 1 decembrie 1860, p. 377—378; an. IV, nr. 18, 2 martie 1861, p. 70—71; nr. 22, 16 martie 1861, p. 86—87; nr. 24, 23 martie 1861, p. 94—95; vezi şi articolul datorat poetului G. Sion, ibidem, nr. 16, 23 februarie 1861, p. 62, ca şi altele.

[53] Ibidem, an. IV, nr. 234, 30 aprilie 1861, p. 135.

pe basele respectului mutal al naționalității și a ecsistenței politice a fiecăruia din acești doi popoli. Dacă acest respect ar fi ecsistat în cele din urmă tentative de independență, tragicele evenimente ce s-au întîmplat nu ar fi putut avea loc și poate că independența maghiară s-ar fi ridicat împreună cu independența română. Urăm acestor doi popoli ca trecutul să le serve de lecțiune în viitor" [54]. Definitorii pentru înțelegerea poziției „Naționalului" în această problemă sînt cele scrise în numărul din 5 iunie 1860, unde citim : „ .... Sîntem totdeauna de opiniune ca să piară urile și rivalitățile între români și celelalte elemente străine; căci civilisațiunea cere ca aste elemente să se ajute și să se sufere reciproc și interesul național chiar comandă unirea; căci știm că din unire ese puterea" [55]. Este de reținut faptul că un articol tratînd despre neîncrederea românilor față de planurile unor lideri naționaliști unguri, apărut la 4 august 1860 în „Naționalul" și retipărit fără comentarii de „Gazeta Transilvaniei" [56], a provocat o polemică între periodicul maghiar de la Cluj și cel românesc din Brașov. În două articole [57], G. Barițiu, explicînd cauzele care au determinat apariția acelui articol și luînd apărarea „Naționalului", făcea, între altele, următoarea precizare, care, în linii mari, corespundea cu ideile susținute în periodicul de la București, deși acestea nu se cristalizaseră într-o formulare la fel de explicită: „... noi mai scim să distingem acurat între poporul dv. și între capii de partite. Către popor suntem cum ne vedeți, sinceri și prietenoși; către capi suntem reci, reservatori din causă că nu le cunoașcem programa de loc, ni se pare că .... ei ar voi să ne ducă pe toți către un scop carele nu poate fi al nostru" [58].

De asemenea, „Naționalul" s-a pronunțat cu fermitate împotriva planurilor renăscute ale magnaților maghiari privind uniunea Transilvaniei cu Ungaria, arătînd că acest lucru nu era posibil. Într-un articol intitulat *Unirea românilor transilvani cu Ungaria*, I. Bălășescu teoretiza pe bună dreptate: „E permisă, posibilă și bună-n același timp unirea și chiar unificarea între două națiuni surori, două națiuni despărțite prin niscai evenimente dureroase ... E permisă zicem unirea și unificarea între doi popoli d-aceiași origine, nume, limbă, religiune, tradițiuni și suvenire. Da, înțelegem foarte lesne o asemenea unire și o dorim din toate puterile noastre". Exemplificînd aceste idei, el arăta că s-a unit Țara Românească și Moldova, „pentru că între dînsele domnește aceiași limbă, aceiași religie, aceiași naționalitate, istorie și suvenire". „Moldovenii și muntenii au fost uniți încă de la începutul vieții lor, au fost uniți zicem în fond, ceea ce este esențialul unei adevărate uniri". O uniune însă între Transilvania și Ungaria nu se putea face niciodată, „căci este chiar în contra naturii", neavînd nimic din condițiile cerute, ci, dimpotrivă, existînd adînci diferențe de limbă, istorie, tradiții, credințe și altele [59].

---

[54] Ibidem, an. III, nr. 63, 11 august 1860, p. 250.
[55] Ibidem, nr. 44, 5 iunie 1860, p. 175.
[56] „Gazeta Transilvaniei", nr. 34, 16 august 1860, p. 138.
[57] Ibidem, nr. 37, 6 septembrie 1860, p. 149; nr. 39, 14 septembrie 1860, p. 157—158.
[58] Ibidem, nr. 39, 14 septembrie 1860, p. 158.
[59] „Naționalul", an. III, nr. 102, 29 decembrie 1860, p. 407; vezi și ibidem, nr. 70, 4 septembrie 1860, p. 277.

Desigur, va fi uşor celor care cunosc istoria provinciei de peste Carpaţi să constate că unele opinii emise de „Naţionalul" şi reproduse mai sus în privinţa Transilvaniei nu poartă întotdeauna pecetea originalităţii, a lucrului spus pentru întîia oară. Gînditori şi luptători transilvani, sub presiunea cerinţelor imperioase ale luptei aspre desfăşurate de decenii, le exprimaseră cîteodată mai clar, alteori cu o mai adîncă înţelegere a situaţiilor concrete. Cu toate acestea, remarcabil rămîne faptul că astfel de idei — dincolo de valoarea lor intrinsecă pentru cunoaşterea istoriei — erau susţinute şi vehiculate de un periodic ce apărea în capitala tînărului stat naţional român, ceea ce semnifica interesul plenar faţă de aspiraţiile românilor transilvani şi evidenţia solidaritatea activă a elementelor înaintate din Principatele Unite cu lupta lor.

În încheiere, subliniem că „Naţionalul" se bucura de o primire favorabilă printre transilvani, că articolele publicate erau citite, comentate cu un vădit interes, explicabil dacă avem în vedere prestigiul pe care şi-l cîştigase cu fiecare număr ce abordase problemele majore, cotidiene ale românilor de peste Carpaţi. În scrisorile transilvanilor întîlnim cuvinte măgulitoare la adresa redacţiei, cum sînt, de pildă, acestea; „Bucurie mare senţiesc toţi românii de aici văzînd căldura cu care «Naţionalul» a îmbrăciuşat causa noastră", extrase dintr-o epistolă din 4 noiembrie 1860 a profesorului Ioan Moldovan de la Blaj [60]. De fiecare dată, G. Bariţiu consemna în scrisorile trimise la Bucureşti şi ecoul stîrnit de anume articole printre cei cu care venea în contact. Astfel, referindu-se la articolul lui I. P. Valerian apărut în nr. 74 şi 75 din 1860 al „Naţionalului", care trata problema colaborării dintre români şi unguri, el menţiona că acesta „s-a citit aici cu nespus interes şi plăcere" [61]. Altă dată, la 18/30 octombrie 1860, avînd în vedere un articol ce releva părţile pozitive, dar şi limitele, inconsecvenţele activităţii unor fruntaşi români ai vieţii publice şi politice transilvane, el scria : „Întîi vă mulţumim toţi românii de aici pentru articolul din numărul 81 al «Naţionalului», carele a fost în stare a rade solzii de pe ochii multora ... şi încă tocma acum în prezilele conferinţelor noastre naţionale" [62]. Dovada cea mai elocventă ne-o furnizează însă foaia germană din Sibiu, care, punînd simptomatic periodicul bucureştean alături de „Gazeta Transilvaniei" şi „Telegraful român", recunoştea despre toate trei că publică „mulţi articoli scrişi cu toată căldura unui deşteptat simţ naţional" şi că ele „numai aceea exprimă ce este dorinţa şi convingerea totalităţii românilor transilvani, a poporului" [63]. Aceste recunoaşteri venite din părţi diferite atestă rolul important avut de „Naţionalul" în dezbaterea problemelor ce frămîntau viaţa social-politică a provinciei de peste munţi.

Într-o scrisoare din 2/14 decembrie 1861 Alexandru Hurmuzache, relevînd o necesitate evidentă de mult timp, îl întreba pe D. A. Sturdza dacă nu se putea scoate „un organ de publicitate mare, demn şi serios, care să reprezinte interesele României întregi, să conducă, să lumineze toată naţiunea, să fie ... apărătorul, precum şi legamentul lor, să reali-

---

[60] Biblioteca Academiei, Msse, fond. Corespondenţă, inv. 24 204.
[61] Ibidem, inv. 24 203.
[62] Ibidem, inv. 24 200.
[63] „Telegraful român", Sibiu, an. IX, nr. 1, 5 ianuarie 1861, p. 2; citatele respective sînt reproduse în traducere după periodicul german.

zeze, cum a-şi zice, unirea spirituală între ei" [64]. Un asemenea obiectiv nu-şi propusese „Naţionalul" de la început, într-o manieră expresă. În practică însă, resimţind şi el această necesitate, s-a înscris prin tot ceea ce a publicat (îndeosebi în anii 1860—1861) pe linia acestei cerinţe, reflectînd amplu aspiraţiile şi lupta poporului nostru de pe ambele versante ale Carpaţilor. El şi-a adus astfel, într-o proporţie incomparabil mai însemnată decît oricare alt periodic ce apărea în anii respectivi în Principatele Unite, contribuţia la edificarea opiniei publice asupra idealului secular de unitate naţională şi a mijloacelor pentru atingerea lui.

LE PÉRIODIQUE BUCARESTOIS « NAȚIONALUL » (1857—1861) ET LES PROBLÈMES DE LA TRANSYLVANIE

RÉSUMÉ

L'article présente des matériaux extraits du périodique bucarestois « Naţionalul » — dont le fondateur et animateur fut V. Boerescu — ainsi que d'autres informations inédites concernant l'unité d'aspirations, la communauté d'intérêts des masses roumaines habitant les régions des deux côtés des Carpates. Après avoir relevé les significations de la reprise par « Naţionalul » de nombreux articles parus dans les publications transylvaines, l'auteur insiste sur les opinions exprimées dans maints articles insérés par le périodique bucarestois, notamment les problèmes touchant la nécessité du parachèvement de l'unité étatique de la Roumanie, les rapports existant entre les Roumains et les autres nationalités de Transylvanie. Le fait que ces matériaux étaient édités dans la capitale du jeune Etat national roumain, qu'ils étaient lus et commentés avec un réel intérêt par les Transylvains, témoigne de la solidarité active des éléments progressistes des Principautés avec la lutte des Roumains d'au-delà des montagnes, expression de la pleine formation de la conscience nationale du peuple roumain.

[64] Biblioteca Academiei, Msse, fond. Corespondenţă, inv. 125 618.

PRIMELE MĂSURI LEGISLATIVE PENTRU PROTEJAREA ŞI ÎNCURAJAREA INDUSTRIEI NAŢIONALE. LEGEA DIN 1887

DE

ANASTASIE IORDACHE

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, trăsătura fundamentală a economiei româneşti era aceea a unei ţări în curs de dezvoltare, cu un pronunţat caracter agrar. Eliberată de servituţile dependenţei politice seculare, economia se dezvoltă într-un ritm sporit. Reforma agrară din 1864 netezea drumul noilor relaţii de producţie. Revoluţia tehnică avea consecinţe favorabile pentru toate ţările.

Industria se dezvoltă în condiţiile unei aprige concurenţe pe plan mondial. Fără o politică protecţionistă judicioasă şi fără sprijinul permanent al statului era greu de conceput o dezvoltare cît de cît a industriei naţionale. De aceea oamenii de ştiinţă şi oamenii politici ai vremii cu vederi înaintate, sub imboldul unui fierbinte patriotism, au militat consecvent pentru dezvoltarea economică a României.

Eforturile au fost mari, greul suportîndu-l întreg poporul român, dar mai cu seamă ţărănimea, care reprezenta majoritatea absolută a populaţiei, fiind în acel timp şi principala clasă socială producătoare de bunuri.

Piedici numeroase stăteau în calea dezvoltării industriei româneşti. Cea mai importantă era lipsa de capitaluri, la aceasta adăugîndu-se lipsa de experienţă, neconsolidarea burgheziei, greutăţile în formarea unui proletariat de fabrică.

În România primei faze a dezvoltării capitalismului, întreprinzătorii capitalişti proveneau, mai ales, din rîndurile proprietarilor rurali ceea ce explică, în bună parte, de ce aceştia nu investeau capitaluri în întreprinderi ale căror rezultate erau mai îndepărtate, ci în realizarea lor imediată, cum ar fi : creditele funciare, societăţile de transporturi, bănci etc., aşadar în ramuri economice unde profiturile se realizau mai uşor fără prea mare concurenţă. Or, se ştie că activitatea industrială presupune îndrăzneală şi, prin urmare, riscuri, perseverenţă şi profituri

„STUDII", tomul 25, nr. 1, p. 97–110, 1972

mici la început. De aceea, în industria românească existau investiții numeroase de capital străin sub forma societăților anonime[1].

Industriei românești îi era caracteristică frecvența întreprinderilor prelucrătoare de materii prime provenite din ramurile de bază ale economiei : agricultura, pădurile și subsolul. Lipseau, sau erau în faze incipiente, ramuri ale construcției de mașini, mecanică de precizie etc. Era o industrie a unei țări în curs de dezvoltare, cu tendințe vădite spre împlinirea deziderattelor majore ale societății românești.

Burghezia română era în continuă ascensiune, fiind interesată direct în dezvoltarea forțelor de producție și în utilizarea rezultatelor științei și tehnicii în producție. Interesul ei era, în această etapă istorică, în concordanță cu necesitatea obiectivă a progresului economic și social. Marx și Engels, pornind de la analiza temeinică a rolului determinant al factorului economic, apreciau că ,,burghezia a avut în istorie un rol cît se poate de revoluționar'' și că ,,nu poate să existe fără a revoluționa neîncetat uneltele de producție, deci relațiile de producție și prin urmare toate relațiile sociale. Pentru toate clasele industriale anterioare, dimpotrivă, prima condiție de existență era menținerea neschimbată a vechiului mod de producție. Revoluționarea neîncetată a producției, zdruncinarea neîntreruptă a tuturor relațiilor sociale, veșnica nesiguranță și agitație deosebesc epoca burgheză de toate epocile anterioare'' [2].

Conștientă de necesitatea unui regim vamal protecționist și de măsuri pentru încurajarea industriei, burghezia liberală, aflată la putere în anii de după războiul de independență, a trecut la acțiuni menite să asigure o dezvoltare accentuată a industriei. În cercurile politice și economice exista în anii 1882—1883 un puternic curent pentru protejarea industriei naționale, potrivnic convenției comerciale cu Austro-Ungaria. Noile condiții create de dobîndirea independenței de stat au favorizat adoptarea unui nou principiu economic al clauzei limitate a națiunii celei mai favorizate[3].

Prin expirarea convenției comerciale cu Austro-Ungaria în 1886, cele 600 de articole eliberate nu mai fuseseră angajate în celelalte convenții încheiate cu Germania și Anglia, care expirau în anul 1891. Austro-Ungaria n-a admis acest principiu, declanșîndu-se cunoscutul război vamal ; Elveția, Franța și Rusia l-au admis în tratatele încheiate în anul 1886, 20 de articole rămînînd României pentru protejarea industriei sale. Noua convenție cu Germania din 17 februarie 1887 a permis României să cîștige pentru regimul său protecționist cîteva articole incluse în vechea convenție comercială încheiată în 1877. Prin acest tratat România a fost degajată de toate restricțiile privitoare la monopoluri. Convențiile încheiate în baza principiului națiunii celei mai favorizate cu Germania, Belgia, Franța, Anglia, Italia, Rusia, Elveția expirau la 28 iunie 1891, an în care s-a adoptat un nou tarif vamal[4].

---

[1] Vezi N. P. Arcadian, *Industrializarea României. Studiu evolutiv, istoric, economic și juridic*, Teză ..., București, 1935, p. 132—136.

[2] K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. 1, ed. a III-a, București, Edit. politică, 1967, p. 16, 17.

[3] Vezi D. St. Emilian, *L'Industrie en Roumanie*, București, 1919, p. 6—7.

[4] *Ibidem*, p. 8—9.

Toate aceste măsuri în relațiile comerciale cu alte țări au fost posibile ca urmare a adoptării legii pentru tariful general al drepturilor de vamă. Un proiect de lege a fost prezentat spre dezbatere Adunării deputaților și admis cu unanimitate de voturi la 9 mai 1886. În Senat, raportul comitetului de delegați ai secțiilor, prezentat de P. S. Aurelian, se referea, în general, la necesitatea adoptării unui tarif vamal. În condițiile existenței unor tratate comerciale cu alte state, tariful vamal urma să se aplice în aceste cazuri doar parțial, iar integral numai în cazul încheierii unor noi convenții comerciale. Proiectul de lege adoptat de Adunarea deputaților prevedea perceperea unui tarif vamal la articolele de import și export, la care se adăuga o suprataxă de pînă la 30% asupra valorii mărfurilor importate din statele care aplică astfel de suprataxe peste tariful general. După îndelungi dezbateri, Senatul adoptă legea în unanimitate[5].

Ca urmare a adoptării legii tarifului vamal, parlamentul a votat un proiect de lege pentru autorizarea guvernului de a încheia convenții comerciale provizorii cu guvernele străine. Legea votată de Adunarea deputaților în ședința din 12 iunie 1886 prevedea autorizarea guvernului român de a încheia asemenea convenții comerciale provizorii cu guvernele statelor cu care tratativele erau deschise, avînd la bază tratatul încheiat cu Elveția la 26 mai 1886 [6], pînă la data de 1 ianuarie 1887. Legea a fost adoptată și de Senat în ședința din 14 iunie 1886 [7].

Pentru a stimula cu precădere utilizarea materiilor prime interne, parlamentul votează la 14 iunie 1886 o lege pentru acordarea unei prime de export numai fabricanților care vor întrebuința astfel de materii prime[8].

Dificultățile deosebite în aplicarea sistemului protecționist implicau modificarea tratatelor sau stabilirea de noi convenții comerciale cu marile puteri, în plină expansiune economică în sud-estul european, important debușeu comercial tocmai datorită unui slab sistem protecționist și unei lente dezvoltări industriale. Evident, impunerea oricăror măsuri protecționiste în această parte a Europei leza interesele lor economice, făcînd deosebit de dificile tratativele în acest sens. Mai greu de acceptat erau modificările unor tratate comerciale în vigoare cu două dintre marile puteri: Germania și Anglia. Anevoioase erau și negocierile pentru un aranjament comercial provizoriu cu Franța.

Guvernul român întreprinde prima măsură legislativă de modificare a tratatului comercial cu Anglia, care, deși mare putere, era mai îndepărtată geografic de România, aflată în sfera de influență a puterilor centrale. Un proiect de lege pentru aprobarea noului tratat comercial încheiat între România și Anglia la 14/26 noiembrie 1886 a fost votat în Adunarea deputaților la 15 decembrie 1886 cu 74 de voturi contra 14. În Senat, raportul comitetului de delegați ai secțiilor, prezentat de El. Vergatti, arata că, în urma încheierii tratatului comercial cu Elveția la 16 iunie 1886, se impun unele modificări și tratatelor mai vechi. În consecință, au fost introduse două modificări la tratatul comercial cu

[5] *Dezbaterile Senatului* (în continuare — *D.S.*), sesiunea 1885/1886, nr. 82, 83, ședințele din 15 și 16 mai 1886, p. 903—923.
[6] Arh. Ist. Centr., fond. *Parlamentul*, dos. 849/1886, f. 320—344.
[7] *D.S.*, 1885—1886, nr. 95, ședința din 14 iunie 1886, p. 1 055.
[8] *Ibidem*, p. 1 066.

Anglia încheiat la 24 martie 1880, constînd în prelungirea duratei sale pînă la expirarea tratatului cu Germania în 1891 şi sustragerea de la regimul convenţional existent a unor articole de mare importanţă pentru producţia naţională, spre a fi integrate regimului protecţionist în schimbul unor concesii făcute Angliei referitoare la scăderea unor taxe vamale la produse ce nu prejudiciază producţia naţională. Legea a fost adoptată cu 96 de voturi contra 7 [9].

În spiritul noii doctrine economice se încheie un aranjament comercial provizoriu cu Franţa la 24 noiembrie 1886 [10], prelungit la 25 martie 1887. În expunerea de motive se arată că, întrucît n-a fost posibilă încheierea unei înţelegeri definitive, negocierile fiind în curs, este necesară o prelungire a convenţiei pentru a nu se suspenda relaţiile comerciale dintre cele două state pînă la viitoarea reuniune a Corpurilor legiuitoare. Comitetul de delegaţi ai secţiilor Camerei, în şedinţa din 28 martie 1887, a admis prelungirea aranjamentului comercial provizoriu cu Franţa, însă a respins articolul II din proiect referitor la reglementarea aranjamentelor comerciale provizorii cu alte state [11].

Din expunerea de motive rezultă dificultatea încheierii unui tratat comercial cu Franţa, în condiţiile cînd alte mari puteri se bucurau de clauzele unor vechi tratate comerciale deosebit de avantajoase. Fireşte, se urmărea impunerea unor clauze similare, dăunătoare intereselor României, şi aceasta după adoptarea unei legi a tarifului vamal general.

Iniţiatorii noii politici economice reuşesc să obţină modificări şi în tratatul comercial cu Germania. Un proiect de lege este prezentat şi adoptat de Adunarea deputaţilor la 6 martie 1887 cu unanimitate de voturi [12].

În Senat, raportul comitetului de delegaţi ai secţiilor prezentat de P. S. Aurelian amintea că, după încheierea convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria, au fost încheiate convenţii similare şi cu alte puteri europene, printre care Germania, la 10 iulie 1881. Între timp s-au produs două evenimente : promulgarea tarifului autonom, prin care erau supuse protecţiei vamale toate mărfurile ţărilor cu care România nu avea convenţii comerciale, şi expirarea convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria în 1886, ceea ce permitea adoptarea unei noi politici economice. De spiritul acestei politici economice a fost călăuzit guvernul la încheierea unor convenţii comerciale cu Elveţia şi Rusia şi provizoriu cu Franţa. Aşadar, prin promulgarea tarifului autonom, România şi-a rezervat toate articolele a căror fabricare intenţiona s-o încurajeze, apoi o tabela A de articole, care au fost angajate prin tratate pînă în anul 1891 şi care nu vor mai fi angajate în tratatele cu alte ţări. Se crea totuşi o situaţie excepţională unor ţări. Era necesară eliberarea de angajamente a tuturor articolelor cuprinse în tabela A, pentru a fi incluse în tariful autonom. După îndelungate tratative cu Anglia şi Germania, s-a reuşit ca aceste ţări să renunţe la unele articole din tabela A în schimbul unor concesii.

---

[9] *D.S.*, 1886/1887, nr. 19, şedinţa din 18 decembrie 1886, p. 140—115; Arh. Ist. Centr., fond. *Parlamentul*, dos. 858 1886, f. 328—399.

[10] Arh. Ist. Centr., fond. *Parlamentul*, dos. 858—1886, f. 281—227.

[11] Ibidem, dos. 863/1887, f. 410—433.

[12] Ibidem, dos. 862/1887, f. 239—269; *D.S.*, 1886—1887, nr. 52, şedinţa din 9 martie 1887, p. 457.

Proiectul de lege a fost adoptat de parlament cu majoritatea absolută de voturi [13].

În pofida unor mari dificultăţi, guvernul român a reuşit să-şi impună, în parte, punctele de vedere în obţinerea unei independenţe economice. Se dovedea o dată mai mult că numai independenţa economică dă certitudinea libertăţii reale unui popor, asigură independenţa politică. Eforturile poporului român erau călăuzite în permanenţă de cîştigarea libertăţii depline de acţiune în scopul îndeplinirii idealului său naţional — desăvîrşirea unităţii statale. Dar naţiunea română nu se putea impune în concertul civilizaţiei europene fără a devansa stadiul existent al unei economii agrare, cu o industrie incipientă. În condiţiile istorice concrete, măsurile de protecţie vamală erau deosebit de folositoare, dar nu erau suficiente. Se impuneau cu necesitate măsuri urgente şi eficiente pentru încurajarea întreprinderilor industriale, a iniţiativei particulare.

Pînă la 1887 activitatea industrială a fost redusă. O dezvoltare a industriei româneşti are loc numai după această dată. Cu toate impedimentele existente nu numai în afara, dar şi în interiorul ţării, în 1887 a fost adoptată în parlament prima lege de încurajare a industriei naţionale.

În şedinţa Adunării deputaţilor din 10 iunie 1886 a fost expus de către Emil Costinescu raportul comitetului de delegaţi ai secţiilor. Acesta preciza că proiectul a fost prezentat prima dată Camerei în 1885, şi, pînă la dezbaterea publică, a suferit modificări. Iniţial se preconiza acordarea de avantaje întreprinderilor industriale cu un capital minim de 200 000 de lei. Sistemul de ajutorare era complet, încît nu mai era necesar să se recurgă la solicitări speciale de ajutor sau alte privilegii pentru un anume fel de industrie. După consultarea unui mare număr de industriaşi, s-a ajuns la concluzia extinderii avantajelor de încurajare şi asupra întreprinderilor mici, cu un capital minim la înfiinţare de 50 000 de lei sau asupra acelor întreprinderi, care, neavînd acest capital, folosesc 20 de lucrători pe zi timp de cel puţin 8 luni pe an [14].

Exista în acel timp, ca de altfel şi mai tîrziu, o puternică opoziţie a marilor moşieri grupaţi în partidul conservator, dacă nu progresului în genere al industriei româneşti, cel puţin limitării încurajării întreprinderilor industriale. Conştienţi că greul industrializării, prin sistemul încurajării, era suportat de agricultură, principala ramură productivă a economiei naţionale, marii proprietari rurali, neputîndu-se situa literalmente împotriva curentului nou economic, căutau prin diverse mijloace să determine o dezvoltare mai lentă, în aşa fel încît să nu diminueze în prea mare măsură posibilităţile lor de cîştig rezultate din anumite categorii ale rentei funciare. Aşa se explică de ce, în toate împrejurările de acest fel, ei se situau împotriva măsurilor liberale, căutînd şi reuşind de cele mai multe ori să le diminueze prin amendamente cu caracter restrictiv. În aceasta rezidă, în primul rînd, existenţa unui permanent antagonism între liberalism şi conservatorism, şi nu în lupta pentru putere, care e subordonată interesului economic. Lupta pentru putere nu era decît expresia

---

[13] *D. S.*, 1886—1887, nr. 52, şedinţa din 9 martie 1887, p. 457—459; vezi şi D. St. Emilian, *op. cit.*, p. 6—7.

[14] *D.A.D.*, ses. 1885/1886, nr. 111, şedinţa din 10 iunie 1886, p. 1 831.

pe plan politic a antagonismului determinat de rațiuni economice. Așa se explică de ce, încă din timpul dezbaterii în secțiile Camerei și în comitetul de delegați ai secțiilor, proiectul de lege a încurajării industriei naționale, larg conceput de partidul liberal aflat la putere, a întîmpinat opoziția conservatoare. În schimbul extinderii avantajelor asupra întreprinderilor mici, cu un capital de fundare minim de 25 000 de lei sau, în lipsa acestuia, folosirea a 12 lucrători timp de 5 luni pe an a fost redus numărul avantajelor acordate inițial.

Intervenția deputaților conservatori, în majoritate mari moșieri, e evidentă, întrucît acordarea de teren industriașilor a devenit, din obligatorie, facultativă. Prin modificarea făcută în comitetul de delegați ai secțiilor, guvernul, comunele și domeniile Coroanei pot acorda sau nu teren la liberă apreciere [15].

Această modificare, în sens restrictiv, a proiectului de lege era determinată de teama, devenită permanentă, a marilor moșieri de a nu se introduce prin lege, fie și indirect, principiul exproprierii silite, atingerea dreptului de proprietate consfințit prin Constituție. Fruntașii partidului conservator, și îndeosebi P. P. Carp, considerau că legea rurală din 1864 acordase pămînt suficient nu pentru una, ci pentru mai multe generații.

Marii proprietari erau și ei interesați în procesul de industrializare, dar numai în măsura în care aceasta le asigura beneficii, prin folosirea cu precădere a materiilor prime din agricultură. În comitetul de delegați ai secțiilor Camerei se mai fac și alte modificări cu caracter restrictiv, una din acestea fiind în favoarea marilor moșieri. Astfel, scutirea de taxe vamale la materiile prime importate, inclusă inițial în proiect la cererea industriașilor, a fost înlăturată și înlocuită cu dispoziția prin care se acordă scutire de taxe vamale numai la materiile prime inexistente în țară sau existente în cantități insuficiente [16].

Din proiectul inițial au fost suprimate orice fel de prime de fabricare sau de export. Opoziția la acordarea acestor prime a fost puternică, deși se cerea o primă doar de 4%, și aceasta numai pentru produsele textile și de tăbăcărie. Suma totală prevăzută pentru acordarea primelor era de 500 000 de lei anual. Emil Costinescu găsește inexplicabilă această suprimare, deoarece industria zahărului se bucura de o primă de fabricare de 20%, fără a se considera o măsură dăunătoare [17].

În mod evident, avantajele de încurajare au fost simțitor diminuate în proiectul prezentat spre dezbatere, față de proiectul inițial. Printre altele, este considerată preferința pentru furniturile administrațiilor publice, chiar dacă produsele naționale ar fi mai scumpe cu 5% decît cele străine. O dispoziție care a fost menținută consta în dreptul industriașilor de a se adresa Ministerului Domeniilor in scopul de a li se permite să dobîndească materii prime de pe domeniile statului. Cererile industriașilor urmau să fie centralizate la minister, care trebuia să intervină pentru a impune arendașilor cultivarea unei anumite suprafețe cu plante industriale, spre a asigura necesarul de materii prime industriei [18].

---

[15] *D.A.D.*, 1885/1886, nr. 111, ședința din 10 iunie 1886, p. 1 831.
[16] *Ibidem.*
[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem*, p. 1 832.

Dar, de bună seamă, această măsură nu mai leza direct interesul marilor proprietari pentru a fi motiv de opoziţie la admiterea sa.

Emil Costinescu relevă în raportul prezentat şi alte obiecţii de principiu făcute proiectului de lege a încurajării industriei naţionale. Împotriva acestor obiecţii se aduc argumente dintre cele mai elocvente. Liber-schimbiştii ar putea obiecta intervenţiei statului în favoarea dezvoltării economice, dar la ei nu se poate găsi nici o înţelegere. A rămîne dezarmaţi în mijlocul unei Europe cu un puternic sistem protecţionist ar însemna a cadea într-o mare eroare. E. Costinescu expune principiile doctrinei economice liberale, susţinînd că prin proiectul de lege prezentat în parlament se realizează „numai un început de armare şi o mică încercare de apărare" [19], lăsînd să se înţeleagă că trebuie încă foarte mult de făcut în această privinţă.

„Totuşi — susţine E. Costinescu în raport — pînă se va ajunge la convingerea asupra necesităţii sacrificiilor pentru încurajarea industriei, e bun şi acest început. Piedicile sînt grele, dar nu de netrecut". Cei mai puternici inamici ai dezvoltării noastre economice sînt, pe lîngă concurenţa produselor străine, şi prejudecăţile noastre proprii. „Unii suspină şi cu drept cuvînt — după vechile noastre meserii naţionale dispărute şi visează renaşterea şi înflorirea lor. Aceştia nu-şi dau însă seama că mijloacele de producere s-au schimbat cu totul în lume şi că civilizaţiunea ne depărtează din zi în zi mai mult de societatea patriarhală de odinioară, în mijlocul căreia înfloreau atîtea gingaşe meserii". În continuare, arăta că pe măsura înaintării în civilizaţie, spiritele se luminează, principiul diviziunii muncii îşi găseşte o mare extindere. Industria înlocuieşte meseriile, pentru că se bizuie pe aplicarea pe scară mare a diviziunii muncii şi folosirea maşinilor [20].

În acel timp, liberalismul era, desigur, ideologia cea mai înaintată a claselor conducătoare, tinzînd a deveni dominantă în societatea românească modernă. Contrar unor aserţiuni neîntemeiate şi adeseori tendenţioase, burghezia românească n-a urmărit să se izoleze. Dimpotrivă, căuta să se folosească intens de posibilităţile interne, după care să recurgă numai în cazuri de necesitate absolută la alte mijloace, cum ar fi cooperarea internaţională. Raportul prezentat de E. Costinescu e elocvent în această privinţă: el sublinia cu claritate că întemeierea unei industrii nu era posibilă, prin izolare naţională, ci prin cooperare. Susţinea că trebuie combătută prejudecata periculoasă potrivit căreia industria naţională să fie nu numai exclusiv românească, dar şi realizată numai prin concepţia şi forţa de muncă românească. O asemenea concepţie, dacă ar fi legiferată, ar paraliza producţia industrială a ţării. României îi lipseau nu numai capitalurile, dar şi specializarea şi experienţa forţei de muncă proprii, fără de care nu era posibil un progres industrial. În acest scop, se impunea a recurge la cuceririle ştiinţei şi la experienţa celor ce au învăţat în străinătate, pentru că altfel se va menţine dependenţa faţă de ţările dezvoltate. Pentru aceasta însă, „nimeni nu va veni din străinătate, spre a ne ajuta să înfiinţăm industrii, dacă nu va fi atras de sistema de stat adoptată în acest scop în ţara noastră. Nu este stat

---

[19] *Ibidem*.
[20] *D.A.D.*, 1885—1886, nr. 111, şedinţa din 10 iunie 1886, p. 1 832—1 833.

în lume, care să nu-şi fi creat industria sa cu ajutorul capitalurilor şi specialiştilor împrumutate de la ţări mai înaintate decît dînsul în industrie". De altfel, precizează E. Costinescu, realizările de pînă atunci tot cu concursul străinilor s-au făcut, ca, de exemplu, căile ferate, fabricarea berii etc. De aceea proiectul de lege nu pune nici o stavilă străinilor în întemeierea de întreprinderi industriale. Măsurile preconizate acum, chiar imperfecte, vor fi de folos [21].

Raportul insista pe larg asupra necesităţii măsurilor de încurajare din cauza numeroaselor obiecţii făcute deja proiectului de lege în comitetul de delegaţi ai secţiilor. Una din aceste obiecţii pornea de la considerentul că măsurile de încurajare pot fi suplinite de taxe vamale mari impuse produselor străine. E. Costinescu constată că într-adevăr sistemul protecţionat e puternic şi real, dar e costisitor pentru ţară. Neavînd o industrie dezvoltată în interior, taxele vamale ridicate vor fi plătite de contribuabili prin scumpirea produselor importate în condiţiile inexistenţei certitudinii că asemenea măsură va determina fabricarea lor în ţară. În cazul că ar putea fi fabricate astfel de produse, preţul lor va fi tot aşa de mare sau apropiat de al celor străine pînă în momentul cînd concurenţa internă va determina scăderea preţului. Or, prin sistemul de încurajare şi prin sistemul de prime, care a fost respins în mod nejustificat, sacrificiul contribuabililor e minim. În loc de a suporta toţi apăsarea taxelor vamale, ridicate, se scutesc de impozite aceia care produc [22].

Pentru a nu da prilejul la interpretări eronate, raportorul precizează că nu trebuie renunţat la protecţia pe calea urcării taxelor vamale: „Nu trebuie să lăsăm neîntrebuinţat nici unul din mijloacele care ne-ar putea asigura ridicarea industriei manufacturate în ţară. Spre a ajunge la acest scop nu va fi de prisos să combinăm într-un mod înţelept toate mijloacele ce ne-ar putea sta în mînă". În continuare, se precizează că există suficiente materii prime şi braţe de muncă, dar lipseşte iniţiativa, care trebuie impulsionată printr-un sistem protecţionist şi unul de încurajare. Primul pas începe a se face şi trebuie sprijinit de toţi [23].

Iniţiatorii proiectului de lege dispuneau de suficiente indicii pentru a fi convinşi de dificultatea adoptării unui proiect de lege, chiar aşa modificat cum fusese prezentat în Adunarea deputaţilor de către Emil Costinescu. Guvernul se aştepta, în mod firesc, după atîtea obiecţii anterioare din partea opoziţiei conservatoare, la noi atacuri îndreptate contra proiectului de lege.

Într-adevăr, discuţiile generale au relevat existenţa unor concepţii retrograde, dăunătoare progresului economic şi social, generate de un mod de existenţă parazitar, fără legătură cu producţia, al multora dintre marii proprietari rurali, inadaptabili spiritului nou, întreprinzător al vremii şi, prin urmare, de loc dispuşi a face concesii. Astfel, deputatul I. Agarici critică unele prevederi ale proiectului de lege; el consideră că trebuie să se facă deosebire din punctul de vedere al aptitudinilor dovedite între cei ce vor să înfiinţeze o fabrică, fie români, fie străini. Se opune cedării

---

[21] *D.A.D.*, 1885—1886, nr. 111, şedinţa din 10 iunie 1886, p. 1 834—1 835.
[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem.*

de teren în mod gratuit întreprinzătorilor industriali, cerînd să se facă precizările de rigoare în proiect pentru a nu da prilej la interpretări eronate. După părerea sa, nu e justă nici dispoziția de la art. 5 prin care se căuta a determina comunele să cumpere produsele fabricilor românești, chiar în cazul cînd sînt mai scumpe ca cele străine. Nu e de acord nici cu prevederea de la art. 6, potrivit căreia arendașii sînt obligați prin contracte să cultive o anumită suprafață cu plante industriale. E mai bine să se lase la libera apreciere a arendașilor foloasele cultivării unor asemenea plante. Declară că nu va vota proiectul de lege [24].

V. Maniu se opune redactării proiectului prezentat spre dezbatere la fel cum s-a opus deja în ședințele comitetului de delegați ai secțiilor, întrucît contravine prevederilor constituției. Consideră că nu trebuie deschise porțile oricui, că și așa imunitățile sînt prea numeroase. Prin acestea, România se face tributară unor țări străine, care vor introduce întreprinzători industriali și mînă de lucru. Este de părere să se dea de lucru numai cetățenilor țării și, dacă nu știu, să fie învățați a lucra. Se pronunță în favoarea încurajării îndeosebi a întreprinderilor care folosesc materii prime din agricultură [25].

Interesul economic transpare din argumentele tuturor opozanților proiectului de lege. Unul dintre aceștia, I. Codrescu, se pronunța pentru un sistem vamal protecționist, dar împotriva încurajării industriei. După părerea sa, în viitor, accentul trebuie pus pe înființarea de către români a întreprinderilor industriale ale țării.

După intervenția lui I. Codrescu, se propune închiderea discuțiilor generale și votarea luării în considerație a proiectului de lege. Au votat pentru 70 de deputați și contra 10 [26].

În continuarea dezbaterilor s-au făcut unele propuneri de modificare pe articole de către I. Codrescu, N. Ionescu și N. Romanescu, în sensul de a se acorda avantaje cu prioritate românilor. G. Pallade se pronunță pentru încurajarea cu precădere a industriei mici, caracteristică României. Cere ca proiectul de lege să fie retrimis comitetului de delegați ai secțiilor pentru a fi studiat și dezbătut cu mai multă seriozitate. Altminteri, se comite o greșeală [27].

În apărarea proiectului de lege și a doctrinei liberale intervine însuși primul ministru și șeful partidului liberal, I. C. Brătianu, care combate părerile potrivnice ale unor deputați. Arată apoi că sub paravanul susținerii liberului-schimb și al liberatății de acțiune în general se promovează teorii în discordanță cu realitatea. În toate țările care s-au industrializat, sacrificiile făcute au fost suportate de agricultură, pentru că era singura ramură productivă.

El susține că industria mare va înlătura incontestabil pe cea mică. Începutul e într-adevăr modest, ca în toate domeniile de activitate, dar va da rezultatele scontate. Consideră că ar trebui inclusă în proiect precizarea că avantajele nu se pot da oricui, ci numai acelora care se dovedeau capabili să înființeze o întreprindere industrială. Se pronunță pentru crearea de urgență a unei instituții de credit industrial, așa cum a

[24] *D.A.D.*, 1885—1886, nr. 112, ședința din 10 iunie 1886, p. 1 839.
[25] *Ibidem*, p. 1 840.
[26] *D.A.D.*, 1885, nr. 112, ședința din 10 iunie 1886, p. 1 840 și urm.
[27] *Ibidem*, nr. 113, p. 1 849 [illegible].

fost creat cel funciar, comercial şi agricol. Nu este de acord cu propunerile potrivnice acordării de avantaje străinilor, întrucît, chiar dacă vin în România, nu pot trăi decît în legătură cu românii, folosind mai întîi braţele şi apoi şi mintea lor [28].

Şeful partidului liberal înţelegea să conceapă doctrina liberală la nivelul ei european, subordonînd-o progresului în toate direcţiile, în conformitate cu interesele majore ale clasei pe care o reprezenta. Întreaga sa activitate politică a fost călăuzită de ideea formării burgheziei româneşti, prin crearea de întreprinderi economice şi instituţii corespunzătoare noii orînduiri.

Opoziţia avea în şeful partidului liberal un adversar de temut. În urma discursului său, conservatorii devin şi mai insistenţi în obiecţiile făcute proiectului de lege, fiind determinaţi să-şi expună deschis adevăratele intenţii. Intrigat că nimeni din rîndurile majorităţii n-a căutat să lămurească natura proiectului de lege, după obiecţiile formulate de I. Agarici şi V. Maniu, Al. Djuvara afirmă că prin măsurile propuse se urmăreşte încurajarea industriei şi descurajarea agriculturii. După părerea sa, agricultura va plăti „acest lux de industrie naţională", precum şi scumpirea produselor prin ridicarea taxelor vamale la import. Se porneşte la acţiune fără capital şi exprienţă. În acest caz se va produce scump şi prost, în dauna cumpărătorilor. Nu trebuie expus bugetul statului la asemenea eforturi. Al. Djuvara consideră liber-schimbismul o doctrină sănătoasă, nefiind de acord cu interpretarea din proiect. Cere să se respecte „egalitatea înaintea legei şi aplicarea principiului că nimeni nu datoreşte impozit decît statului". El susţine că e revoltător să impui la taxe pe întreprinzătorii din agricultură pentru a asigura un beneficiu fără risc industriaşilor. Întreprinderile particulare nu trebuie obişnuite „cu mila bănească a statului", deoarece li se face un deserviciu. Adoptarea sistemului de încurajare conceput de E. Costinescu înseamnă „a crea o industrie anemică şi fictivă, osîndită de la naşterea ei, chiar, şi rezultatul acestei fantasii economice va fi sleirea budgetului ţării" [29].

În discuţiile pe articole se caută în continuare modificarea în sens restrictiv a prevederilor proiectului de lege. Astfel, la art. 3 deputaţii I. Agarici, I. Codrescu, N. R. Locusteanu, V. Maniu, Gr. Constantinescu, N. T. Pop, mari moşieri, cer să se introducă restricţii la cedarea de teren, care trebuia făcută numai în condiţiile prevăzute în constituţie în conformitate cu prescripţiile legii comunale. N. Ionescu propune să se specifice că terenurile pot fi dobîndite printr-o lege specială în deplină proprietate sau în posesiune de 90 de ani pe proprietăţile statului, după preţurile locale şi cu plata imediată. Primul amendament e admis, al doilea, făcut de N. Ionescu, la care se raliază şi N. T. Pop, e respins. Unele amendamente de importanţă minoră sînt admise, altele respinse. Cu amendamentele făcute şi admise, proiectul de lege a încurajării industriei naţionale este adoptat de Adunarea deputaţilor cu 58 de voturi contra 14 [30].

---

[28] *D.A.D.*, 1885—1886, nr. 112, şedinţa din 10 iunie 1886, p. 1 844—1 846.
[29] *D.A.D.*, 1885—1886, nr. 113, şedinţa din 10 iunie 1887, p. 417.
[30] *Ibidem*, p. 1 852—1 859.

Proiectul de lege admis în Cameră este supus dezbaterilor Senatului. Raportul comitetului de delegaţi ai secţiilor, prezentat de P. S. Aurelian, invoca cunoscutele argumente asupra necesităţii încurajării industriei naţionale. Cu unele modificări, proiectul de lege a fost admis în comitetul de delegaţi ai secţiilor, aşa cum a fost votat în Adunarea deputaţilor [31].

Discuţiile asupra raportului ridică obişnuitele obiecţii, vizînd restricţii impuse străinilor la înfiinţarea de întreprinderi industriale. C. Nanu se pronunţă contra modificării articolului 1, considerîndu-l bun aşa cum fusese adoptat în Cameră. Modificarea e în sens restrictiv, întrucît se pun doua condiţii în loc de una. Senatorul El. Vergatti susţine de asemenea această propunere, considerînd bună prevederea din proiectul votat de Adunarea deputaţilor de a se pune una din condiţii : 50 000 de lei capital, sau 25 de lucrători. Supus votului, proiectul de lege este admis cu unanimitate de voturi, aşa cum a fost prezentat, fără modificări [32].

Intervalul de timp dintre discutarea şi admiterea proiectului de lege în Adunarea deputaţilor şi dezbaterea şi votarea lui în Senat e relativ mare, dovedind existenţa unei puternice opoziţii. De altfel, modificarea făcută în comitetul de delegaţi ai secţiilor Senatului art. 1 nu era lipsită de semnificaţie, deoarece restrîngea numărul întreprinderilor ce urmau a fi încurajate prin punerea celor două condiţii : capital de 50 000 de lei sau 25 de lucrători. Atît I. C. Brătianu, cît şi P. S. Aurelian, promotorii noii politici economice, se văd nevoiţi a accepta aceste modificări în dezbaterile din Senat pentru a nu periclita proiectul de lege în întregul său. P. S. Aurelian a propus ca legea să fie votată cu modificările făcute, lăsînd îmbunătăţirile pe viitor, iar I. C. Brătianu preciza că deocamdată, e necesară o lege pentru industria mare şi apoi se va face una şi pentru industria mică [33].

Burghezia românească era în curs de formare, liberalismul nu devenise ideologia dominantă, încît existau dificultăţi reale, care puteau pune în primejdie aplicarea măsurilor preconizate de guvern. De aceea primul ministru şi adepţii săi se mulţumesc cu admiterea proiectului de lege cu unele modificări cu caracter restrictiv.

Comitetul de delegaţi ai secţiilor Adunării deputaţilor nu este însă de acord cu modificarea art. 1 din proiect. Întrunit la 26 martie 1887, hotărăşte revenirea la formularea iniţială [34]. În raportul prezentat deputaţilor în şedinţa din 31 martie 1887 se face constatarea că modificările introduse de Senat au dat un caracter mai strîmt, restrictiv, legii. Modificarea art. 1 e opusă cu totul spiritului care a inspirat Camera să-l voteze, încît nu se poate admite decît una din condiţiile puse pentru acordarea avantajelor de încurajare. Senatul a mai făcut şi alte modificări, dar, avînd în vedere că legea e mult aşteptată şi chiar cu astfel de modificări, va fi de folos, fiind preferabilă stării existente, se recomandă

[31] *D.S.*, 1886—1887, nr. 47, şedinţa din 27 februarie 1887, p. 417.
[32] *Ibidem*, p. 419—422.
[33] *Ibidem*, p. 421—422.
[34] *D. S.*, 1886—1887, nr. 47, şedinţa din 27 februarie 1887, p. 421—422.

aprobarea legii aşa cum a fost votată de senatori, afară de art. 1, care trebuie să recapete redactarea anterioară [35].

Discuţiile din Adunarea deputaţilor se caracterizează prin reacţie faţă de modificările în sens restrictiv făcute proiectului de lege. D. C. Butculescu, delegat în comitetul secţiilor, susţine punctul de vedere referitor la inadmisibilitatea modificării art. 1. Proiectul de lege aşa cum a fost votat în Cameră era incontestabil mai bun, mai judicios şi mai adecvat situaţiei de atunci a României decît aşa cum a fost trunchiat în Senat. G. D. Pallade susţine şi el că modificarea art. 1 de către Senat schimbă principiul încurajării industriei admis în Cameră, împiedicînd progresul industrial, întrucît esenţial pentru o industrie începătoare nu este felul maşinilor perfecţionate, ci dacă foloseşte forţa de muncă din ţară [36].

Primul ministru, care cunoştea cel mai bine natura obiecţiilor formulate şi puterea politică a opozanţilor, caută să tempereze elanul adepţilor săi. În acest scop ia cuvîntul în Cameră şi precizează că în Senat proiectul de lege a fost dezbătut de oameni de ştiinţă ca P. S. Aurelian. Încurajarea se face pentru industria mare şi mică. S-a făcut distincţia între meserie şi industrie şi s-a ajuns la concluzia să se facă o lege separată pentru încurajarea meseriilor în viitoarea sesiune. Adunarea deputaţilor admite cu 68 de voturi contra 3 proiectul de lege cu modificările făcute în Senat, cu excepţia art. 1, care recapătă vechea formulare [37].

Conform uzanţei parlamentare, proiectul de lege amendat în Cameră revine în dezbaterile Senatului spre a i se da aprobarea definitivă. Raportul comitetului de delegaţi ai secţiilor e prezentat de P. S. Aurelian. Delegaţii secţiilor au admis modificarea făcută în Cameră articolului 1 : în locul cuvîntului „şi" să se pună cuvîntul „sau", iar la ultimul alineat, în locul cuvîntului *cesionarului*, cuvîntul *cedantelui*. Proiectul de lege, cu modificările menţionate, e admis cu 57 de voturi contra 1 [38].

Legea de măsuri generale spre a veni în ajutorul industriei naţionale a fost promulgată şi publicată în „*Monitorul oficial*" la 12 mai 1887 [39].

Un regulament promulgat la 24 iulie 1887 şi publicat la 29 iulie 1887 face precizări importante referitoare la aplicarea legii. Astfel, în art. 1 se stipulează că se va putea obţine în proprietate deplină sau posesiune, în funcţie de apartenenţa naţională a proprietarului, de la 1 pînă la 5 ha de pămînt pe orice proprietate a statului, a comunei sau domeniilor Coroanei. Se acordă scutiri de despăgubiri către stat, comună sau domeniul Coroanei pentru construirea mijloacelor de comunicaţie ale fabricii : şosele, drumuri, căi ferate etc. În regulament se fac şi alte precizări sau chiar modificări. Astfel, termenul de 6 ani acordat pentru a se ajunge la două treimi lucrători români a fost redus la 5 ani. Se fac precizări în legătură cu procedura obţinerii terenului, scutiri de vamă, pierderea avantajelor etc. În scopul aplicării regulamentului se

---

[35] *D.A.D.*, 1886—1887, nr. 85, şedinţa din 31 martie 1887, p. 1 351—1 355.
[36] *Ibidem*, p. 1 356 şi urm.
[37] *D.A.D.*, 1886—1887, nr. 86, şedinţa din 31 martie 1887, p. 1 358.
[38] *D.S.*, 1886—1887, nr. 64, şedinţa din 2 aprilie 1887, p. 628—629.
[39] Vezi Hamangiu, *Codul general al României*, vol. IV, ed. a 3-a, Bucureşti, 1941, p. 445—447 ; *D.A.D.*, 1886—1887, nr. 86, şedinţa din 31 martie 1887, p. 1 354—1 356.

preconizează înființarea unei comisii industriale alcătuite din 7 membri pe lîngă Ministerul Industriei, sub președinția unui ministru [40].

După cum se prevăzuse deja, sub binefacerile politicii protecționiste și de încurajare, industria românească se dezvoltă considerabil atît sub aspectul cantitativ, cît și calitativ. În 1887 îndeplineau condițiile legii 153 de fabrici, dintre care 70 erau mori, velnițe și braserii, industria făinei, cea a alcoolului și a berii fiind exceptate de la încurajare. După aplicarea noului tarif general vamal, fără excepție, în 1893, se constată că au fost acordate avantaje la 146 de fabrici din alte ramuri industriale, reprezentînd o medie de 24,3 pe an. La sfîrșitul anului 1905 erau 281 de întreprinderi încurajate, în medie o creștere de 11,1 pe an, iar la sfîrșitul lunii iunie 1909 erau 495, în medie 60 pe an, ceea ce înseamnă o impetuoasă dezvoltare, și aceasta cu atît mai mult cu cît prin aplicarea noului tarif vamal la 1 aprilie 1906, scutirile de vamă s-au acordat în număr redus și preferențial pentru anumite ramuri industriale. În același timp însă, regimul protecționist a asigurat industriei piața internă și un preț remunerator. Din cele 495 de fabrici încurajate, 42 nu mai erau în funcțiune [41].

De la 1887 pînă la 1911 1912, numărul fabricilor protejate a crescut de la 30 la 769, dintre care : 330 de întreprinderi de construcții, 143 de textile și confecții, 158 de produse alimentare, 41 de hîrtie și celuloză, 95 de produse chimice, 2 de produse electrice [42].

Legea pentru încurajarea industriei naționale din 1887 avea, după cum fusese recunoscut în timpul dezbaterilor proiectului de lege în parlament, multe imperfecțiuni. Printre altele, termenul fix de 15 ani, în decursul timpului, crea o inegalitate între fabricile cărora termenul le expira și cele nou înființate, producîndu-se o concurență neloială. De aceea, începînd cu anul 1902, fabricilor cu termenul expirat li s-a prelungit prin lege termenul, ceea ce determina însă o stare de nesiguranță, o nouă lege impunîndu-se cu necesitate.

Măsurile pentru încurajarea industriei naționale au avut, incontestabil, urmări favorabile pentru economia românească. Evident, eforturile în această direcție puteau fi cu mult mai mari, dar, în condițiile existenței unei puternice opoziții conservatoare, și ceea ce s-a realizat a rezultat dintr-o aprigă înfruntare de interese între marii proprietari rurali și marea burghezie, permanent interesată în perfecționarea mijloacelor de producție. Influența conservatorilor în viața politică se menținea încă puternică, întrucît agricultura, în forma existentă, era predominantă în ansamblul economiei. Latifundiile împiedicau, astfel, atît dezvoltarea unei agriculturi intensive, cît și a unei industrii mari. Abia după primul război mondial, întreaga economie românească va intra în ritmul de dezvoltare necesar depășirii stadiului unei industrii predominant prelucrătoare și al unei agriculturi grevate încă de servituți ale orînduirii sociale trecute.

---

[40] *Regulament pentru aplicarea legii intitulată, „Măsuri generale pentru a veni în ajutorul industriei naționale"*, în *Lege și regulament pentru încurajarea industriei naționale*, București, 1897, p. 11–21.

[41] *Studiu și rapoarte asupra industriei mari încurajată de stat*, București, 1909, p. III–IV.

[42] N. P. Arcadian, *op. cit.*, p. 138.

LES PREMIÈRES MESURES LÉGISLATIVES DE PROTECTION ET ENCOURAGEMENT DE L'INDUSTRIE NATIONALE. LA LOI DE 1887

RÉSUMÉ

Dans les nouvelles conditions créées après la guerre d'indépendance, l'économie roumaine a connu un développement accentué, ce qui a imposé l'adoption de mesures visant à la protection de celle-ci. La bourgeoisie, classe directement intéressée à l'essor de l'industrie et du commerce, a fourni des efforts soutenus en vue de protéger et d'encourager l'industrie.

Les mesures de protection prises pendant les années qui ont suivi la conquête de l'indépendance d'Etat ont consisté dans la modification de certaines conventions commerciales avec divers pays et la conclusion d'autres conventions dans l'esprit de la nouvelle doctrine économique.

En 1886 fut adoptée une nouvelle loi du tarif douanier et en 1887, à l'issue de débats contradictoires entre les libéraux et les conservateurs, le Parlement adopta *La loi des mesures générales visant à appuyer l'industrie nationale.*

Le conflit d'intérêts des deux classes dominantes se solda par un compromis : le projet initial présenté par le gouvernement libéral fut modifié dans le sens restrictif. Néanmoins, la loi adoptée en 1887 eut des conséquences favorables pour l'économie roumaine, contribuant à l'intensification du progrès social.

„NOTELE POLITICE" ALE LUI ION BIANU ȘI ÎNSEMNĂTATEA LOR

DE

MIRCEA IOSA

Ion Bianu, figură reprezentativă a culturii românești, înflăcărat luptător pentru progresul țării, a desfășurat, timp de peste o jumătate de veac, o activitate multilaterală. Profesor la Facultatea de litere și filozofie a Universității din București, Ion Bianu a sădit în sufletele a zeci de mii de tineri dragostea pentru literatura veche, pe care a predat-o ani de-a rîndul. El a împletit această activitate cu aceea a cercetătorului pasionat și mai ales cu aceea a păstrătorului fondului nostru național de tipărituri și manuscrise ale Bibliotecii Academiei, al cărei director a fost mult timp.

Nu vom zăbovi asupra acestor laturi ale activității sale relevate la timpul cuvenit [1]. Vrem însă să atragem atenția asupra preocupărilor lui pentru istorie [2] și, mai ales, pentru viața politică [3], explicabile dacă avem în vedere faptul că Ion Bianu, în calitate de director al bibliotecii, a fost într-un contact permanent cu D. A. Sturdza, secretarul general al Academiei Române, mult timp președinte al Partidului Național Liberal. Aflîndu-se în imediata apropiere a acestuia, Ion Bianu era la curent cu frămîntările din sînul partidelor și grupărilor politice, mai ales cu acelea din culisele Partidului Național Liberal. Recent, în urma investigațiilor noastre în arhiva personală a acestuia, printre numeroasele și importantele piese care privesc diverse probleme cu caracter istoric am găsit un caiet intitulat *Note politice 1906 1914 iulie*. Evident, nu este

---

[1] Exceptînd unele articole mai vechi asupra personalității lui Ion Bianu, consemnăm aici două studii de dată mai recentă reliefînd activitatea neobosită a acestuia pentru organizarea științifica a colecțiilor Bibliotecii Academiei: George Baiculescu, *Ion Bianu — Scurtă prezentare — (1856—1935)*, în „Călăuza bibliotecarului", XVIII, nr. 2 1965, și G. Ștrempel, *Ion Bianu (1856 1935)*, comunicare la Sesiunea de bibliografie a Bibliotecii Academiei, București, 1957.

[2] Ion Bianu, *O comunicare obștească a condițiilor păcii de la Kuciuk-Kainargi (1774)*, București, 1938; idem, *Politica românilor din Ungaria. Trecut, prezent, viitor*, București, 1909.

[3] Idem, *Note politice. 1906 1914.*

vorba de un jurnal de genul *Notelor politice* ale lui Alex. I. Marghiloman sau al jurnalului lui Titu Maiorescu *Însemnări zilnice* — unde sînt consemnate aproape zilnic fapte şi evenimente politice — , ci de unele însemnări disparate, privind activitatea politică în general, şi, mai ales aceea desfăşurată în sînul Partidului Naţional Liberal.

Dată fiind importanţa acestor însemnări, am găsit de cuviinţă să facem unele comentarii asupra lor, reliefînd aspectele mai importante consemnate de autorul lor.

Notele politice ale lui Ion Bianu încep cu unele amănunte privind raporturile dintre P. P. Carp şi Carol I de Hohenzollern. Este de menţionat că, deşi P. P. Carp era un admirator al dinastiei de Hohenzollern, totuşi Carol I căuta să-l ţină la distanţă, fapt ieşit din comun, căci, dacă rezerva sa faţă de liderul junimist era explicabilă în perioada cînd acesta era prim-ministru (7 iulie 1900—12 februarie 1901) pentru faptul că în timpul călătoriei la Berlin — efectuată în scopul obţinerii unui împrumut de capital în vederea redresării financiare a ţării în anii crizei economice şi financiare din 1900—1901 — îl criticase faţă de împăratul Germaniei [4], Wilhelm al II-lea, pentru anii cînd P. P. Carp era secretar al Agenţiei Române la Paris [5] este inexplicabilă. Ion Bianu nota în acest sens: „Carp, fiind secretar la Paris, a peţit pe o fată a marchizului Pepoli, înrudit cu Hohenzollernii. Carol s-a împotrivit şi a plecat". Era primul conflict ivit între grandomania lui P. P. Carp şi Carol de Hohenzollern. În continuare sînt relevate şi alte momente de altercaţie dintre aceştia, de data aceasta din perioada cînd liderul junimist era prim-ministru. Lui „Carp ca preşedinte al Consiliului de Miniştri — nota Ion Bianu —, ţinîndu-se şedinţa sub preşedinţia regelui, nu i-a plăcut cum merge discuţia, s-a supărat şi a declarat el (Carp. — *n.n.*) şedinţa ridicată sub nasul regelui. Acesta s-a împotrivit, zicînd că nu poate Carp ridica şedinţa prezidată de rege" [6]. Şi mai departe: „Carp, fiind ministru de finanţe, a prezentat regelui un proiect de lege cu mesaj de înaintare la parlament. Regele a oprit proiectul să-l vadă; l-a citit şi a găsit într-însul prăpăstii. La proxima întîlnire, regele a spus lui Carp ce-a găsit în proiect şi l-a întrebat despre [acest] lucru. Carp s-a mirat şi a răspuns că un prost de funcţionar a pus acele prostii în proiect. Regele întrebîndu-l: dar nu l-ai citit? Carp i-a răspuns: «Eu niciodată nu citesc proiectele de legi pe care le prezint Camerelor» [7]. Este probabil că Ion Bianu deţinea aceste amănunte privind raporturile dintre liderul junimist şi Carol I de la D. A. Sturdza, cumnatul lui P. P. Carp, şi, oricît de nesemnificative ar părea la prima vedere, ele explică, într-o anumită măsură, rezerva manifestată de Carol I faţă de P. P.

---

[4] La 30 ianuarie/12 februarie, Titu Maiorescu nota că regele era iritat deoarece „Carp l-ar fi criticat la Berlin că este prea slab" (B.C.S., Msse, Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, jurnal, nr. 22/1901, nepaginat).

[5] P. P. Carp a fost secretar al Agenţiei Române de la Paris între 26 mai 1866 şi iunie 1867 (vezi G. Gane, *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, vol. I, ed. a II-a, Bucureşti, 1937, p. 105).

[6] B. A., Msse, Arhiva Ion Bianu, V, varia 6, nepaginat.

[7] Ibidem.

Carp, pe care, de altfel, nu l-a însărcinat decît arareori cu formarea guvernului.

Mai importante decît acestea ni se par însă însemnările despre frămîntările din culisele Partidului Naţional Liberal, amplificate după decembrie 1904, cînd D. A. Sturdza, în urma demisiilor succesive ale membrilor guvernului, fusese obligat să se retragă de la conducerea ţării. Imediat după demisia sa, D. A. Sturdza a intrat într-o perioadă de completă inactivitate, ceea ce a creat mari nemulţumiri în rîndul membrilor de vază ai Comitetului executiv al Partidului Naţional Liberal, cu atît mai mult cu cît guvernul conservator inaugura, prin Take Ionescu, ministrul finanţelor, un program economic, stîrnind invidia liberalilor trecuţi în opoziţie şi cu puţine şanse de a reveni la putere atîta timp cît şeful lor se complăcea în inactivitate. Sînt semnificative, în acest sens, însemnările din 24 ianuarie 1906 ale lui Ion Bianu: „S[aita] (un fruntaş liberal.—*n.n.*) spune că toţi sînt nerăbdători de nelucrare... Costinescu (Emil Costinescu, alt fruntaş liberal.—*n.n.*) a fost dus la întrunirea publică cu junimiştii la Dacia (pentru) iluminat, care s-a făcut fără Sturdza. Lascăr (Vasile Lascăr. — *n.n.*) nu a mers şi a certat pe Costinescu că a mers fără ştirea şefului. « Partidul » = Carada : nevoie mare de agitaţie pe cestiunea economică” [8]. Ştirile semnalate aci confirmă, pe de o parte, că D. A. Sturdza se menţinea într-o stare de letargie, dezinteresîndu-se, cel puţin un timp, de orice acţiune—spre neliniştea fruntaşilor, partidului, iar pe de alta că Eugeniu Carada —deşi îşi dăduse, încă din 1904, demisia din Comitetul executiv al partidului [9] — continua a fi, pentru partizanii „Ocultei” [10], „eminenţa cenuşie” [11] a partidului. De aceea, pentru mulţi „ocultişti”, partidul era egal cu Carada. Aşadar, în prim planul frămîntărilor din Partidul Naţional Liberal, după decembrie 1904, se situa problema atitudinii inactive a lui D. A. Sturdza. La 25 ianuarie 1906, Ion Bianu consemna în *Notele* sale : „Sturdza spune soţiei că este obosit şi se retrage în bibliotecă; vor veni nişte inşi — să le spună că astăzi nu poate sta de vorbă cu dînşii, dar să vină sîmbătă”. Cine erau cei care trebuiau să-l caute pe D. A. Sturdza în acea zi? „Sosesc Pherekyde, Anton Carp, Ionel Brătianu (membrii de bază ai Ocultei — *n.n.*);

---

[8] Ibidem.

[9] Eugeniu Carada îşi anunţase demisia încă din martie 1901, adică la o lună de zile de la venirea la conducere a Partidului Naţional Liberal — cînd D. A. Sturdza dăduse un ordin prin care interzicea ofiţerilor să voteze —, considerînd măsura ca o „suspendare a exercitării unui drept prevăzut în Constituţie” (vezi Mihail Gr. Romaşcanu, *Eugeniu Carada, 1836—1910*, Bucureşti, 1937, p. 340; M. Theodorian-Carada, *Eugeniu Carada. 1836—1910*, Bucureşti, f.a. p. 98). Nu şi-a dat însă atunci demisia, ci mai tîrziu, în 1904, cînd Vasile Lascăr, ministrul de interne, a prezentat Corpurilor legiuitoare proiectul de lege privind organizarea comunelor rurale, proiect pe care Carada îl considera ca „neliberal”. În fapt, cauza demisiei era legată de ascensiunea lui Vasile Lascăr la şefia partidului, ceea ce periclita poziţia lui I. I. C. Brătianu. De aici şi demisia lui.

[10] Grupare tainică a „tinerelor cadre” din sînul Partidului Naţional Liberal — avînd în frunte pe I. I. C. Brătianu —, cărora li se alăturaseră şi foştii „generoşi”, condusă de Eugeniu Carada, reprezentînd aripa burgheză din partid, şi care urmărea acapararea conducerii partidului pentru I. I. C. Brătianu.

[11] De altfel, după cum arăta Mariu Theodorian-Carada, nepotul lui Eugeniu Carada, acesta din urmă îi spusese înainte de a muri că în istorie „el va trece drept eminenţa cenuşie a regimului brătienist (M. Theodorian-Carada, *Eugeniu Carada. 1836—1910*)., Bucureşti, f. a., p. 90.

apoi Vasile Lascăr, care sînt introduşi în salon şi li se comunică : astăzi nu — sîmbătă seara (s-a închis în bibliotecă cu şapte zăvoare)"[12].

Atitudinea lui D. A. Sturdza de a se ţine inactiv, cît mai departe de treburile partidului, devenise neliniştitoare nu numai pentru membrii Ocultei — care, deşi la guvern nu-l aprobau, în opoziţie îl doreau în fruntea lor —, dar chiar şi pentru unii fruntaşi devotaţi lui. Printre aceştia din urmă se număra şi Spiru Haret, fostul ministru al Instrucţiunii Publice, despre care Ion Bianu scria la 5 februarie 1906 : ,,H[aret] impacientat de tot de nelucrarea Sturdza, care ţine partidul în loc şi lasă pe conservatori să strice tot"[13]. Spiru Haret cerea lui Ion Bianu ,,să vorbească el (Bianu. — *n.n.*) cu Sturdza".

Cel mai afectat însă de ,,nelucrarea" lui D. A. Sturdza, de lipsa de interes a acestuia pentru problemele partidului, era I. I. C. Brătianu, autorul moral al retragerii guvernului liberal de la putere in decembrie 1904. Pentru a-l determina pe Sturdza să-şi reia activitatea, I. I. C. Brătianu avea să întreprindă o serie de vizite acasă la acesta, întreţinîndu-se cu el asupra a numeroase probleme. ,,Ionel Brătianu — nota la 4 februarie 1906 Ion Bianu—a rămas singur în lungă convorbire cu Sturdza". Acesta din urmă nu putea însă uita ,,cele ce i-au făcut ei (fruntaşii Ocultei. — *n.n.*) în 1904, cînd a fost silit să lase guvernul". El nu putea uita faptul că, ,,silit de ei, el (Sturdza. *n.n.*) a ieşit micşorat în propriii săi ochi", fapt care a dus la o ,,lipsă de încredere reciprocă a partidului în el şi a lui în partid". În continuare, Ion Bianu scria : ,,Brătianu mai stăruieşte, face declaraţii de ascultare, la care D. A. Sturdza răspunde : « V-am spus că sufletul şi onoarea nu vi le dau — nu se poate »"[14].

Pasajele citate reliefează cu pregnanţă insistenţele făcute pe lîngă D. A. Sturdza în scopul de a-şi relua activitatea atît din partea unor partizani, cît mai ales a lui Ionel Brătianu. Deoarece această problemă preocupa în cel mai înalt grad pe Ionel Brătianu, Ion Bianu zăboveşte mai mult asupra demersurilor întreprinse de acesta pe lîngă D. A. Sturdza. Între altele, autorul *Notelor politice* consemnează primirea de către Sturdza a unei delegaţii a tîrgoviştenilor, care au cerut acestuia ,,să reia conducerea partidului şi să scape ţara de guvernul conservator, delegaţie pe care ,,a primit-o f.f. bine"[15]. Bineînţeles, manifestaţia era pusă la cale de Ionel Brătianu, Ion Bianu notînd : ,,Demonstraţie ticluită de Brătianu prin Nicolaescu, secretarul general al partidului, şi Costescu".

Este probabil că delegaţia tîrgoviştenilor l-a impresionat cît de cît pe D. A. Sturdza, l-a ,,scos", pentru moment, din letargia în care păruse că se complăcea, dovadă că la 7 februarie 1906 el anunţa în Senat o interpelare asupra politicii economice şi financiare a guvernului.

A doua zi însă, la 8 februarie 1906, la întrunirea Comitetului executiv al Partidului Naţional Liberal, care s-a ţinut acasă la Mihail Pherekyde, D. A. Sturdza avea să revină asupra celor petrecute în decembrie 1904, arătînd că ,,nu mai au fruntaşii partidului încredere într-însul, din

---

[12] B. A., Msse, Arhiva Ion Bianu, V, varia 6, nepaginat.
[13] Ibidem.
[14] Ibidem.
[15] Ibidem.

care cauză a trebuit să demisioneze, ceea ce l-a micşorat în sine". „Neîncrederea dovedită în partid prin fapte în şef — nota I. Bianu, rezumînd intervenţia lui D. A. Sturdza — l-a făcut şi pe acesta (pe D. A. Sturdza. — *n.n.*) să nu [mai] aibă încredere în sine şi în partid "[16].

În continuare sînt consemnate intervenţiile lui Mihail Pherekyde şi ale lui Ionel Brătianu, acesta din urmă vorbind chiar de o „împăcare a tuturor nuanţelor la lucrare comună" (aluzie la Eugeniu Carada. —*n.n.*) pe care autorul *Notelor politice* le redă în cuvinte ca „ascultare", „credinţă"; de asemenea sînt expuse ideile lui D. A. Sturdza privind atitudinea pe care trebuiau s-o aibă membrii Partidului Naţional Liberal faţă de rege, faţă de stat etc. D. A. Sturdza avea să reafirme la această întrunire vechile lui teorii privind rolul monarhiei, căreia toţi trebuiau să-i dea ascultare, teorii pe care şeful liberalilor le vehicula în mai toate întrunirile, în scopul de a cîştiga bunăvoinţa regelui şi a obţine, în ultimă instanţă, puterea. Şi de data aceasta, el accentua faptul că „statul este stăpîn al tuturor, iar partidele numai instrumente de lucru pentru stat", cerînd cu insistenţă de la toţi membrii partidului „ascultare şi respect pentru rege", căci „altfel nu va sta cu nimeni de vorbă"[17].

În cadrul întrunirii, dialogul Sturdza Ocultă a crescut în intensitate. Pentru a reda tabloul viu al acestui dialog, reproducem întocmai pasajul din notele lui Ion Bianu.

„*Morţun*: Iar cu declaraţii — să mişte ţara. Sturdza să se pună în frunte, să alunge pe conservatori.

Sturdza, se supără: « Iar vreţi să mă luaţi în suliţi ca la Club în ziua înmormîntării lui Stătescu? (aluzie la cele făcute atunci de Diamandy). De aceea m-aţi adus aici? »

Morţun — mai declamator — ca un actor prost. « Noi vrem să te încălzim, să iei steagul, să ne conduci ».

Sturdza: « Nu am trebuinţă să fiu încălzit. Eu în trebile ţării sînt cald cînd trebuie; calm cînd trebuie. Dl. Morţun, ca să-mi dea mie lecţii, să mai lucreze pentru ţară. Mă înclin D-voastră şi pleacă — mare consternare ».

Brătianu cu pumnii ridicaţi aleargă ca să-l oprească, strigînd: « D-le Sturdza, d-le Sturdza! ».

Sturdza se întoarce către el şi-i strigă: « iar mă ameninţi? Nu primesc să fiu ameninţat; m-ai luat în suliţi. Eu îmi ştiu datoriile mele ». S-a oprit a fost impresionat şi a stat de vorbă. S-a liniştit. Brătianu şedea pe un scaun cu faţa în amîndouă mîinile.

Sturdza îi zice: « Ce stai aşa? » Brătianu, aproape plîngînd, îi zice: « Să-mi spui d-ta că te ameninţ!!! »".

S-a liniştit totul şi s-a decis şedinţa de comitet duminică (12 februarie), Ion Bianu adăugînd: „Ei voiau să ia pe St(urdza) cu asalt şi să-i impună a face chiar acum duminică întrunire publică — agitaţie —, campanie de răsturnare. Dar starea regelui — starea din vecini? Nimic. Răsturnare, să venim la putere — portofolii —"[18]. Cele reproduse aici

---

[16] Ibidem.
[17] Ibidem.
[18] Ibidem.

sînt concludente pentru atmosfera aprinsă din cadrul Comitetului executiv al Partidului Naţional Liberal, unde, înfruntarea dintre D. A. Sturdza, pe de o parte, şi I. I. C. Brătianu, alături de care se aflau şi foştii „generoşi", pe de altă parte, trezeşte un deosebit interes pentru toţi acei dornici de a cunoaşte frămîntările din culisele Partidului Naţional Liberal. Principalul obiectiv urmărit de partizanii Ocultei în cadrul întrunirii era, aşa cum arătam mai sus, o „activizare" a lui D. A. Sturdza, care să tragă după el tot partidul în scopul înlăturării de la conducerea ţării a conservatorilor şi al facilitării venirii la putere a liberalilor. Ocultiştii, dîndu-şi seama că în condiţiile de atunci D. A. Sturdza se bucura încă de mare credit din partea regelui, făceau totul pentru a-l determina să-şi reia activitatea, oferind, în acest fel, regelui prilejul de a chema la guvern partidul liberal.

Bineînţeles, nehotărît cum era, D. A. Sturdza avea să facă jocul Ocultei admiţînd să-şi reia activitatea. În acest sens este de semnalat faptul că el avea să participe la 14 februarie 1906 la festivităţile de la Legaţia germană, unde după cum nota Ion Bianu, prezenţa lui a produs „mare impresie, căci de mult nu mai luase parte la nici o manifestaţie: Kiderlen, ministrul Germaniei la Bucureşti — notează el în continuare —, l-a primit foarte bine şi i-a cerut ca «relaţiile să fie ca înainte»" [19].

După reluarea activităţii, D. A. Sturdza intensifică convorbirile cu I. I. C. Brătianu asupra măsurilor ce se impuneau în vederea înlăturării guvernului conservator de la cîrma ţării. „Eri—nota la 12 aprilie 1906 Ion Bianu — convorbire între St(urdza) şi Brătianu Ionel. St[urdza] a adus vorba despre ticăloşia guvernului actual (a guvernului conservator. — *n.n.*) şi despre posibilitatea ca regele să se desfacă de el". Şi în continuare: „Trebuie să ne pregătim bine din vreme, să nu fim surprinşi de evenimente. Cred necesar să ne sfătuim şi să ne lămurim de ce avem să facem şi cum avem să apucăm lucrurile spre a readuce ţara în situaţia ei normală, ca stat, căci este tare zdruncinată" [20]. Ceea ce îi frămînta pe liberali, aflaţi în opoziţie, era creşterea prestigiului partidului conservator, ca urmare a măsurilor iniţiate de Take Ionescu în preajma apropiatului jubileu regal, măsuri care, oricum, erau de natură să-i ridice pe conservatori, şi mai ales pe Take Ionescu. I. I. C. Brătianu, care aproba dorinţa de acţiune a lui D. A. Sturdza, îi cerea ca „lucrarea ce intenţiona să facă să nu o facă singur, fără consfătuire"; la care D. A. Sturdza avea să răspundă: „Eu doresc consfătuire, dar discretă şi serioasă şi cu puţini de tot, căci, îndată ce vor fi mulţi, eu nu deschid gura. Cu d-ta, noi amîndoi să ne înţelegem despre toate şi să vorbim" [21]. Socotim că nu e cazul a mai insista asupra a ceea ce înţelegea D. A. Sturdza prin consfătuire; este de ajuns să spunem că în fapt aceasta se reducea la un dialog între el şi I. I. C. Brătianu, lucru care de fapt nu displăcea nici acestuia din urmă, de vreme ce I. Bianu a găsit de cuviinţă să noteze: „Brătianu, foarte mişcat, a primit propunerea şi a mulţumit de această invitare".

---

[19] Ibidem.
[20] Ibidem.
[21] Ibidem.

Între aprilie şi noiembrie 1906, *Notele politice* ale lui Ion Bianu nu consemnează nici un fapt. În noiembrie 1906 ele dau informaţii privind călătoria lui D. A. Sturdza la Constantinopol, călătorie despre care se menţionează că a fost înştiinţat şi Gh. Gr. Cantacuzino (Nababul), şeful grupării conservatoare şi prim-ministru în acea perioadă. *Notele* nu dau nici o relaţie în legătură cu această călătorie, menţionînd doar faptul că la înapoierea în ţară D. A. Sturdza a trimis a scrisoare lui Nicolae Gh. Cantacuzino (fiul primului-ministru), pe care mai tîrziu avea să-l pună în fruntea Creditului agricol. Apropierea dintre D. A. Sturdza şi Gh. Gr. Cantacuzino nu era pe placul lui I. I. C. Brătianu, dovadă că un anumit timp el avea să folosească orice prilej pentru a crea dificultăţi membrilor devotaţi lui Sturdza. Printre altele, este de menţionat că el „a chemat pe Simionescu, administratorul clubului, pus de Sturdza, şi i-a spus că nu-i plăteşte cotizaţia, pentru că este numit fără comitet". Era, desigur, unul din pretextele animozităţii dintre D. A. Sturdza şi I. I. C. Brătianu, căci, în fond, disensiunile dintre cei doi erau mult mai adînci, ele datorîndu-se, pe de o parte, luptei pentru şefia partidului, iar pe de altă parte opticii diferite prin care fiecare dintre cei doi vedeau mersul înainte al partidului. Astfel, în timp ce aripa burgheză, reprezentată de membrii familiei Brătianu, sprijiniţi de foştii „generoşi" — şi care cîştiga teren în dauna celeilalte —, era interesată în promovarea unor reforme cu caracter social-economic menite să consolideze poziţia Partidului Naţional Liberal, să-l apropie cît de cît de mase, aripa moşierească, reprezentată de D. A. Sturdza, era refractară oricăror măsuri care ar fi contribuit la diminuarea rolului ei în viaţa politică a ţării. N. Dimancea, unul din membrii influenţi ai partidului, şef al organizaţiei liberale judeţene Argeş, referindu-se la starea de lucruri din sînul partidului liberal — stare generată tocmai de lupta surdă care se ducea între cei doi reprezentanţi —, dezvăluia planurile Brătienilor în legătură cu D. A. Sturdza. „Brătienii — spunea el — erau dispuşi să dea lui Sturdza tot ce o cere ; la formarea guvernului (în care erau în cel mai înalt grad interesaţi. —*n.n.*) vor cere trei sau patru portofolii. Dacă nu li se dă, vor cere absolut internele pentru Ionel (Brătianu. — *n.n.*) sau Pherekyde. Refuzîndu-li-se, declară ruptura şi trec în opoziţie. Ei cred că Sturdza nu va îndrăzni să facă minister fără ei. Dacă nu li se vor da internele, vor numi prefecţi ocultişti fără să consulte pe nimeni. După alegeri, Ionel sau Pherekyde demisionează din guvern, şi Ionel, preşedinte la Cameră, Pherekyde la Senat, se duc la rege şi cer guvernul, iar d-lui Sturdza îi dau preşedinţia Senatului ; dacă nu primeşte — la plimbare !"[22].

De aceste planuri nu era străin nici Eugeniu Carada, care, supărat că D. A. Sturdza se abătea de la „principiile şi tradiţiile" partidului, îşi dăduse ostentativ demisia din comitetul executiv al partidului încă din 1904, cînd liberalii se aflau la conducerea ţării.

Între 3 şi 5 decembrie 1906 a avut loc Congresul Partidului Naţional Liberal, unde a fost adoptat un nou program de guvernare, care completa pe acela din 1892, mai ales în problema ţărănească şi în pro-

---

[22] Ibidem.

blema electorală. Era, în fapt, vorba, în problema agrară, de instituţia Casei rurale — socotită drept „un supliment necesar al Creditului funciar rural, al Creditului urban şi al Băncii Naţionale" —, care, în concepţia liberalilor, era sortită „să pună capăt exploatării ţărănimii"; pentru aceasta ei au cerut ca „băncile populare şi tovărăşiile economice să fie ocrotite, încurajate şi întărite", în scopul „de a preîntîmpina şi învinge furtunile viitoare". În problema electorală se avea în vedere o anumită lărgire a dreptului de vot.

În ziua deschiderii congresului, I. I. C. Brătianu a venit mai „tîrziu şi posomorît", ceea ce a făcut pe unii să presupună că el a întîrziat în mod demonstrativ, intenţionat. În realitate, nota Ion Bianu, cauza întîrzierii era alta: I. I. C. Brătianu întîrziase fiind însărcinat de D. A. Sturdza să meargă la Eugeniu Carada pentru a-l invita la congres. Eugeniu Carada a refuzat însă invitaţia de aici şi întîrzierea şi totodată şi mîhnirea lui I. I. C. Brătianu [23].

După „subscrierea programului — notează în continuare Ion Bianu — Ion I. C. Brătianu, vorbind după Vasile Lascăr, a repetat cele spuse în broşura şi articolul lui Vintilă [24] despre partide în stat". În legătură cu cele cuprinse în această broşură, Ion Bianu consemna că „ideile lui Carada, adept al lui V. Brătianu (erau. — *n.n.*) opuse ideilor lui Sturdza". „Carada — arăta el mai departe — ca păstrător al doctrinei partidului liberal — vedea în Sturdza un apostol al ideilor de monarhie absolută — sub fascinaţia regelui. De aceea Sturdza vrea (zice Carada) să frîngă partidul liberal şi să-l supună regelui, iar Carada vrea ca partidul şi ţara să stea în faţa regelui şi să-i impună voinţa sa şi a ţării" [25].

De aici şi disensiunile dintre Eugeniu Carada şi D.A. Sturdza, care contribuiau la menţinerea unei stări continue de frămîntare în partid.

Piatra de încercare a împăcării în Partidul Naţional Liberal în această perioadă o constituia postul de subdirector de la Creditul rural „loc atît de grav murdărit de Protopopescu şi de Carada", care devenise vacant în urma demisiei lui Dumitru Protopopescu. Pentru ocuparea acestui post, D. A. Sturdza cerea să fie numit un anume Cudalbu, preşedintele Tribunalului comercial, pe care-l caracteriza drept „foarte activ, bun legist", Eugeniu Carada însă, prin Ionel Brătianu, nu era de acord cu propunerea lui D. A. Sturdza, motiv pentru care numirea noului subdirector a fost cîteva luni amînată. În tot acest timp, nota Ion Bianu, „s-a tractat discret şi pe de lături (prin mine cu Alimănişteanu), ca unul să cedeze: sau Sturdza, *punînd pe oricine din partid*, sau Brătianu — Carada primind pe Cudalbu. Nimenea nu a cedat" [26].

După Congresul din 3 5 decembrie, Sturdza a făcut o nouă încercare pentru a impune pe Cudalbu la Credit. La 14 decembrie (1906), comitetul restrîns al partidului întrunindu-se pentru „a organiza şedinţa comitetului nou ales de congres", Sturdza a adus în discuţie şi chestiunea subdirectorului Creditului, zicînd că, fără acest ajutor, „tot timpul lui este prins la Credit şi nu se poate ocupa de cele politice ale partidului

---

[23] Ibidem.
[24] V. Brătianu, *Menirea Partidului Naţional Liberal*, Bucureşti, 1906.
[25] B. A., Mssc, Arhiva Ion Bianu, V, varia 6.
[26] Ibidem.

şi cerînd, delicat, să se supuie ceilalţi primind pe Cudalbu". Cum era de aşteptat I. I. C. Brătianu a refuzat şi de astă dată, spunîndu-i lui Sturdza: „De ce te ţii de persoana aceasta? De ce nu indici altă persoană? Ce te-ai face dacă Cudalbu ar fi murit sau ar muri? Sturdza a răspuns: « Brătianu, cu asemenea absurdităţi nu discut. Nu vreţi să vă fie de bine, eu la Credit voi duce singur lucrările, cît voi avea putere! »" [27]. Totuşi, la 4 martie 1907 s-a ţinut adunarea de la Credit, fiind aleşi, după largi dezbateri, doi subdirectori: Nicolae Gh. Cantacuzino, fiul Nababului, şi Vasile Missir, amîndoi devotaţi lui D. A. Sturdza. Cu acest prilej, partizanii lui I. I. C. Brătianu s-au dedat la atacuri violente împotriva lui Sturdza.

Discuţiile aprinse şi invectivele adresate şefului partidului au produs nemulţumiri chiar şi printre unii fruntaşi apropiaţi de I. I. C. Brătianu, ca C. Alimănişteanu, cumnatul lui, G. Diamandy, dr. Radovici foşti „socialişti" etc. C. Alimănişteanu, arăta Ion Bianu, la 9 martie 1907, a venit la el în vederea organizării unor consfătuiri cu Sturdza, care „să-i asculte, să-i spună părerile şi păsurile, apoi el să facă ce va şti şi cum va socoti" [28]. Ion Bianu consemnează, în *Notele* sale, pas cu pas, evoluţia raporturilor dintre D. A. Sturdza şi I. I. C. Brătianu. Din analiza acestor *Note* se desprinde cu claritate dorinţa lui I. I. C. Brătianu de a deţine primul rol în Partidul Naţional Liberal, dorinţa de a înlătura de la şefia acestuia pe D. A. Sturdza. Între altele, Ion Bianu notează faptul că I. I. C. Brătianu, apreciind, probabil, că împrejurările nu-i permiteau să-şi realizeze planul de a relua şefia partidului, după ce stăruise atîta pe lîngă Sturdza să-şi reia activitatea şi lupta împotriva partidului conservator, considera, în decembrie 1906, că nu era încă momentul pentru venirea la putere a Partidului Naţional Liberal. „Brătianu a spus lui Sturdza — nota la 19 decembrie 1906 Ion Bianu — că dînsul crede că nu ar fi bine să vină acum partidul liberal la guvern. Mai bine ar fi să vină junimiştii (împăcaţi cu conservatorii). El nu vrea acum venirea la guvern" [29].

Această părere a lui I. I. C. Brătianu a avut darul să-l supere într-atîta pe D. A. Sturdza, încît a ameninţat cu demisia de la şefia partidului. În acest scop, el şi-a făcut şi un plan de felul cum avea să procedeze pentru a se retrage din partid: „La adunarea cea mare, decisă pentru 14 ianuarie 1907, D. A. Sturdza avea să ţină un discurs despre poziţia statului, progresul făcut, primejdiile şi problemele viitoare. Apoi va încheia zicînd că, fiind bătrîn, se retrage şi lasă loc tinerilor să ducă înainte lucrarea. Va indica ca viitor conducător pe fiul lui Brătianu". În vederea traducerii în fapte a hotărîrii sale de a se retrage din partid, el cerea lui Ion Bianu „să se gîndească în cel mai mare secret la această ieşire din activitate" [30].

D. A. Sturdza era însă un om extrem de nehotărît. De altminteri, el mai ameninţase cu demisia şi în alte rînduri, în scopul tocmai de a determina pe cei din jurul său la ascultare, la supunere. În consecinţă,

[27] Ibidem.
[28] Ibidem.
[29] Ibidem.
[30] Ibidem.

el n-avea de gînd nici de data aceasta să-şi pună planul în aplicare. Era interesat totuşi să cunoască felul cum aveau să reacţioneze cei pe care-i conducea. Şi, cum Ion Bianu era cel mai apropiat şi oarecum şi cel mai dezinteresat, în mod firesc D. A. Sturdza avea să-l solicite, cîteva zile mai tîrziu, asupra modului cum să procedeze.

Reflectînd asupra problemei care-l frămînta pe liderul liberal, Ion Bianu i-a dat un răspuns la care, poate, D. A. Sturdza nici nu se aştepta precizîndu-i : „În fond hotărîrea [31] (demisia de la şefia partidului.—*n.n.*) este bună de tot, dar forma cu acea lovitură de teatru într-o întrunire publică nu-i place, este în contra întreg modului de a fi al lui St[urdza]. Trebuie altă modalitate". Dar, în problema hotărîrii luate, D. A. Sturdza era preocupat nu atît de formă, cît mai ales de fondul chestiunii : simţise, în ultimul timp, o anumită indiferenţă faţă de persoana lui nu numai din partea celor de la centru, dar şi a celor din provincie. Destăinuindu-se lui Ion Bianu, el îi spusese acestuia la 28 decembrie 1906 : „Soluţiunea se impune : programele trimise în provincie spre a fi subscrise (hotărîrile adoptate de Congresul partidului din 3—5 decembrie 1906. —*n.n.*) s-au întors numai din cîteva judeţe ; din cele mai multe nu". De aici trăgea concluzia că „este evident că se face *o acţiune* de la centru spre a le opri, spre a împiedica orice acţiune". De această *acţiune*, care se făcea în umbră, D. A. Sturdza lega şi persoana regelui, Ion Bianu notînd : „Încît despre rege este trebuinţă ca şi el să fie scuturat, căci ceea ce s-a petrecut la Berlin [32] nu poate trece aşa. Este o mişelie aranjată de excrocul de aici (I. I. C. Brătianu.—*n.n.*) cu cel de acolo (Al. Beldiman, ministrul României la Berlin.—*n.n.*), şi regele trebuia să împiedice, căci altfel se zăpăceşte lumea, nemaiputînd face deosebire între bine şi rău" ! Interesant este de reţinut că, de data aceasta, referindu-se la modalitatea cum avea să procedeze la întrunirea din 14 ianuarie 1907, cînd intenţiona să anunţe retragerea din partid pe motiv de bătrîneţe, D. A. Sturdza nu mai indica nici o persoană care să-i urmeze la conducerea partidului.

O săptămînă mai tîrziu, la 4 ianuarie 1907, Ion Bianu nota că D. A. Sturdza revenise asupra hotărîrii luate de a demisiona : „St[urdza] s-a răzgîndit ; revine asupra ideii de retragere", invocînd ca argument „scrisorile călduroase primite de sărbători de la cei mai buni din provincie : Poni (preşedintele Partidului Naţional Liberal judeţean Iaşi.—*n.n.*) etc. etc. Toţi arată că voiesc să fie conduşi de St[urdza]. Toţi au speranţe, pe care nu le poate dezamăgi. Toţi pot zice : « Dacă voiai să ne laşi, de ce ne-ai mai chemat la lucru ; dacă te retragi, ne retragem şi noi. Şi atunci să se ducă toate peste cap. Nu poate lua Sturdza răspunderea unui asemenea dezastru »" [33]. La acestea adăuga telegramele sosite de la Berlin şi Viena din care rezulta că se aşteaptă ca „St[urdza]

[31] Între altele, este de menţionat că D. A. Sturdza intenţiona să se retragă din viaţa politică, inclusiv de la şefia partidului, şi pentru faptul că I. I. C. Brătianu îi ascundea unele probleme. De pildă, la 26 decembrie 1906 Ion Bianu consemna faptul că I.I.C. Brătianu trebuia să se căsătorească la Berlin cu Eliza Ştirbei, fostă Marghiloman, fără a-i spune ceva lui D. A. Sturdza, de unde acesta din urmă trăgea concluzia că „nu este tractat ca prieten" (Ion Bianu, *Note politice*, V, varia 6).

[32] Aluzie la căsătoria lui I. I. C. Brătianu cu Eliza Ştirbei, căsătorie aranjată de Al. Beldiman.

[33] B. A., Msse, Arhiva Ion Bianu, V, varia 6.

să mai conducă ţara şi să îndrepte situaţia actuală. Mai ales Mühlberg, subsecretar de stat şi « stăpînul » Ministerului Afacerilor Străine, — nota I. Bianu în continuare — nu numai că a răspuns la telegrama lui St[urdza] de Anul nou în stil nou, dar a trimis o prea călduroasă telegramă de Anul nou stil vechi, al cărei sens era : « Noi ştim cine eşti şi ce eşti, d-ta eşti temeiul şi nădejdea ; nu te impresiona de comediile de aici » (primirea călduroasă ce-i fusese făcută lui Take Ionescu de către Wilhelm al II-lea şi de cercurile politice berlineze.—*n.n.*). De asemenea — nota Ion Bianu —, Aerenthal a trimis o telegramă de Anul nou stil vechi foarte călduroasă şi caracteristică în acelaşi sens" [34].

Este de presupus că D. A. Sturdza, îndată ce a simţit acţiunile ostile ce se puneau la cale impotrivă-i, înştiinţase, în telegramele adresate cu prilejul sărbătorilor de iarnă, pe diferiţii reprezentanţi ai cercurilor politice berlineze şi vieneze despre situaţia ce i se pregătea ; aceştia, ştiind cu cît devotament slujea el interesele lor, n-aveau să ezite o clipă pentru a-i cere să rămînă la postul său, să nu părăsească şefia partidului. De aceea, avînd în vedere încurajările acestor cercuri, spunea lui Ion Bianu : „Nu se poate răspunde la aceste manifestări : eu mă dau la o parte ! Mai este regele, care poate zice iar : « nu mă poţi lăsa în greutăţi. Eşti dator — cît poţi — să stai la muncă şi să dai ajutor ». Va căuta să aibă cu Ionel Brătianu o explicare verde şi lămurită şi va încerca a-l sili să meargă pe calea bună şi dreaptă. Apoi se va vedea ce va fi de făcut" [35]. *Notele* lui Ion Bianu se referă, în continuare, la situaţia creată, la începutul anului 1907, în guvernul conservator ca urmare a disensiunilor dintre Gh. Gr. Cantacuzino şi Take Ionescu, primul încercînd — pentru apărarea poziţiilor moşierimii, ameninţate de acţiunile de subminare întreprinse de reprezentanţii aripii burgheze din partid, în frunte cu Take Ionescu — o înţelegere cu P. P. Carp, cunoscut susţinător al intereselor moşierimii, în vederea constituirii unui guvern Cantacuzino — Carp. Tratativele dintre cei doi lideri ai conservatorilor erau ca şi încheiate, iar înţelegerea de colaborare perfectată.

Fără a fi cîtuşi de puţin surprins de apropierea dintre Carp şi Cantacuzino, D. A. Sturdza lăsa să se înţeleagă, cel puţin aparent, că aprobă pasul făcut, spunîndu-i la 9 ianuarie 1907 lui Ion Bianu : „Natural şi logic să facă regele aşa ; cum să meargă ţara cu un partid conservator ca acesta care e acum la guvern. Nu poate să meargă. De aceea (e) necesar să facă un partid conservator serios. Aşa cum este partidul conservator îi este inimic regelui — cu gărgăuni, cu visuri de răsturnare şi alte prostii. Şi apoi partidul liberal — partea Ocultei cu Carada în cap — este tot inimic regelui. Sunt republicani (?) sau nu? dar voiesc să supuie pe rege sub puterea lor, nu să-l ajute. Necesar este deci să lucreze ca să facă un partid conservator mai cu rost !" [36].

Consemnînd în *Notele* sale mai mult sau mai puţin numai informaţii privind frămîntările din sînul Partidului Naţional Liberal în general, relaţiile dintre I. I. C. Brătianu şi D. A. Sturdza în special, Ion Bianu a ignorat marile evenimente sociale de la începutul secolului nostru.

---

[34] Ibidem.
[35] Ibidem.
[36] Ibidem.

Aşa, de pildă, despre marea răscoală a ţăranilor din februarie-martie 1907 el scrie doar două rînduri: „Mişcarea ţărănească cea groaznică din martie 1907 Sturdza zice că este operă organizată de « Internaţionala »“ [37]. În continuare, fără a mai da vreun detaliu în legătură cu venirea liberalilor la conducerea ţării şi cu înăbuşirea în sînge a luptei ţăranilor, Ion Bianu urmăreşte atent manifestările din viaţa lui D. A. Sturdza. La 20 martie, el nota: „St[urdza] în voie rea; se vede că are greutăţi cu Brătianu; zice « ar trebui să fie luaţi toţi potemkiniştii şi daţi Rusiei. Dar nu voiesc ceilalţi (Brătianu?) pentru teorii franţuzeşti. Dacă « salus reipublicae suprema lex » este adevărat, atunci şi la noi trebuie aplicată” [38]. Reacţionarismul lui D. A. Sturdza ieşea tot mai mult în evidenţă, întrecînd cu mult, în această perioadă, pe acela al conservatorilor, care, temîndu-se de manifestările de simpatie ale opiniei publice faţă de potemkinişti, luaseră hotărîrea de a nu-i preda ohranei ţariste.

În sfîrşit, un ultim amănunt în legătură cu D. A. Sturdza este consemnarea retragerii acestuia de la şefia partidului şi din partid, la 27 decembrie 1908, ca urmare a agravării bolii lui — şi felul cum s-a făcut aceasta. „După plecarea lui St[urdza] în *concediu* — nota Ion Bianu — fără să se aştepte expirarea concediului, I. I. C. Brătianu a luat şefia”; „s-a cerut — arăta el în continuare — şi s-a luat... un fel de demisie de la bolnav spre a se face formele (vezi în ziare nostimadela teatrală!)” [39]. Cu alte cuvinte, I. I. C. Brătianu a luat şefia partidului fără a aştepta un deznodămînt concret din partea lui Sturdza.

După decembrie 1908, *Notele politice* ale lui Ion Bianu conţin doar vagi ştiri referitoare la retragerea guvernului Brătianu şi la venirea la cîrma ţării a lui P. P. Carp, la alianţa electorală dintre I. I. C. Brătianu şi Take Ionescu, la „chestia şi procesul tramvaielor bucureştene”, unde se pare că şi regele avea acţiuni, la relaţiile intime dintre Take Ionescu şi C. Mille, directorul ziarului „Adevărul”, — ziar pe care Take Ionescu avea să-l folosească din plin în atacarea lui Brătianu şi a regelui, pentru că nu era chemat să formeze guvernul, deşi ieşea victorios în alegeri, pentru a se opri mai pe larg asupra evenimentelor politice prilejuite de izbucnirea războiului mondial imperialist din iulie 1914. El analizează pe larg poziţia guvernului Brătianu faţă de război, duplicitatea acestuia (spunînd unora că merge cu Austro-Ungaria, iar altora cu Rusia).

Şi pentru că Ion Bianu era neutru — fiind în afara oricărui partid politic, bineînţeles, exceptînd larga lui simpatie pentru liberali—nu este lipsit de importanţă să ne oprim şi asupra felului cum caracteriza el fiecare stat înregimentat într-una sau în alta dintre taberele vrăjmaşe din timpul primului război mondial, ce urmărea fiecare dintre ele, precum şi poziţia lui faţă de aceste evenimente. „Omenirea vechii Europe din toate ţările şi neamurile « civilizate » — nota el la 26 iulie 8 august 1914 — stă încremenită în faţa războiului declarat de cîteva zile de *Austria* asupra *Serbiei*, care fermentează de ani de zile agitaţii pentru dezmembrarea celei dintîi şi ai cărei fii au ucis la Sarajevo pe pere-

[37] Ibidem.
[38] Ibidem.
[39] Ibidem.

chea arhiducelui Frantz Ferdinand, moştenitorul tronului habsburgic; de *Germania* în contra *Rusiei*, pentru că aceasta a declarat că nu poate admite ca Austria să umilească « un stat slav » pe Serbia, nici să o micşoreze; de *Franţa* în contra *Germaniei*, fiindcă este aliata Rusiei şi are în suflet la revanche de la 1870; de *Anglia* asupra Germaniei, pentru că are « înţelegere cordială » cu Franţa şi cu Rusia şi pe motivul că Germania, spre a-şi înlesni drumul de atac contra Franţei, a călcat neutralitatea Belgiei, pe care Anglia este datoare (dece?) să o apere. La aceasta, Germania răspunde: « Avem dovezi la mînă că Belgia are convenţie cu Franţa ca, la caz de război cu Germania, să lase pe Franţa să treacă peste teritoriul ei „neutru" ». Germania zice: deci trec eu întîi peste acest teritoriu pseudoneutru; *Italia* stă la o parte, zicînd: « cu aliaţii mei, Germania şi Austria, am legătură numai defensivă — să sar cînd vor fi atacaţi, dar acum *ei atacă.* Şi această acţiune este începută fără înţelegere sau înştiinţare prealabilă cu mine — deci eu stau, nu merg »..." [40].

Reflectînd profund asupra scopului urmărit de fiecare dintre statele angajate în luptă, ca şi asupra consecinţelor decurgînd din încleştarea lor, Ion Bianu nota: „În faţa întregii stări de lucruri cred probabil sau cel puţin posibil ca să se oprească lumea la această grozavă arătare de pumni, fără să se încaiere în luptele mari, cari înspăimîntă Europa întreagă". Şi, mai departe, avînd în vedere victoriile Germaniei de la începutul războiului, precum şi amînările celorlalte ţări care nu intraseră încă în vîltoarea războiului, trăgea concluzia că pacea putea fi realizată: „De aici poate pacea, adică punerea puştilor pe umăr, a cartuşelor în geantă, a săbiilor în teacă" [41].

Tot atît de importantă ni se pare — de aceea şi o semnalăm — şi poziţia pe care a avut-o presa din România de la începutul războiului, aşa cum a consemnat-o Bianu: „Presa guvernamentală, liberală; « Viitorul », « Românul », rezervate, dar francofile şi antigermane, arătînd simţămintele cercurilor din care sînt inspirate prin felul cum publică ştirile de la două grupări în război. În « L'indépendance roumaine », nota francofilă e mult mai transparentă, fără notă antigermană.

Presa conservatoare (Marghiloman), ziarele «La Politique», « Înainte », « Conservatorul » (închis şi înlocuit apoi în noiembrie) cu « Steagul », deschisă, cu simpatii germano-austriece.

Presa tachistă: « La Roumanie », « Acţiunea », dimpreună cu ziarele de mare răspîndire cîştigate sau avute la dispoziţie de mai înainte, au evoluat repede de la neutralitate *sinceră* şi *definitivă* la vrăjmăşia acută împotriva Germaniei şi a Austriei şi la o dragoste înflăcărată pentru Tripla Înţelegere. « La Roumanie » publică aproape zilnic articole scrise de şeful partidului, Take Ionescu, « Adevărul », de mult la dispoziţia lui, şi « Universul », cîştigat numai cu ocazia acestor evenimente, susţin campania aceasta cu un brio rar în presa noastră. Scopul direct este să intre România grabnic, îndată în război împotriva Austriei" [42].

---

[40] Ibidem.
[41] Ibidem.
[42] Ibidem.

În continuare se dau informaţii asupra acţiunilor întreprinse de cercurile antantofile pe lîngă guvernul Brătianu de a se intra în război de partea puterilor Antantei, se explică modul cum a fost constituită „Acţiunea naţională”, avînd în frunte pe Nicolae Filipescu, Nicolae Fleva, Const. Mille etc. Se fac, de asemenea, menţiuni despre „atacurile asupra legaţiilor Austriei şi Germaniei”, precizîndu-se că acestea erau apărate de o pază extraordinară poliţienească şi de o gardă de 25—30 soldaţi” [43].

În sfîrşit, *Notele* lui Ion Bianu fac şi unele referiri — este drept pe baza celor apărute în presa din România — la situaţia românilor din monarhia Austro-Ungară.

Notele politice ale lui Ion Bianu sînt un preţios izvor pentru cunoaşterea activităţii de culise din sînul Partidului Naţional Liberal (cînd acesta era în opoziţie) în special, a vieţii politice în general, precum şi a unor personalităţi cu rol important în viaţa politică. Deşi autorul lor pune accentul mai ales pe latura disensiunilor din sînul Partidului Naţional Liberal, ignorînd faptul că în fond acestea nu afectau cu nimic politica generală a acestui partid, politică defavorabilă maselor populare, totuşi prin informaţiile ce conţin, ele întregesc tabloul vieţii politice a României la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea.

LES « NOTES POLITIQUES » DE ION BIANU ET LEUR IMPORTANCE

RÉSUMÉ

L'article relève l'importance des « Notes politiques » de Ion Bianu — intime collaborateur de D. A. Sturdza —, l'auteur analysant sur cette base les remous enregistrés dans les coulisses du parti national-libéral, les pressions exercées par les membres de « l'Occulte » sur D. A. Sturdza après le mois de décembre 1904 — où celui-ci avait été obligé de se retirer du gouvernement —, après quoi il a repris son activité politique, les menaces de ce dernier de démissionner de la direction du parti. On insiste également sur les rapports entre D. A. Sturdza et I. C. Brătianu, futur chef des libéraux, étant relevée en même temps la position de Ion Bianu face aux événements provoqués par le déclenchement de la guerre mondiale impérialiste de l'été 1914.

On souligne en conclusion le fait que les « Notes politiques » de Bianu constituent une précieuse source pour l'étude de la vie politique de la première décennie de notre siècle.

[43] Ibidem.

DOCUMENTAR

UN ILUMINIST NECUNOSCUT DIN EPOCA DE LA 1821: STOLNICUL VOINESCU

DE

N. ISAR

Există printre piesele care alcătuiesc corespondenţa lui Eufrosin Poteca, profesorul de filozofie de la Colegiul naţional „Sf. Sava" [1], o foarte interesantă scrisoare adresată în anul 1827 unui boier din Iaşi [2]. Este un răspuns pe care Poteca îl trimite aceluia pe care-l numeşte „prea dorite mie compatriot arhon stolnice".

El îi scrie „compatriotului" din Iaşi că nu-i poate satisface rugămintea de a-i trimite producţiile sale tipărite, pentru că acestea, „nici nu s-au împlinit, nici nu s-au tipărit" [3]. Nu reuşise pînă la acea dată, menţionează el, decît să traducă o parte din lucrarea solicitată : „Numai *Elementuri*, după care am făcut lecţiile mele de filosofie şi de loghică [4] şi oareşice iarăşi elementuri de metafisică prea pe scurt". Lucrarea lui Heineke, *Elemente de filosofie*, pe care i-o ceruse boierul de la Iaşi, îi recomandă Poteca, se poate citi, deocamdată, în limba greacă, limbă

[1] Reîntors în patrie, după 5 ani de studii la Pisa şi Paris, Eufrosin Poteca, îşi începe, la 1 octombrie 1825, cursul său de filozofie de la Colegiul naţional „Sf. Sava", pe care îl va întrerupe după 3 ani, în 1828, o dată cu închiderea şcolii, datorită izbucnirii războiului ruso-turc. Vezi despre E. Poteca lucrarea mai veche, rămasă pînă astăzi cea mai amplă, aparţinînd lui G. Dem. Teodorescu, *Viaţa şi opera lui Eufrosin Poteca*, Bucureşti, 1883. Dintre lucrările recente, vezi, mai ales, Gh. I. Moisescu, *O sută de ani de la moartea arhimandritului Eufrosin Poteca, egumenul mănăstirii Gura-Motrului*, în „Mitropolia Olteniei", an. X, 1958, nr. 11–12, p. 767–779, precum şi Ilie Popescu-Teiuşan, *Eufrosin Poteca*, în *Din istoria pedagogiei româneşti*, vol. III, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1967, p. 66–83.

[2] Vezi textul acestei scrisori la Gh. I. Moisescu, *Din corespondenţa arhimandritului Eufrosin Poteca*, în „Mitropolia Olteniei", an. X, 1958, nr. 11–12, p. 810–811.

[3] *Ibidem*, p. 810.

[4] Pentru o confruntare, vezi la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (în continuare – Bibl. Acad.), Serv. Mss., mss. rom. 1 173, 58 de file, la sfîrşit cu indicaţia: „În Bucureşti, în Şcoala Sf. Sava, 1826, iunie 14".

pe care, se subînțelege, stolnicul o cunoștea [5]; la Iași, din cîte era informat Poteca, lucrarea fusese introdusă de dascălul grec D. Gobdelas[6] „și în școala de acolo". Oricum, traducerea parțială în limba română, pe care el o făcuse, îi scria corespondentului din Moldova, nu putea să fie decît de puțin folos „la unul ce n-au ascultat lecțiile" sale [7].

Dacă nu-i poate trimite lucrările cerute, în schimb, E. Poteca îi face „compatriotului" de la Iași o schiță a programului său de reforme: „că fără dreptate și iconomie societatea politicească nu poate sta"; „că tot boierul care primește nume de rumân, e dator să contribuiască din veniturile sale la trebuințele statului"; „că cine contribuiaște mai mult, acela e mai nobil și mai cinstit"; „că a mai ținea robi, aceasta e înpotriva firii"; „că preoții trebuie să fi învățat sfințita teologie și filozofie și să aibă plata pe an, pentru ca să se poată îndeletnici spre învățătura norodului și a fiilor norodului" [8].

Se putea ușor deduce din datele acestei scrisori că stolnicul de la Iași, atît de mult doritor să cunoască lucrările și ideile filozofului de la București, trebuia să fi fost el însuși un iluminist. Trei scrisori aparținînd stolnicului Voinescu de la Iași — pe care l-am identificat cu destinatarul scrisorii lui Eufrosin Poteca, la care ne-am referit—, adresate, la rîndul lor, profesorului de la „Sf. Sava" [9], ne oferă o serie de date interesante asupra iluministului de la Iași și în general asupra mișcării culturale din Principatele Române în epoca de la 1821. Iscălind doar, cel mult, „Voinescu stolnic", identificarea totală a acestui adept al „luminilor" — și deci întregirea numelui său — comportă, desigur, o discuție care ar însemna ea însăși o cercetare aparte. Deocamdată, nu putem face altceva în această privință decît se enunțăm o ipoteză.

Voineștii sînt numeroși în epoca de la 1821. Nu este exclus ca cel la care ne referim noi să fie Răducanu Voinescu. Dintr o scrisoare adresată din București la data de 12 iunie 1812 reiese că acest Răducanu trimitea „cărți către ispravnic și către sameș", pentru ca zapciii să nu mai „supere" pe sătenii din Seciul; dacă zapciii „nu le vor da pace" țăranilor, el cerea să fie încunoștințat, „căci vremea să preface și oameni(i) să schimbă" [10]. Într-o altă scrisoare din 15 decembrie 1813, adresată tot egumenului Mănăstirii Cotroceni, Răducanu Voinescu, refe-

---

[5] Traducerea integrală a lucrării în limba română s-a concretizat în anul 1829, cînd Poteca a tipărit această lucrare, la Buda, sub titlul *Filosofia cuvîntului și a naravurilor, adecă loghica și itica elementare, carora se pune înainte istoria filosoficească.* Tipărită în latinește de I. G. Heineke la Amsterdam în 1729 sub titlul *Elementa Philosophiae rationabilis et moralis*, această lucrare fusese tradusă mai întîi în grecește de banul Grigore Brîncoveanu și tipărită de Neofit Duca la Viena în 1808; după această variantă s-a făcut apoi traducerea în limba română de către dascălul de la „Sf. Sava".

[6] Acesta fusese directorul Academiei de limbă greacă de la Iași în ultimii ani de existență. După cum se știe, plasîndu-se pe o poziție cu totul potrivnică curentului pentru promovarea limbii naționale în învățămînt, el a intrat în conflict cu promotorii acestui curent, cauza lui și a școlii grecești fiind în cele din urmă pierdută (vezi Gh. Asachi, *Chestia învățămîntului public în Principatul Moldovei*, Iași, 1858, p. 10).

[7] Gh. I. Moisescu, *op. cit.*, p. 810.

[8] *Ibidem*, p. 811.

[9] Bibl. Acad., Msse, Coresp. inv., nr. 89 104, 89 105, 89 106. Dintre ele numai una este datată, 24 mai 1826 (89 104). Pentru celelalte două, o indicație pentru datare o pot constitui în primul rînd referințele la primele discursuri ale lui E. Poteca; le putem încadra deci în jurul aceleiași date (la sfîrșitul anului 1825 sau în cursul anului 1826).

[10] Arh. St. Buc., fondul M-rea Cotroceni, Achiziții noi, pach. CXI, doc. 33.

rindu-se la comportarea necinstită în treburi bănești a unui Iane, notează: „și m-am mirat foarte de neomenia lui" [11]. Spiritul unor asemenea formulări coincide, cum vom vedea, cu referințele din cuprinsul celor trei scrisori ale „stolnicului" [12]. În lucrările Voineștilor de la 1848 sau în documentele despre activitatea lor nu am găsit date satisfăcătoare în direcția identificării pe care o încercăm [13]. Pînă la o eventuală revenire a noastră asupra acestei identificări, în orice caz, îl vom desemna pe iluministul de care ne ocupăm numai cu numele autograf consemnat la sfîrșitul scrisorilor adresate lui Eufrosin Poteca: „stolnicul Voinescu".

Figura în sine a iluministului reiese clar din aceste scrisori, adevărate pagini de literatură iluministă. Autorul lor, stolnicul Voinescu, nu este un om obișnuit, ci un „om în sine", unul din acei care exprimă într-un mod tipic spiritul nou al vremii. Se găsea în 1826 în Moldova, dar era originar din Țara Românească: „Cînd mă aflam acolea scrie el lui E. Poteca la 24 mai 1826 , nu era sistema cea părintească de acum"[14]. Cele mai multe din paginile acestor scrisori cuprind, într-adevăr, referiri la situația din Țara Românească din perioada cînd se aflase acolo, precum și la împrejurările speciale care îl țineau surghiunit departe de „drăgălașa patrie".

Se născuse, se pare, într-un mediu de oameni săraci: „Sărăcia scutecelor, în care m-am născut, de la o vreme, prin toate neînlesnirile, au pus stavilă pașilor miei; au tîmpit dorințele meale și au poruncit a sta pe loc, ș-a nu merge mai înainte; însă n-au putut a-mi stinge și focul cel din lăuntru; n-au zidit hotar priceaperii meale; am citit, am vorbit cu oameni învățați ce am găsit"[15]. Nu a urmat, foarte probabil, studii superioare, dar, așa cum ne spune el însuși, a citit mult singur. A ocupat, în orice caz, în perioada de sfîrșit a regimului fanariot, unele funcții în administrație, care i-au permis să cunoască caracterul negativ al acestui regim și, adesea, să săvîrșească fapte de bine despre care își amintește cu conștiința împăcată.

Într-o perioadă cînd „streinii ținea(u) schiptru de her "—referire la fanarioți—, cînd „cruzimea împărățea", el, așa cum își amintește ani de zile mai tîrziu, sfătuia binele „cu îndrăzneală" și hulea răul „cu sfială". Înțelegea, se pare, soarta grea a poporului, gemînd sub abuzurile unei administrații corupte și ale unei fiscalități apăsătoare. „Plugarul — spune el — era jertva cea nevinovată ce să ajungă la jărtvealnicul lăcomiei tuturor tirănașilor"[16].

A avut o funcție, printre altele, în județul Gorj, căci notează: „Gorjul va fi multă vreme marturul dreptăților mele"[17]. Arată că a cunoscut și el, în timpul slujbelor, din „ispită": „că a fi cineva drept între strîmbi iaste întocma(i) a să mărturisi dușman obștesc"[18]. Dar o situație materială

[11] Ibidem, doc. 50.
[12] Vezi pentru Răducanu Voinescu și o a treia scrisoare cu data de 4 august 1812 adresată aceluiași egumen (ibidem, doc. 34).
[13] Mențiunea lui Răducanu Voinescu despre „copiii" săi (ibidem, doc. 33) este prețioasă, dacă ipoteza acestei identificări s-ar dovedi justă. Relația cu Voineștii de la 1848 nu ar fi greu de presupus.
[14] Bibl. Acad. Msse., Coresp. inv. nr. 89 104.
[15] Ibidem, nr. 89 106.
[16] Ibidem, nr. 89 105.
[17] Ibidem.
[18] Ibidem.

în timpul acesta nu şi-a făcut : „Mai mare mărturie a nevinovăţiei mele nu poate fi alta — notează el — decît sărăcia cu care m-am ales"[19]. Binele a fost raţiunea lui, căci spre deosebire de ceilalţi dregători el se socotea un „om în sine" : „ . . . la mulţi după putinţa sfearii mele, am făcut şi bine, iar la răsplătiri m-am ferit ca de foc. M-am silit a fi om în mine, iar alţii cum vor întru sine"[20]. Faptele lui de bine, recunoaşte el, s-au redus mai degrabă la îndemnuri : „Putinţa mea pînă la cuvînt au fost, iar fapta în mîna celor puternici"[21].

Dintre cei care l-ar fi cunoscut mai bine, el indică numele fostului mitropolit al Ţării Româneşti, Dionisie Lupu[22], pe care îl ia, de asemenea, ca martor al „dreptăţilor" sale : „Şi dragostea patriei, şi rîvna cea spre binele ei ce am avut au cunoscut-o cu întregime prea sfinţitul mitropolit Dionisie, cu carele în toată vremea am vorbit, am îndemnat, şi instrucţii în scris am dat"[23]. Neîndoielnic, aşa cum arată această mărturie, precum şi referinţele sale la contribuţia lui Constantin Bălăceanu la întemeierea învăţămîntului superior în limba naţională[24], slujbele pe care stolnicul Voinescu le-a îndeplinit au fost, foarte probabil, legate, în bună parte, de problemele şcolare. El cunoaşte, în orice caz, aşa cum vom vedea şi mai departe, semnificaţia momentului întemeierii învăţămîntului superior în limba naţională.

Fără îndoială, „faptele de bine" i-au adus în cele din urmă stolnicului Voinescu alungarea din Ţara Românească : „Ajutînd opinca — scrie el — , am întărîtat ceacşirii cei de samur. S-au oţărît de moarte, căci am despăgubit pe săraci. Zis-au : să-l pierdem pre dînsul, pe măsura faptelor noastre. *De aici îmi curge tot răul cel mare*"[25]. Nemulţumit de relele urmări ale diferiţilor „tirănaşi", stolnicul Voinescu, dacă putea, oprea „pre răi de la rău" : „Aceasta drept fiind — notează el — s-au tîlmăcit rău, şi huetul au rămas aşa la cei ce nu m-au cunoscut de aproape"[26].

De fapt, motivul alungării sale din ţară, motiv al cărui cadru l-au constituit faptele sale de bine, este cît se poate de concret : „Sînt mulţumit în aceia — scrie el lui E. Poteca—că a mea mare învinovăţire ar fi, căci am zis : să lipsească tirănaşii"[27], glas cu care se potriveau, după el, „şi Scripturile şi toate duhurile legiuitorilor veacurilor". Prin urmare,

---

[19] Ibidem.
[20] Ibidem.
[21] Ibidem.
[22] Devenit mitropolit în 1819, el va sprijini curentul pentru şcoală şi cultură în limba naţională. În 1821, datorită evenimentelor, se refugiază la Braşov, de unde se va întoarce în Ţara Românească cîţiva ani mai tîrziu, între timp, în 1823, scaunul mitropolitan fiind ocupat de Grigore Dascălul. Despre activitatea lui Dionisie Lupu, vezi două studii relativ recente : R. Mihail, *Dionisie Lupu*, în „Mitropolia Olteniei", an. XI, 1959, nr. 5—6, şi I. Corfus, *Ştiri noi din timpul pribegiei mitropolitului Dionisie Lupu (1821—1825)*, în „Mitropolia Olteniei", an. X, 1958, nr. 3—4.
[23] Bibl. Acad. Msse., Coresp., inv. nr. 89 105.
[24] Despre rolul acestuia în cadrul Eforiei şcoalelor din Ţara Românească dinainte de 1821, Voinescu scrie : „O norocită epohă a să da epitropia şcoalelor de la epitropi iubitori de greci la patriot neaoş, marele şi nemuritorul Bălăcean" (ibidem, nr. 89 106). În altă parte, despre acelaşi notează : „Marele Bălăcean cît au îndatorit patria sa, de aş avea multe limbi, nu voiu fi destoinic a-i împleti cununile laudelor" (ibidem, nr. 89 104).
[25] Ibidem, nr. 89 105.
[26] Ibidem.
[27] Ibidem, nr. 89 104.

o luare de poziţie cu iz revoluţionar, care considerată în ansamblul faptelor sale de bine, a atras după sine imediata alungare din ţară[28].

Interesant este faptul că, la mai mulţi ani după împrejurarea care îi impusese plecarea din patrie, îl vedem pe Voinescu acuzînd cu insistenţă — adesea cu un ton vehement — neînţelegerea cu care noua conducere a Ţării Româneşti trata „cazul" său. Regimul lui Grigore D. Ghica, acel „prea filotimos domn pămîntean", i se pare a fi surghiunitului din Moldova expresia năzuinţelor sale patriotice. Referindu-se la vorbele care i-au adus nenorocirea, „să lipsească tirănaşii", el ştie, din cele auzite, că acestora din urmă, „tirănaşilor", „le-au stins sămînţa dreapta stăpînire şi le-au ciuntat mîinile dela răpiri"[29]. De aceea, situaţia lui de surghiunit pentru asemenea vorbe i se pare de-a dreptul paradoxală : „Lucru ce ca pre un rău l-au ars ca nişte Iraclei iroii patrii, acela mie să lipeşte (sic !) ca o vinovăţie : numai căci le-am grăit. Curios lucru !"[30].

În Moldova aflîndu-se, lui Voinescu i se pare că în Ţara Românească „dreptatea stă pe scaunul stăpînirii", că sosise „vremea cea dorită şi potrivită cu firea" sa[31]. Ceea ce îl îndurerează este numai gîndul că el e osîndit „ a auzi, iar nu a şi vedea slava neamului" său, că el „supt nume urît" era prigonit de „fraţii" săi[32], că se vedea mărginit „a privi cu jale din depărtare" înnoirile din patria sa[33]. Patria mea, notează el, „după ce s-au miluit de pronie cu soarta ocîrmuirii", trebuia, „ca o cloşcă, să-ş cheme puişorii săi de la merginile lumii, . . . să-i încălzească, iar nu să-i prigonească"[34]. Cu regret el constată că, deşi „întrînsa toate s-au înnoit, toate spre bine s-au făcut, numai amnistiia nu să cinsteaşte"[35].

Sentimentul patriotic capătă sub pana lui Voinescu expresii dintre cele mai sincere din literatura epocii : „Închipuieaşte-ţi — scrie el profesorului de la Bucureşti — cîtă bucurie saltă în sufletul mieu auzind isprăvită dorinţa mea în draga mea patrie ![36]. Oare nu jărtvirea vieţii meale ar răsplăti mulţămirea mea? Nicidecum. Ci şi decît viaţa, de aş avea ceva mai mult, aş da, şi iarăşi n-aş ajunge măsura"[37]. Dragostea de patrie îi apare lui Voinescu desfăcută de orice ambiţii sau interese materiale : „Sînt departe de acestea — notează el — , însă după datorie îmi iubesc pre maica patrie, o laud, mă bucur de binele ei, mă supuiu şi slăvesc pe patrichiei(i) ei şi o doresc, căci într-însa, după a mea păreare, are oarece osebit, ce nu să află într-alte locuri, şi numai cei de departe o cunosc. Însumi sînt aproape a întări acea zisă : Dîmboviţa apă dulce"[38]. Obligat „a să îndulci de patrie, vorbind prin glăsuitorul scris cu doi-trei fraţi" — între care şi Eufrosin Poteca —, el aşteaptă de la aceştia cele mai bune veşti despre compatrioţii săi : „auzind binile lor, să mă veselesc

---

[28] Faptul a avut loc în perioada anilor premergători evenimentelor de la 1821 sau chiar în scurta perioadă a ocupaţiei trupelor turceşti, 1821—1822.

[29] Bibl. Acad., Mssc,. Coresp. inv. nr. 89 104.

[30] Ibidem.

[31] Ibidem., nr. 89 105.

[32] Ibidem.

[33] Ibidem.

[34] Ibidem.

[35] Ibidem.

[36] Face aluzie la dezvoltarea şcolii naţionale de la „Sf. Sava", aflată în acești ani sub influenţa lui Eufrosin Poteca.

[37] Bibl. Acad. Mssc., Coresp. inv., nr. 89 106.

[38] Ibidem, nr. 89 104.

şi să-mi răcoresc pojarul cel mare ce mă topeşte necontenit prin acele simţitoare gînduri, că cu nevrednicie sînt despărţit de raiul desfătării, de drăgălaşa patrie, cea mai veselitoare sufletului mieu, decît toate feaţile pămîntului lumei"[39].

Fără îndoială, „răceala" cîrmuirii din Ţara Românească este semnificativă în privinţa caracterului înaintat al ideilor stolnicului Voinescu. Gîndirea lui nu se limitează, de altfel aşa cum reiese din aceste scrisori, numai la apologia „patriei" sau a „luminătorilor" — E. Poteca, C. Bălăceanu ş. a. — şi nici la critica adresată „vechiului regim". El admiră plin de entuziasm actul instaurării domniei pămîntene[40], dar ştie — şi „pîrjolul cel mare" al său era o dovadă — că se mai găsesc în patrie „mulţi cu năravuri de Iscarioşi, pre carii luxul, pricinuindu-le neajiungere şi strîmbătoriri ascunse, îi face zavistnici, intriganţi, vînzători nădăjduind că prin surparea fraţilor s-ar noroci ei"[41].

Este vădită la Voinescu nota de critică la adresa marilor boieri în spiritul acelei concepţii care îi acuză pe „cei mari" de lipsă de unire şi patriotism[42]. Cu firea sa „cea iubitoare de dreptate şi de omenire", el condamnase, încă din vremea ultimilor domni fanarioţi, „neunirea" boierilor pămînteni cu poporul, din pricina căreia „prigonirile glăsuite de răpitori" îi loviseră şi pe ei înşişi[43].

Viciile celor mari care provocau „neunirea" neamului rămîneau, în esenţă — aşa cum arată şi critica lui Voinescu —, aceleaşi şi sub noul regim. „Ne mîndrim — scrie el, referindu-se la boieri — fără a socoti că a să mîndri omul, a cărui natură este una şi aceeaşi, este cea mai mare nebunie"[44]. În acest sens, Voinescu condamnă, în spiritul pamfletelor din anii 1821—1822[45], mentalitatea privilegiilor „blagorodiei": „Vechimea familiei ne umflă, încît vedem cu batjocură pre cei de cinste, fără a judeca că moralul cel bun, iar nu slava celor îngropaţi, aduce blagorodia"[46].

---

[39] Ibidem, nr. 89 105.

[40] Instaurarea domniei pămîntene în urma revoluţiei de la 1821 a stîrnit într-adevăr mari speranţe în rîndurile iluminiştilor români. Entuziasmul s-a potolit însă după cîţiva ani. Eufrosin Poteca, printre alţii, din Pisa, unde se afla la studii, saluta cu entuziasm, la 30 august 1822, instaurarea domnitorului Grigore Ghica (vezi I. Bianu, *Întâii bursieri români la studii în străinătate. Scrisori ale lui Eufrosin Poteca. 1822—1825*, în „Revista nouă", I, 1888, p. 424); peste numai 2 ani, la 13 decembrie 1824, el se referea la „jugul varvariceştii tiranii" în care se afla patria sa (*ibidem*, p. 430), iar la sfîrşitul domniei lui Grigore Ghica, în 1828, referindu-se la fuga acestuia o dată cu izbucnirea războiului, nota: „Aşa precum fuge Voievodul, aşa să fugă toţi asupritorii de către faţa românilor" (vezi C. Rădulescu-Motru, *Din autobiografia lui Eufrosin Poteca*, în „Analele Academiei Române", Msse. Secţ. lit., seria a III-a, t. XII, 1943, p. 23).

[41] Bibl. Acad. Msse, Coresp. inv. nr. 89 105.

[42] Cea mai aspră acuzaţie adusă boierilor în acest sens fusese formulată, precum se ştie, de însuşi Tudor Vladimirescu, conducătorul revoluţiei de la 1821.

[43] Bibl. Acad. Msse, Coresp. inv. nr. 89 105.

[44] Ibidem, nr. 89 106.

[45] Găsim în aceste apeluri un spirit asemănător cu cel din scrisorile lui Voinescu, uneori chiar formulări izbitor de apropiate. Nu este exclus, de altfel, ca Voinescu să fie autorul unora dintre aceste apeluri anonime în bună parte şi păstrate sub formă de copii (vezi, E. Vîrtosu, *1821. Date şi fapte noi*, Bucureşti, 1932; mai ales, „Pentru unirea blagorodnicilor" (p. 161—166), „Cugetul adevăratului Român către fraţii săi Români" (p. 197—202), „Ithicon, adecă moral" (p. 202—205), „Înscrisul propus de boierii mici pentru unirea spre binele ţării" (p. 205—210); de asemenea, scrisoarea unui român aflat în Transilvania către episcopii Romanului şi Huşilor, cu data de 25 mai 1822 (p. 158—160), precum şi alte documente).

[46] Bibl. Acad., Msse, Coresp. inv. nr. 89 106.

Ca şi Barbu Paris Mumuleanu[47], nobleţei de „neam" sau bogăţiei, Voinescu opune, într-o viziune tipic iluministă, ideea de învăţătură. „De sînt bogaţi — notează el — să arată ca nişte păuni, dar învăţătura le-ar smulge peanile, ca să-şi cunoască sluţenia picioarelor"[48]. Apelul lui la învăţătură, care i se pare a fi nădejdea patriei, este însoţit de obicei de o aspră condamnarea „celor mari", vinovaţi de „acele ticăloase sălbăticii care oboară pre săraca omenire în toate prăpastiile nerînduealii"[49]. El îşi exprimă speranţa că aceştia „poate prin învăţături să vor dumestici a pofti binele, iar nu răul, la toată lumea; a socoti pre sărac ca pre un lucru sfînt şi cu ochi lăcrimaţi a iscăli de nevoe osîndirea aproapelui"[50].

Bun cunoscător al moravurilor celor mari din Ţara Românească, Voinescu mărturiseşte că ar avea „lungi cuvinte a întinde asupra vrednicilor de osîndă năravuri ale noastre"[51]. Pornirea lui în demascarea acestor „năravuri", precum ne mărturiseşte, nu se află în „patima grăirii de rău", căci el nu cugetă „ a prinde locul celor mari", ci în „poftirea inimii" sale, „de a driage luminători, iar nu întunecători slavii strămoşesti"[52]. Cu dezamăgire trebuie să constate însă că cei aleşi ai neamului resping îndemnurile lui: „îi doare a auzi adevărul şi vor să sfîşie pre un patriot rîvnitor ce îndrăzneaşte, nu spre prihănire, ci spre îndreptare, a mărturisi vătămătoarele patimi"[53].

Aşa cum constatăm, de altfel, cu privire la ideologia iluministă a epocii de la 1821 în ansamblul ei, critica pe care stolnicul de la Iaşi o adresează marilor boieri — de pe poziţia boierimii mici şi mijlcii sau a elementelor burgheziei în formare — este pusă de acord cu dogmele religiei creştine. După cum este ştiut, în ideologia epocii, Eufrosin Poteca, corespondentul şi prietenul lui Voinescu, s-a făcut prin opera sa reprezentantul cel mai de seamă al tendinţei de adaptare a dogmelor religiei creştine la ideile dreptului naturii[54]. Poate, în această privinţă, găsim, ca şi în cazul altor iluminişti contemporani, influenţa lui E. Poteca. „Nu au citit să veade—scrie Voinescu, referindu-se la atitudinea căpeteniilor din Ţara Românească faţă de el — că bunătatea, iar nu răutatea, să laudă în cer şi pre pămînt! N-au cunoscut dăscălia Evangheliei şi a Scripturilor, că a erta, nu a răsplăti (a se răzbuna) să ferice aşte!"[55].

Fără îndoială, stolnicul Voinescu este un scriitor în înţelesul adevărat al cuvîntului[56]. Speranţa lui pentru a-şi potoli „pojarul cel mare" se

---

[47] Vezi, în acest sens, N. Isar, *Note despre concepţia iluministă a lui Barbu Paris Mumuleanu*, în „Revista de filozofie", t. 17, 1970, nr. 9, p. 1 085—1 090.

[48] Bibl. Acad. Msse, Coresp. inv., nr. 89 106.

[49] Ibidem.

[50] Ibidem.

[51] Ibidem.

[52] Ibidem.

[53] Ibidem. Se resemnează la un moment dat cu soarta sa: Mă las, scrie el, „în mila proniei să lumineze pre stăpînii şi mai marii miei a-şi preface ura în iubire, ... că nici slujbă, nici chiverniseală nu cer, pricini care întrarmează spre intrigi, zavistii şi duşmănii pre cei asemenea mie" (ibidem, nr. 89 104).

[54] Vezi, în acest sens, N. Isar, *Concepţia iluministă a lui Eufrosin Poteca în baza analizei discursurilor sale din anii 1825—1827*, în „Revista de filozofie", t. 12, 1965, nr. 12, p. 1 640—1 641.

[55] Bibl. Acad. Msse, Coresp. inv., nr. 89 105.

[56] Valoarea literară a textelor sale este incontestabilă. Citatele pe care le dăm în cuprinsul acestui articol sînt revelatoare în acest sens, după părerea noastră.

îndreaptă, în cele din urmă, spre forța scrisului. Referindu-se la interdicția de reîntoarcere în Țara Românească el scrie lui Poteca : „Dar un prieten ca Sfinția ta poate judeca că eu trebui să am niște cuvinte atît de temeinice, încît să mă pot îndrepta, în ochii lumii orișicînd. Însă încă rabd. Și cînd mă voi deznădăjdui de patrie (așteptînd), atunci prin *tipărirea celor ce am*[57], lăudînd după cuviință pre făcătorii binelui patriei, mă voi destăinui curat și către urmașii mei[58], ca să nu moriu osîndit supt grămada năpăștilor"[59].

În afara notelor de critică socială adresată „celor mari", în spiritul unor sentimente de sinceră compătimire față de soarta celor de jos, într-o manieră comparabilă cu cea a lui B. P. Mumuleanu, istoria gîndirii social-politice poate să rețină în cazul stolnicului Voinescu, poate în primul rînd, concepția acestuia privitoare la rolul învățăturii în transformarea societății. Implicînd întreaga lui gîndire iluministă, ideea de „învățătură" ne apare la Voinescu ca exprimînd o soluție generală de transformare a societății : „Fericirea unui norod — se adresează el lui Poteca — cu adevărat o pricinuiesc meșteșugurile, negoțul, îmbilșugarea rodurilor, buna pază a pravililor, dar mai cu osebire învățătura științelor"[60]. Numai aceasta poate să șteargă „nălucirile" care aduc „ticăloșia omului" ; „precum a cuvîntului podoabă iaste adevărul și a trupului frumusețea scrie el — așa a sufletului strălucire iaste învățătura"[61].

Ideea de învățătură la Voinescu indică, printre altele, interesul său pentru problemele școlare. Întemeierea învățămîntului național în Țara Românească — operă pe care o simboliza la acea dată în cel mai înalt grad școala de la „Sf. Sava", condusă de Eufrosin Poteca — fusese una din dorințele sale cele mai fierbinți[62].

Obligat de împrejurările arătate să se stabilească în Moldova, îl găsim aici în cercul prelatului moldovean Veniamin Costachi, un animator al mișcării pentru școală și cultură națională din Moldova din primele decenii ale secolului al XIX-lea[63]. Prezența lui Voinescu în acest cerc a prilejuit sau a stimulat în orice caz, așa cum indică unele date, anumite legături între prelatul moldovean și profesorul de filozofie de la București, legături semnificative pentru mișcarea iluministă din deceniul al III-lea al secolului al XIX-lea[64]. Școala de la „Sf. Sava", devenită, mai ales după reîntoarcerea lui Eufrosin Poteca de la studii în Occident, în 1825, un adevărat „focar de lumină", era cunoscută la Iași. Mulți tineri

---

57 Această informație poate constitui, ca atîtea altele, un punct de plecare pentru noi lămuriri asupra autorului.

58 Să fie vorba de „urmași" în sens generic, sau de fii? În a doua variantă ar trebui să ne gîndim la frații Voinești de la 1848, al căror părinte ar putea fi. Vezi, în ultimul sens, și referirea de la nota 13.

59 Bibl. Acad., Msse., Coresp. inv. nr. 89 105.

60 Ibidem, nr. 89 106.

61 Ibidem.

62 Ibidem.

63 Vezi cu privire la ideile acestuia, N. Isar, *Trăsături iluministe în gîndirea și activitatea lui Veniamin Costachi*, în „Revista de filozofie", t. 15, 1968, nr. 4, 445—452.

64 „Cu bucurie neasemănată — scrie Voinescu lui E. Poteca — am primit doritul și neprețuitul răspuns ce mi-ai trimis, împreună cu cel către sprea sfințitul mitropolit, pre care dîndu-l l-au primit veasel și cu dragoste părintească". (Bibl. Acad, Msse, Coresp. inv. nr. 89 105). În altă scrisoare către E. Poteca, Voinescu adaugă la sfîrșit:" Priimeaște nepecetluită (scrisoarea) pre cea din partea prea sfințitului mitropolit" (ibidem, nr. 89 106).

moldoveni, după cum ne informează Voinescu, auzind de „învățații dascăli" de la „Sf. Sava", își exprimau dorința să vină să studieze la București. Voinescu credea că în puțină vreme tinerii moldoveni aveau să vină „în ceate" la București, „la laptele cel hrănitor al muselor de acolea", mai ales auzind că patronii școlii îi primesc „ca pre niște frați, fii ai Moldaviei numindu-i"[65]. Pentru a le încuraja zelul, Voinescu sugera conducătorului școlii de la București „o chipzuire mai usebită pentru dînșii", întrucît, notează el, „slava românilor (muntenilor) și aceasta este: a să face părinți și moldoveanilor"[66].

Părerile stolnicului Voinescu despre E. Poteca și ceilalți dascăli de la București este tipică pentru concepția unui iluminist. Pe acești dascăli el îi salută „ca pe niște organe de folosul omenirii"[67], ca pe niște „făclii ce luminează școalele, pornite spre lățirea binelui"[68]. El se simte dator a aduce dascălilor cel mai adînc respect pentru opera de luminare a tineretului, pentru „dieamanturile ceale neprețuite, lumina științelor, tîlmăcirile muselor"[69].

În spiritul concepției sale despre rolul învățăturii în societate, pe E. Poteca Voinescu îl privește „ca pre un Socrat al românilor", pentru că, adaugă el, „acea iticească filosofie făgăduiești prin cuvîntul glăsuit a da iubiților patrioți"[70]. El știe că E. Poteca va îndreptăți multe speranțe, întrucît făcuse studii în Italia și Franța, „în patriile filosofilor"[71]. Ca și Veniamin Costachi, prelatul luminat din Moldova, Voinescu vede în filozoful de la București o „pricină a luminării și a binelui neamului nostru"[72]. Speranțele pe care Voinescu și le pune în școala de la Sf. Sava sînt mari; el speră că tinerii, dar și adulții, vor alerga la aceasta ca la „un izvod curat, de la care curg toate bunătățile, să bea, să speale pîcla necunoștinții, să se lumineze, să înțeleagă ce sînt"[73].

În concepția lui Voinescu, școala publică de limbă națională avea menirea, printre altele, să pună capăt practicilor vechi de educație a copiilor în familie „cu doicile, cu ciocoi și cu țigani", care nu dădeau copiilor decît „niște idei proaste"[74]. Pledînd pentru o educație patriotică unitară în școlile publice de limba națională, el pune pe seama „celor mari" obligația de a sprijini aceste școli. Deși constată că „miiarea cea dulce ce o nasc musele . . . n-au îndulcit încă gîtlejul acelora cărora cerul le-au încredințat soarta patriei", el speră că totuși aceștia nu se găsesc „în gradul acei(i) nesimțire", încît să nu vadă „folosul cel mare al învățăturilor", și a nu contribui, ca atare, la dezvoltarea lor. Mai mult, speră într-o emulație. „Eu nădăjduiesc — notează el — că în puțină vreame văzînd rodul

---

65 Ibidem, nr. 89 105.
66 Ibidem.
67 Ibidem, nr. 89 104.
68 Ibidem
69 Ibidem, nr. 89 106.
70 Bibl. Acad. Msse, Coresp. inv. nr. 89 106. Este vorba de aceeași lucrare a lui Heineke, *Filosofia cuvîntului și a năravurilor*, Buda, 1829, a cărui traducere și prelucrare fusese anunțată de E. Poteca încă de la 1 octombrie 1825, în lecția inaugurală a cursului de filozofie (vezi *Cuvinte panighirice și moralnice*, București, 1826, p. 28—29).
71 Bibl. Acad. Msse Coresp. inv. nr. 89 106.
72 Ibidem, nr. 89 105.
73 Ibidem.
74 Ibidem, nr. 89 106.

să vor ațîța spre întărirea binelui. Interesul spre luminarea fiilor, nepoților, rudelor, neamului îi va îndemna"[75].

Zelul lui Voinescu în privința luminării prin școală, așa cum reiese din scrisorile sale, pare a avea o nuanță unică în epocă. „Mă crede — scrie el lui Poteca — că de s-ar putea n-aș mai lăsa afară din școală nici un român. Și tineri, și bătrîni, și bărbați, și femei, i-aș băga într-însa, să mănînce hrană sufletească!"[76]. Entuziast, el speră să vadă ieșind în curînd din școala de la „Sf. Sava" Platoni, Aristoteli, Xenofoni[77].

Rîvna patriotică generală iluministul o vede întinzîndu-se în măsura în care tot mai mulți locuitori „să vor îndulci din idei"[78].

Filozofia „cu nectar prea dulce", cum se exprimă Voinescu, va contribui, printre alte discipline școlare, la destrămarea vechilor „principii" ale regimului feudal: „va face pe tineri cunoscători că bunătățile numai, iar nu dregătoriile, cinstesc pre omul cel desăvîrșit"[79]. Ea va face cîndva, speră Voinescu, să vedem, printre altele, „pre scaunele judecătorești filosofi patrioți"[80].

Zelul lui Voinescu în privința „învățăturilor" era, după cum ne asigură el, mai vechi, din perioada cînd, aflat în Țara Românească, în „patrie", cuprins de „un cuptor babilonesc", el îndemna pe oameni, vorbea și scria cunoscuților, că „a ne îndrepta limba, a ne arăta nație pe fața pămîntului nu să poate fără numai îmbrăcînd musele și pre cinstita filosofie în veșmîntul graiului rumânesc, și prin aceasta vor veni apoi la noi toate fericirile"[81].

Fără îndoială, după lectura scrisorilor aparținînd lui Voinescu, imaginea pe care ne-o lăsa curioasa scrisoare a lui Eufrosin Poteca, la care ne-am referit la început, despre „boierul" de la Iași, poate fi întregită. Nu este vorba, cum lăsa să se întrevadă scrisoarea lui Poteca, de un neinițiat în ideile de „luminare", ci, dimpotrivă. Interesul stolnicului Voinescu de la Iași pentru cursul de filozofie ținut de E. Poteca la „Sf. Sava" este astfel lesne de înțeles. El comentează liber discursurile lui Poteca și face aprecieri care aparțin unui om familiarizat cu mișcarea de idei a epocii. Despre discursul din decembrie 1825, el notează: „Cuprinde diamanturile învățăturilor ce duc la nemurire pre ocîrmuitorul de la va urma și pre supuși printr-însul la fericire"[82]. Și, în continuare, despre același discurs, el scrie: „Chemarea ce-i face (cîrmuitorului) cei mari bărbați ai veacurilor trecute spre asemănare și povestirea pre ce temeiuri razimă împărații Evropii fericirea obștii[83] sînt îndemnurile spre acele sfîrșituri, la care totdeuna privește filosoful-om"[84]. Nu numai că citește, admiră și comentează discursurile lui Poteca, dar le transmite și altora, făcînd astfel operă de propagandă culturală: „Cuvîntul pomenit (cel din decembrie 1825) l-am

75 Ibidem, nr. 89 104.

76 Ibidem, nr. 89 106.

77 Ibidem.

78 Ibidem.

79 Ibidem.

80 Ibidem.

81 Ibidem.

82 Ibidem, nr. 89 105.

83 Se poate face o comparație cu textul propriu-zis al discursului lui E. Poteca (vezi *Cuvinte panighirice și moralnice*, p. 20—22, unde Poteca indică căile care fac „slava împăraților europeni în zioa de astăzi").

84 Bibl. Acad., Msse, Coresp. inv. nr. 89 105. Este remarcabilă această expresie: „filosoful-om".

cetit la mulţi; păstorii (mitropolitul şi episcopii) şi patrichii(i) ţării aceştia laudă pe cel ce vorbeşte printr-însul"[85]. Broşura tipărită de Eufrosin Poteca la Bucureşti în 1826, *Cuvinte panighirice şi moralnice*, cuprinzînd primele trei discursuri ale sale, îi parvine lui Voinescu în acelaşi an. Arătînd că aceste „cuvinte" sînt „pline de minte şi de îndemnări", ţine să-l informeze pe dascălul de la Bucureşti: „Mi le-au luat persoane alese să le cetească"[86]. Opera lui Eufrosin Poteca găsise într-adevăr în persoana compatriotului de la Iaşi nu numai un cititor ales, ci şi un propagator zelos.

Creator de idei el însuşi, numele stolnicului Voinescu poate să figureze în acelaşi grup din care fac parte Eufrosin Poteca, „maestrul" său, B. P. Mumuleanu, sau Dinicu Golescu. Elementele pe care le-am semnalat cu privire la concepţiile lui reprezintă, în orice caz, contribuţii la ideologia iluministă a epocii, pe care istoria gîndirii social-politice le poate reţine. Viitoare cercetări vor aduce, fără îndoială, şi mai multă lumină asupra rolului pe care l-a avut acest iluminist în mişcarea de idei a epocii de la 1821.

---

[85] Ibidem.
[86] Ibidem.

ASEMĂNĂRI ŞI DEOSEBIRI ÎNTRE „SLOBOZIILE" ŞI SATELE DE COLONIZARE DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI MOLDOVA

DE

MATEI D. VLAD

Multe documente din secolele XVII–XVIII, şi chiar de mai înainte, privitoare la colonizarea rurală numesc deseori satele nou întemeiate „slobozii". Deoarece situaţiile în care se atribuie sau nu se atribuie această denumire sînt diferite, considerăm necesar să stăruim asupra actelor referitoare la „scutiri" pentru a vedea în ce măsură satele numite „slobozii" se pot ori nu identifica întotdeauna cu satele create prin colonizare. Aceasta cu atît mai mult cu cît, în epoca respectivă, în actele de cancelarie sînt amintite foarte multe aşezări rurale denumite „slobozii", fără însă ca ele să fi fost întemeiate ori repopulate vreodată cu elemente umane aduse din ţară sau de peste hotare. Sau, invers, există multe sate nou întemeiate sau repopulate fără a fi numite slobozii. După cum, de asemenea, sînt sate care nu sînt numite niciodată în documente slobozii, şi nici nu avem indicii că ar fi fost create sau repopulate prin colonizare, şi totuşi se bucură de un regim asemănător cu al acestora.

Deschiderea discuţiei asupra acestei probleme este îndrituită şi de faptul că cercetările de istorie socială românească, mai vechi şi mai noi, n-au reuşit să desprindă întotdeauna sensurile cele mai exacte pe care scriptorii actelor le-au dat, în diverse împrejurări, termenului „slobozie". Cîteva exemple în această privinţă. Astfel, Papadopol-Calimah consideră că sloboziile erau totuna cu satele de colonizare, afirmînd că „domnii învoiau a se aduce colonişti de peste hotare, adică a se aşeza slobozii în ţară"[1]. V. A. Urechia leagă, în mod exclusiv, numele sloboziilor de procesul colonizării rurale, subliniind că „acest nume, care a rămas pînă astăzi la mai multe localităţi din ţară, ne aminteşte un vechi sistem de împoporare a ţării"[2]. A. V. Gîdei opina, ca şi predecesorii săi, că toate

---

[1] Alexandru Papadopol-Calimah, *Sloboziile în România* , în „Convorbiri literare", XVII, nr. 12, 1 martie 1884, p. 447.

[2] V. A. Urechia, *Notiţe despre slobozii,* în „Analele Academiei Române", seria a II-a, t. IX, Mem. Secţ. ist., Bucureşti, 1888, p. 1.

sloboziile erau identice cu satele de colonizare, susţinînd că „domnii ei înşişi căutau şi aduceau de peste hotar oameni străini de colonizau acele locuri, făcînd slobozii”[3]. Aceeaşi opinie se întîlneşte şi la Radu Rosetti, care identifică sloboziile cu satele de colonizare, subliniind că „asemenea slobozii s-au înfiinţat încă de la începuturile domniei moldoveneşti”[4]. Afirmaţia este, desigur, numai parţial justă, în sensul că s-au înfiinţat sate, dar nu slobozii în adevăratul sens al cuvîntului, care apar ceva mai tîrziu. Grigore Tocilescu defineşte slobozia ca un sat „slobod de sarcini, şi slobod orşicine a se stabili întrînsul, fără deosebire de naţionalitate”[5]. G. N. Leon afirmă că „sloboziile erau considerate ca o chestiune de stat, întrucît alcătuiau mijlocul principal de colonizare a ţărilor depopulate”[6]. A. D. Xenopol vorbea, la rîndul său, de „înmulţirea poporaţiei ţării prin înfiinţare de aşa-numite slobozii”[7]. C. C. Giurescu a fost primul dintre cercetători care a văzut în slobozii nişte aşezări rurale aparte, „care se bucură de scutire generală sau parţială pe un timp limitat sau cînd proprietarii intervin la domn să le scutească satele de anumite obligaţiuni fiscale sau să le acorde o uşurare a lor”[8]. Consecvent acestei opinii, 15 ani mai tîrziu, C. C. Giurescu avea să spună că „sloboziile sînt satele întemeiate cu colonişti veniţi — cei mai mulţi — din afara hotarelor”[9], fără a pierde deci din vedere faptul că existau şi slobozii de localnici. După I. C. Filitti, sloboziile erau sate care se bucurau de avantaje fiscale „acordate coloniştilor străini aduşi pe moşii domneşti, mănăstireşti sau particulare”[10]. I. Iavorschi considera că politica celor două state feudale în materie de colonizare rurală a fost una şi aceeaşi cu cea privind organizarea sloboziilor, afirmînd că acestea din urmă erau sate alcătuite „de foarte multe ori cu muncitori ai pămîntului fugiţi peste hotare” ori „cu oameni din ţară sau chiar cu elemente de origine străină”[11]. După părerea Valeriei Costăchel, slobozia era un sat care se bucura de privilegiul de imunitate[12]. Zece ani mai tîrziu, într-o altă lucrare, aceeaşi autoare defineşte slobozia drept „ un sat întemeiat pe loc pustiu sau refăcut, o selişte, unde se aduc săteni noi”[13]. În sfîrşit, Iorgu Iordan afirmă că sloboziile s-au creat pentru „aducerea în ţară a bejenarilor” şi că „locuitorii unei slobozii erau scutiţi

---

[3] A. V. Gîdei, *Contribuţiuni pentru istoria socială a ţărănimii noastre şi pentru istoria raporturilor economice dintre ţărani şi proprietari pînă la 1864*, Bucureşti, 1904, p. 7.

[4] Radu Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova*, t. I, Bucureşti, 1907, p. 293.

[5] Grigore G. Tocilescu, *Studiu istoric despre ţăranul român*, la Bibl. Acad., ms. 5 150, f. 36.

[6] G. N. Leon, *Istoria economiei publice la români*, Bucureşti, 1924, p. 128.

[7] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a 3-a, I. Vlădescu, vol. VI, Bucureşti, 1927, p. 98.

[8] C. C. Giurescu, *Organizarea financiară a Ţării Româneşti în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1927, p. 54.

[9] Idem, *Istoria românilor*, vol. III, partea I, Bucureşti, 1942, p. 338.

[10] I. C. Filitti, *Consideraţii generale despre vechea organizare fiscală a principatelor române pînă la Regulamentul organic*, Bucureşti, 1935, p. 34—35.

[11] Ioan Iavorschi, *Colonizarea în România*, Iaşi, 1937, p. 9—10.

[12] V. Costăchel, *Les immunités dans les principautés roumaines aux XIV-ème et XV-ème siècles*, Bucureşti, 1947, p. 33.

[13] V. Costăchel, P. P. Panaitescu şi A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi în Moldova (secolele XIV—XVII)*, Bucureşti, 1957, p. 240.

(liberi, adică în limba epocii « slobozi ») de orice obligaţii către stat în ce priveşte plata impozitelor şi judecarea delictelor săvîrşite de ei înşişi''[14].

Avînd în vedere asemenea opinii şi mai ales tendinţa de a identifica, în toate cazurile, sloboziile cu satele de colonizare, ni se pare potrivit să stăruim asupra acelor documente care ar putea să ne apropie mai mult de sensul pe care diferiţi grămătici l-au dat termenului slobozie.

Etimologic, cuvîntul „slobozie'' îşi are originea în slavonescul „звбода'', care înseamnă slobozie, scutire, libertate, verbul la infinitiv fiind : a slobozi, de unde „звбождаю'' se traduce prin slobozesc[15]. Documentele de cancelarie ne indică acelaşi sens de scutire, libertate. Astfel, la 3 septembrie 1585, Petru Şchiopul voievod întăreşte lui Bucium, pîrcălab, „un loc întreg, ce se numeşte Lunca Mare, . . . care să-şi întemeieze acolo sat'' cu oameni „din altă ţară''. Domnia îi acordă „slobozie pe cinci ani''[16]. În cazul de faţă avem de-a face cu un sat de colonizare pentru că se întemeiază cu elemente străine, dar şi cu un sat-slobozie, ca urmare a scutirilor acordate. Un sat de colonizare-slobozie este şi cel întemeiat de Şeptilici, pe „o silişte de loc pustiu'', la Fîntîna Caplei, în baza unui hrisov, emis de acelaşi domn, la 3 ianuarie 1588[17]. De altfel, într-un act moldovenesc din 1 mai 1661 privind înlesnirile oferite coloniştilor stabiliţi în siliştea Lăzeşti, ţinutul Bacăului, se precizează cu multă claritate că „slobozie'' înseamnă scutire de dări. În document se spune : „Slobodzia lor, scutirea de dări, va dura patru ani''[18]. De aici rezultă că diecii actelor au înţeles prin „slobozie'' regimul coloniştilor, care trebuia să fie scutiţi de toate muncile şi dările. El s-a extins şi asupra altor sate, fără ca ele să fie create prin colonizare.

Numeroase documente din veacul al XVII-lea ne dovedesc însă că satele de colonizare erau totdeauna sate-slobozii. Tocmai acordarea regimului de „slobozie'' a făcut ca ele să capete şi denumirea de slobozii. Astfel, la 17 aprilie 1602, Gligorie, mare stolnic, avea dreptul „să cheme oameni din alte ţări în slobozie, în satul Vertiporoh''. Aşezarea respectivă este numită în act „slobozie'' tocmai pentru că obţinuse o scutire, „o slobozie pe trei ani acel sat''[19]. Satul Nou (Novo Selo), fundat cu elemente din afară, este denumit, de asemenea, în actele din 25 noiembrie 1616[20] şi 15 iunie 1626[21], „sat-slobozie''.

Unele documente privitoare la fundarea satelor, ca, de exemplu, cel din 2 aprilie 1617, arată că Mănăstirea Stelea din Tîrgovişte era autorizată de Alexandru Iliaş „să-şi strîngă oameni streini din altă ţară'' în siliştea Severinu, cu care „să facă satu di milă, slobozie''[22]. Şase zile mai tîrziu, la 8 aprilie 1617, Mănăstirea lui Andronie, vistier din Buzău, obţine

[14] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 199—200.

[15] Mardarie Cozianul, *Lexiconul slavo-românesc din 1649, ed. Gr. Creţu*, Bucureşti, 1900, p. 231 ; cf. şi dr. H. Tiktin, *Dicţionar român-german*, vol. II, Bucureşti, 1903, p. 1 440—1 441 ; cf. şi *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1958, p. 777.

[16] *Documente privind istoria României*, A, veac. XVI, vol. III (1571—1590), p. 288.

[17] *Ibidem*, p. 370.

[18] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 34—35.

[19] *Documente privind istoria României*, A, veac. XVII, vol. V (1601—1605), p. 39.

[20] *Documente privind istoria României*, B, veac XVII, vol. III (1616—1620), p. 54.

[21] *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. XXI (1626—1627), p. 183.

[22] *Documente privind istoria României*, B, veac. XVII, vol. III (1616—1620), p. 112.

dreptul „să adune oameni străini din altă ţară" pe ocinile Albeşti şi Maxinu, ca „să facă sat de milă şi slobozie"[23]. Un hrisov al lui Gavril Movilă din 11 septembrie 1618 ne relevă faptul că, în timpul domniei lui Radu Şerban, la siliştea Cuciul de la palanga Gherghiţei se „strînseseră oameni străini de altă ţară" care „ş-au făcut slobozie pre acea ocină"[24]. La 27 mai 1621, Antonie cămăraş obţine dreptul „să străngă oameni streini" pe moşia sa Groşani de pe Călmăţui, pentru ca „să-şi facă slobozie şi sate de milă"[25]. La 10 mai 1623, boierul Dumitrache Cantacuzino era liber „să adune oameni străini" în siliştea Frăsinetul din judeţul Ilfov, ca „să-şi facă slobozie şi sat de milă"[26]. La 12 octombrie 1623, Mănăstirea Tutana obţine dreptul „să-ş‹ i › facă sat de slobozie"[27] la siliştea Văleni. De altfel, o carte a lui Leon Tomşa din 30 mai 1631 confirmă faptul că „satul Tutana fost-au slobozie încă mai denainte vreme, de în zilele Radului voevodi, iar cînd au fost acum, în zilele domnii mele, ei s-au răsipit". Spargerea satului l-a determinat pe Leon Tomşa să-i recheme şi să-i ierte „ca să fie iar slobozie, cum au fost şi mai denainte vreme"[28].

La 2 septembrie 1626, Alexandru Coconul voievod împuterniceşte pe episcopul Serghie, nastavnic al Mănăstirii Tismana, „să-şi strîngă oameni striinni" la siliştea Călugăreni, ca „să-şi facă sat de milă şi slobozie"[29]. Satul Cerneţul din Mehedinţi este împuternicit, la 29 mai 1628, „să strîngă oameni striini" cu care „să facă sat, să fie slobozie"[30].

Exemple similare se întîlnesc şi în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. Astfel, la 5 iunie 1658, Mihnea al III-lea Radu, domnul Ţării Româneşti, îngăduie Mănăstirii Molomoc să-şi adune „oameni striini" pe una din moşiile sale ca „să-şi facă slobozie"[31]. La 10 ianuarie 1662, Eustratie Dabija încuviinţa Mănăstirii Neamţului dreptul de a-şi strînge oameni dintr-alte ţări", pe care „să-i aşiaze acolia la acea slobozie", adică în siliştea Oglindeşti din ţinutul Neamţului[32]. În sfîrşit, siliştea Şendreni de pe Bîrlad, ţinutul Covurluiului, a fost destinată, prin cartea lui Ştefan Petriceicu din 4 martie 1673, să fie colonizată cu elemente străine, cărora domnia le acorda „slobozie în 10 ani"[33]. Şi în acest ultim caz, slobozia se identifică cu satul de colonizare.

În veacul al XVIII-lea se întîlnesc, de asemenea, multe documente care vorbesc de sate create prin colonizare, numite în acelaşi timp slobozii din cauza regimului fiscal, juridic şi administrativ obţinut de la domnie. După cum se ştie, colonizatorul unei silişti trebuia să obţină mai întîi o carte de slobozie şi după aceea să treacă la întemeierea sau repopularea satului respectiv. În această privinţă, un hrisov al lui Scarlat Ghica din 25 iulie 1758 vine cu următoarea precizare : „Ni-au rugat svinţiia-sa ca să-i facem carte domnească de slobozie, cu care să strîngă oameni streini

[23] *Ibidem*, p. 114.
[24] *Ibidem*, p. 245.
[25] *Ibidem*, vol. IV (1621—1625), p. 31.
[26] *Ibidem*, p. 271.
[27] *Documente privind istoria României*, B, veac, XVII, vol. IV (1621—1625), p. 339.
[28] *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. XXIII (1630—1632), p. 392.
[29] *Ibidem*, vol. XXI (1626 1627), p. 256.
[30] *Ibidem*, vol. XXII (1628—1629), p. 203.
[31] Arh. St. Buc., fond Mitropolia Ţării Româneşti, XXX 13; cf. şi actul din 3 iunie 1662, *ibidem*, XXX 16; cf. şi actul din 11 iunie 1676, *ibidem*, XXX/18.
[32] Arh. St. Buc., fond. M-rea Neamţ, CXXXII/16.
[33] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 16.

de pintr-alte ţări" pe moşia Săneşti (ţinutul Cîrligătura), moşie ce era „lipsită de oameni de slujbă"[34]. În cadrul procesului de colonizare rurală, cărţile de slobozie serveau, între altele, drept mijloc de ademenire şi de strîngere a elementelor străine. Astfel, fraţii Vasile şi Ioniţă Coruiu, în baza cărţii domneşti din 12 octombrie 1782, erau liberi „a faci slobozie pi moşiia lor Corneştii" (ţinutul Tutovei). Aici este vorba de slobozie, dar şi de un sat de colonizare ce se întemeiază cu „oricăt de mulţi oamini streini vor pute găsi să-i aducă şi să-i aşăzi pe numita moşie"[35]. La rîndul ei, „slobozia Băbenilor" (judeţul Vîlcea), pomenită în actul din 24 iunie 1791, locuită de „sătenii ungureni"[36], era nu numai slobozie, dar şi sat de colonizare. În sfîrşit, toate satele ce urmau să ia fiinţă, în baza hrisovului lui Mihai Suţu, din 25 noiembrie 1783 , cu „norod de oameni ce vor veni aici în pămîntul ţării" urmau „să se cheme slobozii domneşti"[37].

Analiza actelor de pînă aici ne duce la concluzia certă că toate satele de colonizare, prin regimul lor juridic, fiscal şi administrativ, regim redat în mod concis prin termenul de „slobozie", erau totodată şi slobozii. De altfel, nici nu se poate concepe existenţa satelor de colonizare, fără a nu admite faptul că ele deveneau în mod automat sate-slobozii. Regimul de „slobozie" s-a născut concomitent cu satele create prin colonizare, chiar dacă documentele nu-l pomenesc întotdeauna. Acest regim („slobozia") a avut drept scop principal, încă de la început, să atragă şi să lege cît mai mult pe colonişti de aşezarea respectivă şi să contribuie la consolidarea ei din punct de vedere demografic. De altfel, satele de colonizare s-au „spart" ori „pustiit" numai atunci cînd, dacă n-au fost alte cauze externe, au fost nesocotite, pînă la desfiinţare, toate acele avantaje ce decurgeau din acordarea dreptului de „slobozie".

Am precizat însă la începutul acestui articol că nu toate sloboziile amintite în documente se pot identifica cu satele de colonizare. Într-adevăr, există unele sate de localnici care au un regim fiscal, juridic şi administrativ de „slobozie", deci apropiat de cel al satelor de colonizare, fără însă a se confunda cu ele. Astfel, un hrisov din 31 august 1458 arată că domnitorul Ştefan cel Mare „a dat slobozie satului mănăstirii, anume Borhineşti"[38], cu alte cuvinte l-a scutit de dări şi slujbe. Prin asemenea scutiri este un sat-slobozie, dar nu unul de colonizare, deoarece nu există nici un fel de indicii că ar fi fost creat cu elemente aduse din altă parte. La 21 aprilie 1670, Antonie Vodă din Popeşti acordă unei slobozii a Mănăstirii Tismana tot felul de scutiri de dări şi slujbe, precizîndu-se în document că „slobozianii" fuseseră „ertaţi şi de alţi domni mai dinainte vréame"[39]. Nu poate fi însă vorba, nici în acest caz, de un sat creat prin colonizare, deoarece „slobozianii" sînt băştinaşi. Tot aşa, la 14 mai 1672, Grigore Ghica întăreşte „mitropoliei slobozia care iaste lîngă sfînta mitropolie"[40].

---

[34] Arh. St. Buc., ms. 522, f. 19–20v.
[35] *Bibl. Acad. R. S România*, DCCLXXXVII/23.
[36] *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Ţara Românească, p. 776.
[37] *Ibidem*, p. 694.
[38] Documente privind istoria României, A, veac XIV–XV, vol. I (1384–1475), p. 297.
[39] Arh. St. Buc., fond M-rea Tismana, XCIII 45; cf şi actul din 24 aprilie 1672, ibidem. XCI 20.
[40] Arh. St. Buc., fond Mitropolia Ţării Româneşti, CDLXXII/2.

Este un sat „slobozie", dar nu de colonizare. În sfîrşit, la 13 iunie 1679, Şerban Cantacuzino scuteşte slobozia Cîineşti (Vîlcea) a Mănăstirii Dintr-un Lemn de toate dările şi slujbele, pe motivul că, „neputîndu mai birui săraci slobozianii aceste"[41], s-au plîns domniei. Avem din nou de-a face cu un sat slobozie, fără a fi creat prin colonizare. Exemple în această privinţă putem cita oricît de multe.

Există şi sate care, la început apar doar ca simple slobozii. Ulterior, chiar după sute de ani, le reîntîlnim în situaţia unor sate care, între timp din cauza nerespectării, probabil, a privilegiului de slobozie, „se spărseseră". Pentru a fi repopulate se face apel nu numai la elemente băştinaşe, dar şi străine. Este cazul, de pildă, al satului Cărăreni, judeţul Ialomiţa, slobozie a Mănăstirii Cozia, pomenit încă din 1404—1418, deci din vremea lui Mircea cel Bătrîn[42]. În timpul lui Constantin Brîncoveanu, conform cărţii din 10 ianuarie 1695, se insista ca „toţi rumânii carii vor fi fugiţi şi răsipiţi" din Cărăreni, precum „şi alţi oameni streini", să vină şi „să se aşeze acolo pre acea moşie"[43], beneficiind, desigur, de toate avantajele ce decurgeau din dreptul de slobozie.

Deosebirea dintre satele de colonizare-slobozii, create cu elemente străine, şi sloboziile simple, de localnici, o fac, uneori, chiar diecii care redactează actele. Astfel, într-un hrisov al lui Alexandru Coconul din 16 octombrie 1625, prin care el scuteşte satul Dobruşeşti (Ilfov) al Mănăstirii Snagov, se arată că domnia l-a iertat „pentru că acest sat nu este ca alte slobozii ce este un sat miluit de domnia mea"[44]. De aici rezultă că diecii simţeau nevoia să distingă sloboziile de tipul satului Dobruşeşti, adică sloboziile de localnici, de „alte slobozii", prin acestea din urmă subînţelegîndu-se, desigur, satele create prin colonizare. Actul sinodal din 26 aprilie 1626, redactat în limba greacă, vorbeşte şi el, pe de o parte, de unele slobozii ce aparţin boierilor şi mănăstirilor, iar pe de altă parte de sloboziile străinilor. De altfel, din cele şase slobozii pentru care se hotăra „să rămîie nevătămate", numai trei (Călineşti, Segarcea şi Vaideei) fuseseră întemeiate cu elemente din afară, erau deci sate de colonizare, spre deosebire de Căpreni, Stăneşti şi Putineiu, care erau slobozii de localnici, beneficiind de aceleaşi avantaje[45].

În temeiul documentelor analizate în cadrul acestui articol, conchidem că sloboziile nu se pot identifica în toate împrejurările cu satele de colonizare. Multe dintre ele erau sate obişnuite de pămînteni, dar numite slobozii, deoarece prin regimul lor juridic, fiscal şi administrativ, se apropiau de satele-colonie. Deosebirea fundamentală dintre acestea din urmă şi slobozii consta în faptul că sloboziile existau deja ca sate, poate chiar de sute de ani, în momentul obţinerii privilegiilor domneşti. Ca atare, unele sate obişnuite, de pămînteni, ajungeau relativ uşor în situaţia de slobozii prin simple acte administrative, acte de „scutire", emise în favoarea lor de cancelaria domnească. În schimb, satele de colonizare trebuiau mai întîi fundate ori repopulate cu oameni aduşi din alte părţi, din interior sau de peste hotare. Întemeierea lor era un proces relativ complicat.

---

41 Arh. St. Buc., fond M-rea Dintr-un Lemn, XLV/13.
42 *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. I (1247—1500), p. 66.
43 Arh. St .Buc., fond M-rea Cozia, ms. 209, f. 246.
44 *Documente privind istoria României*, B, vol. IV (1621—1625), p. 569.
45 *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. I (1626—1627), p. 98.

El presupunea obţinerea dreptului de fundare a satului, alegerea locului (în cazul cînd nu se întemeia pe o veche silişte), strîngerea sau aducerea coloniştilor, construirea caselor etc. Deci pentru ca un sat de colonizare să devină slobozie, trebuia să se formeze, altfel spus să se constituie într-o comunitate demografică, adică într-o aşezare rurală de muncă şi de existenţă. După fundare, urma punerea în aplicare a prevederilor cuprinse în hrisovul iniţial de întemeiere, prevederi care, în totalitatea lor, formau aşa-numitul regim de slobozie. De altfel, ceea ce apropia sloboziile de localnici de cele create prin colonizare era tocmai acest regim juridic, fiscal şi administrativ de care beneficiau, cu unele excepţii, atît unele, cît şi altele.

CONTRIBUȚII PRIVIND APARIȚIA REVISTEI „MAGAZIN ISTORIC PENTRU DACIA"

DE

DUMITRU P. IONESCU

Anul 1845, cînd Nicolae Bălcescu și profesorul transilvănean August Treboniu Laurian au început publicarea revistei „Magazin istoric pentru Dacia", reprezintă un moment important în dezvoltarea culturii naționale românești. Prin conținut și prin titlul său evocator, noul periodic justifica dorința de unitate a poporului român și dezvăluia sentimentul patriotic al dublei și simbolicei redacții.

Publicațiile periodice românești editate de Nerva Hodoș și Alexandru Sadi Ionescu, *Bibliografia română-ungară* a lui Andrei Veress, enciclopediile și dicționarele istorice, toate istoriile literaturii române, precum și noile studii istorice[1] menționează că revista „Magazin istoric pentru Dacia" a apărut din iulie 1845 pînă în aprilie 1848 în cinci tomuri : tomul I în 1845, tomul II în 1846, tomul III în 1846, tomul IV în 1847, tomul V, nr. 1—3 în 1847, nr. 4—6 în 1848.

În realitate au apărut șapte tomuri din revista „Magazin istoric pentru Dacia", cum sesizează istoricul Gh. Zane[2]. Este drept că în aprilie 1848 a încetat redactarea „Magazinului" și colaborarea dintre cei doi istorici, deoarece Bălcescu lipsea din țară, iar Laurian a plecat în Transilvania[3], de unde nu s-a mai întors, dar după înăbușirea revoluției din 1848—1849 Laurian a continuat să scoată singur „Magazin istoric pentru Dacia".

În noua serie a „Magazinului", care a apărut într-o formă schimbată și cu un conținut diferit de planul proiectat în 1845, Nicolae Bălcescu nu mai este anunțat ca redactor. Din noul „Magazin" au apărut tomul VI și fascicula 1 din tomul VII. Exemplarele sînt însă foarte rare. Pînă în prezent, nici o bibliotecă nu posedă tomul VI, deși el a apărut sigur,

---

[1] Horia Nestorescu, *Știri inedite privind tipărirea și răspîndirea „Magazinului istoric pentru Dacia" în țările române*, în *Studii și articole de istorie*, XI (1968), p. 45—73 ; Dan Berindei, *„Magazin istoric pentru Dacia"*, în „Magazin istoric", nr. 5/1969, p. 58—64.

[2] N. Bălcescu, *Opere* ; t. I, partea a 2-a, *Scrieri istorice, politice și economice*, ediție critică adnotată cu o introducere de G. Zane, București, 1940, p. 188.

[3] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, t. III, 1848 iulie 28—1848 august 30, București, 1902, p. 389.

sprijinindu-ne afirmaţia pe următoarele argumente: 1) Ultima copertă a nr. 6 din tomul al V-lea anunţa: „Tomulu VI este suptu tipariu; ellu coprinde întîmplările anniloru 1848 şi 1849"; 2) Nu avea nici un rost ca Laurian să tipărească fascicula 1 din tomul VII dacă tomul VI nu apăruse; 3) La 7 19 decembrie 1851, Constantin Hurmuzaki scria lui Gheorghe Bariţ să-i trimită trei exemplare din tomul al VI-lea din „Magazinul istoric pentru Dacia"[4], probabil pentru a-şi completa colecţia; 4) Istoricul G. Bogdan-Duică arată că, „în volumul VI, care a apărut în 1850, Laurian a publicat marele discurs al lui Bărnuţiu de la 2 14 mai"[5].

Dacă din tomul VI nu avem nimic concret, în schimb la Biblioteca Academiei şi la Biblioteca Institutului de lingvistică se află inventariată fascicula 1 din tomul al VII-lea, apărută cu titlul următor: „Magazinu istoricu pentru Dacia", publicatu de A. Treb. Laurian, Tomulu VII. Făscioara 1. Vienna, 1851, 116 p., asupra căreia ne permitem — date fiind, pe de o parte, conţinutul ei extrem de interesant, iar pe de altă parte raritatea ei — să ne oprim puţin.

Fascicula a apărut la Viena, deoarece, în perioada 1 ianuarie 1849 17 aprilie 1852, August Treboniu Laurian a stat la Viena, unde a desfăşurat o intensă activitate politică[6], şi cuprinde 27 de petiţii[7] ale naţiunii române din Transilvania, redactate în perioada 13 februarie 1849—19 februarie 1851 şi prezentate prin delegaţii lui Francisc Iosif I şi guvernului de la Viena, care reliefează lungul şir de apăsări şi suferinţe îndurate de poporul român din Transilvania.

---

[4] N. Bănescu, *Corespondenţa familiei Hurmuzaki cu Gheorghe Bariţ*, Vălenii de Munte, 1911, p. 103.

[5] Bărnuţiu Simion, *Românii şi ungurii*. Discurs rostit în catedrala Blajului 2 14 mai 1848. Cu introducere şi comentar de G. Bogdan-Duică, Cluj, 1924, p. 5.

[6] Vasile Netea, *Însemnările de la Viena ale lui A. T. Laurian (14 ianuarie 1849—17 aprilie 1852)*, în „Studii", revistă de istorie, nr. 3 1970, p. 521—541.

[7] Iată cuprinsul fasciculei:

I Petitione generale. Olmutiu 13 25 februariu 1849.
II Memorandu côntra ministeriu. Olmutiu 5 martiu 1849.
III Plânsoria dupa essirea constituionei. Olmutiu 12 martiu 1849.
IV Dislucire contra ministeriu. Vienna 23 martiu 1849.
V Protestu încontra demarginării voivodatului serbescu. Vienna, 15 aprilie 1849.
VI. Representationea omeniloru de incredere ai nationei romane. Vienna, 14 26 iuniu 1849.
VII. Repetirea petitionei deputationei romane. Vienna, 6 18 iuliu 1849.
VIII. Reflessioni asupra respunsului ministeriului. Vienna, 18 30 iuliu 1849.
IX. Supplica contra ministerului cultului în lucrurile scolastice. Vienna, 1 septembre 1849.
X. Supplica pentru reoccuparea diecesei Versetiului. Vienna, 20 iuliu 1849.
XI. Supplica pentru despartirea ierarchiei romane de cea serbésca, şi pentru tinerea unui sinodu romanu general. Vienna, 12 24 octobre 1849.
XII. Omagiulu si petitionea romaniloru din diecesea Aradului. Vienna, 15 nouembre 1849.
XIII. Plânsoria romaniloru din Banatulu Temisianu...decembre 1849.
XIV. Petitionea romaniloru din diecesea Urbei-mari, ianuariu 1850.
XV. Representatione despre starea presente a nationei romane contra ministeriu. Vienna 10 ianuariu 1850.
XVI. Protestu încontra cocluseloru facute de universitatea nationei sassesci in cestionea territoriale. Vienna, 25 februariu 1850.
XVII. Repetirea petitionei generale şi ursoriu pentru deslegarea ei. Vienna, 11 martiu 1850.
XVIII. Supplica in causa tramitterii unui commissariu ministerial in lucrurile scolastice in Transilva[illegible]

Într-una din aceste petiţii, redactată la 13 26 februarie 1849[8], subliniindu-se că „naţiunea română din Transilvania, Banat, Crişana şi Bucovina este cea mai veche între celelalte naţiuni şi cea mai numeroasă în ţinutul locuit de dînsa" — fiindcă numără trei milioane şi jumătate şi care de sute de ani a fost scoasă din toate drepturile cuvenite unei naţiuni —, se cerea :

1) Unirea tuturor românilor din statul austriac într-o singură naţiune de sine stătătoare ;

2) Administraţie naţională ;

3) Constituirea cît mai curînd a unui congres naţional care să aleagă : a) „un cap naţional" recunoscut de împărat ; b) un consiliu administrativ naţional sub numele de senat român ; c) un cap ecleziastic de sine stătător ; d) să organizeze administraţia în comunităţile române ; e) să organizeze şcolile şi să hotărască ridicarea institutelor necesare de învăţătură ;

4) Introducerea limbii române în toate lucrurile ce ating pe români ;

5) În fiecare an să aibă loc o adunare a naţiunii care să dezbată interesele naţionale ce le va cere timpul ;

6) Reprezentare proporţională cu numărul populaţiei în dieta imperiului ;

7) Un reprezentant al naţiunii române pe lîngă guvernul imperial ;

8) Împăratul să poarte şi „titlul de mare duce al românilor"[9].

Cererea deputăţiei române din 13 25 februarie 1849 era în conformitate cu planurile unor conducători cehi, slovaci, sîrbi de a împărţi monarhia în unităţi formate pe baze etnice, transformînd Austria într-o federaţie de state naţionale, unite sub sceptrul Habsburgilor. Şi, era pentru prima dată cînd se cerea unirea tuturor românilor din monarhie într-o singură naţiune de sine stătătoare, cu administraţie naţională sub „un cap naţional", ales de naţiune şi recunoscut de împărat. Spre a înlătura orice interpretare răuvoitoare se menţiona că prin „cap naţional", românii în-

---

XIX. Supplica pentru stipendie pentru junimea romana stuiosa.

XX. Supplica pentru conchiamarea unui sinodu completu spre allegerea episcopului unitu din Transilvania. Vienna, 5 septembre 1850.

XXI. Protestu incontra mestecării primatelui Ungariei in lucrurile bisericii romane. Vienna, 19 septembre 1850.

XXII. Supplica contra domnului ministru allu cultului şi invetiamêntului pentru redicarea unei facultâti filosofico-juridice pentru romani. Vienna, 29 decembre 1850.

XXIII. Plânsoria asupra proiectatei despartiri si subordinâri a nationei romane. Vienna, 30 decembre 1850.

XXIV. Plânsoria asupra organisationei judiciarie cellei stricatiose pentru nationea romana. Vienna, 31 decembre 1850.

XXV. Supplica pentru adjutorarea romaniloru lipsiti prin resbellu si pentru unu impruimutu din tesaurulu statului. Vienna, 31 decembre 1850.

XXVI. Supplica pentru unitatea organisationei si administrationei scolastice pentru toti romani din monarchia austriaca si pentru redicarea unei universitâti romane. Vienna, 16 ianuariu 1851.

XXVII. Petitionea romaniloru din Banatulu Temisianu pentru realisarea drepturiloru nationali promisse prin constitutione si pentru restaurarea mitropoliei romane. Vienna, 19 februariu 1851.

[8] „Magazin istoric pentru Dacia", t. VII, fasc. I, petiţia I, p. 1—4.

[9] Ibidem, p. 3. O parte din aceste cereri fuseseră formulate şi de Adunarea de la Blaj din mai 1848 şi prezentate fostului împărat Ferdinand I la Innsbruck, unde se refugiase de teama revoluţiei, care însă le-a respins (*ibidem*, p. 7—9).

ţelegeau ceea ce este *banul* pentru croaţi, *voievodul* pentru sîrbi, comitele pentru saşi.

Importantă ni se pare din această fasciculă şi petiţia din 10 ianuarie 1850[10], semnată de Ioan Popasu, Petru Mocioni, August Treboniu Laurian dr. Ioan Dobranu, Petre Cermena, dr. Constantin Pomuţiu, Grigore Popovici, Vincenţiu Babeş, Alexandru Atanasievici, Ioan Popovici, Constantin Udrea, prin care se cereau :

1. Îndreptarea împărţirii teritoriului locuit de români ;
2. Dreptul românilor de a ocupa dregătorii publice în raport cu numărul populaţiei ;
3. Limba română în toate raporturile vieţii publice şi civile ;
4. Conducătorii poporului român să nu mai fie persecutaţi, arestaţi şi torturaţi ;
5. Acordarea unui ajutor românilor, conform pagubelor suferite, aşa cum s-a acordat şi saşilor ;
6. Înfiinţarea unei universităţi româneşti.

În speranţa unei rezolvări juste a revendicărilor formulate, deputaţii naţiunii române au continuat să adreseze pînă la sfîrşitul anului 1850, guvernului imperial, petiţii după petiţii, dar fără rezultat.

În sfîrşit, ni se pare demn de semnalat pentru importanţa lor : „Plânsoria asupra proiectatei despartiri si subordinâri a nationei romane" din 30 decembrie 1850, „Plânsoria asupra organisationei judiciarie cellei stricatioase pentru nationea romana" din 31 decembrie, „Supplica pentru adjutorarea romaniloru lipsiti prin resbellu si pentru unu împrumutu din tesaurulu statului" din 31 decembrie 1850, precum şi „Supplica pentru unitatea organisationei si administrationei scolastice pentru toţi romani din monarchia austriaca, si pentru redicarea unei universităţi romane" din 16 ianuarie 1851[11].

Împăratul promitea, iar naţiunea română se hrănea cu speranţa că va beneficia de prevederile prealăudatei construcţii din materie 1849.

Prin caracterul lor protestatar, prin argumentarea logică şi istorică, cele 27 de petiţii atrag atenţia cercetătorului profund şi analiza lor ştiinţifică întregeşte documentarea necesară privind lupta de eliberare a poporului român din Transilvania la jumătatea secolului al XIX-lea.

[10] „Magazin istoric pentru Dacia",t. VII, fasc. 1, petiţia 16, p. 71–73.

[11] „Magazin istoric pentru Dacia", t. VII, fasc. I, petiţiile 27, p. 112–115 ; 23, p. 96–102 ; 24, p. 103–106 ; 25, p. [illegible]1.

DOUĂ DOCUMENTE NECUNOSCUTE PRIVIND EVENIMENTELE DE LA 1848–1849 ÎN BANAT

DE

GH. COTOŞMAN

În lucrarea sa *Revoluţia de la 1848–1849 în Banat*, I. D. Suciu, sprijinit pe izvoare edite şi inedite, aduce o nouă lumină asupra fenomenului revoluţionar din această provincie românească. Între timp am ajuns în posesiunea unor documente inedite care vin să confirme şi să întregească datele şi concluziile privitoare la revoluţia de la 1848–1849 din Banat.

Primul document, emanat de cancelaria companiei militare imperiale din Făget, se referă la ridicarea gloatelor române din regiunea Făgetului. Este singurul document cunoscut din timpul revoluţiei care atestă folosirea limbii române pentru ridicarea armatei ţărăneşti, ce va avea un rol important în timpul revoluţiei. Trimis sub formă de circulară, adresată „chinejilor" şi „cumeţilor" – primarilor şi consilierilor comunali ai satelor din comunele aparţinătoare districtului Făget –, documentul zugrăveşte nu numai situaţia dificilă în care se aflau imperialii, ci şi metodele de care uzau spre a face faţă atacurilor forţelor revoluţionare.

FĂGET 9 NOIEMBRIE 1848. LOCOTENENTUL PERVULOVICI CĂTRE PRIMARII DIN DISTRICTUL FĂGET

„Prănălţat General Comando o poruncit ca să să scole satele nu cum am poruncit nainte, numai dă loc[1], ca să zgornim năpriatinu din Banat.

Aşa dară capătă chinejii şi cumeţii aspră poruncă, dă loc cum căpătaţi porunca aceasta, tot satul să sculaţi şi oameni cu furci, furceri, coase, lance, săpi, să-i armaţi şi cu bucate pă patru zile grijiţi, aicea la Făget să-i trimeceţi până mîne, adecă vineri la amizăzi, fiind care sat până

[1] Imediat.

mîne aicea nu vo fi, acela după manifăstul împărătesc aspru pedepsiţi vor fi.

Priioţi domni au cu stagu bisăricii a veni şi chinejii trebue cu oameni să vină. Veniţi în cocie [2], o călări, că mai în grabă aicea veţi fi.

Înpăretesc militar comando (ss) *Perrulovici*
ştat Laitinant"

Al doilea document se referă la starea de spirit creată în Banat după alungarea revoluţionarilor kossuthişti. Este vorba de o scrisoare oficială, redactată de administraţia satului *Sărăzani*, tot din districtul Făget, prin care alegătorii retrag mandatul de deputat acordat tînărului meseriaş *Dionisie Ciolocaş*, motivînd că, după dizolvarea Dietei, nu mai puteau accepta participarea la o adunare ilegală.

Sărăzani, 12 ianuarie 1849. Comunitatea satului Sărăzani către deputatul Dionisie Ciolocaş

„Noi Comunitatu satului S a r a z a n, prin aceasta scrisoare rechiemăm de la Dieta ungurească pre Deputatul nostru Dionesie Ciolocuş, că nu vrem ca să fim representaţi la aşa Adunare Ţării care prin majestatia sa îi declarată nelejuită a fi.

ss. *Madas Zsigmond* hites Jegyzö [3], ss. *Grozeszku Thomas* Lelkész Hal [4]. ss. *Gheorghe Caprar* chinez; ss. *Ioan Lărinţ* juiat; + *Ianoş Olaru*; + *Alexandru Caprar*; + *Dumitru Ioanescu*; + *Pahomie Olaru*; + *Dorotei Sutunesco*; + *Nicolae Haţegan*; + *Dionisie Fărcaş*; + *Gavrilă Ioanesco*; + *Nicolae Olaru*. În numele obştii".

---

[2] Trăsuri.
[3] Jurat notar.
[4] Administrator parohial.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

ISTORIOGRAFIA EVULUI MEDIU TIMPURIU

Istoriografia europeană şi-a aflat, după cum se ştie, istoricul în persoana savantului elveţian Eduard Fueter (1878 1928). În masiva sa *Geschichte der modernen Historiographie*, tipărită la Zürich în 1911 şi răspîndită şi în traducerea franceză a lui Emile Jeanmaire (1914), Fueter a urmărit evoluţia şcolilor istorice, a mentalităţilor şi temperamentelor istoricilor europeni şi americani, de la Petrarca şi istoriografia Renaşterii pînă la concepţiile istorice ale lui Jakob Burckhardt, Taine şi Renan. În 1936 a apărut, postum, lucrarea lui Fueter intitulată *Geschichte der neuren Historiographie* în care sînt abordate concepţiile istoriografiei primelor decenii ale secolului nostru, în speţă, istorismul şi şcolile pozitiviste.

Lucrări de ansamblu asupra istoriografiei europene au mai scris de altfel şi Ludwig Wachler (1812 1820), Leopold von Ranke (1874), Friedrich Jodl (1878), Robert Flint (1895), Ernst Schaumkell (1905), G. P. Gooch (1913) şi, mai recent, Georges Lefebvre. Cunoscutul istoric al Revoluţiei Franceze şi imperiului a ţinut, într-adevăr, la Sorbona, în anul şcolar 1945—1946, un curs care a fost tipărit şi, recent, republicat, sub titlul de *La naissance de l'historiographie moderne* (ed. a 2 a, 1971).

Toate aceste lucrări, începînd cu aceea a lui Fueter şi sfîrşind cu aceea a lui Lefebvre, privesc însă exclusiv istoriografia modernă, începînd, în cel mai bun caz, investigaţiile lor de la Renaştere. Şi astfel, de la ultimele lucrări ale istoricilor greci şi romani, pentru care există multiple exegeze moderne, şi pînă în zorii timpurilor moderne, pînă în secolele XV—XVII, se întind aproape o mie de ani pentru care nu exista încă o lucrare cu caracter general şi comparativ privind istoriografia Europei centrale şi occidentale.

Există, este adevărat, lucrarea lui F. Ch. Baur, *Die Epochen der kirchlischen Geschichtsschreibung*, dar, pe lîngă faptul că datează din 1852, lucrarea lui Baur este concepută într-o perspectivă unilaterală care o face greu accesibilă mentalităţii contemporane.

Societatea de studii a istoriei evului mediu timpuriu, cu sediul la Spoleto, s-a însărcinat să supleeze lacuna semnalată. Ea a organizat, în săptămîna cuprinsă între 10 16 aprilie 1969, o tematică de studiu pe tema *La Storiografia Altomedievale*. Ca şi în ceilalţi ani, *settimana* de la Spoleto s-a bucurat de prezenţa unui mare numar de savanţi şi cercetatori, italieni şi străini în frunte cu istorici de reputaţie mondiala, ca François-Louis Ganshof, de la Universitatea din Gand, Henri Irénée Marrou, de la Universitatea din Paris, Gina Fasoli, de la Universitatea din Bologna şi Arnaldo Momigliano, de la Universitatea din Londra. Cele douăzeci şi două de comunicări dezvoltate, precum şi discuţiile adesea deosebit de importante prilejuite de comunicari, au fost publicate, după obicei, în două volume, însumînd 965 de pagini, tipărite în 1970.

„STUDII", tomul 25, nr. 1, p. 151 156, 1972.

Istoria celor o mie de ani care s-au scurs de la căderea Romei pînă la zorii Renaşterii este o istorie de mentalitate precumpănitor fideistă. Dar omenirea are multe de învăţat şi din erorile pe care le-au săvîrşit strămoşii noştri. Istoriografia medievală îşi are astfel importanţa ei.

Se ştie că Benedetto Croce, într-o serie de studii asupra structurii şi tematicii istoriei, începînd cu celebrul *Intorno alla Storia della Storiografia* publicat în *Critica* (mai 1913) formulase necesitatea deosebirii dintre *Storia* şi *Storiografia*, cea dintîi tratînd seria evenimentelor, în coordonatele spaţio-temporale, cea de-a doua fiind *mărturia experienţei umane* teoretizate în urma trăirii evenimentelor, deci în perspectivă istorică. Istoricii germani au acceptat în general formula lui Croce şi au început şi ei să distingă între *Geschichte (Storia)* şi *Historie* (*Storiografia*) în vreme ce unii istorici francezi au procedat la un simplu joc de majuscule şi minuscule, scriind astfel *Histoire* (storia) şi *histoire* (storiografia).

Comunicările dezvoltate la Spoleto s-au ocupat, în general, de ambele aspecte ale cercetării istorice, accentuînd însă, în majoritatea cazurilor, esenţialul noii perspective a istoriografiei europene medievale, aşa cum aceasta s-a degajat în provinciile fostului Imperiu roman de apus încă din secolele V şi VI şi cum a evoluat pînă la marea Renaştere medievală din secolul al XII-lea, cînd perspectiva istorică începe să se modifice tot mai accentuat.

Cinci comunicări au fost consacrate mentalităţii specifice a istoricilor evului mediu timpuriu[1], alte cincisprezece au tratat probleme specifice istoriografiei naţionale între secolele V şi XII, în : Anglia (două comunicări[2]), Spania (două comunicări[3]), Italia (şase comunicări[4]), Franţa (trei comunicări[5]) şi Germania (două comunicări[6]). Au mai fost două panegirice[7] iniţiale, iar concluziile au fost trase de profesorul Raoul Manselli de la Universitatea din Roma, unul dintre organizatorii colocviului.

Ceea ce s-a degajat mai ales, din ansamblul coordonat al comunicărilor, a fost o esenţială experienţă culturală şi psihologică, desfăşurată pe o perioadă de aproape o mie de ani de istorie europeană şi comportînd învăţăminte fundamentale. Deviind în mod deliberat de la structurile mentale şi politice ale antichităţii greco-romane, căutînd, în exegeza biblică, noi izvoare de inspiraţie considerate perene, istoriografia evului mediu timpuriu va degaja o serie de concepţii, de metode de transcriere a evenimentelor şi de criterii de interpretare a lor, care vor stărui vreme de peste un mileniu în unele regiuni mai puţin favorizate de avîntul inteligenţei iscoditoare. Şi se vor aplica, de la ţară la ţară, după aceleaşi structuri ideologice, dar cu modalităţi diferenţiate

---

[1] Gustavo Vinay, *Otlone di Sant 'Emmeran ovverro l'autobiografia di un neurotico* (p. 13—38) ; H. I. Marrou, *Saint Augustin, Orose et l'Augustianisme historique* (p. 59—88) ; Arnaldo Momigliano, *L'età del trepasso fra storiografia antica e storiografia medievale* (p. 89—118); Michelangelo Cagiano de Azevedo, *Storiografia per imagini* (p. 119—138) ; Baudouin de Gaiffier, *Hagiographie et Historiographie* (p. 139—166).

[2] N. L. Christopher Brooke, *Historical Writing in England between 850 and 1150* (p. 223—248), şi Peter Hunter Blair, *The historical Writings of Bede* (p. 197—222).

[3] J. N. Hilgarth, *Historiography in Visigothic Spain* (p. 261—312) şi Manuel C. Diaz y Diaz, *La historiografia hispaña desde la invasión araba hasta al año 1000* (p. 313—314).

[4] Ernesto Sestan, *La storiografia dell'Italia longobarda : Paolo Diacono* (p. 357—386) ; Ottorino Bertolini, *Il „Liber Pontificalis"* (p. 387—456) ; Gina Fasoli, *Rileggendo il „Liber Pontificalis" di Agnello Ravennate* (p. 457—496) ; Girolamo Arnaldi, *Liutprando e la storiografia contemporanea nell'Italia centro-settentrionale* (p. 497—520) ; Nina Cilento, *La storiografia nell'Italia meridionale* (p. 521—556) ; Ovidio Capitani, *Storiografia e riforma della Chiesa in Italia* (p. 557—630).

[5] Fr. L. Ganshof, *L'historiographie dans la monarchie franque sous les Mérovingiens et les Carolingiens* (p. 631—686) ; Edmond-René Labande, *L'historiographie de la France de l'ouest aux X-e et XI-e siècles* (p. 751—792), şi Robert-Henri Bautier, *L'historiographie en France, régions du nord et de l'est, aux X-e et XI-e siècles* (p. 793—850).

[6] Helmut Beuman, *Historiographische Konzeption und politische Zieles Widukinds von Corvey* (p. 857—894), şi Rudolf Buchner, *Die Frühsalische Geschichtssehreibung in Deutschland* (p. 895—916).

[7] Mario Salmi, *Ricordo di Edoardo Arslan* (1899 1968), p. 39—48, şi Gisberto Martelli, *Ricordo di Fausto Franco* (1899—1968), p. 49—58.

după specificul național și după conjunctura geografică și politică deosebită. Scrutînd și interpretînd aceste identități și aceste modalități, asistăm la un proces milenar al inteligenței omenești, căutînd să capete o perspectivă rodnică asupra evenimentelor, dar străduindu-se în același timp să rămînă credincioasă unui mănunchi de dogme elaborate în secolele IV—VI e. n. Și abia după ce dogmatismul augustiniano-orosian se va dovedi incapabil să îngăduie minții omenești avîntul spre nou și spre progres, vremile vor fi prielnice renașterii mentalității antice în toată splendoarea și libertatea ei. Pentru ca endemicul spirit augustinian, degajîndu-se, în sfîrșit, de scoriile minore ale concepției orosiene, să caute să-și reia revanșa împotriva Renașterii și a umanismului, sub formele noi ale luteranismului, calvinismului și jansenismului.

Istoriografia evului mediu timpuriu se desfășoară la anumite nivele, în funcție de straturile diferențiate cărora li se putea adresa. Regresul considerabil al culturii mediteraneene nu așteptase receptarea oficială a creștinismului pentru a-și învedera consecințele în istoriografie. La nivelul superior, Augustin se va strădui să formuleze ceea ce profesorul Henri Irénée Marrou a definit, ca titlu al unei ultime lucrări apărute în 1968. *La Théologie de l'histoire*, formulă a cărei paternitate înțelege s-o recunoască romanistului milanez N. A. Padovani, care o folosise în 1931 într-o analiză a fundamentalei lucrări augustiniene, *De Civitate Dei*.

Se știe că, în polemica sa cu nostalgicii păgînismului, care făceau creștinismul răspunzător de toate relele care au pricinuit în cele din urmă destrămarea societății antice, Augustin a formulat așa-numita *teorie catastrofică a istoriei*, catastrofa, destrămarea, fiind de esența tuturor civilizațiilor, într-o formulă pe care o va relua, dincolo de Bossuet, Arnold Toynbee, în zilele noastre. În concepția augustiniană, catastrofa este o consecință a unei carențe morale, care atrage asupra societății în culpă acea ,,obliqua misericordia", pedepsind ceea ce „aut manifesta peccata sunt, aut occultae punitiones"[8]. Dar în concepția augustiniană, jocul providenței, planul cetății divine, *nu coincide* — și, de altfel, nici nu trebuie să coincidă — cu planul material al cetății terestre. Un asemenea paralelism filozofico-sociologic nu a putut fi înțeles de discipolii lui Augustin, și în primul rînd de istoricul spaniol *Paulus Orosius*. Opera acestuia, *Origines*, concepută și redactată între anii 416 și 417 sub influența nemijlocită a gîndirii augustiniene, învederează o alunecare — de factură tipic prehegeliană — a gîndirii istorice de pe planul supranatural pe planul terestru. De la Orosius începe deci năzuința — caracteristică aproape întregii gîndiri istorico-politice medievale — de a exploata confuzia voită între cetatea ideală și divină și cetatea creștină terestră. Năzuință care ia aspectul tendinței de a integra totul bisericii. Promotor al augustianismului *istoric*, Paulus Orosius rămîne deci un adevărat ,,teolog al creștinătății sociale". Și, în virtutea acestui dogmatism deviat de la esențele gîndirii augustiniene, el a fost, așa cum îl numește istoricul englez E. K. Rand, unul dintre marii ,,Founders of the Middle Ages".

Contribuția augustiniană la formularea schematismului istoriografiei medievale nu se reduce însă la nucleul dogmatic interpretat deviat de Orosius și de toți succesorii săi. Augustin este, alături de Eusebius și de traducătorul acestuia în limba latină, sf. Ieronim, cel care s-a priceput să sintetizeze și să transmită evului mediu tradiția istoriografiei antice, și, în același timp, să creeze cadrul integrării istoriei în programul culturii și învățămîntului medieval. Paralel cu considerarea păcatului ca motor al istoriei, Augustin a preluat din *Biblie*, în speță din cartea lui Daniel. schema desfășurării istoriei omenirii pe șase epoci și, pe plan stilistic, a transmis posterității preferința lui pentru antiteză, pentru contraste. Astfel ar fi, de pildă, după părerea sa, contrastul dintre Babilon și Roma, ca puncte de vedere antagonice majore ale cristalizării istoriei universale, durînd fiecare circa 1400 de ani și cuprinzînd alte patru civilizații : cea medo-persă, cea egipteană, cea greco-macedoneană și cea cartagineză, limitate în timp de circa 700 de ani (în afara celei egiptene).

Pentru profesorul Arnaldo Momigliano, istoriografia medievală timpurie abordează în genere trei teme majore : tema, de tensiune morală, a coruperii și decadenței guvernului imperial

[8] Este ceea ce exprimă poetic un proverb portughez folosit de Paul Claudel ca epigraf la drama sa *Le Soulier de Satin* : ,,Dieu écrit par lignes torses".

roman ; tema moralei și a politicii specifice creștine ; cercetarea etnografică a popoarelor năvălitoare. Formal se elaborează o nouă cronologie a istoriei omenirii, ajunsă stereotipă, pornindu-se de la cronologia și datele biblice în jurul cărora se caută sincronisme cît mai vaste. Ca genuri istorice încep să prolifereze *hagiografiile*, al căror model rămîne viața sf. Antoniu, scrisă de sf. Atanasie, și, pentru o bună bucată de vreme, *autobiografiile*, fie ca simplu itinerar spiritual (sf. Grigorie din Nazianz), fie ca o autentică și simplă confesiune (Augustin), în vreme ce sf. Ieronim inițiază specializarea istoriei în domeniul ecleziastic.

Radicala modificare de perspectivă istorico-politică a mentalității antice a schimbat și canonul reprezentărilor vizuale artistic elaborate. Templul, coloana și, mai ales, *portretul* își pierd sensul și normele antichității mediteraneene. Intenția fiziognomică realistă, urmărita atîtea veacuri de pictorii și sculptorii antichității clasice, nu mai este validată. Arta tinde acum să zugrăvească *suflete*, adică, etimologic, *haractires* (J. Kollwitz), sau, mai ales, să înfățișeze *tipologii*, lipsite intenționat de personalitate și transcendînd concretul, individualul, pentru a se înălța într-o sferă abstractă, slujind la legitimarea unei *concepții* sau a unor *suverani*. Experimentat mai întîi la Bizanț, ai cărui bazilei, provenind din toate provinciile imperiului și din toate clasele sociale, aveau nevoie să-și legitimeze puterea uzurpată prin hipostazierea lor după tipicul predecesorilor, procedeul portretului tipologic cu atribute specifice s-a generalizat în întreaga Europă neislamică (în cea islamică veghea interdicția coranică a chipului cioplit), ca mijloc politic de afirmare și legitimare a unei poziții supreme, prin portrete cu atipicitate fizionomică. Picturile de împărați antici de pe zidurile Palatului carolingian de la Ingelheim sau miniaturile din *Codex Vigillianus*, cu efigii ale suveranilor regatului iberic al Léonului, sînt analizate în acest sens de profesorul Cagiano de Azevedo.

Raporturile dintre hagiografie și istoriografie, astfel cum le analizează profesorul Baudouin de Gaiffier (Bruxelles), sînt specifice mentalității medievale. Hagiografia evoluează în funcție de evoluția tipurilor considerate ca valori umane supreme în societate, prin identificarea „curățeniei vieții" și a forțelor energetice acumulate prin rugăciune (și degajate spre anumite țeluri evolutive), cu valorile supreme. Într-o primă fază, dominată de imaginea martirilor primelor secole, vor prolifera viețile acestora. Urmează faza cenobiților, modelul genului fiind sf. Antoniu, a cărui biografie a rămas modelul tuturor hagiografiilor medievale. Apoi viețile martirilor fără sînge ai ascezei încep să fie depășite de viețile marilor misionari, ale prelaților întemeietori de biserici și de episcopate, ale suveranilor care și-au convertit popoarele sau au dus o viață conformă cu preceptele bisericii. Biserica avea astfel să dirijeze, printr-o abilă propagandă istorică-literară, conștiințele și mentalitățile spre idealurile cruciadelor și cavalerismelor sau să controleze morala publică prin cataloage de virtuți și de vicii, cu exemplele de rigoare.

Confuzia specifică a valorilor morale cu cele teologice și mai ales cu cele politice conferă însă acestor hagiografii, frecvent interpolate și deviate de la realitate, o valoare foarte îndoielnică ca izvoare istorice de prima mînă. Aceeași confuzie face suspecte un mare număr de izvoare, ridicîndu-se pînă la vestitul „Liber Pontificalis" — serie istorică fundamentală totuși pentru istoria catolicismului și a Italiei în evul mediu timpuriu — și la lucrarile propagandistice tinzînd la justificarea celebrei formule „translatio imperii", a donațiunii lui Pepin cel Scurt, a relațiilor dintre papi și împărații bizantini, carolingieni, ottonieni, salieni și staufeni etc.

A existat însă o alternativă față de fideismul dogmatic în decursul evului mediu? O alternativă îngăduită intelectualului medieval, multă vreme aproape în exclusivitate cleric? Evident că o asemenea alternativă nu putea fi găsită decît în cultura clasica greco-romană, astfel cum această cultură fusese transmisă Occidentului printr-o serie de texte conservate prin mănăstiri. Conștient de virulența și nocivitatea acestei culturi antice, dogmatismul fideist a facut eforturi dacă nu s-o înăbușe sau s-o discrediteze total, cel puțin să și-o infeudeze prin intermediul alegoriei. Dar aceste eforturi erau sortite să se dovedească, în cele din urmă, zadarnice. Și profesorul Gustavo Vinay de la Universitatea din Roma analizează cauzele acestui eșec.

În contrast cu vocaţia de cultură angajată a culturii fideiste medievale, cultura greco-romană se caracteriza printr-o *totală disponibilitate de opţiuni*. Ea consta într-un receptacul de opinii individuale. Şi, prin aceasta, îşi opunea relativismul dogmatismului medieval cu năzuinţe spre absolut, subordonat constant aprehensiunii harului. Ca orice dogmă revelată, dogmatismul fideist medieval mărgineşte gîndirea şi-i drămuieşte cu stringenţă avînturile. În concepţia monoteistă medievală, în cadrul căreia orice dialog şi orice controversă se soluţionau prin arbitrajul suprem al unui „giudice del campo" situat în cer, opţiunile erau strict îngrădite şi aspru penalizate. În consecinţă, istoriografia medievală, dominată de dogmatism, nu se putea desfăşura decît ca o simplă serie evenimenţială cu misiunea edificatoare, evoluînd între doi poli temporali precizaţi o dată pentru totdeauna în contextul cărţilor sfinte : polul genezei şi polul apocaliptic al judecăţii de apoi. În aceasta constă, după savantul istoric italian, dilema fundamentală a intelectualului medieval, dilemă care, numai parţial soluţionată de Renaştere, a impus istoriografiei medievale, evoluînd între polul intelectual clasic şi polul intelectual fideist, stringenţe multă vreme fără ieşire.

Odată fixat cadrul intelectual în care va evolua istoriografia medievală vreme de peste o mie de ani, este pasionant să urmărim, în comunicările consacrate istoriografiilor naţionale, modul cum aceste structuri se diferenţiază în funcţie de conjuncturile specifice spaţiotemporale.

Ţelul educativ, pe plan moral şi politic, îl găsim accentuat în istoriografia anglo-saxonă (Bede Venerabilis şi Eadmon) şi anglonormandă (William de Malmesbury şi Geoffrey de Monmouth), care pare a tinde în permanenţă să justifice formula lui Bede şi ţelul istoriei, care este, după acest călugăr anglo-saxon, „ad instructionem posteritatis". În Spania vizigotă, unde primii istorici şi învăţaţi şi-au făcut ucenicia la Bizanţ (Juan de Biclar şi episcopul Leandru al Sevillei), istoria politică, reprezentată, în afara acestora, mai ales de episcopul Isidor al Sevillei şi de Julian de Toledo, militează, propagandistic, în favoarea unităţii religioase ortodoxe şi a dinastiei regale vizigote (concepută, după monarhia bazileilor, ale căror pretenţii de universalitate sînt tăgăduite). Marea ruptură pricinuită prin invazia arabă din 711 schimbă cu totul perspectivele culturale, ducînd iniţial la proliferarea unei culturi eclectice mozarabe, căreia i se datoresc Cronica Bizantino-Arabigo (741) şi cronica pseudoisidoriană (751). Ulterior, în nord, se scrie o serie de Anales locale (în Asturii şi Léon), dilatate, pe măsura progreselor Reconquestei, într-un mare număr de *crónicas* sau de *genealogias* locale (leoneză, castiliană, aragoneză, navareză), coexistînd cu lucrări hagiografice (*Notitia Martyrum*), după modelul sf. Ieronim, al lui Eusebiu din Cezareea şi al atît răspînditei vieţi a sf. Antoniu.

Eusebiu, sf. Ieronim şi, ulterior, însuşi Isidor din Sevilla au influenţat istoriografia francă iniţiala, astfel cum o analizează cu mare competenţă profesorul Fr. L. Ganshof. Mărginirea la cadrul cronologic biblic este depăşită abia de istoricii Renaşterii carolingiene (Eginhard. Astronomus, Nithard, Abbon, Hincmar), care adoptă modelul biografic al lui Suetonius, pentru ca, paralel cu cronicile universale continuate de un istoric după altul, să înceapă redactarea unor istorii locale, tip *Annales* (dezvoltate din *Annales pascales*), pe provincii, pe dinastii, pe mănăstiri sau pe episcopate. O serie de asemenea anale constituie izvoare esenţiale pentru istoria şi mentalitatea medievală, cum ar fi cele din Normandia (Dudon de St. Quentin. Guillaume de Jumièges, Guillaume de Poitiers), din Poitou (Adémar de Chabannes) sau din Reims (Flodoard).

În Germania imperială, coordonarea politică-militară realizată de dinastia ottoniană si apoi de cea saliană impune istoriografiei, oficializată oarecum, adoptarea şi difuzarea idealurilor politicii imperiale împotriva monarhiilor concurente (Bizanţul, Franţa) şi, mai ales, faţă de formaţiunile politice noi, proliferînd la graniţele de nord şi de est ale imperiului : regatele Danemarcii, Poloniei, Boemiei şi Ungariei. De asemenea, în jurul controversei investiturilor, aflată în germene în organizarea administrativă a bisericii germane de către împăratul Otto I, istoriografia germană a secolului al XI-lea a prefigurat unele poziţii care vor evolua pe anumite linii caracteristice în secolul al XII lea şi mai ales în secolul al XIII-lea.

Sintetizînd rezultatele colocviului, astfel cum ele s-au putut degaja din comunicările susţinute şi din numeroasele intervenţii pe marginea lor, profesorul Raoul Manselli a subliniat importanţa şi noutatea temei tratate şi a comunicărilor. Acestea constituie un tablou complex şi inedit al evoluţiei, corelate şi divergente, a istoriografiei Europei occidentale şi centrale, între secolul al IV-lea şi secolul al XIII-lea e. n.

Pornind de la modele comune, stereotipe chiar, cum ar fi opera istorică şi filozofică a lui Augustin, Orosius, Ieronim, pe bază de exegeză biblică, şi folosind, îndeobşte, acelaşi vehicul universal de transmitere a rezultatelor gîndirii medievale, limba latină, istoricii medievali italieni, spanioli, francezi, englezi, belgieni şi germani, paralel cu redarea specificului geografic, naţional şi ideologic al popoarelor respective, au contribuit să constituie o viziune în cele din urmă integratoare a istoriografiei evului mediu timpuriu.

Prin aceasta, indiferent de erorile fideiste la care erau expuşi în mod firesc, ei au îngăduit degajarea, pe anumite linii de tensiune, a năzuinţelor şi a vocaţiilor, în acelaşi timp specific naţionale şi tinzînd spre unitate, ale unei Europe multă vreme integrate cultural pe un ansamblu de idei şi, mai ales, unificate prin caracterul universal al limbii latine folosite în marea majoritate a scrierilor.

Colocviul din 1969, ca şi cele anterioare, aduce o importantă şi originală contribuţie la evoluţia istoriografiei europene.

Dan A. Lăzărescu

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

SESIUNEA CONSACRATĂ ÎMPLINIRII A 450 DE ANI DE LA MOARTEA LUI NEAGOE BASARAB

Secția de istorie și arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice a organizat o sesiune științifică consacrată împlinirii a 450 de ani de la moartea lui Neagoe Basarab. Sesiunea s-a desfășurat la Institutul de istorie „N. Iorga", în dimineața zilei de 27 septembrie a.c. Au fost prezentate trei comunicări. În cea dintîi, Virgil Cândea a dezbătut problema *locului* pe care Neagoe Basarab îl ocupă *în istoria ideilor românești medievale*, stăruind și asupra problemei paternității *Învățăturilor*. Cea de-a doua comunicare, a lui N. Stoicescu, a prezentat *Activitatea politică a lui Neagoe Basarab și „Învățăturile" către fiul său Teodosie*, demonstrînd corelarea dintre tezele *Învățăturilor* și practica politică a domnitorului, pentru ca în ultima comunicare, a lui Manole Neagoe, să se stăruie asupra *Politicii externe a Țării Românești în timpul lui Neagoe Basarab.*

Au avut loc discuții la care au luat parte Dan Zamfirescu, cercetătorul grec L Vranoussis, Damaschin Mioc și Dan Lăzărescu. Cel dintîi a prezentat noi dovezi în sprijinul tezei existenței *inițiale* a unui prototip slavon al *Învățăturilor*, arătînd că textele din versiunea greacă au fost retraduse din slavonă și nu luate din originale grecești. De asemenea, a mai arătat că circa 2 3 din *Învățături* sînt reprezentate de texte preluate, iar 1 3 din original, pe care-l putem atribui lui Neagoe. L. Vranoussis a luat cuvîntul și a arătat că e mulțumit de a fi contribuit la precizarea perioadei cînd lucrarea a fost scrisă și a declarat că așteaptă cu mult interes să vadă tipărită întreaga nouă argumentație a lui D. Zamfirescu. D. Mioc a subliniat faptul că Neagoe Basarab s a înscris pe o linie tradițională în ceea ce privește ctitoriile în afară de hotare, el continuînd în această privință pe Vlad Călugărul și Radu cel Mare. În ceea ce privește *Învățăturile*, a subliniat faptul că esențial nu este cine le-a scris cu mîna sa — Neagoe poate nici nu știa să scrie—, ci, cine le-a patronat și inspirat ; or, în această privință este certă paternitatea lui Neagoe. De asemenea, D. Mioc a arătat că necesitățile din vremea sa impuneau domnitorului scrierea inițială a *Învățăturilor* în slavonă, limba oficială a cancelariei.

D. Lăzărescu a atins problema încadrării lui Neagoe Basarab în tipologia monarhului medieval și cea a situației internaționale din vremea sa. Au răspuns autorii comunicărilor, aducînd noi preciziuni. În încheiere, în absența prof. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul institutului, aflat într-o călătorie peste hotare, a luat cuvîntul D. Berindei, vicepreședinte al consiliului științific al Institutului „N. Iorga", care a subliniat faptul că atît comunicările, cît și dezbaterile au fost de un deosebit interes. În legătură cu personalitatea lui Neagoe Basarab a arătat că acesta n-a însemnat numai *Învățăturile* și splendida biserică episcopală de la Argeș, monumente nepieritoare, ci omul care a știut să conducă cu destoinicie Țara Românească în împrejurări deosebit de grele, dacă ținem seama de faptul că Soliman Magnificul a ocupat sultanatul în 1520

un an înaintea morţii sale, că în 1521 Belgradul a căzut şi că în 1526, cinci ani după moartea domnitorului, a avut loc dezastruoasa bătălie de la Mohács. El a menţinut liniştea, cum spunea Iorga „înlăuntru şi în afară", impunîndu-şi autoritatea faţă de boieri, dovedind însuşiri militare — evidenţiate mai ales în 1510 — purtînd o abilă politică externă „cu toţi vecinii au fost împăcat" se scria într-o cronică — şi ducînd totodată o politică culturală menită a ridica prestigiul său şi al ţării în întreg Orientul creştin supus puterii otomane.

Sesiunea a contribuit în ansamblu la punerea în lumină a personalităţii marcante a lui Neagoe Basarab şi a frămîntatei perioade a istoriei României căreia el i-a aparţinut.

Dan Berindei

REUNIUNEA DE LUCRU A COMISIEI MIXTE DE ISTORICI ROMÂNI ŞI MAGHIARI. BUDAPESTA

În zilele de 1—4 iunie 1971 s-a desfăşurat la Budapesta prima reuniune de lucru a comisiei mixte de istorici români şi maghiari, comisie constituită în luna iunie 1970. Delegaţia română a avut următoarea componenţă : Camil Mureşan, decanul Facultăţii de istorie din Cluj, conducătorul delegaţiei ; Augustin Deac, director adjunct la Institutul de studii istorice şi social politice de pe lîngă C. C. al P. C. R. ; Dan Berindei, şef de departament la Institutul de istorie „N. Iorga" şi secretar al părţii române a comisiei mixte, Ludovic Demény, şef de sector la Institutul de istorie „N. Iorga" şi Radu Popa, cercetător ştiinţific principal la Institutul de arheologie din Bucureşti. Din partea maghiară au participat la lucrări următorii : Elekes Lajos, preşedintele părţii maghiare a comisiei mixte ; Pach Zsigmond Pál, directorul Institutului de istorie al Academiei de Ştiinţe Maghiare ; Vass Henrik, directorul Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P. M. S. U. ; Ránki György, director adjunct al Institutului de istorie al Academiei de Ştiinţe ; Csatári Dániel, secretarul părţii maghiare a comisiei mixte ; Mócsi András, Szábo Agnes, şefi de secţie la Institutul de istorie a partidului, Gáldi L., Kovács Endre, Dolmanyos Istvan, Tamás Lajos, Trocsányi şi alţii.

În zilele de 2 şi 3 iunie, cele două delegaţii şi-au prezentat reciproc rapoarte privind dezvoltarea istoriografiei române, respectiv maghiare, în cursul ultimului deceniu, raportorul părţii maghiare fiind prof. Pach, iar raportul părţii române fiind prezentat de prof. C. Muresan. Ambele rapoarte au servit ca bază de discuţie sinceră şi prietenească, desfăşurată la un înalt nivel ştiinţific. În ziua de 4 iunie a avut loc o şedinţă de lucru a comisiei în cadrul căreia a fost încheiat un protocol referitor la viitoarea ei activitate, preconizîndu-se ca următoarea reuniune să aibă loc la Bucureşti, avînd ca temă dezbaterea problemelor istoriei agrare a celor două ţări.

În timpul şederii ei în capitala Ungariei, delegaţia română s-a bucurat de o deosebită atenţie atît din partea forurilor academice, cît şi din partea celor de partid. Reuniunea desfăşurată la începutul lunii iunie a constituit un nou pas pe calea conlucrării pe tărîm istoriografic a celor două ţări socialiste şi frăţeşti.

Dan Berindei

O CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN R. S. CEHOSLOVACĂ

Între 29 septembrie şi 13 octombrie 1971, în cadrul acordului de colaborare ştiinţifică dintre România şi Cehoslovacia, am făcut o deplasare în R.S.C. pentru a culege o serie de informaţii documentare privind relaţiile româno-cehoslovace în anii 1939—1945.

Prin concursul dat de institutele de istorie de la Praga şi Bratislava, ca şi prin amabilitatea serviciilor arhivelor statului de la Praga şi Bratislava, am putut efectua cercetarea unor interesante fonduri de arhivă privind perioada şi tema cercetată. Astfel, la Arhivele statului din Praga am putut consulta fondul arhivistic al fostului guvern emigrant de la Londra pe anii 1940—1945 (mai puţin arhiva personală a fostului preşedinte Beneş, care este, de altfel, încorporată în cadrul fondurilor de arhivă aparţinînd Institutului de istorie a partidului din R.S.C.). Acestea conţin, în principal, stenogramele şedinţelor plenare ale comitetului politic, Consiliului de Stat, Consiliului apărării (privind participarea unor unităţi militare cehoslovace pe diferite fronturi ale războiului antihitlerist), ca şi unele corespondenţe şi alte acte oficiale. Studierea acestui fond permite cunoaşterea în linii mari a unor importante aspecte şi laturi ale activităţii emigraţiei cehoslovace la Londra între anii 1939 şi 1945. Se găsesc in acest fond şi unele luări de poziţie sau aprecieri privind România, asupra cărora, evident, mi-am concentrat în special atenţia.

Într-o altă secţiune a Arhivelor statului din Praga (la Loreta) am avut posibilitatea să cercetez fondul documentar de propagandă din cadrul arhivei Ministerului de Externe Cehoslovac (A.M.Z.V.), care cuprinde atît decupaje din presa internaţională privind Cehoslovacia şi vecinii săi, inclusiv România, cît şi broşuri, cărţi, precum şi alte materiale de propagandă externă, care oferă o serie de informaţii cu referire directă sau indirectă la România în ajunul şi în timpul celui de-al doilea război mondial.

La Bratislava, mi-am concentrat atenţia asupra cercetării fondului fostului Minister al Afacerilor Străine al Slovaciei pe anii 1939—1944, la care am avut acces, extrăgînd o seamă de informaţii preţioase privind atît relaţiile româno-slovace în acea perioadă, cît şi situaţia internă şi internaţională a României văzute prin prismă slovacă (o serie de relatări interesante se găsesc, în acest sens, mai ales în rapoartele pe care reprezentanţii diplomatici ai Slovaciei la Bucureşti le trimit acasă în anii 1940—1944).

În depistarea şi consultarea fondurilor de arhivă ne-am bucurat de concursul preţios al colegelor Lukešova (de la Institutul ceho-sovietic din Praga) şi Pixova (de la Institutul de istorie din Bratislava), ambele bune cunoscătoare ale limbii române. De altfel, dat fiind timpul extrem de limitat avut la dispoziţie şi dificultatea necunoaşterii limbilor cehă şi slovacă, am recurs la metoda comandării unui număr de peste 600 de poziţii (pagini) microfilm privind tema cercetată, care sperăm că vor fi trimise la Bucureşti.

Am consultat, de asemenea, fişierele şi o serie de lucrări legate de preocupările noastre la bibliotecile universitare de la Praga şi Bratislava. Am constatat, cu regret, mai ales la Praga, lipsa unui însemnat număr de lucrări ale istoriografiei marxiste româneşti apărute după 23 August 1944, rezultat al unor mai vechi carenţe în difuzarea literaturii ştiinţifice româneşti peste graniţă.

În afara activităţii propriu-zise de cercetare, am fost primit de conducerea Institutului de istorie din Praga şi de directorul Institutului ceho-sovietic de la Praga, dr. V. Kral. De asemenea, am avut convorbiri cu o serie de cercetători, printre care M. Tejchman, specialist

în problema relaţiilor cehoslovace-române în perioada contemporană, şi V. Lacina, specialist în istoria relaţiilor agrare în perioada contemporană.

Făcînd un prim bilanţ al deplasării efectuate în R. S. Cehoslovacă, considerăm că vizita întreprinsă a fost utilă, permiţînd o cunoaştere mai aprofundată, mai nuanţată şi completă a informaţiilor privitoare la relaţiile româno-cehoslovace în anii celui de-al doilea război mondial. Ea a prilejuit şi unele schimburi de vederi cu specialişti cehoslovaci cu preocupări similare din ţara vecină şi prietenă.

Tr. Udrea

SIMPOZIONUL „ŞASE SUTE DE ANI DE LA ÎNTEMEIEREA ORAŞULUI KRUŠEVAC" (R. S. F. IUGOSLAVIA)

Între 4 şi 9 octombrie 1971, în localitatea iugoslavă Kruševac a avut loc un simpozion consacrat sărbătoririi a şase veacuri de existenţă a oraşului, fostă capitală a cneazului sîrb Lazăr, eroul de la Kossovo (1389).

Simpozionul a fost organizat de instituţii fruntaşe ale ştiinţei istorice iugoslave, şi anume: facultăţile de filozofie şi filologie ale Universităţii din Belgrad, institutele de istorie şi bizantinologie din Belgrad, Institutul de arheologie al Serbiei, Biblioteca naţională din Belgrad şi Muzeul popular al oraşului Kruševac.

Un comitet special, în fruntea căruia s-au aflat prof. univ. Ivan Božić de la Universitatea din Belgrad, şi prof. Slobodan Jovanović, primarul oraşului sărbătorit, a stabilit ca lucrările simpozionului să se desfăşoare în două secţii: prima a avut ca tema principala „Kruševac-ul de-a lungul veacurilor", cu comunicări care să servească la o viitoare istorie a oraşului, iar cea de-a doua „Despre cneazul Lazăr, întemeietorul oraşului". La simpozion au participat istorici, istorici de artă şi ai literaturii, arheologi, lingvişti din principalele centre de cultură iugoslave (Belgrad, Zagreb, Sarajevo, Dubrovnik, Novi Sad ş.a.), precum şi invitaţi străini, specialişti din Austria, Franţa, Republica Federală a Germaniei, Grecia, Italia, Republica Socialistă România şi Ungaria.

Au fost programate 49 de comunicări, 19 la secţia I şi 30 la secţia a II-a; comunicările s-au ţinut în limba sîrbo-croată şi în limba franceză, limbi în care s-au purtat şi discuţiile. Şedinţele au fost prezidate de reprezentanţi de frunte ai culturii iugoslave, ca G. Ostrogorski, S. Radojčić, I. Božić, V. Djurić, D. Medaković ş.a.

La secţia I au fost cîteva comunicări legate fie de probleme social-economice, fie politice din viaţa oraşului organizator al simpozionului, interesante prin ineditul lor, bazate îndeosebi pe material de arhivă puţin cunoscut. Remarcăm comunicarea prof. univ. M. Vasić de la Universitatea din Sarajevo, *Populaţia regiunii Kruševac şi structura ei socială în secolul al XVI-lea*, cea a cercetătorului ştiinţific M. Blagojević de la Institutul de istorie din Belgrad, intitulată *Domeniile mănăstireşti din regiunea Kruševac-ului în evul mediu*, ca şi cea a prof. univ. V. Marjanović, directorul Muzeului de farmacie şi medicină din Belgrad, *Cultura medicală a Kruševac-ului în secolul la XIX-lea.*

La secţia a II-a, poate din cauza tematicii mai variate, cu o mai largă sferă de preocupări şi cu un număr mai mare de comunicări, asistenţa a fost numeroasă, iar discuţiile

vii şi interesante. Cele mai multe din comunicări s-au axat pe probleme de istoria culturii şi artei medievale sîrbeşti sau pe probleme de ideologie feudală ; unele au fost de diplomatică sau alte discipline auxiliare istoriei şi altele de istorie politică.

Problemelor de istorie politică, mai dezbătute în trecut şi, în consecinţă, mai cunoscute, le-au fost consacrate mai puţine subiecte. Au reţinut atenţia comunicarea prof. univ. acad. G. Ostrogorski, *Serbia medievală şi ierarhia bizantină de stat*, şi cea a prof. univ. Ivan Božić, *Trădarea lui Vuk Branković*, care s-au remarcat printr-un bogat conţinut de idei, cu preţioase precizări de detalii şi cu date noi, menite să schimbe unele opinii deja formate în istoriografia iugoslavă.

În probleme de ideologie a clasei stăpînitoare, a concepţiilor medievale despre şeful statului, despre conducatorii săi politici au ţinut comunicări interesante prof. univ. S. Radojčić de la Universitatea din Belgrad (*Oraşul ideal*), prof. univ. F. Barišic de la aceeaşi universitate (*Cneazul Lazăr în viziunea urmaşilor*) şi prof. univ. B. Ferjančić, tot de acolo (*Ideologia conducerii politice în diplomatica sîrbească după prăbuşirea ţaratului*). Analiza documentelor de cancelarie, îndeosebi a conţinutului *arengilor*, i-a dus pe autori la concluzii care au fost viu discutate de numeroşi participanţi.

Ajutorul dat de disciplinele auxiliare ştiinţei istorice (diplomatică, heraldică, sigilografie, numismatică) în lămurirea unor probleme legate de cneazul Lazăr şi epoca sa s-a evidenţiat mai ales prin comunicările prof. univ. V. Mošin de la Universitatea din Zagreb (*Ideologia conducătorului de stat în legendele peceţilor cneazului Lazăr*), prof. G. Babić (*Însemnele de conducător de stat ale cneazului Lazăr*) şi prof. S. Dimitrijević (*Monedele cneazului Lazăr în legătură cu monedele domnitorilor vecini*). Toate comunicările de mai sus, ca şi altele, au precizat cu minuţiozitate ce este original şi ce este imitaţie în aceste însemne, ce se ascunde sub aceste forme exterioare de reprezentare, insigne ale puterii domnitoare în vremea lui Lazăr şi a înaintaşilor săi, în ce măsură sînt ele pentru Lazăr încercări de a-şi legitima luarea puterii.

În domeniul istoriei culturii şi artei s-au impus, prin originalitatea lor, comunicările prof. univ. V. Djurić de la Universitatea din Belgrad (*Adunările de stări ale statului sîrbesc din 1374 şi 1375 şi arta*) şi cea a prof. univ. D. Medaković de la aceeaşi universitate (*Cultul cneazului Lazăr în secolul al XVIII-lea*). Pentru noi, românii, interesantă a fost şi comunicarea lui S. Petković (*Tradiţia cneazului Lazăr în Rusia şi în Ţara Românească*).

Comunicările istoricilor de peste hotare, concentrate mai ales în ultima şedinţă, de sîmbătă 9 octombrie, prezidată de G. Ostrogosrki, au avut un conţinut divers, unele legate mai mult de tematica simpozionului, altele mai puţin. Prof. univ. L. Hafner de la Universitatea din Graz a dezvoltat subiectul *Ideologia nemanidă şi cneazul Lazăr* ; prof. F. Kämpfer de la Universitatea din Heidelberg a susţinut comunicarea *Începuturile cultului cneazului Lazăr* ; prof. A. E. Tachiaos de la Universitatea din Salonic s-a ocupat de *Isihasm în epoca cneazului Lazăr* ; prof. G. Duby de la Universitatea din Aix-en-Provence a vorbit despre *Modelul prinţului în secolul al XI-lea în Franţa* ; prof. M. Muraro, directorul Muzeului de Artă din Veneţia, a prezentat comunicarea *Iconografia dogilor veneţieni* ; prof. G. Kristo de la Universitatea din Seghedin a trimis comunicarea *Regii sfinţi ai dinastiei arpadiene şi legendele lor*, ţinută de un coleg ; D. Mioc de la Institutul de istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti a dezvoltat comunicarea *Relaţii culturale între Ţara Românească şi Serbia în secolele XIV şi XV*. Şi aceste comunicări au trezit discuţii asupra unor probleme de conţinut (fapte materiale sau interpretare) sau asupra unor analogii ce s-au făcut sau se pot face între situaţiile din Serbia epocii lui Lazăr şi cele din alte părţi.

Toate comunicările urmează să apară într-un volum.

În concluzie, prof. G. Ostrogorski a relevat nivelul înalt al comunicărilor şi al discuţiilor, rodnicia în rezultate pentru ştiinţa istorică iugoslavă a simpozionului de la Krusevac; a apreciat de asemenea superioritatea colocviilor şi a simpozioanelor mai restrînse faţă de congresele mari în domeniul istoriei.

D. Mioc

SESIUNE ŞTIINŢIFICĂ ORGANIZATĂ ÎN S.U.A. DE ARHIVELE NAŢIONALE ŞI COMITETUL AMERICAN DE ISTORIE A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Ţinută la Washington între 14 şi 16 iunie 1971, această întîlnire a unor specialişti ai istoriei contemporane îşi avea precizate astfel ţelurile în programul întocmit de organizatori: ,,Aceasta este a opta dintr-o serie de sesiuni iniţiate de Arhivele naţionale şi Serviciul documentelor oficiale avînd ca scop să extindă legăturile dintre specialiştii arhivelor şi lumea universitarilor ... Scopul concret al acestei sesiuni... este acela de a investiga situaţia actuală a cercetării intreprinse asupra unor diferite aspecte ale istoriei celui de al doilea război mondial, de a corela această cercetare cu fondurile de care dispun Arhivele naţionale şi Serviciul de documente oficiale şi de a conchide asupra modului în care au fost utilizate aceste fonduri în trecut şi pot fi ele folosite cu mai mare eficienţă în viitor".

Au fost prezenţi circa 200 de specialişti americani şi un număr redus de invitaţi din 12 ţări: Austria, Belgia, Canada, Franţa, Republica Federală a Germaniei, Israel, Italia, Marea Britanie, Olanda, Polonia, România şi U.R.S.S.

Comunicările şi expunerile manifestării au avut un profil variat (istorice, istoriografice, bibliografice, arhivistice etc.). Titlurile şi autorii permit să se facă o imagine de ansamblu asupra conţinutului tematic al reuniunii şi oamenilor de ştiinţă care au avut principalul rol în desfăşurarea lucrărilor: ,,Mesajul Keynote" — L. Morton de la Dartmouth College; ,,F. Roosevelt şi problema Palestinei în 1941—1945" — Selig Adler de la Universitatea statului New York din Buffalo; ,,Politica americană faţă de Indochina în cursul celui de-al doilea război mondial: cîteva concluzii preliminare" — Russell Fifield de la Universitatea Michigan; ,,Izvoare şi probleme în scrierea biografiei generalului Stilwell" — Barbara Tuchman; ,,MacArthur 1939—1945: cîteva probleme în cercetarea documentară" — D. Clayton James de la Universitatea statului Mississippi; ,,Documente militare asupra celui de-al doilea război mondial aflate în Arhivele naţionale" — Robert Krauskopf de la Arhivele naţionale; ,,Fonduri ale bibliotecilor — fundaţii ale foştilor preşedinţi privind istoria celui de-al doilea război mondial" — Benedict Zobrist de la Biblioteca-fundaţie Harry Truman. Pe tema accesului avut la izvoare: ,,Punctul de vedere al autorităţii de stat" — R. Winnacker de la Direcţia Secretarului apărării; ,,Punctul de vedere al arhivistului" — James O'Neill de la Biblioteca-fundaţie ,,Franklin D. Roosevelt" şi Arhivele naţionale; ,,Punctul de vedere al istoricului" — Lloyd Gardner de la Rutgers University; ,,Alternative ale politicii urmate în domeniul ştiinţei în cel de-al doilea război mondial" — Carroll Pursell de la Universitatea California; ,,Prezenţe arhivistice privind cercetarea ştiinţifică şi aplicaţiile ei din perioada celui de-al

doilea război mondial" — Meyer Fishbein de la Arhivele naționale; „Mobilizarea oamenilor și a tehnicii" — Albert Blum de la Universitatea statului Michigan; „Documentele instituției Controlul federal civil extraordinar" — Joseph Howerton de la Arhivele naționale: „Pregătind istoria armatei de uscat din perioada celui de-al doilea război mondial" — Stetson Conn de la Direcția generală de istorie militară a armatei de uscat; „Cercetarea istorică și politica arhivelor: citeva reflecții" — Noble Frankland de la Imperial War Museum Londra.

Dacă pe ultimul îl considerăm un obișnuit al cercurilor istorice de specialitate din S.U.A., practic unicii străini incluși în programul pregătit din vreme de organizatori au fost Henri Michel, a cărui prezență a decurs însă îndeosebi din calitatea sa de președinte al Comitetului internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial (totuși comunicarea lui a vizat exclusiv țara de origine — „Arhive ale rezistenței franceze — metode de colectare și rezultate"), și generalul sovietic P. Jilin — „Cercetări efectuate în Uniunea Sovietică asupra celui de-al doilea război mondial".

La solicitările unor oaspeți de peste hotare, organizatorii americani au acceptat ca în dimineața următoare închiderii programate a sesiunii (16 iunie), în fața acelei părți din asistenta americană care a putut rămîne la lucrări în Washington, invitații străini să prezinte comunicări asupra cercetărilor privind istoria celui de-al doilea război mondial întreprinse în țările respective. În acest cadru am făcut o expunere asupra principalelor direcții și realizări ale istoricilor români.

Limba de lucru a sesiunii a fost exclusiv engleza (americana). Probabil datorită bugetului de timp, în cea mai mare parte lucrările au fost ocupate de expunerea rapoartelor.

După cum s-a văzut din enunțarea temelor, comunicările specialiștilor americani au vizat exclusiv aspecte ale istoriei țării proprii, implicațiile internaționale rezultînd doar din rolul pe care și l-au asumat pe plan mondial S.U.A. în perioada dată.

Orientarea metodologică a totalității expunerilor istoricilor americani a fost în concordanță cu opțiunile dominante în istoriografia americană actuală. Puncte de vedere marxiste au fost exprimate aproape exclusiv în expunerile făcute de invitați din țări socialiste.

Lucrările au vădit totodată competența profesională certă a participanților, utilizarea aprofundată a imenselor surse în materie de care se dispune în S.U.A. — au fost inventariate circa 200 de milioane de documente privind războiul din 1939—1945, din care Departamentul apărării a categorisit ca secrete 20 de milioane, iar Arhivele naționale 8 milioane; alte zeci de milioane de documente se găsesc în arhivele unor instituții și fundații publice sau private, precum și la diverse persoane. De remarcat că în S.U.A. se găsește aproape în întregime arhiva Wehrmachtului german (inclusiv hărțile de comandament de la instanța supremă pînă la eșaloanele inferioare).

Nu numai în cadrul rapoartelor special consacrate accesului avut la arhive, ci și pe timpul dezbaterilor deseori cercetători americani au apreciat negativ modalitățile de consultare și utilizare a documentelor aflate în fondurile oficiale (după cum se știe, între timp a intervenit în S.U.A. o hotărîre la cel mai înalt nivel, al cărei țel oficial proclamat ar fi acela de a da circulației publice o mare masă a documentelor aflate pînă acum sub regim restrictiv).

Expunerile, ca și dezbaterile au relevat că specialiștii în materie urmează exclusiv tehnicile și modalitățile de cercetare consacrate, în mare parte tradiționale — astfel nu s-au făcut auzite interpretările psihologizante, deși de departe ele păreau să aibă o pondere mai mare în cîmpul preocupărilor istorice din țara-gazdă.

S-a mai vădit că în S.U.A. cercetarea celui de-al doilea război mondial este una din ramurile prioritare ale contemporaneisticii. Cadrele științifice specializate pe acest tărîm au apartenențe instituționale diverse: universitari (majoritatea), militari sau civili lucrînd în instituții militare, istorici de la arhive, fundații etc. În general există o conlucrare sistematică între aceste „filoane" diferite sub aspectul originii „administrative".

În ansamblu, inclusiv dincolo de lucrările oficiale, sesiunea a prilejuit contacte fructuoase, schimburi de păreri, schimb de literatură ştiinţifică, informare reciprocă.

Organizatorii s-au străduit să asigure condiţii favorabile de participare invitaţilor de peste hotare (se pare că a fost prima reuniune de acest gen avînd participare internaţională la care Comitetul american de istorie a celui de-al doilea război mondial a făcut oficiul de gazdă). Diligenţe deosebite au depus în acest sens d-nii Forrest Pogue, preşedinte al Comitetului american de istorie a celui de-al doilea razboi mondial, director executiv al Fundaţiei Marshall, şi profesorul Arthur Funck, de la Universitatea Florida, secretarul general al Comitetului american de istorie a celui de-al doilea război mondial.

Eugen Bantea

TEZE DE DOCTORAT

În ziua de 3 iulie 1971, în faţa Comisiei de doctorat a Facultăţii de istorie-filozofie a Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, a avut loc susţinerea publică a tezei de doctorat *Reforma agrară din 1921 în România. Consecinţele aplicării ei*, elaborată de *D. Şandru*.

Lucrarea cuprinde trei capitole: cap. I — „Legiferarea reformei agrare din 1921"; cap. II — „Aplicarea reformei agrare"; cap. III — „Consecinţele reformei agrare". În afară de capitolele menţionate, teza mai cuprinde „Introducere", „Încheiere" şi „Bibliografie".

Comisia de doctorat a fost formată din: prof. univ. dr. C. Cihodaru, preşedinte, prof. univ. dr. Aurel Loghin, conducător ştiinţific; prof. univ. dr. Mihai Todosia, dr. Nichita Adăniloaie şi dr. Vasile Arimia.

Comisia de doctorat a hotărît în unanimitate să acorde lui *D. Şandru* titlul ştiinţific de doctor în istorie.

În ziua de 18 septembrie 1971, în faţa Comisiei de doctorat a Facultăţii de istorie-filozofie a Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, a avut loc susţinerea publică a tezei de doctorat *România şi trusturile petroliere internaţionale pînă la 1929*, elaborată de *Gh. Buzatu*.

Lucrarea cuprinde şase capitole: cap. I — „Problema mondială a petrolului la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi în primele trei decenii ale secolului al XX-lea"; cap. II — „Problema petrolului în România pînă la 1918"; cap. III — „Imperativele unei politici naţionale a petrolului în România după primul război mondial"; cap. IV — „Politica României şi asaltul trusturilor internaţionale pentru acapararea resurselor naţionale de ţiţei (1918—1921)"; cap. V — „Înfăptuiri în domeniul politicii naţionale a petrolului"; cap. VI — „Trusturile petroliere internaţionale şi legea minelor din 1924". În afară de capitolele menţionate, teza mai cuprinde „Introducere", „Încheiere" şi „Bibliografie".

Comisia de doctorat a fost formată din: prof. univ. dr. C. Cihodaru, preşedinte; prof. univ. dr. Aurel Loghin, conducător ştiinţific; prof. univ. dr. docent Constantin C. Giurescu; prof. univ. dr. Aron Petric; conf. univ. dr. N. Z. Lupu.

Comisia de doctorat a hotărît în unanimitate să acorde lui *Gh. Buzatu* titlul ştiinţific de doctor în istorie.

R E C E N Z I I

VASILE MACIU, *Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIX*[e] *siècle*, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1971, 334 p.

Profesorul Vasile Maciu, titularul catedrei de istoria modernă a României de la Universitatea din București, a grupat în acest volum unele studii ce reprezintă rezultatul unor îndelungate cercetări și observații asupra istoriei moderne a poporului român.

Avînd o îndelungată activitate științifică care s-a manifestat pregnant încă din anii 1934—1939 în revistele democrate „Gîndul vremii" și „Însemnări ieșene" cu eseuri de ideologie și istorie a căror retipărire ar face cinste oricărei edituri de azi, prin viziunea democrată, progresistă și militant antifascista care îmbogățește și completează gîndirea românească dintre cele două războaie, profesorul Vasile Maciu are meritul unei atitudini constante încă de la primele manifestări publice. Bun cunoscător, nu numai al propriei specialități, ci și al istoriei universale moderne, cît și al literaturii franceze asupra căreia s-a pronunțat în numeroase articole apărute în revista „Gîndul vremii", autorul tratează problemele ce-l preocupă pe plan european, prin optica istoriei universale, încadrînd istoria modernă a românilor în complexul marilor evenimente contemporane și prin aceasta ajungînd la interpretări și concluzii care îmbogățesc orientarea și viziunea istorică.

Iată de ce, putem afirma fără riscul de a fi contrazis și fără a face un act de politețe, că fiecare dintre studiile publicate în acest volum aduc, fie o nouă interpretare a istoriei moderne a românilor, fie o nouă contribuție documentară.

În ultimii ani, datorită avîntului cultural din țara noastră s-a publicat mult, chiar foarte mult, în toate domeniile de activitate, s-a publicat atît de mult încît chiar unui specialist îi e greu să urmărească tot ce apare în domeniul disciplinei respective. Dar nu e totul a publica, ci ceea ce este important este de a aduce contribuții noi, de a face ca opera respectivă să lărgească orizontul, să deschidă noi drumuri de cercetare și noi viziuni. Întotdeauna și la toate popoarele și în toate domeniile, dar mai ales în istorie, au fost autori prolifici care au scris numeroase cărți, mai mari sau mai mici, unele în mai multe tomuri chiar, dar care se uită o dată cu apariția. pentru că autorii lor nu au venit cu noi viziuni sau noi contribuții documentare care să ducă știința istorică cu un pas mai departe.

Deși volumul de care ne ocupăm abordează probleme și perioade diferite din istoria modernă a României, totuși el se caracterizează printr-o concepție unitară, prin metoda marxistă de interpretare a evenimen-

telor şi avînd la bază acest mod de cercetare autorul ajunge la concluzii interesante. De fapt, în afară de studiul introductiv în care autorul tratează problema de mare actualitate, aceea a formării naţiunii române, toate studiile din acest volum se axează pe trei teme: Revoluţia de la 1848—1849, Războiul de independenţă din 1877 şi premise ale unificării statale din 1918.

În ultima vreme, procesul formării naţiunii române constituie o preocupare de seamă a istoricilor români şi de aceea profesorul Maciu a ţinut, poate, ca în capitolul introductiv al cărţii sale să-şi expună părerea asupra acestei teme.

În etnogeneza poporului român au intrat dacii, apoi coloniştii romani peste care în secolele VII—IX au venit slavii. În secolele X—XIV societatea română se stratifică în clasa dominantă, alcătuită din boieri, în orăşeni formaţi din neguţători şi meseriaşi, ţărani liberi şi şerbi. După încercările neizbutite din Transilvania şi Dobrogea de a se forma state feudale încă din secolele IX—XI, în prima jumătate a secolului al XIV-lea apar statele feudale, din Ţara Românească şi Moldova.

Noua etapă în procesul de formare a naţiunii române apare în secolele XV—XVI, cînd se iveşte conştiinţa unităţii etnice şi a originii comune romane. Limba română începe a fi folosită în traduceri, corespondenţe şi în cancelariile domneşti. Ştefan cel Mare — sub forma medievală a vasalităţii — face prima încercare de unificare statală, care e realizată pentru un scurt timp de Mihai Viteazul (p. 11).

Conştiinţa unităţii etnice se manifestă puternic încă de la apariţia primelor documente şi în acest sens trebuie să amintim numeroasele cazuri de refugiu al cnezilor din Banat şi Transilvania la curţile domnilor români în veacurile XIV şi XV pe de o parte, iar pe de alta intervenţia domnilor şi populaţiei din Principatele Române în toate răscoalele antifeudale ale românilor din Banat şi Transilvania în secolele XIV — XV (I. D. Suciu, *Aspecte ale unităţii poporului român în secolele XIV—XV*, „Studii", 1969, t. 22, nr. 6, p. 1065—1076).

Cronicarii din secolul al XVII-lea, care au luat contact cu literatura istorică apuseană, dezvoltă conştiinţa unităţii etnice şi a originii comune romane (p. 11 15). Dacoromânismul — principala ideologie a mişcărilor naţionale române din secolul al XIX-lea — apare încă din secolul al XVIII-lea începînd cu Dimitrie Cantemir şi episcopul Ion Inochentie Micu (p. 15—17).

Organizarea feudală din principate, ca şi dominaţiile habsburgică şi otomană, ultima exercitată prin regimul fanariot, au constituit principalele obstacole în procesul de formare a naţiunii române. Dar o dată cu dezvoltarea capitalismului şi apariţia burgheziei care urmărea crearea unei pieţe comune, conştiinţa naţională se dezvoltă şi ea generează mişcarea naţionala ce va constitui ultima manifestare în procesul de constituire a naţiunii române (p. 18). Pe tot pămîntul locuit de români apar tendinţele de reformă a limbii, iar istoricii folosesc istoria ca o armă de luptă, demonstrînd originea romană şi continuitatea poporului român. Dezvoltarea burgheziei accentuează şi în Transilvania criza feudalismului prin acea afirmare din 1791 cunoscută în istorie sub denumirea de „Supplex libellus Valachorum" cu un pronunţat caracter naţional, dar şi social. Paul Iorgovici din Banat participă la revoluţia burgheză din Franţa (p. 21—22). Cosmopolitismul creştinismului ortodox e atacat din două părţi: prin dascălii şcolii transilvane veniţi în principate, dar şi prin ideile marii revoluţii burgheze din Franţa. Mişcările naţionale din Serbia, cît şi ridicarea societăţii greceşti „Eteria" au creat condiţiile externe pentru mişcarea revoluţionară din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu (p. 24).

După această dată, mişcarea naţională se afirmă cu vigoare în Principate. Atît tratatul de la Adrianopol, cît şi Regulamentul Organic contribuie la întărirea mişcării naţionale concretizată prin mişcarea liberală condusă de Ion Cîmpineanu, apoi mişcarea revoluţionară din 1840 condusă de Eftimie Murgu şi Dimitrie Filipescu şi continuată prin societatea „Frăţia" din 1843 (p. 30).

Tendința de unitate a poporului român e exprimată atît de Dinicu Golescu care cerea o „Dacie Mare", cît și în memoriul din 1828 prin care se propunea Unirea Principatelor (p. 30).

În ceea ce privește Unirea Principatelor adăugam faptul că, după ce profesorul Maciu și-a încheiat studiul, a fost descoperit un memoriu din 1772 adresat delegatului Austriei la Congresul de la Focșani care cerea unificarea politică a Moldovei și Țării Românești încă de la acea dată (Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines*, București, 1970, p. 37—38).

Apar societăți secrete ca cea de la Lugoj (1830) sau cea româno-polonă de la Sibiu care răspîndeau ideile burgheziei în ascensiune și ale unității. Ziarele ce apar la București, Iași și Brașov contribuie la întărirea unității de acțiune, iar studenții români, la stăruința lui C. A. Rosetti, înființează Societatea studenților români din Paris, iar la București în 1846 ia ființă Asociația literară la care participau membri din toate provinciile române.

Toate aceste manifestări nu erau decît premise ale revoluției burgheze de la 1848—1849, cînd procesul formării națiunii române se încheie deoarece — după cum pe bună dreptate arată autorul — la baza luptei revoluționare era ideea dacoromanismului adică a unificării statale a poporului român (p. 39).

Acest lucru este demonstrat într-un alt studiu, deosebit de interesant prin interpretarea nouă ce o aduce (*Le caractère unitaire de la Révolution de 1848 dans les pays roumains*, p. 71—101). Încă din 1964 autorul dovedea că deși revoluția de la 1848—1849 s-a produs în trei țări diferite, totuși trebuie considerată prin țelurile sale principale ca o singură revoluție : revoluția română (p. 75). Ea este în toate țările române opera poporului român conștient că formează o națiune distinctă de alte națiuni, are la bază același program social și economic, determinat de criza feudalismului și ascensiunea burgheziei, și, fapt deosebit de important, toți fruntașii revoluționari din Moldova, Transilvania, Țara Românească și Banat au urmărit înlăturarea oprimării străine și unificarea poporului român într-un stat național, independent și democrat (p. 77).

Din analiza, atît a programului revoluției române, cît și a legăturilor permanente ce au existat în tot timpul evenimentelor între revoluționarii români, autorul demonstrează unitatea revoluției române din 1848—1849 a cărei ideologie își are originea încă la corifeii școlii ardelene de la mijlocul veacului al XVIII-lea prin operele lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior (p. 77).

Revoluționarii români au început lupta aproape simultan, în a doua decadă a lunii martie 1848, prin reuniuni și manifeste. Peste tot, în fruntea acțiunilor revoluționare erau intelectualii. În toate țările române, țăranii au sprijinit revoluția, considerînd-o drept propria lor cauză. Burghezia a fost prezentă fiind susținută de nobilimea liberală și de orășeni (p. 83—84).

În programul de revendicări al adunărilor din toate țările figurează în primul rînd revendicări de ordin național, dar și cu conținut revoluționar burghez (p. 85). Ceea ce trebuie menționat este faptul că încă din primul număr ai ziarului „Pruncul român" se cerea Unirea Principatelor (p. 93). Cît despre tendința lui Eftimie Murgu de realizare a unității statale, pe lîngă raportul lui Jakabffy Kristof, menționat de autor, adăugăm și raportul lui Iorgovan către Szemere, ministrul de interne, și afirmațiile unor străini ca Vukovics Sebbo, comisarul guvernului maghiar pentru Banat sau episcopul Pantelijmon Jivcović.

Dacă revoluția de la 1848 nu a reușit, din cauza intervenției puterilor străine, să realizeze unitatea poporului român, ea a avut aceeași bază națională, socială și politică și o singură ideologie, întărind în conștiința românilor dorința de unire într-un singur stat.

Un rol deosebit în pregătirea revoluției de la 1848—1849 l-a avut *Societatea studenților români din Paris* (p. 41—70). Deoarece acest „centru revoluționar român" din anii premergători revoluției a fost studiat mai puțin, autorul urmărește activitatea membrilor so-

cietății, care mai tîrziu vor fi în fruntea revoluției de la 1848.

Mișcarea revoluționară din 1821 întărește acțiunea antifeudală încît, în 1840, criza feudalismului creează o situație revoluționară (p. 43). Deși mișcarea revoluționară din 1840 a fost înfrîntă, Ion Ghica, Christian Tell și N. Bălcescu pun bazele societății secrete „Frăția" ce urmărea colaborarea cu organizațiile revoluționare ale altor popoare în vederea emancipării sociale și naționale (p. 44).

Contactul apropiat între românii din Paris și organizațiile democrate și burgheze exista încă din 1843, cînd C. A. Rosetti, Scarlat Vîrnav și Dumitru Brătianu încearcă să organizeze o asociație română în Paris (p. 47). Dar abia la 2/14 decembrie 1845 la insistența lui C. A. Rosetti ia ființă Societatea studenților români (p. 48). Membrii societății erau nu numai studenții români din Franța, ci și oameni formați ca Ion Ghica, Scarlat Vîrnav, M. Kogălniceanu, A. G. Golescu și alții (p. 48). Societatea susține insurecția polonă din Cracovia (1846) și C. A. Rosetti, pe lîngă contribuții bănești, procură și pașapoarte revoluționarilor polonezi care mergeau să lupte pentru libertatea țării lor (p. 49—50). Stimulați de sacrificiile materiale ale lui Scarlat Vîrnav, membrii societății hotărăsc să mărească contribuțiile spre a ajuta să vină la Paris și studenți săraci ca N. Ionescu și Al. Zane (p. 50). Președinte al societății a fost ales Ion Ghica, secretar C. A. Rosetti, iar casier Scarlat Vîrnav (p. 51). Societatea avea un caracter „panromân", dar și revoluționar, republican și democrat, după cum rezultă din legăturile cu Lamartine, care a acceptat s-o patroneze, Edgar Quinet, Jules Michelet și alți militanți progresiști francezi (p. 51—52).

În 1846, N. Bălcescu, sosind la Paris, activează în cadrul societății, ale cărei ședințe din vara anului 1846 se transformă în conciliabule politice la care participă M. Kogălniceanu, Ion Ionescu de la Brad și alții (p. 56—57). În urma discuțiilor din vara anului 1846, Scarlat Vîrnav înființează o bibliotecă cu un cabinet de studii, urmărind să înființeze în inima Parisului „un mic centru de românism" (p. 63). După izbucnirea revoluției din Franța și proclamarea republicii, membrii societății, purtînd drapelul român, s-au prezentat la Primăria din Paris spre a-și exprima adeziunea față de guvernul provizoriu și au participat la acțiunile revoluționare de la Paris. Izbucnind revoluția la Viena, Bălcescu convoacă o reuniune a românilor din Paris spre a trece la acțiunea revoluționară pe plan național. La această reuniune s-a stabilit programul politic al revoluției române, hotărîndu-se împroprietărirea țăranilor după sistemul preconizat în mișcarea revoluționară din 1840. La puțin timp după aceea, atît Bălcescu, cît și A. G. Golescu, Scarlat Vîrnav și alți revoluționari vor părăsi Parisul și societatea își va înceta activitatea (p. 69).

Cuceririi independenței de stat, cu toate condițiile istorice, atît interne, cît și externe, îi este afectată o mare parte a cărții (p. 161—311). Autorul se bazează pe o vastă documentație edită și inedită și în cele cinci studii consacrate războiului de independență aduce noi interpretări și noi informații, care prezintă într-o lumină obiectivă efortul făcut de poporul român pentru cucerirea independenței.

Proclamarea independenței de stat din 9/21 mai 1877 nu poate fi considerată ca un act de bunăvoință a marilor puteri europene, care nu au făcut acest gest nici în 1856 și nici în 1858. Ea este rezultatul stăruințelor interne ce încep încă din timpul războiului ruso-turc din 1769—1774, cînd purtătorii de cuvînt ai Principatelor Române cer abolirea suzeranității otomane, iar prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi se prevăd și unele clauze privitoare la principate (p. 162 163). Dorința înlăturării dominației otomane a stat și la baza mișcării revoluționare din 1821 și prin numirea domnilor pămînteni se va lărgi autonomia Principatelor (p. 165). Ascensiunea capitalismului de după revoluția din 1821 și îndeosebi tratatul de la Adrianopol din 1829 vor constitui noi etape în drumul spre independență. După această dată apar ideologii independenței române: Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, C. A. Rosetti, Felix Colson ș.a. În timpul revolu-

ției de la 1848—1849, C. A. Rosetti cerea prin ziarul „Pruncul român" în mod deschis independența, iar organul emigrației, „Republica română" milita pentru cucerirea independenței pe cale revoluționară (p. 175). În timpul Congresului de la Paris, numeroase memorii adresate atît lui Napoleon al III-lea, cît și Congresului cerau Unirea Principatelor și independența (p. 178—179).

Alegerea lui Alexandru Ion Cuza și recunoașterea unirii administrative în 1861 constituie noi etape spre independență. Legăturile diplomatice, prin înființarea de agenții române la Paris și Belgrad, cît și Convențiile internaționale ca cea de la Timișoara din 1862, cea din 1865 cu Austria, sau înființarea Băncii României, cu baterea monedei naționale constituiau manifestări de independență (p. 184—185). La acestea trebuie să adăugăm și acțiunea diplomatică dusă de guvernele din timpul lui Cuza ca exequatorul sau beratul pentru consulii puterilor străine în Principatele Unite, urmînd să nu mai fie date de Poartă, ci de domnitorul Cuza (I. D. Suciu, *The echo in Romania of the U.S.A. Civil War*, „Revue Roumaine d'Histoire", 1965, nr. 4, p. 757—759).

După abdicarea lui Cuza, politica de cucerire treptată a independenței este continuată prin înmulțirea agențiilor diplomatice, prin legile de organizare a armatei și de batere a monedei naționale. România ajută pe revoluționarii bulgari, strînge legăturile cu grecii și sîrbii, iar Carol I de Hohenzolern încearcă în 1870 și 1873 să proclame independența, dar se izbește de obstrucția lui Bismarck (p. 190—191). După Conferința de la Constantinopol din 1876—1877, opinia publică română își întărea convingerea că independența nu va putea fi cucerită decît prin români și pe calea armelor. Acest moment se ivește în 1877.

Condițiile istorice, atît externe, cît și interne, în care poporul român și-a cucerit independența sînt studiate de profesorul Maciu în trei capitole (*La Roumanie et la réouverture de la question d'Orient*, *La Roumanie et la Conférence de Constantinople de décembre 1876—janvier 1877* și *Les Partis et groupements politiques de Roumanie et leur attitude dans le problème de l'indépendance*, p. 261—262).

Deși după Congresul de la Paris chestiunea Orientului putea fi considerată ca închisă și chiar mulți credeau acest lucru, pe măsură ce capitalismul se dezvolta și burghezia se întărea, ea suporta tot mai greu regimul feudal din Imperiul otoman (p. 205). Numeroase popoare din cadrul Imperiului otoman nu se mai mulțumeau nici măcar cu reforme în cadrul imperiului, ele urmărind independența politică. În iulie 1875 se produce marea răscoală din Herțegovina și Bosnia și tot în același an, Hristo Botev organizează o revoltă în sud-estul Bulgariei, care e reprimată în mod sîngeros. Criza din Balcani se accentuează în 1876, cînd Serbia și Muntenegru declară război Turciei, cu scopul de a ajuta cele două provincii răsculate. Serbia căuta să atragă în război și România. Dar în urma tatonărilor diplomatice, România știa că nimeni nu o va ajuta. De aceea s-a menținut pe poziție de neutralitate, căutînd să neutralizeze zona dintre Timoc și Vîrciorova și trimițînd un corp de observație la Gruia. Dar, în ascuns, guvernul ajuta pe revoluționarii bulgari și admitea recrutarea de voluntari pe teritoriul României, ceea ce va face pe guvernatorul turc al vilaietului dunărean să protesteze. M. Kogălniceanu trimite lui Savfet Pașa o notă însoțită de un memoriu cu revendicările guvernului român cuprinse în 7 puncte, care dacă ar fi fost acceptate de guvernul turc ar fi constituit un act de independență, deoarece se cerea între altele recunoașterea individualității statului român, admiterea reprezentantului român în corpul diplomatic, încheierea unor convenții și stabilirea frontierei între România și Turcia la gurile Dunării, luînd drept criteriu partea navigabilă a fluviului (p. 224). La 1 august 1876 Kogălniceanu trimite un nou memoriu agenților români din străinătate, cerînd sprijinul guvernelor pentru rezolvarea revendicărilor cuprinse în cele șapte puncte și neutralizarea țării.

Criza balcanică se încearcă a fi rezolvată prin Conferința de la Constantinopol (decem-

brie 1876—ianuarie 1877) la care participau reprezentanţii celor şapte puteri. Guvernul român, în speranţa de a obţine ceva, trimite în misiune specială, pe lîngă conferinţă, pe Dumitru Brătianu, şeful aripii drepte a majorităţii liberale din Camera deputaţilor. Obiectivul principal al misiunii lui D. Brătianu era de a obţine din partea marilor puteri o declaraţie prin care se asigura neutralitatea României în eventualitatea unui conflict armat (p. 243). Neajungîndu-se la vreo înţelegere conferinţa îşi încheie lucrările în luna ianuarie 1877. Dar încă de la deschiderea Conferinţei, guvernul turc octroiază o nouă Constituţie, prin care Principatele Unite erau considerate ca făcînd parte integrantă din Imperiul otoman, ceea ce va produce nemulţumiri atît în Parlamentul român, cît şi în rîndul guvernului, care îşi va manifesta dezaprobarea printr-un protest viguros. Deci, la începutul anului 1877, situatia politică era următoarea : încercarea lui Mihail Kogălniceanu de a separa România de Imperiul otoman pe cale paşnică, prin recunoaşterea celor şapte puncte ale memorandului din 1876, a eşuat, iar în noua Constituţie otomană Principatele Unite erau considerate ca provincii turceşti. Opinia publică română devine tot mai convinsă că pe cale paşnică nu-şi va putea cuceri independenţa, ci numai pe calea armelor.

Atitudinea partidelor şi grupările politice în problema independenţei este examinată într-un capitol aparte (p. 262—284). Toate forţele sociale şi politice din România doreau independenţa de stat, dar nu toate preconizau aceleaşi mijloace pentru atingerea acestui scop (p. 263—264). Partidul Conservator, exponentul marilor proprietari funciari, începuse să se descompună în fracţiuni cu interese divergente. Grupul condus de V. Boerescu urmărea să obţină independenţa prin intermediul marilor puteri garante. Grupul conservator condus de Christian Tell şi Cezar Bolliac considera proclamarea independenţei ca fiind periculoasă pentru ţară în acel moment politic (p. 267). Şi Partidul Liberal, exponent al burgheziei, era împărţit în mai multe grupe, dintre care cele mai importante erau liberalii radicali, polarizaţi în jurul lui C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu, apoi liberalii moderaţi, conduşi de Ion Ghica şi D. A. Sturdza şi un alt grup, în frunte cu Mihail Kogălniceanu (p. 266). Ion Ghica era pentru o neutralitate absolută, atît faţa de Rusia, cît şi faţă de Turcia, Al. G. Golescu avea de asemenea o atitudine ambiguă. În schimb, grupul condus de C. A. Rosetti era ferm pentru intervenţie (p. 278). Mişcarea socialistă înfiinţată în 1875 şi-a precizat atitudinea în ziarul ,,Socialistul", considerînd ca just războiul pentru cucerirea independenţei, deşi stigmatiza războaiele regilor sau ale fanaticilor religioşi (p. 284).

Revenind în fruntea Ministerului de Externe, Mihail Kogălniceanu a încheiat Convenţia de la 4/16 aprilie 1877 care permitea trecerea armatelor ruseşti, dar s-a declarat ostil unei acţiuni militare, aşteptînd să vadă reacţia marilor puteri faţă de Convenţia încheiată.

În urma unei noi campanii de presă, dezlănţuită de C. A. Rosetti, corpurile legislative votează la 9/21 mai moţiunea de ,,independenţă absolută" a României (p. 298). Din cauza unor contradicţii asupra felului în care poporul român şi-a cucerit independenţa, autorul ţine să restabilească adevărul istoric, bazîndu-se pe izvoare contemporane de prim rang.

În octombrie, comandamentul ruso-român încercuieşte Plevna şi, spre a împiedica pe Osman Paşa să spargă încercuirea, trupele române ajutate de cele ruseşti ocupă citadela Rahova. Lipsit de provizii, Osman Paşa, la 28 noiembrie/10 decembrie 1877 declanşează o puternică ofensivă spre a ieşi din încercuire. Dar românii, în urma unor lupte crîncene, ocupă reduta Opanez unde capturează peste 7 000 de turci, ceea ce le va facilita cucerirea Plevnei, făcîndu-l prizonier pe însuşi Osman Paşa (p. 304). După căderea Plevnei un corp de operaţiune român condus de generalul N. Haralambie porneşte să ocupe oraşele şi satele fortificate de turci în vestul Bulgariei, încercuind oraşele din Vidin şi Belogragic. Asaltul Smîrdanului de lîngă Vidin, puternic fortificat de turci a rămas

celebru prin luptele la baionetă (p. 304).

Încheierea armistițiului din 19/31 ianuarie 1878 a pus capăt războiului. Guvernul român a trimis un delegat să-l reprezinte la negocierile armistițiului, dar contele Nelidow, reprezentantul comandamentului rus din Balcani, nu a acceptat prezența delegatului român la tratative (p. 305). Relevînd aportul de sînge adus de poporul român, profesorul Maciure stabilește adevărul istoric, cît și faptul, deosebit de important, că acest act — unul dintre cele mai hotarîtoare din istoria modernă a României — a fost cîștigat prin efortul întregului popor român, iar nu prin bunăvoința marilor puteri garante.

Tendințele de unitate politică care au premers marelui act politic din 1918 sînt studiate de autor în două capitole, care evident că nu se ocupă decît de unele aspecte, dar aduc lumină în unele probleme mai puțin studiate în istoriografia română. În primul, autorul urmărește atitudinea României față de pactul dualist din 1867 care constituie unul din aspectele luptei poporului român pentru realizarea unității politice (p. 103).

De comun acord cu celelalte naționalități istorice, slovacii, sîrbii, croații și rutenii, poporul român s-a opus aristocrației maghiare, care prin politica de deznaționalizare urmărea să constituie o națiune maghiară în frontierele vechii Ungarii feudale.

Încheierea pactului din 1867 în detrimentul naționalităților din monarhia austroungara a trezit vii proteste în opinia publică din România. După Unirea Principatelor și înfrîngerea Austriei în Italia, mai ales în urma tratativelor dintre Alexandru Ion Cuza și unii fruntași ai emigrației maghiare, oamenii politici români cereau ca principiul autodeterminarii națiunilor să fie extins de puterile europene și asupra popoarelor din sud-estul Europei (p. 110). Încă din timpul tratativelor în vederea încheierii pactului dualist, românii din Principatele Unite răspund prin înființarea, în luna martie 1866, a Societății literare, care constituia un „parlament” cultural al întregului popor român, deoarece din totalul de 21 membri ai înaltului for, 11 erau recrutați dintre oamenii de cultură din afara hotarelor de atunci ale țării (p. 114). După încheierea pactului, ziarele „Reforma”, „Tribuna română”, „Românul” și „Perseverența” au denunțat conținutul reacționar al pactului dualist (p. 115). Telegrama de felicitare adresată de Ion Ghica contelui Andrassy Gyula a stîrnit proteste și interpelarea lui Mihail Kogălniceanu (p. 118-121). Mai mult chiar, la București se înființează societatea „Transilvania” care urmărea apărarea autonomiei Transilvaniei și susținerea culturală a românilor de peste munți (p. 123). Alexandru Papiu Ilarian scrie *Independența constituțională a Transilvaniei*, carte care se tipărește și în limba franceză pentru marele public european, iar Vasile Maniu, istoric bănățean stabilit la București, pe lîngă articolul menționat de autor (p. 121) scrie două cărți prin care era condamnat dualismul: *Unitatea latină sau cauza română în procesul naționalităților din punct de vedere istoric, juridic și politic*, București, 1867 și *La mission de l'Occident latin dans l'orient de l'Europe*, Paris, 1869.

Spre a se convinge la fața locului asupra situației din Transilvania pleacă acolo Bogdan Petriceicu Hasdeu, dr. Carol Davila, Alexandru Candiano și Ioan Geanoglu (p. 124). Guvernul român pornește o vastă acțiune diplomatică spre a cîștiga bunăvoința marilor puteri. Sînt trimise misiuni la Paris și Petersburg spre a se cîștiga bunăvoința guvernelor respective, dar apropierea lui Carol de Prusia va mări nemulțumirea lui Napoleon al III-lea, care la întrevederea de la Salzburg oferă ocuparea Principatelor Române cu scopul de a atrage Austro-Ungaria în alianța împotriva Prusiei (p. 127). Apropierea ce se face între Austro-Ungaria și Prusia va determina pe Bismarck să impună guvernului român a renunța la politica de eliberare a Transilvaniei și de proclamare a independenței (p. 134). Deși, oficial, guvernul din București ducea o politică de colaborare cu Austro-Ungaria, masele române vor susține și mai departe lupta de eliberare, mai

ales după 1891, cînd se înființează „Liga pentru unitatea culturală a poporului român" (p. 136—137).

Tot în legătură cu unitatea politică a românilor, profesorul Maciu urmărește activitatea în acest sens a celui mai strălucit istoric român din secolul al XIX-lea, B. P. Hasdeu. O monografie completă a vieții și activității lui Hasdeu nu avem. Din această cauză activitatea lui politică a fost neglijată și mai mult chiar, Nicolae Iorga l-a considerat ca pe un „izolat" care nu a participat la frămîntările politice ale vremii lui. Studiul profesorului Maciu dovedește însă că Hasdeu, prin scris și acțiuni concrete, a fost un militant al ideii dacoromanismului. La Iași el a fost influențat de ideologia lui Simion Bărnuțiu, deși la începuturile activității lui științifice a luat atitudine împotriva exagerărilor școlii latiniste în articolul *Perit-au Dacii*. Căsătorindu-se în 1865 cu o ardeleancă, Iulia Faliciu, sora unui revoluționar mort în timpul luptelor din 1848, Hasdeu face două călătorii în Transilvania și prin articolele publicate în ziarele „Perseverența" și „Românul" el aprofundează ideea dacoromânismului. Înfiintîndu-se la 3/15 mai 1867 societatea „Transilvania" Hasdeu este ales în comitetul de direcție, iar adunarea generală a „Astrei" din 1868 îl alege pe el și pe alt istoric de seamă, V. A. Urechia ca membri de onoare (p. 158). Cînd în 1869 Hasdeu înființează ziarul lui propriu, el îl va intitula „Traian", apoi „Columna lui Traian", ceea ce simboliza idealul daco-roman, care îngloba și Transilvania (p. 159).

Interesantele contribuții aduse de profesorul Maciu pentru cunoașterea activității politice a lui Hasdeu pot fi completate și cu acel studiu despre *Dicționarul valaco-latinum*, prima operă lexicografică română, din secolul al XVII-lea, descoperit și studiat de el, în care are pagini demne de antologie, pentru cultura poporului român supus monarhiei austro-ungare.

Cartea profesorului Maciu aduce interpretări noi, bazate pe o documentație bogata, în unele momente de semnificație majora din istoria modernă a României. Fiecare dintre studiile acestui volum constituie pentru viitoarele cercetări în acest domeniu veritabile directive și în același timp contribuții și concluzii, rezultate în urma unor îndelungate cercetări, ale unei vieți închinate științei.

I. D. Suciu

N. GRIGORAȘ, *Instituții feudale în Moldova. I Organizarea de stat pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea*, Edit. Academiei, București, 1971, 475 p.

1. Istoria instituțiilor pasionează în ultimul timp pe istoricii de pretutindeni. Ea preocupă de multă vreme și pe autorul lucrării de față. Prin pregătirea sa juridică și prin studiile publicate pînă acum, N. Grigoraș era indicat să ne dea o lucrare de ansamblu asupra tuturor instituțiilor feudale din Moldova.

Autorul nu urmărește să trateze exhaustiv toate aspectele și implicațiile instituțiilor cercetate. El omite intenționat unele din aspectele care au făcut obiectul unor cercetări

recente. Astfel, el nu se ocupă de originea, evoluția și funcția politică a domniei cu motivarea că au fost studiate pe larg în tratatul de *Istoria României*. Era de dorit ca lucrarea să îmbrățișeze întreaga problemă a domniei, făcînd posibilă o luare de poziție a autorului față de problema centrală a instituției — funcția ei politică și căutînd să lumineze mai bine instituția prin evocarea originilor ei.

Lucrarea tratează în acest prim volum instituțiile în perioada de la întemeiere pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea, rămînînd să trateze în al doilea volum perioada pînă la Regulamentul organic (1832). Lucrarea studiază în partea I instituțiile centrale : domnia, sfatul domnesc, marea adunare a țării, sfatul de obște, marii dregători ; în partea a II-a, instituțiile locale : ținutul, orașul, satul. Sînt folosite foarte multe documente, dintre care unele, destul de numeroase, nepublicate și depistate în arhive de către autor. Lucrarea se sprijină, de asemenea, pe izvoare narative, pe inscripții, călători străini, precum și pe lucrări de istoriografie, dintre care unele sînt omise neintenționat de autor, care se scuză în această privință (p. 6).

Lucrarea reprezintă o muncă îndelungată de adunare și sistematizare a unui vast material documentar. Ea aduce un aport important în cercetarea instituțiilor feudale moldovenești.

Cu toată aglomerarea de material, care-i dă un caracter de erudiție, iar expunerii un stil baroc, făcînd-o uneori greu de urmărit, în ansamblu, lucrarea lui N. Grigoraș prezintă o certă valoare pozitivă pentru istoriografie.

Este însă firesc ca o lucrare atît de voluminoasă și tratînd o materie atît de gingașă sa prezinte și puncte discutabile sau chiar criticabile. În cele ce urmează voi expune unele din aceste puncte.

2. În capitolul privitor la domnie, autorul tratează problema lui *dominium eminens* și domeniul public, precum și funcțiile domnului în materie judecătorească, fiscală, militară.

Înainte de a intra în materie, în introducerea lucrării, autorul expune unele considerații generale asupra domniei, care țin loc oarecum de paragraf introductiv la însuși capitolul domniei. În acest text, autorul scrie : „Deci, în fapt *și în drept* (subl. ns.) puterea domnească era fără limită" (p. 6). Această afirmație a autorului este fundamental greșită față de stadiul actual al istoriografiei noastre și față de teoria juridică asupra monarhiei. Încă din perioada interbelică, C. C. Giurescu, în *Istoria românilor*, vol. II, ed. 4, arătase că puterea domneasca, mai ales în materie judecătorească, avea limita în obiceiul pămîntului, în pravile, în nomocanoane. De asemenea, tratatul *Istoria României* (vol. III, p. 79) a admis aceeași teză. Greșeala semnalată este serioasă, deoarece, dintr-o trăsătură de condei, statele feudale românești, care au fost monarhii absolute, sînt trecute în categoria monarhiilor despotice, de tip asiatic. În teoria juridică a monarhiei se face deosebirea netă între monarhia absolută, care implică puterea deplină a monarhului, fără control juridic, dar nu fără limită, și monarhia despotică, echivalentă cu tirania care în adevăr înseamnă putere nelimitată nici în fapt, nici în drept. Faptul că domnii moldoveni, ca și cei din Țara Românească, cu puterea lor, călcau (uneori, nu totdeauna) limitele cuprinse în dreptul nescris (obiceiul pămîntului) sau în cel scris (pravile) demonstrează că ei săvîrșeau un abuz : exercitau o putere *de fapt*, nesocotind limitele *de drept* ale acestei puteri. De altfel, însuși autorul, în altă parte, arată că domnii, deși fiecare putea judeca cum voia, în mod obișnuit, „căutau să respecte obiceiul pămîntului" (p. 95).

3. Paragraful despre *dominium eminens* și domeniul domnesc (public) cuprinde unele puncte obscure, dar și o luminoasă expunere asupra proprietății boierești.

Terminologia adoptată este neclară în enunțarea titlului acestui paragraf : *dominium eminens* fiind prin definiție un drept domnesc, nu se înțelege ce rost are să fie opus în paralelă domeniului domnesc (public). Și ce sens are ca domeniul domnesc să fie redus la domeniul public ?

Ne-am fi așteptat ca, în acest paragraf, autorul să cerceteze originea domeniului dom-

nese, atît de discutată în istoriografie și repusă recent în discuție de H. H. Stahl în *Controverse de istorie socială românească* (București, 1969). Autorul se raliază tacit la concepția suveranității, ca origine a lui *dominium eminens*. El arată că domnul era socotit ca proprietarul întregii țări, că, încă de la întemeiere, proprietatea funciară din Moldova a avut un caracter condiționat și că nerespectarea condiției de credință din partea proprietarului funciar da dreptul domnului să-l pedepsească pentru „hiclenie" cu moartea și cu confiscarea (p. 40). Lucrarea descrie pe larg lupta boierimii contra caracterului condiționat al proprietății boierești prin desființarea dreptului domnesc de confiscare și reușita ei din secolul al XVII-lea de a restrînge practica confiscării.

Lucrarea constată 3 forme de proprietate funciară : a) domeniul public aflat la dispoziția domnului ; b) proprietatea funciară urbană ; c) proprietatea boierească și ecleziastică. După enumerarea care părea exhaustivă, autorul amintește ca o categorie separată : proprietatea personală a domnului (moștenită sau cumpărată), dar omite cu desăvîrșire proprietatea răzeșească, adică a țăranilor liberi, care nu era nici domnească, nici boierească, nici mănăstirească.

4. Autorul cercetează pe larg ocoalele cetăților, ale curților domnești, ocoalele de tîrg, de orașe, de mori domnești, stabilind just că ocoalele de cetăți au fost administrate de pîrcălabi, ocoalele de tîrg de ureadnici (vornici), iar cele ale curților domnești de către vornici. El susține că satele cuprinse în ocoale erau sate aparținînd domeniului public al domnului, nu acelui privat, cum a susținut A. V. Sava în lucrarea *Tîrguri, ocoale domnești și vornici în Moldova* (1952). Lucrarea propune ca pentru timpul pînă la mijlocul secolului al XVI-lea să nu se mai spună „ocoale de tîrg", ci ocoale cu centrul administrativ în orașe sau tîrguri. Ea contrazice, în această privință, părerea lui C. C. Giurescu (*Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*), care a demonstrat că termenul „ocoale de tîrguri" are sprijin în documentele din secolul al XV-lea, care pomenesc textual de tîrguri (Bîrlad, Tecuci) „cu ocoalele lor" (1435, septembrie 1, M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 681).

Lucrarea insistă prea mult asupra deosebirii dintre domeniul public și privat, deosebire care în timpul feudalismului nu era atît de limpede ca în dreptul modern. Și, invers, nu lămurește rostul pe care l-au avut ocoalele la constituirea lor. Sforțarea autorului de a dovedi că satele din ocoalele domnești erau de domeniu public nu reușește să convingă, deoarece în spiritul nostru e mereu prezentă întrebarea : dacă satele din ocoalele domnești aduceau domnului venituri publice (nu private) ca și satele (boierești sau mănăstirești) din ținuturi și dacă obligațiile locuitorilor din ocoale și ținuturi erau aproape similare, atunci ce rost mai aveau ocoalele? In orice caz, în această problemă era firesc ca lucrarea să facă legătura cu contopirea dintre vistierie și cămară, care a dăinuit pînă la mijlocul secolului al XVII-lea.

5. În capitolul despre funcția judecătorească, lucrarea expune pe larg toată gama proceselor pe care era chemat să le judece domnul, singur sau împreună cu sfatul domnesc. Ea insistă asupra proceselor de hiclenie și citează destule documente asupra proceselor străinilor, care erau în atenția deosebită a domnilor, din care trage concluzii juste. De asemenea, constată, pe drept, că în dreptul penal se aplică principiul răspunderii personale, nu familiale, consacrat de pravila, dar că, în cazurile de hiclenie, domnii încălcau principiul din cauza pasiunii politice.

În cuprinsul acestui paragraf, autorului îi scapă unele afirmații și o omisiune, care reclamă puneri la punct :

a) El scrie (p. 43) că, „în materie judecătorească, cel puțin pînă în secolul al XVII-lea, nu se constată existența vreunei norme de organizare a instanțelor". Adevărul este că nici chiar în secolul al XVIII-lea pînă la constituirea departamentelor divanului, nu se putea vorbi de instanțe judecătorești. Dar organele de judecată (dregătorii care îndeplineau sarcini administrative și judecătorești) nu erau lipsite de norme de organizare și de competență. Însuși autorul constată mai departe că

„funcţionarea acestora era indicată de tradiţie sau după cum hotara domnul". Or, atît tradiţia (obiceiul pămîntului), cît şi porunca domnească cuprindeau norme de organizare şi funcţionare a justiţiei.

b) În partea privitoare la procesele cu turcii, autorul scrie că „orice demnitar turc trimis în ţară cu o anumită misiune se putea transforma în judecător" (p. 55). Această afirmaţie, care contrazice teza autonomiei judiciare a ţărilor române, atît de importantă pentru istoriografia juridică, e prilejuită de venirea unui agă turc trimis în 1709 la Iaşi sa cerceteze dacă domnul mazil Mihail Racoviţă strînsese birul din ţară. Acest agă, scrie mai departe autorul, a strîns boierii şi mazilii de la ţară, „fiind de faţă şi cadiul de Brăila", şi s-a ajuns la concluzia că Mihail Racoviţă încasase birul şi nu-l vărsase vistieriei otomane. Deci, aga cercetase în ţară, în prezenţa unui judecator turc (cadiu), o reclamaţie privind finanţele turceşti în care cel reclamat era un domn român mazil, închis la Constantinopol. Aga nu facuse nici un act de jurisdicţie, iar afirmaţia de mai sus este greşit formulată.

c) În legătură cu procesele dintre turci şi pamînteni, autorul arată că domnul era competent să le judece şi în fapt le acorda o deosebită atenţie (p. 47). Lucrarea aminteşte că au fost cazuri în care domnii au dat hotărîri în favoarea pămîntenilor, împotriva turcilor (p. 48).

Lucrarea omite însă să arate că în secolul al XVIII-lea în Moldova se stabilise o regulă de drept consuetudinar după care un dregător sui-generis de la curte, secretarul de limbă turcă al domnului, numit divan-effendi, avea sarcina să mijlocească rezolvarea paşnică a pricinilor dintre turci şi pămînteni sau să participe la judecarea lor de către domn. Existenţa acestui dregător este atestată de izvoare încă din secolul al XVII-lea, dar însemnătatea lui creşte în secolele XVIII şi XIX. Rolul lui în procesele dintre turci şi pămînteni e confirmat de călători, de cronică şi de numeroase documente (secolele XVIII—XIX), Astfel, în 1728, turcul Murtaza, învinuit de complicitate la hainie cu boierul Lupu Drăguţescu, a fost judecat „la divan, cu divan-effendi de faţă, cu mulţi neguţători turci aşezaţi în Iaşi" (*Cronica Ghiculeştilor*, p. 287). Acest dregător a făcut obiectul unui studiu recent (P. Strihan, *Divan-Effendi în Ţara Românescă şi Moldova în sec. XVII—XIX*, în „Studii", nr. 4/1968), care-i lămureşte profilul, atribuţiile şi evoluţia de la origini pînă la desfiinţare.

6. În capitolul despre funcţia fiscală a domniei, lucrarea consacră un paragraf vistieriei domneşti, lăsînd unele nedumeriri, care trebuie lămurite.

a) În primul rînd, autorul vorbeşte de „puterea discreţionară a domnilor în materie de impunere şi percepere a dărilor" (p. 107), contrazicînd cele spuse just în altă parte că domnul la impunerea de dări noi consulta sfatul (p. 212) sau chiar Marea Adunare a ţării (p. 237).

b) Fără să arate data apariţiei vistieriei în viaţa de stat a Moldovei (care trebuie să fi existat de la întemeiere), nici data primei menţiuni în documente, autorul subliniază că în secolul al XVI-lea, vistieria era „a domniei", nu a ţării, ceea ce însemna că era o totală confuzie între veniturile ţării şi cele personale ale domnului. Mai departe arată însă că în secolul al XVII-lea (deceniul 4) exista şi cămara domnească (doc. din 1 aprilie 1631). Or, existenţa cămării e mult mai veche: C. C. Giurescu a arătat că un document din 1413 menţionează pe cămăraş, ceea ce presupune existenţa cămării ca un compartiment al visticriei. Problema este însă alta: despărţirea cămării, cu destinaţia de a colecta veniturile personale ale domnului, de vistierie, care colecta fondurile destinate ţării. Această problemă a fost cercetată de C. C. Giurescu (*Organizarea financiară a Ţării Româneşti în epoca lui Mircea cel Bătrîn*) şi de P. P. Panaitescu (*Tezaur domnesc*, în „Studii", 1961, nr. 1), care se referă în special la Moldova. Acest autor a susţinut că în ultimul sfert al secolului al XVII-lea s-a realizat despărţirea dintre vistieria ţării şi cămara domnească.

Documentul din 1 aprilie 1631, descoperit de N. Grigoraş, are o semnificatie mai importantă decît aceea a existenţei cămării. El poate avea — şi după părerea mea are —

sensul că la data lui se realizase despărțirea dintre vistierie și cămara domnească, ceea ce constituie un progres în istoriografie, deoarece împinge cu o jumătate de secol în trecut vechimea acestui fapt, datat de P. P. Panaitescu în ultimul sfert al veacului al XVIII-lea. Concluzia care se desprinde din acest document corespunde și cu rezultatul cercetărilor mele întreprinse la Institutul de istorie „N. Iorga" asupra marilor dregători din Moldova în secolele XVII—XIX.

Cercetările mele m-au dus la concluzia că despărțirea cămării de vistierie a avut loc o dată cu crearea dregătoriei de mare cămăraș și că această dregătorie exista în timpul domniei lui Vasile Lupu de vreme ce Duca-Vodă înainte de a ajunge domn fusese mare cămăraș al lui Vasile Lupu (I. Neculce). Acest fapt este confirmat și de Bandini și de Evlia Celebi (1659), care menționează distinct pe vistiernic și pe marele cămăraș.

În lucrarea sa, N. Grigoraș, care trece sub tăcere studiul lui P. P. Panaitescu, după ce anunță la capitolul marii dregători că va adînci cercetarea asupra atribuțiilor marilor dregători, pînă acum insuficient tratate (p. 244), omite complet pe marele cămăraș, deși acest dregător a existat de la mijlocul secolului al XVII-lea și cu toate că o cercetare asupra atribuțiilor lui ar fi prilejuit autorului o adîncire a studiului despre vistierie și despre raporturile ei cu cămara.

c) Cu privire la cămară și la vistierie, lucrarea cuprinde o afirmație care de asemenea reclamă lămuriri. După ce arată că domnul Constantin Mavrocordat a dispus de veniturile vistieriei pentru interese personale, autorul scrie : „Totodată, el a desființat, în anul 1739, cămara domnească, dispunînd ca toate dările, vămile, taxele și celelalte să se strîngă la un loc" (p. 108). Ca temei al acestei afirmații, el face trimitere la lucrarea lui I. Minea, *Despre reforma lui Constantin Mavrocordat* (în „Cercetări istorice", an. II—III, p. 235).

Dar afirmația lui N. Grigoraș că, în 1739, C. Mavrocordat ar fi făcut o contopire a cămării cu vistieria nu poate fi întemeiată, deoarece în 1739 C. Mavrocordat nu domnea în Moldova, ci domnea Grigore Ghica voievod, care în 1741, printr-un hrisov domnesc, fixa un salariu de 30 de lei pe lună „de la vistieria domniei-mele și cîte un postav subțire de paști de la Cămera gospod din an în an", (*Uric.*, V), ceea ce dovedește că nu se desființase cămara și nici nu se contopise cu vistieria.

7. Sfatul domnesc este prezentat ca organul auxiliar cel mai important al domniei. Fără să se mai preocupe de numărul membrilor, problemă tratată în lucrări recente, autorul studiază componența sfatului domnesc. El constată că aceasta depindea în cea mai mare măsură de voința domnului și a boierilor care-l susțineau ; intrau în sfat rudele domnului, mari proprietari sau mari dregători care se bucurau de încrederea domnului ; de la mijlocul secolului al XV-lea, mitropolitul și episcopii au devenit membri de drept ai sfatului domnesc.

Autorul prezintă sfatul domnesc, organ consultativ obișnuit al domnului, după care, în paragrafe deosebite, tratează marea adunare a țării (adunarea stărilor) și organul intermediar sfatul de obște (divanul lărgit). În linii mari, sînt de acord cu tezele autorului. Semnalez numai unele puncte discutabile.

a) Autorul constată că nu se știe dacă membrii sfatului depuneau jurămînt la intrarea în funcțiune, dar crede că se practica. Intuiția autorului ni se pare justă. În orice caz, ea e întărită de practica din Țara Românească, atestată în două cazuri în care boierii au jurat credință domnului : o dată către Matei Basarab (V. Motogna, în „Cercetări istorice", Iași, 1940, nr. 1—2, p. 498 ; altădată către Antonie din Popești (*Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. cit., 1960, p. 160).

b) Lucrarea arată că, la judecarea proceselor „de către sfatul domnesc", domnul conducea dezbaterile. Implicit, se afirmă că sfatul judeca. Lucrul este numai în parte adevărat : sfatul, obișnuit, participa la judecată ; propriu-zis, domnul judeca împreună cu sfatul. Domnul se consulta cu sfatul, dar hotărîrea o da el. Afirmația că sfatul domnesc era „instanța supremă de judecată a țării" (p. 216) sau că sfatul avea „rolul unei curți supreme de justiție" (p. 217) nu este științificește exactă. În lucrarea *Organizarea jude-*

cătorească din Țara Românească și Moldova în sec. XVII—XIX (în curs de apariție), și anume în capitolul „*Domnul și divanul*", autorii (Val. Al. Georgescu și Petre Strihan) au demonstrat pe larg că domnul era judecătorul suprem, iar sfatul domnesc, în perioada sec. XVII— mijlocul sec. XVIII, nu era decît un organ consultativ al domnului, nicidecum o instanță judecătorească a cărei hotărîre se pronunță cu o majoritate de voturi, președintele putînd rămîne în minoritate.

c) Lucrarea arată că nu sînt indicații că ședințele de judecată ale sfatului domnesc ar fi fost secrete. Și, în sensul publicității dezbaterilor, amintește că uneori ședințele se țineau în aer liber. Relația lui François de Pavie (1585), citită cu atenție, îndreptățește interpretarea contrară. Tot astfel și *Descrierea Moldovei* lasă să se presupună că numai împricinații puteau pătrunde la divan. Sînt însă izvoare care arată că dezbaterile erau publice, ca Weismantel *Jurnal de campanie*, trad. la Institutul de istorie „N. Iorga", *Călători străini*, sec. XVIII, Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Iassy, 1777, F. W. Bauer, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Frankfurt-Leipzig, 1778 etc. Publicitatea ședințelor judiciare era în tradiția feudală (Fustel de Coulanges, *La monarchie franque*, Le pouvoir judiciaire, p. 329). Dar ea avea semnificația de ostentație și de intimidare, nu aceea modernă, de control al opiniei publice asupra justiției. Dovada în acest sens este că un domn învățat ca Al. Ipsilanti, într-o legiuire evoluată ca Pravilniceasca Condică (1780), interzicea accesul publicului la judecata departamentului divanului (*Prav. Cond.*, II, 2).

8. Capitolul despre dregători este mai restrîns din cauză că marile dregătorii au fost studiate în lucrări recente. Lipsește din lucrare un paragraf care să cuprindă norme generale, comune tuturor dregătorilor. În acest paragraf și-ar fi găsit locul chestiuni importante tocmai prin generalitatea lor, precum :

a) Pregătirea dregătorilor uneori atît de redusă, încît erau unii ca postelnicul Costin total analfabeți (1630, Hîrlău, Acad. R.S.R., CLXIV/191).

b) Incapacități speciale. Astfel, fiii domnului nu puteau ocupa dregătorii în stat. În acest sens, un document moldovenesc din 1782 arată că „este știut că pre fiii domnilor, nici înălțimea stării, nici obiceiul nu-i lasă a se împărtăși cu cinuri de dregătorii sau cu alte chivernisele..." (N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 79).

c) Cînd domnii delegau unul sau mai mulți dregători cu o problemă, aveau ca criteriu competența dregătoriei lor sau cunoștințele lor personale asupra problemei. Astfel, cînd au fost în discuție niște țigani ai Episcopiei Roman, domnul a rînduit să rezolve pricina mitropolitul (șeful ierarhic al episcopului) și hatmanul (competent în probleme de țigani).

d) Lucrarea n-a adîncit studiul asupra marelui spătar, ale cărui atribuții recunoaște că „sînt prea puțin cunoscute". Pînă acum, în istoriografie, marele spătar apare ca un dregător decorativ, cu atribuții protocolare : de a purta, la ceremonii, spada și buzduganul domnului. Sînt singurul cercetător, care a crezut că acest dregător a trebuit să aibă și atribuții militare. Am formulat această convingere, sprijinit pe unele izvoare, în recenzia apărută în „Studii" 1969, nr. 5, p. 1 007. Păstrez această convingere și astăzi chiar, după replica autorului lucrării recenzate, și cred că viitoarele cercetări vor confirma că marele spătar a avut cel puțin la curtea domnească, comandă militară efectivă.

9. În legătură cu hatmanul, este de subliniat — ceea ce lucrarea nu scoate în evidență — că atribuțiile sale referitoare la țigani au fost limitate numai la țiganii domnești, ceilalți (țiganii mănăstirești și boierești), rămînînd sub jurisdicția stăpînilor lor. Dintre documentele care au reamintit această limită și au interzis hatmanilor și subalternilor lor să judece pe ceilalți țigani, cel mai important este hrisovul normativ din 1627 al lui Miron Barnovski voievod, care, interzicînd judecarea și globirea țiganilor mănăstirești, hotăra : „Iară hatmanul numai ca să aibă treabă cu drepții robi țigani gospod" (4 mai 1627, Arh. St. Buc., ms. 628, copie la Institutul de istorie „N. Iorga" București).

Tot în legătură cu atribuțiile hatmanului, recenzînd lucrarea lui N. Stoicescu, *Sfatul*

domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova în sec. XIV—XVII („Studii" 1969, nr. 5) am observat pentru prima dată, în istoriografia instituțiilor, că în secolulul al XVIII-lea și, poate, și în secolul al XVII-lea hatmanul avea printre atribuțiile sale și *supravegherea menzilurilor, adică a poștelor.* Această atribuție am surprins-o în unele documente de la mijlocul secolului al XVIII-lea, ca hrisovul lui Matei Ghica din 1754, care interzicea hatmanului să supere cu dări „pe satele care poartă menzilul" (*Uricariul*, II, ed. 2, și N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 270), sau Condica de venituri ale dregătorilor din 1 septembrie 1775, care arată printre veniturile hătmăniei sumele percepute de hatman de la căpitanii de menzil. În sfîrșit, un document din 1818 e probant și pentru secolul al XVIII-lea deoarece arată că „de în vechime menzilurile în pămîntul acesta au fost sub supravegherea celui după vreme hatman" (*Uricariul*, I, ed. 2, p. 250). Autorul recenzat, în replica dată recenziei, deși polemizează cu mine asupra altor puncte, a recunoscut valabilitatea observației mele. Se cuvine deci ca printre atribuțiile hatmanului, cunoscute pînă acum în istoriografie, să fie consemnată și aceasta.

Lucrarea putea obține rezultate mai bune dacă autorul ar fi căutat să țină seama și de lucrările recente ale altor cercetători. Scuza pe care o adresează acestora nu-i înlătură răspunderea, deoarece nu e în discuție o chestiune de raporturi între persoane, ci de metodă, în munca științifică. Necoordonarea lucrării cu cercetările recente a expus și va mai expune pe autor la critici îndreptățite. Iată, de exemplu, lucrarea tratînd (p. 384—5) despre pivnicer arată că primul pivnicer din Cetatea Sucevei este amintit la 28 mai 1601, lăsînd cititorului impresia că înainte de această dată n-au existat pivniceri. Dar N. Stoicescu, în *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova în sec. XIV—XVII*, a stabilit pentru pivnicer ca primă mențiune, documentul din 16 aprilie 1441 (p. 279). Dacă autorul, tratînd despre pivnicer, ar fi folosit și lucrarea lui N. Stoicescu, n-ar fi ajuns la rezultatul de mai sus.

Independent de obiecțiile și criticile de mai sus, lucrarea, prin materialul documentar bogat și prin expunerea sistematică a lui în cadrul unui plan judicios, reprezintă o contribuție valoroasă la istoria instituțiilor.

Petre Strihan

CAMILO RIAÑO, *La Campaña Libertadora de 1819*, Bogotá (Colombia), Editorial Andes, 1969, 312 p. cu ilustr. + 19 f. + 7 f.h. (Sesquicentenario de la Campaña Libertadora de 1819)

Analiza din punct de vedere militar a acestei campanii a fost făcută cu multă măiestrie de către autor, care are gradul de locotenent colonel și este membru al Academiei Columbiene de Istorie. Volumul cuprinde: un prolog semnat de Fr. Alberto Lee López, un sumar, o listă de izvoare, o bibliografie, 13 capitole și doi indici (onomastic și geografic).

În această amplă monografie — fruct a zece ani de cercetare —, noile materiale utilizate de autor permit o înțelegere mai justă a desfășurării campaniei din anul 1819, care constituie unul dintre evenimentele decisive ale luptei de eliberare a coloniilor spaniole din partea de miazănoapte a Americii de Sud.

Originile campaniei eliberatoare din 1819 au fost concepute de Liberatorul Simón

Bolívar în luna iulie 1817, care, după sosirea sa în Guayana, plănuia să elibereze Nueva Granada (vechea denumire a Columbiei coloniale) şi apoi de acolo să alunge pe inamici din restul Venezuelei pentru a constitui Republica Marii Columbii.

Capitolul I, „Organizarea militară a lui Santander în Llanos (cîmpii) în 1818 şi 1819", se referă la sosirea acestuia în provincia Casanare din sud-estul Columbiei de azi,unde a făcut pregătiri pentru un război care avea scop să-l pună pe Morillo, comandantul corpului expediţional spaniol, în alternativa sau să evacueze Venezuela pentru a merge spre Regatul Noii Grenade, sau să-l vadă pierdut pe acesta şi să piară de foame în fortăreţe unde urma să se refugieze, sau să caute pe revoluţionari în Llanos, unde urmau să fie distruşi în mod inevitabil (p. 27—28). Santander, cu armamentul trimis pe rîul Meta de către Bolívar, a început activitatea sa prin atragerea locuitorilor acestei provincii ca să se înroleze în rîndurile armatei independenţilor şi s-a mai ocupat cu pregătirea apărării aceleiaşi provincii împotriva forţelor regaliste. În provincia Casanare, Santander, în calitatea sa de trimis al lui Bolívar, s-a preocupat de legalizarea şi conservarea independenţei provinciei, unica care reprezenta atunci toată Noua Grenadă.

Cel de-al II-lea capitol, intitulat „Intenţia de invazie a lui Barreiro în Llanos de Casanare", cuprinde antecedente cu referire la organizarea de „guerrillas" (partizani), care urmau să acţioneze în cîmpie împotriva armatei invadatoare şi, în caz de nevoie, să se retragă pe malul drept al rîului Meta, adică în Venezuela, la sud-est de provincia Casanare. Acest gen de tactică este specific formaţiilor de partizani călări, compuse din Llaneros, ce nu pot acţiona decît la cîmpie şi pe care o folosise Paéz, generalul venezolan, supranumit „Leul din Apure". Eficacitatea ei este maximă în terenuri foarte întinse şi cu populaţie rară. Disciplinei trupelor spaniole s-au opus patriotismul şi valoarea fiecărui combatant. Formidabila lance manevrată de llanero a rupt careurile batalioanelor de infanterie spaniolă.

Planul lui Barreiro, comandantul Diviziei a III-a spaniole, care apăra Regatul Noii Grenade, consta în aceea de a forma cu divizia sa o bază de operaţii, compusă din detaşamente situate în diferite puncte ale Munţilor Cordilieri şi dintr-o unitate mobilă pentru a opera după nevoi. Ulterior el a renunţat la acest plan, aflînd că Santander dispunea în Casanare de forţe patriotice bine organizate şi disciplinate.

La rîndul său, Santander aplică cu multă abilitate tactica „guerrillera" (= lupta de partizani), prin care forţele patriotice au demoralizat unităţile regaliste ce invadaseră cîmpia din Casanare. Principiul luptei partizanilor, care recomanda fuga cînd inamicul atacă şi atacul cînd inamicul fuge, a fost aplicat în mod magistral de trupele granadine ale patrioţilor (p. 53). Tactica adoptată de partizani pentru a menţine în continuă alarmă forţele regaliste a contribuit şi mai mult la demoralizarea acestora din urmă (p. 55—56). Consecinţele acestui fel de luptă au constituit pentru Bolívar dovada posibilităţilor unei campanii victorioase asupra Noii Grenade.

Santander — ca bun strateg —, folosi această demoralizare, precum şi retragerea trupelor regaliste în interiorul regatului pentru a declanşa contraofensiva patriotică. Printr-o acţiune de surpriză a ocupat localitatea La Salina, unde o parte din garnizoană a trecut de partea forţelor independente, fapt care a deschis o breşă în sistemul de apărare a zonei muntoase.

În capitolul al III-lea cu titlul „Concepţia strategică a lui Bolívar", autorul analizează planul strategic iniţiat de Liberator, care consta în schimbarea radicală a efortului principal, fapt ce implica schimbarea frontului armatei venezolane, manevră în care ariergarda rămînea expusă avangărzii inamice şi unei urmăriri cu consecinţe fatale (p. 72). Prin această acţiune, care trebuia să se execute cu multă rapiditate, Morillo nu avea timp să atace pe patrioţi din spate, iar ulterior aceştia din urmă puteau să-i atace cu forţe dublate sau triplate aduse din Noua Grenadă. Rapiditatea şi secretul constituiau cei doi factori importanţi ai planului alcătuit de Liberator, care consta într-un atac principal şi unul

secundar. Ulterior, acest plan a fost modificat, însă Bolívar şi-a continuat ideea de manevră, numai cu schimbarea direcţiei efortului principal (p. 77—78).

Cel de-al IV-lea capitol care poartă titlul „Concepţia strategică a lui Morillo" arată în ce consta concepţia strategică a lui Morillo cu privire la întărirea apărării Regatului Noii Grenade cu o nouă divizie, care trebuia să întărească pe cea existentă acolo. Cu aceste forţe voia să deruteze pe Bolívar, făcîndu-l să se retragă dincolo de munţi, şi apoi în coordonare să-l atace din spate dinspre Venezuela. Morillo a apreciat just genialitatea lui Bolívar în cîmpul strategic, de aceea a numit pe cel mai bun ofiţer al său pentru a preveni dezastrul care ar fi putut fi cauzat armatei sale de către acţiunea Armatei Liberatoare (p. 87).

Capitolul al V-lea cuprinde „Concepţii strategice ale lui Sámano şi ale lui Barreiro", care se reliefează din corespondenţa dintre cei doi şefi regalişti, din care rezultă că ultimul era un individ lipsit de iniţiativă şi de spirit ofensiv, fără nici o dorinţă de a căuta pe inamic pentru a-l învinge. Cedarea cu uşurinţă a provinciei Tunja şi în special a capitalei sale, ai căror locuitori erau de partea patrioţilor şi totodată constituia şi principala bază de aprovizionare a diviziei regaliste, a fost cauza dezastrului lui Barreiro.

Autorul, în capitolul al VI-lea, intitulat „Aprecierea situaţiei şi a deciziei Liberatorului din satul Setenta. Marşul armatei pînă la Tame", analizează în primul rînd ideea lui Bolívar de a concentra toate forţele în Casanare pentru a bate fiecare din unităţile inamice într-o manevră pe linii interioare. În acest scop, el a venit cu o parte din armată în ajutorul lui Santander. În localitatea Montecal, la 24 aprilie 1819, Liberatorul a aflat că armata spaniolă din Noua Grenadă începuse o operaţie care se conjuga cu cea a lui Morillo ca să bată armata patriotică, aflată atunci în Llanos de Casanare. În faţa acestei situaţii, ideea lui Bolívar a fost să-şi concentreze imediat forţele pentru a bate armatele inamice printr-o manevră pe linii interioare cu ajutorul lui Páez, care pe atunci supraveghea mişcările lui Morillo (p. 103—104). Ulterior, la 23 mai 1819, în satul Setenta, Bolívar a propus în adunare generală un nou plan prin care urma să surprindă pe inamicul ce se îndrepta asupra Noii Granade, prin executarea unei invazii pe drumul de la Cúcuta cu forţele aduse de Bolívar din Venezuela, în timp ce Santander urma să facă o diversiune prin Casanare. În cele din urmă s-a hotarît ca efortul principal să fie făcut prin Casanare; iar Páez cu cavaleria llanero să înainteze singur spre Cúcuta. Executarea ultimului plan a început peste cîteva zile, însă el a fost îngreuiat de ploi torenţiale şi inundaţii. Trupele independenţilor au mers zile în şir cu apa pînă la centură şi au poposit numai în locuri mai înalte. Soldatul proteja cu grijă puşca şi muniţiile cu sărăcăcioasa lui îmbrăcăminte. La 12 iunie Bolívar sosi la cartierul general al lui Santander din provincia Casanare, care, între timp, pentru a evita invazia lui Barreiro, se mutase de la Pore la Tame.

Capitolul al VII-lea, „Noua apreciere a situaţiei şi organizării Armatei Liberatoare", arată că întîlnirea lui Bolívar cu Santander a fost definitivă pentru consolidarea planului de campanie. S-a ales cel mai obositor drum care era şi mai puţin păzit, pentru a pătrunde peste Munţii Cordilieri în Noua Grenadă. În acest scop, după recomandaţiile lui Santander, s-a hotărît trecerea prin pustiul Pisba, care era păzit de un mic detaşament spaniol aflat la satul Paya. După aceea s-a procedat la organizarea Armatei Liberatoare în două divizii: divizia de avangardă (Santander) şi divizia de ariergardă (Anzoátegui), ambele sub comanda lui Bolívar, cu un efectiv total de 2 280 de infanterişti şi 1 880 de cavalerişti (p. 120). În compunerea acestei armate au intrat: llaneros granadini şi venezolani, indieni din Llano, granadini locuitori din interior şi din regat, mercenari englezi şi oameni de culoare recrutaţi din Antile (p. 129). Aceşti luptători, mai puţin experimentaţi decît spaniolii, au căutat în strategie şi tactică modul de a echilibra capacitatea de război a adversarului (p. 129).

În capitolul al VIII-lea intitulat „Marşul Armatei Liberatoare de la Tame la Morcote", se menţionează că marşul a început la 17 iunie

pe un drum paralel cu Munţii de la Tame prin Pore la Morcote.

Capitolul al IX-lea, ,,Lupta de la Paya", relatează despre lupta de la Paya, ce a avut loc în ziua de 27 iunie 1819. În această luptă printr-o manevră secretă de încercuire, a fost atacat prin surprindere detaşamentul spaniol, care apăra acest punct de mare importanţă strategică. Acest succes al avangărzii granadino entuziasmă dorinţa de eliberare a patriei în rîndurile trupelor, care aşteptaseră mult timp în Llano momentul pentru a demonstra capacitatea combativă şi dragostea pentru pămîntul înaintaşilor lor. Acest prim succes a înflăcărat şi pe soldaţii venezueleni din divizia de ariergardă (p. 144—145).

Cel de-al X-lea capitol, ,,Junta de război din Llano de Miguel", arată că în această localitate a avut loc o juntă ca urmare greutăţilor întîmpinate de trupele venezuelene, neobişnuite cu ascensiunile în munţi şi cu clima aspră a iernii la mari altitudini. Cu tot exemplul personal al lui Bolívar, soldaţii şi şefii venezolani pentru motivele expuse mai înainte — nu doreau să continue această campanie. Viziunea strategică şi capacitatea politică a lui Bolívar l-au determinat să convoace o juntă a şefilor, în localitatea Llano de Miguel, între Morcote şi Paya, pentru a se decide daca să se continue sau nu campania în acel sezon. Cu această ocazie, Santander — după ce consultase pe comandanţii unităţilor sale — a impus punctul de vedere al granadinilor, care doreau să înainteze cu orice risc în Noua Grenadă, unde îi aşteptau resurse importante în oameni şi subzistenţă. Ultimul ştia că o înaintare rapidă în inima Noii Grenade nu dădea timp diviziei spaniole să-şi concentreze forţele şi să primească alte ajutoare. Neclintita rezistenţă a lui Santander şi a comandanţilor granadini a influenţat pozitiv pe Liberator şi pe comandanţii venezolani. Bolivar a decis continuarea campaniei. ,,Junta de război din Llano de Miguel spune autorul — va rămîne în istoria militară a Columbiei ca momentul culminant care decise Campania Liberatoare din 1819" (p. 153).

În cel de-al XI-lea capitol, ,,Traversarea pustiului Pisba din Munţii Anzi" se arată că a fost foarte obositoare traversarea pustiului în special pentru forţele patriotice venite din cîmpiile Venezuelei. Oamenii s-au văzut obligaţi să meargă în şir indian pe potecile dificile ale pustiului. În această situaţie grea ar fi fost suficienţi o sută de oameni pentru a distruge armata patriotică pe timpul traversării pustiului îngheţat (p. 163).

Următorul capitol, cel de-al XII-lea, intitulat ,,Sprijinul satelor granadiene acordat Armatei Liberatoare," relevă valoarea acţiunilor partizanilor, fapt ce a entuziasmat şi a dat speranţă în victorie forţelor liberatoare. Populaţia din provinciile Socorro şi Tunja au ajutat în mod substanţial forţele independenţilor, aducîndu-le alimente, îmbrăcăminte şi cai. Ţăranii au ajutat trupele ca să adune pe soldaţii bolnavi, bagajele şi armamentul abandonat în pustiul Pisba. S-au creat noi corpuri de voluntari şi s-a lărgit legătura cu forţele partizanilor, care acţionau nu numai în preajma Armatei Liberatoare, ci şi în provincii mai îndepărtate.

Capitolul al XIII-lea ,,Operaţiuni iniţiale în altiplano din Boyacá. Luptele de la Corrales şi Gámeza" indică operaţiile din 9 şi, respectiv, 11 iulie 1819. Cu prilejul acestor lupte, armata patriotică a demonstrat capacitatea sa ofensivă. Barreiro — comandantul diviziei regaliste —, din acest moment şi-a dat seama că trebuie să renunţe la o bătălie decisivă. Această atitudine a păstrat-o tot timpul campaniei, fără a căuta să-şi elimine adversarul printr-o acţiune decisivă de masă.

În schimb forţele independenţilor au resimţit lipsa cavaleriei, care nu a putut interveni în luptă din cauză că majoritatea cailor lor fuseseră pierduţi în munţi şi nu mai putuseră fi înlocuiţi.

În capitolul al XIV-lea, ,,Mişcarea de flanc prin valea Cerinza", se arată că Liberatorul a decis să realizeze o mişcare strategică de flanc, evitînd atacul frontal al inamicului. Autorul afirmă : ,,Pentru comandantul regalist fiecare minut care trecea fără a reuşi să distrugă pe inamicul său era defavorabil, deoarece mărea posibilităţile armatei patriotice, la a căror forţe se încorporau locuitorii satelor, componenţii mişcării de partizani, personalul rămas în urmă în pustiu şi convalescenţii spitalelor. Afară de aceasta permitea republica-

nilor să-şi refacă cavaleria şi să se aprovizioneze cu tot ce le era necesar" (p. 195). S-a acordat o mare importanţă organizării logistice şi administrative a bazei de operaţie.

În capitolul al XV-lea, intitulat „Dispoziţiile viceregelui în zona din interior", autorul relevă că, din pricina entuziasmului locuitorilor din noua Grenadă pentru cauza patriotică, acţiunile de guerilă au luat o formă deosebit de activă prin interceptarea comunicaţiilor şi încorporarea lor în armata patriotică. Mişcarea partizanilor a dat lovituri posturilor militare şi diferitelor sate, fapt ce împiedica întărirea diviziei spaniole conduse de Barreiro. Autorul face o amplă expunere a diferitelor acţiuni de partizani, precum şi a contramăsurilor luate de viceregele Sámano.

Alt capitol, al XVI-lea, cu titlul „Lupta de la Pantano de Vargas", relevă importanţa acestei acţiuni, care a avut loc în ziua de 25 iulie 1819, şi face o amănunţită analiză a acestui fapt de arme, la care au luat parte toate trupele teatrului de operaţii. Armata patrioţilor era compusă din 2 000 de infanterişti şi 400 de cavalerişti, iar divizia spaniolă din 1 300 de infanterişti şi 500 de cavalerişti. Autorul ajunge la concluzia că acţiunea a fost un eveniment războinic, care în mod logic trebuia să fie cîştigat de către trupele regaliste şi în care, Armata Liberatoare a putut să stăvilească elanul adversarilor. Acolo a fost o bătălie sîngeroasă, în care ambii adversari au fost aproape epuizaţi, în special cel spaniol. Rezultatul acestor lupte a schimbat total opinia lui Barreiro cu referire la calitatea Armatei Liberatoare. Cu prilejul luptei s-a remarcat superioritatea cavaleriei independenţilor; factorul surpriză însă nu a putut fi realizat dintr-o eroare tactică.

După această luptă, acţiunea lui Bolívar din punct de vedere strategic a fost admirabilă. El s-a gîndit să acţioneze rapid printr-o mişcare în care să-l oblige pe adversarul spaniol să-şi schimbe poziţiile şi să-l silească să lupte, cu scopul de a termina cît mai repede campania.

Capitolul al XVII-lea „Manevra strategică a lui Bolívar şi ocuparea localităţii Tunja" datată la 5 august 1819, a constituit o acţiune importantă a Liberatorului, care contribuie la tăierea comunicaţiilor diviziei spaniole cu capitala Santa Fé de Bogotá (Bogotá de azi). După un marş de 45 km — executat în două zile —, Bolívar a ocupat Tunja, care constituia un important centru politic şi de aprovizionare a diviziei spaniole. În acest oraş, ai cărui locuitori erau de partea patrioţilor, Armata Liberatoare s-a aprovizionat cu tot ce a avut nevoie din magaziile spaniolilor şi şi-a mărit efectivele cu noi contingente de soldaţi din rîndurile populaţiei locale.

În acest timp, divizia spaniolă se retragea spre capitala viceregatului pe un drum ocolit şi dificil, fiind nevoită să facă faţă atacurilor partizanilor în condiţiile lipsei muniţiilor de rezervă, care, după cum am văzut, căzuseră în mîinile independenţilor.

Cel mai important capitol este cel de-al XVIII-lea, intitulat „Bătălia de la Boyacá". Aici se arată că acest eveniment a avut loc în ziua de 7 august 1819, lîngă podul cu acelaşi nume, pe drumul dintre Tunja şi Santa Fé de Bogotá; podul de la Boyacá era unicul pod peste micul rîu, ce purta numele de Teatinos sau Boyacá şi care avea maluri foarte prăpăstioase, constituind însă un punct obligatoriu de trecere. La această luptă decisivă pentru obţinerea independenţei Columbiei au participat următoarele forţe: Armata Liberatoare (infanterie — 2 350, cavalerie = 500) şi Armata regalistă (infanterie — 2 300, artilerie = 20 — cu 2 obuziere şi un tun — şi cavalerie — 350). Acţiunea, care a durat numai 2 ore şi jumătate, s-a desfăşurat în felul următor: avangarda regaliştilor a apucat să treacă podul peste rîul Boyacá, însă avangarda independenţilor a reuşit să intercepteze grosul forţelor inamice. Acţiunea de la Boyacá constă în două lupte simultane: cea a avangărzilor şi cea a grosurilor armatelor; numai că cele două forţe care compuneau divizia spaniolă, fiind separate de o prăpastie, nu au putut să se sprijine reciproc, aşa cum au procedat patrioţii.

Autorul arată că, în bătălia de la Boyacá, Liberatorul a întrebuinţat toate mijloacele pentru a cunoaşte direcţia de marş a armatei regaliste şi pentru a pregăti o luptă de întîlnire după o rapidă mişcare dinspre Tunja;

în schimb, comandantul spaniol, după ce a scăpat din mîinile sale triumful în lupta de la Vargas şi în special după ocuparea bazei sale de operaţii de la Tunja, a reuşit să demoralizeze complet armata, care şi-a văzut comunicaţiile tăiate în direcţia Santa Fé, de Bogotá.

Armata patriotă poseda un excelent moral ofensiv şi o unitate perfectă de comandament, factor care lipsea în armata regalistă la începerea bătăliei. Surpriza provocată de mişcarea rapidă a Armatei Liberatoare a înclinat decisiv capacitatea de luptă în favoarea lui Bolívar, care şi-a păstrat total libertatea de acţiune, ca urmare a magistralei manevre de ocupare a localităţii Tunja (p. 282—283).

Urmează capitolul al XIX-lea, cu titlul „Ocuparea capitalei Santa Fé. Panica viceregelui Sámano şi soarta trupelor celei de-a II-a divizii". După victoria decisivă de la Boyacá, Liberatorul Bolívar a mers foarte repede spre capitală, unde, în ziua de 10 august, a intrat aproape fără escortă, fiind urmat a doua zi de Santander. Cu această intrare victorioasă s-a încheiat campania pe care o iniţiase cu 75 de zile înainte la Montecal.

Vestea dezastrului diviziei spaniole l-a determinat pe viceregele Sámano să părăsească în mare grabă capitala în noaptea de 8 spre 9 august. Fuga sa precipitată l-a făcut să uite mai mult de jumătate de milion de pesos în metal, sumă cu care ar fi putut să înarmeze şi să echipeze complet o nouă armată. Această campanie a demonstrat importanţa tăierii liniilor de operaţii şi de comunicaţii, precum şi influenţa în operaţiile militare a guerillelor patriotice.

Penultimul capitol, cel de-al XX-lea, al lucrarii de faţă este intitulat „Consecinţele bătăliei de la Boyacá din punct de vedere politic şi militar". Aici este relatată magistrala manevră strategică a lui Bolívar asupra localităţii Tunja, care a decis succesul armatei eliberatoare, fapt ce a provocat o derută generală a forţelor regaliste.

Cu triumful de la Boyacá, Liberatorul a atins două obiective : cel politic, cu răsturnarea guvernului existent şi crearea unei republici, şi cel strategic, cu captura viceregatului Noii Grenade ca bază a viitoarelor operaţii pe care le-a pregătit : a) către coastă : Tenerife şi Ciénaga în 1820 şi Cartagina în 1821 ; b) către Venezuela : Carabobo în 1821 şi Maracaibo şi Puerto Cabello în 1823 ; c) către sud : Bomboná şi Pichincha în 1822, Pasto în 1823 ; Junin şi Ayacucho în 1824 şi Callao în 1826.

Ultimul capitol, cu care de fapt se încheie lucrarea, cel de-al XXI-lea, poartă titlul „Primirea triumfală a lui Bolívar şi împuşcarea prizonierilor regalişti". Aici se arată că după victoria din 7 august — s-a continuat urmărirea fugarilor de la Boyacá şi s-au iniţiat noi acţiuni de urmărire, în vederea consolidării victoriei. Bolívar s-a ocupat în Bogotá de organizarea guvernului republican şi de administrarea teritoriilor eliberate. Cea mai importantă acţiune a sa a fost numirea, la 11 septembrie, a generalului Francisco de Paula Santander ca vicepreşedinte al Noii Grenade.

Liberatorul a folosit succesul obţinut ca să organizeze foarte repede o nouă armată cu care să se poată opune forţelor lui Morillo.

La 18 septembrie, populaţia din Bogotá a făcut o demonstraţie publică Liberatorului şi armatei sale, cu care prilej s-a instituit ordinul „*Boyacá*".

Atît necesităţile politice, cît şi cele militare reclamau prezenţa lui Bolívar în Venezuela ; de aceea, la 20 septembrie, el a plecat prin provinciile din nord, la Angostura.

Între timp, Santander a rămas în fruntea guvernului şi a desfăşurat o prodigioasă activitate pentru strîngerea de oameni şi de bani în vederea completării operei de eliberare a Columbiei şi a Perului. Pentru apărarea Bogotei, Santander dispunea de puţine forţe armate şi de aceea, pentru a preîntîmpina contrarevoluţia pe care o urzea Barreiro împreună cu ceilalţi ofiţeri prizonieri, i-a executat în ziua de 11 octombrie 1819. În acest mod, el a realizat liniştea în tînăra republică a Columbiei. În Venezuela, Liberatorul începu să primească ajutoare.

Apariţia acestui volum constituie o contribuţie de seamă a istoriografiei columbiene şi este de un real ajutor pentru cei ce vor să studieze războiul de independenţă în Hispanoamerica.

Ioan I. Neacşu

REVISTA REVISTELOR

* * * TERRA NOSTRA. *Culegere de materiale privind istoria agriculturii în România*, Ministerul Agriculturii, Industriei Alimentare, Silviculturii şi Apelor, Bucureşti, 1971, vol. II, 446 p.

Volumul al II-lea al culegerii de materiale *Terra nostra*, publicaţie a Ministerului Agriculturii, Industriei Alimentare, Silviculturii şi Apelor, include 38 de titluri, distribuite în 20 de capitole, ce acoperă, tematic, tot atîtea aspecte ale istoriei agriculturii noastre. Majoritatea materialelor acestui volum o constituie comunicările primului simpozion naţional pe tema „Din istoria agriculturii în România", ţinut la Cluj între 21 şi 25 octombrie 1969. Prezentînd acest simpozion (p. 17 19), N. Ştefan argumentează eficienţa practică a cercetarilor de istorie agrară şi subliniază interesul deosebit cu care a fost întîmpinat (peste 80 de referate susţinute).

La reuşita volumului de care ne ocupăm au contribuit peste 40 de autori, specialişti din toată ţara în diverse ramuri de cercetare, ce au tangenţă cu istoria agriculturii, printre care istorici, economişti, filozofi şi agronomi.

E. Mewes, redactorul publicaţiei, semnează articolul programatic *Actualitatea cercetărilor de istorie agrară* (p. 21—30). După ce defineşte sensul noţiunilor de *actualitate* şi *utilitate* în cercetarea ştiinţifică, văzute în cele trei ipostaze ale timpului, autorul fixează principalele probleme de istorie agrară ce se impun spre cercetare, privite prin prisma necesităţilor actuale şi de perspectivă ale agriculturii. Subscriem întru totul la sugestiile făcute aici de a se trece la întocmirea unor monografii pe teme de istorie a agriculturii (la care adăugăm şi necesitatea unei ample sinteze), amenajarea unui muzeu al agriculturii etc. Pentru înfiinţarea unui muzeu de istorie a agriculturii pledează şi Paul Gyulai în articolul *Agricultura şi viaţa rurală în muzeele din România* (p. 431—435).

În studiul intitulat *Aspecte ale dezvoltării agriculturii pe teritoriul Moldovei şi Ţării Româneşti în secolele X—XIV* (p. 31—44), Şt. Olteanu reia mult controversata problemă a raportului dintre cultura plantelor şi creşterea vitelor. Sprijinit în special pe date arheologice, autorul ajunge la concluzia că rolul de bază în economia agrară în această perioadă l-a avut cultura cerealelor, creşterea vitelor fiind o ramură auxiliară. În cea de-a doua parte a studiului, Şt. Olteanu valorifică datele privind tranzacţii comerciale cu cereale în unele oraşe din ţinuturile de la Dunărea de Jos, date conţinute îndeosebi în registrele notariale genoveze redactate la Pera şi la Chilia, recent descoperite.

Ioana Constantinescu aduce în circuitul ştiinţific *Date noi privind agricultura Moldovei în perioada 1829—1833* (p. 45—55), furnizate de primele statistici agrare, şi anume de

statistica semănăturilor efectuate în primăvara anilor 1829 şi 1833 şi statistica arendaşilor, întocmită în 1833. Autoarea prezintă, pe ţinuturi, cultura principalelor cereale (stabilind, totodată, cifric, preponderenţa rezervei feudale asupra loturilor ţărăneşti) şi analizează structura relativ noii categorii sociale a arendaşilor, precum şi aria de răspîndire a arendăşiei în Moldova.

Sub titlul *Unelte, instrumente şi maşini agricole* sînt publicate patru materiale, dintre care trei ne comunică rezultatele unor descoperiri arheologice. Aştfel, Constantin Pop prezintă aici (p. 57—73) unelte agricole reprezentate în arta romană din Dacia şi Moesia Inferior (două pluguri, un cuţit de plug, o săpăligă, o seceră, un cosor de vie etc.), iar Ioan Glodariu, Andrei Zrinyi şi Paul Gyulai descriu cîteva unelte agricole păstrate în depozitul roman de la Mărculeni, descoperit în 1965 şi care conţine peste 160 de piese (p. 75—89), material publicat, de altfel, şi într-o altă revistă de specialitate. Vasile Berbecaru semnează nota *Unelte de arat din judeţul Dîmboviţa în epoca feudală* (p. 91—94), publicată şi în *Studia Valachica*, vol. I (1969), p. 82—85.

Un foarte documentat şi interesant studiu ne dă Nicolae Edroiu, care tratează *Despre apariţia plugului în ţările române* (p. 95—117), continuînd preocupări mai vechi ale d-sale (vezi şi N. Edroiu şi P. Gyulai, *Evoluţia plugului în ţările române în epoca feudală*, în „Acta Muzei Napocensis", 1965, II). După ce prezintă primele unelte de arat (la geto-daci şi în Dacia romană), autorul semnalează trecerea, în primele secole ale feudalismului timpuriu, de la *aratru* la *plug* şi dă un inventar complet al descoperirilor arheologice reprezentînd diverse piese, aparţinînd diferitelor tipuri de plug, pe care le analizează cu competenţă. Izvoarele istorice scrise, lingvistice şi etnografice întăresc concluziile autorului.

E. Mewes, în articolul *Influenţa relaţiilor de producţie asupra nivelului tehnicii în agricultura românească din secolul al XIX-lea* (p. 119—133), face un scurt expozeu al evoluţiei agriculturii celor trei ţări româneşti, pentru a insista asupra condiţionării reciproce dintre relaţiile de producţie (urmărite în funcţie de modificările ce survin în dreptul de stăpînire asupra pămîntului) şi nivelul tehnicii agrare.

Alte trei materiale pe care le prezentăm în continuare sînt înmănuncheate în capitolul *Cultura plantelor agricole*. Liviu Botezan, în ale sale *Contribuţii la istoricul cultivării viţei de vie pe pămînturile nobiliare şi iobăgeşti din comitatele Transilvaniei în perioada 1790—1820* (p. 135—162), fixează, pe baza unor statistici inedite, locul culturii viţei de vie în cadrul celorlalte culturi efectuate de cele două gospodării de bază : nobiliară şi iobagă. Aduce, apoi, date cu privire la naşterea elementelor economiei capitaliste în domeniul viticulturii (comercializarea produselor vinicole, folosirea mîinii de lucru salariate, arendarea viilor şi a cîrciumelor, acumularea primitivă a capitalurilor etc.).

Emil Lazea se ocupă aici de pomicultura în Transilvania în secolele XII—XIV, trăgînd importante concluzii din puţinele surse documentare existente asupra acestei probleme (p. 163—171), iar Vasile Cociu, Andrei Botár şi Ioan Ivan semnează un mic medalion al lui Albert Wachsmann (p. 173—176), unul din pionierii pomiculturii moderne, care a trăit şi activat în Transilvania (1819—1928).

Eugen Sănduleac ne prezintă, apoi, un valoros *Compendiu al istoriei „sistemelor agricole din România"* (p. 177—185), privit printr-un unghi de vedere tehnologic inginerese. Autorul prezintă, succint, sistemele de exploatare agricolă, care au evoluat în funcţie de nivelul forţelor de producţie şi de caracterul relaţiilor de producţie, corespunzînd, istoriceşte, orînduirilor sociale ce s-au succedat.

Pe tema *Creşterii animalelor şi baza furajeră* sînt publicate alte trei materiale : Liviu Ursuţiu dă date statistice referitoare la creşterea vitelor pe domeniul cetăţii Gurghiului în secolul al XVII-lea, din care trage unele concluzii cu privire la raportul dintre producţia gospodăriei iobage şi a celei alodiale (p. 187—196). Cu minuţiozitatea care o caracterizează, Ecaterina Negruţi-Munteanu studiază aplicarea legii din 23 decembrie 1907 în ce priveşte înfiinţarea şi întreţinerea izlazurilor comunale, ilustrîndu-şi textul cu unele tabele statistice. Crearea izlazurilor comunale

se impunea stringent la începutul secolului al XX-lea, cînd extinderea culturilor amenința cu dispariția terenurilor de pășune, și a fost una din cele mai importante satisfacții date țăranilor răsculați la 1907.

O temă actuală și de strictă specialitate abordează V. Oțel și T. Feredean, ocupîndu-se de istoricul însămînțărilor artificiale la animale în România (p. 209—219), care permit o productivitate mult sporită și o îmbunătățire a raselor.

Apicultura este ilustrată în volum prin articolul lui Gh. Bartoș, care tratează *Tehnica albinăritului în țările române în epoca feudală* (p. 221 235), insistînd îndeosebi asupra amenajării terenurilor melifere, confecționarea stupilor și condiția socială a stuparilor în secolul al XVIII-lea (muncitori calificați salariați).

Pentru *Sericicultură*. Marin Craiciu semnează articolul *Aspecte ale dezvoltării sericiculturii române în secolul al XIX-lea* (p. 237—246) în cele trei țări române. Autorul amintește primele măsuri care au avut în vedere dezvoltarea sericiculturii. Urmărește înființarea pepinierelor și a plantațiilor de dud, dezvoltarea creșterii viermilor de mătase și îmbunătățirea rasei prin importul semințeі din Franța și Italia, creșterea producției, care permite la sfîrșitul secolului al XIX-lea exportul de produse sericicole etc.

Capitolul *Medicina veterinară* include articolul aniversativ semnat de C. Simionescu, dedicat primei promoții de medici veterinari ai școlii din București, întemeiată de dr. Carol Davila la 1 ianuarie 1861.

Într-un nou capitol, intitulat *Prelucrarea și industrializarea produselor agricole*, Herbert Hoffmann prezintă moara plutitoare, instalație superioara de prelucrat semințele cerealiere, care a cunoscut în țara noastră o arie de răspîndire apreciabilă (p. 253—256).

Cu amănunte tehnice de specialitate, Dumitru Nedelea descrie diverse sisteme de irigație a culturilor de legume în județele Prahova, Dîmbovița și Buzău (p. 257—267).

În continuare, Alexa Csetri și Carol Engel analizează prima lucrare agronomică din Transilvania (rămasă netipărită), elaborată de Ioan Fridvaldszky, în 1771, la un nivel științific apreciat și astăzi (p. 269—278).

Dumitru Șandru urmărește, într-un amplu articol (p. 279—308), modificările survenite în structura proprietății funciare în urma aplicării reformelor agrare în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale. Intensificarea circulației pămîntului, îndeosebi în anii premergători celui de-al doilea război mondial, a dus la creșterea ponderii burgheziei satelor, conchide autorul.

V. Bulgaru și Ion Negură ne introduc apoi în domeniul statisticii agricole, prezentînd *Contribuția statisticii românești la constituirea și dezvoltarea statisticii agricole internaționale* (p. 309—333). Importanța statisticii în descifrarea istoriei economice și sociale este astăzi pe deplin recunoscută. Istoria țării noastre se bucură de o veche tradiție în domeniul statisticii agrare (vezi anii 1830). După ce prezintă lucrările de statistică și participarea românească la congresele internaționale de statistică și expoziții organizate în diverse capitale europene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, autorii urmăresc colaborarea țării noastre la lucrările și publicațiile statistice ale Institutului internațional de agricultură de la Roma (1905—1945), subliniind valoarea calitativă a statisticii agricole românești, ce se distinge prin bogăția și varietatea datelor și indicatorilor, metoda culegerii, grupării și prelucrării datelor etc.

Două articole, care se completează reciproc, sînt publicate în capitolul *Cooperația agricolă*. Primul, intitulat *Preocupări de organizare a unor reuniuni agricole la românii transilvăneni în secolul al XIX-lea*, semnat de Nicolae Cordoș (p. 335—344), oglindește încercările intelectualității române de a impulsiona economia agrară a Transilvaniei, de a se apropia de țăranul român, cu ajutorul căruia nădăjduia să lărgească și să întărească frontul luptei naționale. Dar acțiunea unor intelectuali și fruntași politici, desfășurată în anii 1881—1885, pentru a organiza o „reuniune română de agricultură" pe întreaga Transilvanie, în condițiile dublei asupriri din cadrul monarhiei austro-ungare, s-a soldat cu un eșec. Celălalt articol, intitulat *Cooperația de credit și agricolă din Transilvania în secolul XIX* de Ștefan Sonea (p. 345—350), trece în revistă societățile.

reuniunile de credit și băncile care au funcționat în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea mai mult cu caracter de experiment, dar care au jucat un rol însemnat în dezvoltarea agriculturii, în formarea burgheziei române, dar și în promovarea culturii. În același capitol, E. Mewes ne face cunoștință cu inginerul agronom Vasile Bergheanu, un promotor al cooperației agricole de producție (p. 351—359). Broșurile și articolele sale, publicate în răstimpul 1919—1933, promovau ideea obștilor de producție, a cooperației agricole, în cadrul căreia mica proprietate, păstrîndu-și individualitatea, putea uza de toate avantajele aduse de o exploatare intensivă și rațională (tehnică avansată, conducere unitară, planificare etc.). În capitolul *Metode și probleme de cercetare*, Ștefan Imreh, pornind de la ideea că diferențierea presupune integrare, iar specializarea cooperare, abordează *Unele probleme și metode noi în cercetarea istoriei agriculturii* (p. 361—373). Autorul demonstrează că istoria agrară, luată ca disciplină autonomă, implică legături cu ariile limitrofe ale altor științe (istoria, sociologia, științele naturii, statistica etc.). Într-un alt articol, Iosif Covacs își asumă sarcina de a stabili problemele prioritare ale cercetării în domeniul istoriei agriculturii din epoca modernă (p. 375—379), printre care amintește necesitatea studierii modului de producție capitalist în agricultură, a elaborării monografiilor de sate etc.

În capitolul *Relații agrare*, Valeriu Șotropa analizează unele aspecte ale dezvoltării agriculturii și ale relațiilor agrare în districtul grăniceresc năsăudean (p. 381—394). Conscripția celor 7 sate brănene din anul 1761 îi permite Georgetei Penelea să stabilească structura socială a populației de aici, precum și capacitatea ei economică după inventarul viu și mort (p. 395—404).

Elena Gheran și Aneta Spiridon analizează, într-un alt capitol, preocupări de economie agrară la Gheorghe Pop de Băsești (p. 405—410) și ni-l prezintă pe Ioan Georgescu ca un eminent propagator al științei economice și al metodelor agrotehnice înaintate (p. 437—442).

Ne mai rămîne de amintit articolul lui Simion Fuchs despre viața și concepția agrar-politică a lui Eugen Rozvan, conducător al mișcării muncitorești din Transilvania (p. 411—419), și cel al lui Acațiu Egyed închinat sociologului transilvan Robert Braun (p. 422—430).

Fără a mai insista asupra importanței publicației *Terra nostra*, considerăm că materialele volumului al II-lea pe care le-am prezentat răspund în bună parte ideii subliniate atît în *Cuvînt înainte* de C. Daicoviciu, cît și în *Postfață*, și anume aceea a caracterului utilitar pe care trebuie să-l aibă cercetările din domeniul istoriei agriculturii.

Pentru a spori eficiența acestei publicații, mai ales în ceea ce privește îndeplinirea rolului ce-i revine în acest moment în pregătirea elaborării unei sinteze de istorie a agriculturii, sugerăm redactorilor o exigență mai mare în alegerea materialelor ce li se oferă spre publicare, eventual o colaborare mai strînsă cu institutele de cercetare de specialitate, cărora să le solicite abordarea temelor rămase necercetate sau care sînt puțin cercetate, amintite, de altfel, în cîteva rînduri și în paginile acestui volum.

Ioana Constantinescu

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

N. STOICESCU, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, București, Edit. științifică, 1971, 330 p.

Un mare efort de investigație atentă și răbdătoare a dat literaturii noastre istoriografice o lucrare a cărei lipsă era resimțită de toată lumea, dar pe care nimeni nu cuteza
cuvîntul folosit nu e o exagerare !
să o întreprindă. Căci e într-adevăr de mirare că un instrument de lucru atît de necesar cercetărilor istorice ca cel realizat acum de N. Stoicescu nu a fost întocmit mai de mult. Lucrările mai vechi ale autorului, destinate să dea științei istorice din țara noastră utilajul fără de care ancheta sistematică devine imposibilă (ne gîndim, mai ales, la *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I, *Țara Românească*, 2 vol., 1970), îl recomandau cu prisosință pe N. Stoicescu pentru acest „corpus" al măsurilor medievale. Autorul făcuse dovada stăpînirii temeinice a documentației evului mediu românesc (îndeosebi a secolelor XIV XVII) și a cunoașterii exhaustive a literaturii de specialitate, cele două condiții indispensabile pentru succesul unei încercări de asemenea proporții. Simpla parcurgere a subsolului cărții lui N. Stoicescu dă la iveală soliditatea bazei de informație pe care se clădește expunerea autorului. Ni se pare de prisos a mai stărui asupra multiplelor dificultăți pe care le întîmpină orice cercetător al metrologiei medievale. Ajunge să spunem că particularismele locale, caracteristice societății feudale, imprimă o diversitate — uneori incredibilă — a sistemelor și unităților de măsuri care adesea descurajează pe cercetător. N. Stoicescu a știut să asocieze erudiției lui o examinare de microscop a acestor vechi măsuri în feluritele lor variante locale, astfel că nimic din ceea ce era important n-a scăpat ochiului său vigilent.

Deschisă de o introducere datorată acad. Emil Condurachi și consacrată metrologiei antice (sistemul de măsuri și greutăți adus de coloniștii greci, iar mai tîrziu cel introdus de romani), cartea cuprinde șase capitole, dintre care cel dintîi face istoricul măsurilor din țările române, iar celelalte prezintă măsurile și instrumentele de măsurat lungimea, măsurarea și hotărnicirea pămîntului, măsurile de suprafață, măsurile și instrumentele de măsurat capacitatea, cu cele două mari grupe corespunzînd lichidelor și materiilor uscate, măsurile și instrumentele de măsurat greutatea și, în sfîrșit, măsurile de volum. Lucrarea se încheie cu o bibliografie selectivă (109 titluri) și cu un indice de persoane, de locuri și de materii (nu scutit însă de erori). O ilustrație bogată și bine aleasă pune sub ochii cititorului imaginea unui șir de măsuri (stînjen, palme, coturi, vadră, oca, baniță etc.).

Fiecare din cele aproape 100 de unităţi de măsură descrise în lucrare îşi are „fişa” ei, care înregistrează originea numelui, vechimea, întrebuinţarea, variaţiile, echivalenţa etc. Pretutindeni, cercetarea de metrologie propriu-zisă este încadrată de ample consideraţii de istorie economică şi socială care sporesc interesul cărţii. Una dintre concluziile cele mai valoroase ale autorului este că, „în epoca feudală, poporul român a avut un sistem propriu de măsuri, destul de dezvoltat şi unitar în comparaţie cu acelea ale statelor vecine” (p. 23).

În ce constă valoarea deosebită a lucrării lui N. Stoicescu? Istoriografia contemporană se angajează tot mai ferm pe drumul cercetării *cantitative* a fenomenului istoric. Perioada „exemplelor” culese la întîmplare este definitiv încheiată, chiar şi pentru ceea ce se numeşte epoca prestatistică. Astăzi nu se mai poate concepe un studiu de istorie economică şi chiar socială fără ca autorul lui să nu încerce determinarea mărimii fenomenului cercetat. Cît? şi în ce măsură? sînt întrebări de la care istoricul nu se poate eschiva.

Acum, după apariţia cărţii lui N. Stoicescu, întrebări de felul celor de mai sus pot fi privite fără teamă. Lucrarea d-sale pune la îndemîna cercetătorilor un mijloc rapid şi sigur de cunoaştere a vechilor unităţi de măsurat, fără a căror utilizare orice evaluare cantitativă este interzisă. Pentru a da doar un singur exemplu, ne mărginim să relevăm folosul pe care-l vor trage cercetătorii istoriei agrare din cartea prezentată aici. Este îndeobşte ştiut ce mari dificultăţi ridică calcularea cantităţilor de cereale recoltate pe marile domenii boiereşti sau mănăstireşti sau a celor livrate Porţii de Moldova şi Ţara Românească în cadrul regimului de obligaţii impus de dominaţia otomană. O bună parte din aceste dificultăţi sînt acum înlăturate. Să mai amintim tot în legătură cu studiile de istorie agrară şi informaţiile despre ziua de arătură ca măsură care aruncă lumini noi asupra *obligaţiei* zilei de arătură, legiferate de Legiuirea lui Caragea, sau cele despre baniţă, care permit înţelegerea mai adîncă a abuzurilor săvîrşite de stăpînii de pămînt la perceperea dijmei din porumb la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea.

Ne întrebăm dacă întrebuinţarea condicilor de venituri şi cheltuieli din veacul al XVIII-lea ale Mitropoliei Ţării Româneşti nu i-ar fi permis autorului să sporească informaţia despre diversele unităţi folosite la măsurarea cerealelor. La o viitoare ediţie, aceste surse ar trebui valorificate.

Lucrarea lui N. Stoicescu este unul din acele instrumente de lucru care aparţine „strictului necesar” bibliografic al oricărui medievist. Această carte despre măsuri va aduce istoriografiei noastre servicii care nu se pot măsura.

Fl. Constantiniu

T. VÂRGOLICI, *Dimitrie Bolintineanu şi epoca sa*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1971, 394 p. + 16 f. pl. (Universitas)

Ani de profunde frămîntări şi transformări social-politice, epoca revoluţiei de la 1848 şi a înfăptuirii statului naţional a constituit în acelaşi timp prima etapă în afirmarea plenară a literaturii române moderne. Nu există, poate, infirmare mai evidentă a tezei comune criticii estetizante că frămîntările revoluţionare nu sînt propice creaţiei autentice decît numele şi opera unor N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Cezar Bolliac, Alecu Russo sau D. Bolintineanu.

Supraevaluată în contemporaneitate sau de către unii monografişti, excesiv criticată de către alţii, opera lui D. Bolintineanu îşi găseşte cuvenita înţelegere în ultimele decenii şi, mai ales, în ultimii ani.

Lipsea însă pînă acum cercetarea exhaustivă a activităţii sale, condiţie primordială pentru judecata axiologică definitivă.

Prin lucrarea sa, Teodor Vârgolici şi-a propus şi a reuşit să suplinească această lacună, utilizînd judicios contribuţii ante-

rioare, la care adaugă laborioase cercetări personale la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Române, Arhivele Statului şi în alte centre documentare din ţară şi străinătate, printre care Bibliothèque Nationale din Paris.

Viaţa şi opera lui Bolintineanu sînt pentru prima dată confruntate permanent cu opera, în 13 capitole care urmăresc activitatea multilaterală a acestuia pînă la deznodămîntul final.

Primul dintre ele debutează, pe baza confruntării atente a mărturiilor vremii, cu stabilirea unei noi date de naştere, 1825, în locul anului, oarecum oficializat, 1819. De asemenea se propune o dată nouă, anul 1846, pentru plecarea la studii în Franţa.

De un interes istoric deosebit sînt însă informaţiile noi sau precizările în ce priveşte participarea activă a lui D. Bolintineanu la pregătirea revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească şi în special în desfăşurarea acesteia. Se delimitează, cu acest prilej, activitatea sa în cadrul redacţiei ziarului ,,Popolul suveran'' ca redactor responsabil, încercîndu-se identificarea unor articole nesemnate. După înfrîngerea revoluţiei, exilat împreună cu ceilalţi fruntaşi revoluţionari, el sprijină acţiunea lui Nicolae Bălcescu, se integrează în Franţa campaniei pentru cunoaşterea în rîndurile opiniei publice occidentale a poporului român şi pentru susţinerea revendicărilor sale democratice. Din acest punct de vedere, contribuţia sa publicistică, mai ales în epoca luptei pentru Unirea Principatelor şi a Conferinţei de la Paris, e îndreptată împotriva ,,falsilor patrioţi'' şi a boierimii conservatoare.

Această propagandă va fi intensificată o dată cu reîntoarcerea în ţară după aproape zece ani de peregrinări şi înfiinţarea ziarului ,,Dîmboviţa''.

Un capitol special, bazat pe date inedite, e dedicat activităţii lui D. Bolintineanu ca ministru şi colaborator intim al lui Alexandru Ioan Cuza, scriitorul numărîndu-se printre principalii promotori şi realizatori ai marilor reforme din timpul Unirii.

Izolarea impusă după lovitura de stat din 11 februarie 1866 n-a însemnat încetarea activităţii sale pentru progresul social-politic şi cultural al poporului român. Dimpotrivă, atacurile sale prin presă împotriva cercurilor retrograde se vor accentua. Guvernanţii vremii vor încerca să se răzbune lăsîndu-l să moară în mizerie şi căutînd să-i treacă numele în conul de umbră al uitării.

În ce priveşte activitatea literară propriu-zisă, ea se integrează organic, de-a lungul întregii monografii, celorlalte aspecte ale vieţii scriitorului, publicistului şi omului politic, preocupărilor şi realizărilor epocii, folosindu-se adesea cu succes metoda comparativă. Începuturile lui D. Bolintineanu sînt puse astfel sub semnul romantismului naţional şi european. Baladele sale istorice sau fantastice sînt comparate şi conexate baladei romantice vest-europene, dar şi tradiţiilor eposului popular românesc. Dimitrie Bolintineanu era vizibil înrîurit de efervescenţa patriotică a epocii care investea poezia cu o misiune activă transformatoare. Crearea baladelor şi a legendelor istorice inspirate din momente semnificative ale istoriei naţionale corespundea programului din 1840 al ,,Daciei literare''. Cît despre romanele sale, prin care pune bază genului în literatura românească, deşi se integrează romantismului, îşi propun să prezinte critic o serie de aspecte ale societăţii contemporane. Numeroasele volume de satiră politică la adresa ,,monstruoasei coaliţii'', a moravurilor învechite şi claselor retrograde, apărute după 1860 sub diverse titluri: *Nemesis*, *Eumenidele*, *Menadele*, *Ielele*, îşi păstrează şi astăzi interesul documentar, in pofida lipsei de valoare estetică, şi au meritul de a fi încercat asanarea vieţii politice a vremii. În aceeaşi arie de preocupări pentru crearea unui nou climat politic se înscriu şi lucrările dedicate evocării domniei lui Cuza, biografiile uneori excesiv romanţate ale unor mari figuri din trecutul naţional ca Mihai Viteazul şi Ştefan cel Mare, unele încercări dramatice.

Pagini preţioase sînt dedicate colaborării lui Bolintineanu cu personalităţi culturale franceze ca Philarète Chasles, profesor la Collège de France, care îi prefaţează traducerea volumului antologic de versuri *Brises d'Orient* şi în acelaşi timp cu care tratează publicarea unor corespondenţe politice în fa-

voarea României în ultimii ani ai domniei lui Cuza.

Există în lucrarea lui Teodor Vârgolici și pagini mai puțin inspirate sau, după părerea noastră, de prisos. Meritul monografiei *Dimitrie Bolintineanu și epoca sa* este însă acela de a fi demonstrat că scriitorul a fost nu numai una dintre cele mai reprezentative figuri culturale din vremea sa, ci în același timp unul dintre ctitorii statului român modern și ai literaturii naționale, una dintre acele „sfinte firi vizionare", pe care le omagia Mihail Eminescu.

Nicolae Liu

IOAN STRATAN, *Corul „Ion Vidu" din Lugoj (1810—1970)*. Contribuție la istoria corurilor din Banat, Timișoara, 1970, 189 p.

Monografiile privitoare la instituțiile sau asociațiile culturale locale sînt bine venite mai ales cum e cazul monografiei de care ne ocupăm, în care directorul Muzeului municipal din Lugoj, Ioan Stratan, pe lîngă datele cunoscute, aduce și contribuții arhivistice inedite, care lărgesc orizontul de cercetare asupra întregii vieți culturale a municipiului Lugoj.

Volumul e precedat de o scurtă istorie a municipiului Lugoj (p. 11—23), amintit prima oară în documente la 1242, dar pe vatra căruia s-au găsit urme încă din epoca neolitică. După 1242, cînd apare ca cetate, din cauza poziției geografice, orașul se dezvoltă, fiind condus de un castelan, și este menționat în numeroase acte din veacurile XIV XVI. După ocuparea părții de șes a Banatului de turci (1552), Lugojul devine capitala banilor de Lugoj-Caransebeș și crește în importanță militară. Mihai Viteazul a stat aici în drum spre Praga, și i s-au alăturat mulți militari din acest oraș; tot aici a poposit și Alexandru Ion Cuza după abdicarea din 1866 (p. 13).

La 1658 a fost ocupat de turci și în acel timp a fost vizitat de Evlia Celebi. După ocuparea orașului de către austrieci (1718), pe lîngă vechiul oraș românesc se înființează și un cartier nou, populat cu coloniști germani (după 1724) (p. 16). Viața economică ia un deosebit avînt, orașul se dezvoltă, și la 1818 numeroșii meseriași se organizează în bresle, dintre care cele mai puternice erau breslele opincarilor și ale cojocarilor.

Datorită dezvoltării economice apare de timpuriu și o burghezie română, care ridică orașul în fruntea acțiunilor antifeudale și democratice. Încă de la 1830 aici se organizează Societatea „Constituția", cu un pronunțat caracter antifeudal, iar în 1848, tot în acest oraș, se vor întruni cele două adunări revoluționare (la 4 16 mai și 15 27 iunie) care au formulat programul politic al românilor bănățeni (p. 18—19). Capitală a Comitatului Caraș, Lugojul devine important centru al luptelor pentru egala îndreptățire și promovare a limbii române ca oficială mai ales după 1860. Prin înființarea numeroaselor fabrici, Lugojul devine și un important centru al mișcării muncitorești. Aici are loc la 24—25 decembrie 1905 congresul de înființare a Secției române a Partidului Social Democrat din Ungaria și tot aici între 1906 și 1907 apare oficiosul Secției române a Partidului Social Democrat (p. 21). Muncitorimea lugojană participă și la Congresul de constituire al Partidului Comunist Român din 1921 (p. 2), precum și la actele de rezistență din timpul războiului. După eliberare, orașul a luat un avînt deosebit prin modernizarea vechilor fabrici, înființarea de noi cartiere, școli, spitale, o bibliotecă și un muzeu municipal.

Bazat pe noi materiale arhivistice, autorul demonstrează că faimosul cor din Lugoj a luat ființă încă din 1810, fiind dirijat de învățătorul Nicolae Marcu. Pe la 1840, corul era condus de un alt învățător, Nicolae Ghina. Încă dinaintea revoluției de la 1848 corul devine un centru de polarizare și pentru alte manifestări culturale, cum a fost „Societatea românească cantatoare teatrală", înființată în 1846 de actorul arădean Iosif Farcaș, care a început spectacolele la 6 ianuarie 1847 cu

artişti diletanţi, majoritatea fiind membri ai corului (p. 12).

La 1818 se înfiinţeaza şi o societate de lectură, una dintre primele societăţi culturale ale românilor de peste munţi, care avea mulţi membri dintre corişti. Mai tîrziu, societatea s-a transformat în „Casina româna", în cadrul careia, pe lînga activitatea artistică, s-a înjghebat şi o viaţă politică.

De altfel, corul din Lugoj a participat la toate manifestarile politice ale vremii : în 1848 a primit pe Eftimie Murgu, în 1861 (nu 1862 !) a participat la instalarea lui Emanoil Gojdu în funcţia de comite suprem al Caraşului, în 1878 întîmpina la Orsova pe Mihai Kogalniceanu în drum spre congresul de la Berlin şi mai tîrziu pe Vasile Alecsandri la Baile Herculane, iar în 1896 participa la Adunarea „Astrei", cînd se face unificarea culturala între Banat şi Transilvania. Pe lîngă activitatea culturala desfaşurată prin numeroase turnee în oraşele bănăţene şi ardelene, corul din Lugoj are un merit deosebit şi în acţiunea de unificare a poporului român înainte de realizarea unitaţii statale. Avînd în frunte pe merituosul compozitor Ion Vidu, corul întreprinde mai multe turnee în oraşele din România veche, dintre care merită amintite participarea corului la expoziţia jubiliară din 1906 şi la concertul de gala de la „Ateneul Român" din 1906. În 1918 delegaţii corului participa la Marea Adunare de la Alba Iulia. După 1927 corul a fost dirijat de compozitorul Filaret Barbu, apoi din 1940 de profesorul Dimitrie Stan, iar din 1968 de profesorul Remus Taşcău. După eliberare, activitatea corului devine intensă, participînd cu spectacole în centrele muncitoreşti Reşiţa, Oraviţa, Oţelul Roşu, precum şi la Bucureşti.

La concursurile republicane din 1956 şi 1959, corul a obţinut premiul I şi titlul de „laureat". Între preşedinţii corului din Lugoj apar figuri cunoscute, ca : Coriolan Brediceanu, Titus Haţeg, Dimitrie Florescu, Valeriu Branişte, Caius Brediceanu etc.

Volumul conţine numeroase ilustraţii, o cronologie a evenimentelor mai importante din activitatea corului începînd cu 1810, cîteva liste cu membrii corului, cu dirijorii începînd cu 1810 şi cu preşedinţii dintre 1869 şi 1947. O bibliografie şi un indice încheie merituoasa monografie a lui Ioan Stratan.

În încheiere ţinem să facem unele rectificări, ce pot servi la o nouă reeditare. Nu Constantin Udria a fost acela care a propus înfiinţarea Societaţii de lectură în 1848, ci Ioan Marcu (p. 32). Titu Haţeg nu era fiu de blanar, cum spune autorul (p. 26, 35), ci fiul învăţătorului Ioan Haţeg din Lipova, care a avut un rol şi în timpul revoluţiei de la 1848—1849. Serbarile din 1896 nu au fost organizate de „Astra" din Braşov, ci de Comitetul central din Sibiu în vederea unificării pe plan cultural a celor două provincii (p. 56). Era bine dacă la izvoarele arhivistice autorul indica şi depozitul. Dar, pe lîngă aceste observaţii minore, monografia lui Ioan Stratan aduce o contribuţie însemnată la cunoaşterea vieţii culturale din Banat în veacul trecut, precum şi după eliberare.

I. D. Suciu

ISTORIE UNIVERSALĂ

* * * *СССР в борьбе за мир накануне второй мировой войны (сентябрь 1939 г. — август 1939 г.). Документы и материалы*, Издательство политической литературы, 1971, 736 p.

Sub îngrijirea Ministerului Afacerilor Externe al U.R.S.S. a aparut la Moscova, în Editura pentru literatură politică, volumul intitulat : „U.R.S.S. în lupta pentru pace în ajunul celui de-al doilea război mondial (septembrie 1938 august 1939). Documente şi materiale". După un „Cuvînt înainte" sînt publicate 449 de documente, însoţite de adnotări şi indice de nume, privind eforturile diplomaţiei sovietice pentru apărarea păcii în preajma ultimei mari conflagraţii a secolului al XX-lea.

Sînt cunoscute împrejurările în care, în zilele de 29—30 septembrie 1938, a avut loc la München conferința șefilor de guverne din Germania, Italia, Anglia și Franța. Cu acest prilej Hitler, Mussolini, Chamberlain și Daladier au semnat pactul prin care se urmărea dezmembrarea Cehoslovaciei. În urma dictatului de la München, Germania hitleristă ocupă regiunea sudetă din Republica Cehoslovacă. Politica de cedare în fața pretențiilor expansioniste ale hitleriștilor dusă de marile puteri occidentale a influențat negativ mersul evenimentelor pe arena internațională. Demascînd falsitatea declarațiilor lui Chamberlain, potrivit cărora ar fi adus de la München „pacea generației noastre", ziarul sovietic „Izvestia" scria la 4 octombrie 1938 : „Va rămîne faptul prozaic, că în aparență capitularea așa-numitelor țări democratice în fața agresorului a îndepărtat războiul, dar în realitate l-a apropiat și încă în condiții incomparabil mai rele pentru Anglia și Franța (p. 34).

La 15 martie 1939 trupele hitleriste au invadat întreaga Cehoslovacie, ceea ce a întărit și mai mult pozițiile strategice și potențialul economico-militar al celui de-al III-lea Reich. U.R.S.S. a condamnat desființarea existenței de sine stătătoare a statului cehoslovac, calificînd acțiunile trupelor fasciste drept samavolnice, arbitrare și agresive. Guvernul sovietic a refuzat să recunoască legalitatea „includerii în componența Reichului german a Cehiei și într-o formă sau alta și a Slovaciei" (p. 243).

În culegerea de documente sînt publicate propunerile guvernului sovietic îndreptate spre înfrîngerea agresorilor fasciști, spre crearea unui front colectiv de apărare a păcii. Este vorba de propunerea Uniunii Sovietice din 18 martie 1939 cu privire la convocarea unei conferințe internaționale la București, determinată de faptul că asupra României plutea primejdia unei agresiuni fasciste (p. 246), propunerea din 17 aprilie 1939 referitoare la semnarea unui pact anglo-franco-sovietic de asistență mutuală, precum și propunerile ulterioare, făcute de guvernul sovietic în timpul tratativelor anglo franco sovietice din vara anului 1939.

În telegrama din 18 martie 1939, trimisă de comisarul poporului pentru afacerile externe, M. M. Litvinov, ambasadorilor U.R.S.S. din Anglia și Franța, se spunea : „Astăzi, seara tîrziu, l-am convocat pe Seeds (ambasadorul Angliei în U.R.S.S. — *n.n.*) și i-am spus că propunem convocarea imediată a unei conferințe a reprezentanților U.R.S.S., Angliei, Franței, Poloniei și României. I-am explicat că din întrebările pe care guvernele și le pun reciproc cu privire la poziția fiecăruia nu va ieși nimic, din care cauză e necesară o consultare generală. Nu importa locul unde se va ține conferința, dar cel mai bine ar fi sa ne întrunim în România, ceea ce ar consolida dintr-o dată poziția ei" (p. 246).

După cum se știe, propunerile sovietice au fost respinse de către Anglia și Franța. Aruncînd o privire retrospectivă asupra întregii perioade premergătoare războiului, comisarul poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., M. M. Litvinov, i-a amintit ministrului comerțului exterior al Angliei, Hudson, la 23 martie 1939, ca în decurs de cinci ani guvernul sovietic a facut diferite propuneri în favoarea colaborării internaționale și a securității colective : „Noi am propus un sistem de pacte regionale, consfatuiri regionale, aplicarea fața de agresori a sancțiunilor prevazute în Statutul Ligii Națiunilor, am fost gata să participăm, și am participat la aplicarea sancțiunilor, indiferent daca anumite cazuri de agresiune ar fi lezat și interesele noastre. După anexarea Austriei, nouă ne a devenit clar că Germania se va năpusti în curînd asupra altor state din Europa Centrala și de aceea am propus atunci convocarea imediată a unei conferințe a statelor interesate. În toiul conflictului sudet am propus Franței și Cehoslovaciei o consfatuire a Marelor State Majore și am declarat cu toată sinceritatea că sîntem gata sa ne îndeplinim obligațiile față de Cehoslovacia potrivit condițiilor prevaznte în tratat, cu alte cuvinte dacă și Franța acorda ajutor Cehoslovaciei. Toate aceste propuneri ale noastre au fost ignorate de Anglia și Franța" (p. 271).

Prin apariția noii culegeri de documente, istoricii au căpătat un prețios material documentar pentru studierea politicii externe promovate de Uniunea Sovietică și de alte

ţări în ajunul celui de-al doilea război mondial. Volumul oferă posibilitatea de a face cunoştinţă cu un mare număr de documente noi, necunoscute pînă acum, ale Ministerului sovietic al Afacerilor Externe (pe atunci Comisariatul Poporului pentru Afacerile Externe); indicaţii date ambasadorilor, informări ale diplomaţilor, în care, alături de aprecierea situaţiei politice, se fac şi caracterizări însemnate cu privire la diferiţi oameni politici din acea vreme etc.

Ion Babici

APOSTOL KOTANI, *Disa çështje të politikës agrare të P.K.Sh. ne vitet 1941—1948* (Problemele politicii agrare a P.C.A. în anii 1941—1948), Tirana, 1970, 148 p.

Cu ocazia aniversării a 25 de ani de la legiferarea Reformei agrare în Albania (29 august 1945), cercetătorul albanez Apostol Kotani de la Institutul de istorie şi lingvistică de pe lîngă Universitatea de stat din Tirana a elaborat şi publicat un interesant studiu referitor la politica agrară a Partidului Comunist Albanez în anii 1941—1948. Lucrarea reflectă politica agrară a Partidului Comunist Albanez, încă de la înfiinţarea sa în noiembrie 1941, apoi în timpul luptei de eliberare naţională, în anii războiului, cît şi după eliberare (noiembrie 1944), cuprinzînd principalele etape ale luptei pentru răsturnarea vechilor relaţii agrare feudalo-burgheze şi pentru stabilirea noilor relaţii determinate de sarcinile desfăşurării revoluţiei democrat-populare şi socialiste. Astfel că cititorului îi sînt prezentate, în mod succint şi clar, conţinutul principal al relaţiilor agrare existente înainte de eliberare, prevederile programului agrar elaborat de P.C.A. chiar în timpul luptei antifasciste, rezolvarea unor probleme încă înainte de aplicarea practică a reformei agrare, naţionalizarea marilor turme de animale, schimbările intervenite în sistemul impozitelor, precum şi urmările economice, sociale şi politice ale revoluţiei în viaţa satului albanez.

Pentru întocmirea lucrării, autorul a întreprins un studiu serios şi aprofundat asupra documentelor şi hotărîrilor luate de organele de partid şi de stat, rapoarte, legi şi decrete, arhivele unor consilii populare din diferite judeţe, precum şi folosirea lucrării *Studii asupra reformei agrare în Albania*, elaborată în 1952 de o comisie specială. Aşa cum reiese din documentele citate, problema agrară a ocupat un rol important în politica partidului. Transformarea modului de producţie agrar şi a relaţiilor de producţie presupune de la sine împlinirea unor schimbări radicale, structurale, privind proprietatea asupra pămîntului şi a mijloacelor principale ale producţiei agrare, formele de distribuire a produselor muncii, dezvoltarea forţelor de producţie etc. Aceste transformări corespund unei perioade istorice care a început o dată cu instaurarea regimului democrat-popular şi s-a continuat cu desfăşurarea construirii socialismului. În primul capitol, al lucrării de care ne ocupăm, intitulat: „Privire generală asupra relaţiilor agrare pînă la lupta de eliberare naţională", se arată că deşi Albania era o ţară cu relief şi climă favorabile dezvoltarii agriculturii, pînă la eliberare (29 noiembrie 1944) rămăsese una dintre ţările cele mai înapoiate din Europa şi în acest domeniu, deoarece s-au păstrat pînă tîrziu relaţiile semifeudale de producţie, iar pămîntul era lucrat cu mijloace şi metode primitive. Partea cea mai mare şi mai bună a pămîntului arabil, a păşunilor, pădurilor şi apelor, era concentrată în mîinile clasei exploatatoare, în timp ce marea masă a ţărănimii era lipsită de pămînt sau avea puţin, ce nu-i putea asigura existenţa. Pînă în anul 1938, Albania dispunea de 393 355 ha pămînt arabil. Din acesta, numai 62,1% era însămînţat, 10% lăsat nelucrat, 16,2% păşuni şi livezi, iar 33 481 ha de pămînt erau neexploatabile. Viţa de vie ocupa o suprafaţă de 4 000 ha, grădinile cu pomi fructiferi 3 824 ha. Agricultura albaneză mai dispunea de 1 600 000 rădăcini de măslini, 100 000 rădăcini de citrice etc. În toată ţara erau 155 255 de gospodării ţărăneşti repartizate astfel: 40% în zona de

cîmpie, 27% în zona de dealuri și 33% în zonele muntoase. Din totalul suprafeței pămîntului ce se lucra 12,71% era proprietate de stat, 3,7% deținută de 7 familii de mari latifundiari, 26,16 % de 1 712 țărani înstăriți (bogați) și 60,43% proprietatea a 128 961 mici gospodării țărănești, iar 21 544 de familii de țărani nu aveau nici o palmă de pămînt. O mare bogăție era cea a pădurilor. Din 1 129 450 ha de pămînt existente în anul 1938, 94% erau cunoscute ca păduri ale statului, 1% păduri comunale și 5% proprietate privată. Aceste cifre, citate de autor cu scopul de a reda în mod cît mai concludent situația țărănimii albaneze înainte de eliberare, de a documenta în mod științific persistența vestigiilor feudale în relațiile agrare, sînt deosebit de utile în cunoașterea și înțelegerea perioadei premergătoare ocupării Albaniei de către Italia fascistă, în urma agresiunii de la 7 aprilie 1939. Cu argumente de primă mînă, date statistice, documente oficiale și de arhivă, autorul înfierează politica reacționară practicată de regimul antipopular al lui Ahmet Zogu, dovedind politica rapace și antițărănească a marilor feudali, care sub oblăduirea regimului amintit se înfruptau în mod tiranic din pămînturile țării și ale sătenilor. În acest sens, este amintită legea asupra pădurilor și pășunilor, aprobată încă din anul 1925, care permitea marilor proprietari să acapareze așa-zisele „pămînturi moarte" proprietate a nimănui, dar care în realitate aparțineau statului. În plus, chiar și pădurile și pășunile „comune" ale satelor erau de fapt exploatate tot de păturile avute. Criza economică din perioada anilor 1929—1933 a înrăutățit și mai mult situația țărănimii. Micile gospodării țărănești au fost ruinate, aproape în masă, țăranii părăsind pămîntul sau făcînd împrumuturi înrobitoare. Această situație a contribuit și ea la concentrarea pămînturilor în mîinile unui grup restrîns de feudali și mari comercianți, care exploatau fără milă forța de muncă a maselor țărănești. Această primă parte creează cadrul general al situației agriculturii albaneze și contribuie în mod substanțial la înțelegerea problemelor dezbătute în capitolele următoare. Astfel, capitolul al doilea, „Politica agrară a P.C.A. în timpul luptei de eliberare națională", bine închegat și bazat pe o vastă documentare, ne prezintă cu claritate poziția Partidului Comunist Albanez față de problema țărănească, încă de la înființarea sa la 8 noiembrie 1941, atitudinea sa în timpul marilor lupte ale rezistenței antifasciste, cînd satul a fost izvorul principal al aprovizionării și baza creșterii unităților de partizani, lupta sa pentru înfăptuirea dezideratelor legitime ale maselor țărănești, pînă la legiferarea reformei agrare, din august 1945. Autorul arată că P.C.A., pe baza învățăturii marxist-leniniste, a studiat și analizat în mod temeinic realitățile concrete, istorice ale țării, elaborînd o politică justă, pe temeiuri științifice asupra principalelor direcții de dezvoltare a vieții economice și social-politice ale Albaniei. El a dat o înaltă și permanentă atenție problemei agrare, luptei maselor țărănești împotriva exploatării și opresiunii, pentru pămînt și libertate. Într-un apel adresat poporului albanez, la 12 aprilie 1942, C.C. al P.C.A. cerea în mod deosebit țărănimii albaneze să nu livreze produsele sale puterii fasciste. Apelul partidului a fost recepționat cu interes de țărănime. În rezoluția Conferinței de la Peza, ținută la 16 septembrie 1942, problema sabotării stocajului de alimente, a monopolului societăților anonime și a celor agrare care acaparau pămînturile țăranilor s-a pus cu multă tărie. La fel și în timpul Congresului istoric de la Përmet, din 24 mai 1944, cînd armata de eliberare națională desfășura ofensiva generală împotriva inamicului și cînd perspectivele eliberării totale a țării se întrezăreau cu claritate. Comitetul antifascist de eliberare națională a publicat o serie de acte legislative care reglementau, în mod temporar, unele aspecte mai stringente ale problemei agrare. Următorul capitol, intitulat sugestiv, „Reforma agrară-prima revoluție în relațiile economico sociale ale satului", cuprinde toate aspectele esențiale ale luptei pentru promulgarea reformei agrare de la 29 august 1945, prevederile

legii, aplicarea ei practică, tratate cu competență și claritate, în subcapitolele referitoare la „Prelucrarea măsurilor politico-juridice și tehnico-organizatorice pregătitoare aplicării reformei agrare", „Crearea comitetelor țăranilor săraci — rolul și importanța lor" și „Proclamarea legii reformei agrare și lupta pentru aplicarea ei". În continuare, autorul tratează diferite aspecte legate de condițiile aplicării reformei și adîncirea caracterului de clasă al acesteia, dînd numeroase date asupra dinamicii aplicării ei în diferite zone ale țării etc. Alte subcapitole se referă la naționalizarea pădurilor, livezilor și a turmelor mari de animale, la lichidarea vechiului sistem al impozitelor și aplicarea noilor relații economice dintre sat și oraș, urmările și rezultatele social-economice și politice ale reformei agrare în transformarea satului albanez, toate întregind interesanta expunere a modului în care Partidul Comunist Albanez a știut să soluționeze cele mai grele situații, într-o perioadă deosebit de complexă și agitată, pentru a rezolva marea problemă a maselor țărănești. Așa cum se arată și în titlul cărții, expunerea se oprește la anul 1948, dar concluziile prefigurează dezvoltarea socialistă a agriculturii albaneze, marile transformări survenite în viața satului și în conștiința oamenilor, rolul conducător al partidului în înfăptuirea tuturor realizărilor obținute de țărănimea albaneză. Autorul se dovedește un bun cunoscător al problemelor tratate, un cercetător conștiincios și tenace, care știe să dozeze foarte bine informațiile, conținute în numeroasele tabele statistice, și mai ales să dea o interpretare partinică, clarvăzătoare tuturor evenimentelor, prezentarea lor fiind de pe pozițiile marxism-leninismului. Este o lucrare meritorie, care prefigurează o viitoare monografie a satului albanez, înscriindu-se printre contribuțiile de seamă ale istoriografiei albaneze contemporane, utilă atît specialiștilor, cît și unor cercuri largi de lectori.

Gelcu Maksutovici

JACQUES DESMAREST, *Evolution de la France contemporaine. I. La France de 1870*, Paris, Edit. Hachette, 1970, 121 p.

Bun cunoscător al epocii contemporane — și în acest sens menționăm lucrările sale anterioare de bază. *La politique de la Main-d'œuvre en France* și *La Defense Nationale 1870 1871* — autorul prezentului volum și-a propus să cuprindă în trei volume istoria Franței între 1870 1970 avînd în vedere schimbările structurale care au avut loc în politica internă și externă a acesteia. De altfel data de 1870 este la rîndul ei destul de semnificativ aleasă pentru ca numai ea însăși să constituie obiectul unui singur volum. Într-adevăr pe plan intern în Franța se instaurează în mod definitiv regimul republican, iar pe plan extern apare în mod evident sfîrșitul predominării franceze care a durat mai bine de două sute de ani și s-a încheiat în 1945. Așadar volumul I este consacrat de istoricul francez în întregime anului 1870, al doilea perioadei cunoscute și sub numele de „La belle epoque", cuprinsă între evenimentul epocal marcat de Comuna din Paris și izbucnirea primului război mondial, în fine al treilea perioadei dintre cele două războaie mondiale. Nimic mai simplu pentru a prezenta cititorilor, dar mai ales specialiștilor o frescă a Franței contemporane sub toate aspectele ei : economic, social și politic.

În primul volum, autorul a căutat să înlocuiască expunerea faptelor cu o analiză profundă a aspectelor cele mai semnificative, insistînd cu același interes asupra succeselor, ca și asupra eșecurilor, asupra momentelor de glorie, ca și asupra celor de prăbușire, în fine acordînd atenție și faptelor foarte importante, ca și acelora de mai mică importanță.

Lucrarea cuprinde 8 părți interesante nu numai prin varietatea si multitudinea problemelor ridicate, dar și prin concluziile la care se ajunge.

În prima parte sînt prezentate așa-numitele *date generale*, înțelegînd prin aceasta problemele pe care le ridică studierea teritoriului, a populației a caracterelor etnice, a mentalității, a puterii politice etc. A doua parte, intitulată *starea economică* cuprinde o

analiză a economiei franceze la mijlocul secolului al XIX-lea a producției agricole, a producției industriale, a serviciilor, a schimburilor cu străinătatea, a folosirii produsului și venitului național. În partea a treia se reia o problemă mult discutată în istoriografia franceză și anume aceea a *claselor sociale*, studiindu-se rînd pe rînd : vechea aristocrație, burghezia, clasele intermediare (înțelegînd prin aceasta pe funcționari, pe meșteșugari și negustori), clasa muncitoare (adică muncitorii din industrii) și în fine țărănimea.

Partea a patra intitulată *Formarea spiritelor și a creației intelectuale* este de fapt o imagine a modului cum intelectualitatea epocii a înțeles să reorganizeze învățămîntul de stat și particular, cu intenția vădită de a forma valori de elită capabile să contribuie și mai mult la dezvoltarea științei și culturii europene. A cincea parte este consacrată *Convingerilor religioase și moravurilor*, cu alte cuvinte acelor probleme care sînt legate pe de o parte de lupta bisericii catolice pentru apărarea credinței, iar pe de alta de progresul înregistrat de unele curente filozofice, scepticismul și ateismul fiind cele mai importante. În a șasea parte autorul este preocupat de structura sistemului de guvernămînt (*Puterea și forțele politice*) și anume de acele forme de organizare politică a Franței imperiale care deveniseră evidente pentru contradicțiile dintre forța aparentă și slăbiciunea reală a regimului imperial, măcinat de disensiunile dintre partidele și grupările politice care căutau să profite de liberalismul lui Napoleon al III-lea. A șaptea parte este de fapt un preambul la catastrofa militară la care avea să fie împinsă Franța la mijlocul anului 1870, cînd a declarat război Prusiei, cu alte cuvinte o analiză a *puterii militare*, unde apare evidentă insuficiența efectivelor, mediocritatea pregătirii de luptă a corpului de subofițeri și de ofițeri, incapacitatea comandamentului suprem în problemele noi ale tacticii și strategiei. În fine, în ultima parte a lucrării este tratat *locul Franței în Europa și în lume*, așadar relațiile internaționale ale acesteia, un prilej binevenit de a cunoaște nu numai politica externă a Franței sub cel de-al doilea imperiu, dar și cauzele care au determinat izolarea acesteia în Europa și pe celelalte continente drept urmare a politicii sale defectuoase manifestată pe plan comercial și financiar.

Cunoașterea rînd pe rînd a tuturor acestor aspecte din istoria Franței celui de-al doilea imperiu duce pe autor mai întîi la justificata concluzie fundamentală și anume că greșelile și slăbiciunile unui suveran, care se remarcase mai tot timpul prin spiritul său original, dar adesea himeric, care fusese preocupat mai mult de elaborarea unor planuri de guvernămînt decît de înfăptuirea lor avea să ofere acestei mari puteri europene — în viitorul cel mai apropiat posibil — cele mai periculoase perspective, ținînd seamă, în același timp că la frontiera ei răsăriteană națiunea germană depunea toate eforturile pentru realizarea unității ei, cu orice fel de sacrificii.

Dar nu numai atît. După opinia lui J. Desmarest declinul Franței imperiale devenise atît de vizibil în optica multor personalități politice din acea vreme cu cîțiva ani înainte de criza din 1870, încît acestea nu numai că nu mai indicau soluția cea mai potrivită care ar fi putut salva regimul chiar în ultimul moment al existenței sale, dar se abțineau s-o mai facă deoarece pentru mulți mai primejdioasă era izbucnirea unei noi revoluții decît o prăbușire spectaculoasă.

E drept că această suită de erori care au compromis regimul imperial timp de aproape două decenii a permis totodată conservarea acelor resurse umane și materiale ale poporului francez, care oricînd puteau renaște un nou sistem de guvernămînt. Autorul încheie astfel primul volum cu convingerea că în 1870 Franța s-a aflat în fața unui mare examen al istoriei, unde echilibrul social restabilit pentru o vreme avea să se răstoarne din nou pentru că mica burghezie, negustorii și meseriașii încă mai aspirau să se ridice la nivelul clasei privilegiate în timp ce muncitorii din zi în zi mai numeroși în centrele industriale nu numai că nu se mai resemnau la situația lor precară, dar erau hotărîți, mai mult ca oricînd, să se organizeze și chiar să se ridice împotriva unei ordini interne construită pe un eșafodaj anacronic.

Constantin Șerban

„Studii", Revistă de istorie, publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei de informare științifică sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Discuții, Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnari, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbii străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- STUDII. REVISTĂ DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPEENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE — CLUJ
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE IAŞI
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - — SERIA ARTĂ PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU, MUZICĂ, CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- STUDII CLASICE

Editura Academiei Republicii Socialiste România
str. Gutenberg 3 bis, Bucureşti

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

D. TUDOR, **Podurile romane de la Dunărea de Jos**, „Istorie şi civilizaţie 2", 1971, 211 p., 15 lei.

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU, **Ţara Românească de la Basarab I „Întemeietorul" pînă la Mihai Viteazul**, „Istorie şi civilizaţie 1", 1970, 176 p., 15 lei.

ŞERBAN PAPACOSTEA, **Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718–1739)**, „Biblioteca istorică XXIII", 1971, 343 p., p. 22,50 lei.

N. GRIGORAŞ, **Instituţii feudale din Moldova I. Organizarea de stat pînă la mijlocul sec, al XVIII-lea**, 1971, 477 p., 28 lei.

* * * **Nicolae Iorga — istoric al Bizanţului**, Culegere de studii îngrijită de Eugen Stănescu, 1971, 251 p., 18,50 lei.

ARIADNA CAMARIANO-CIORAN, **Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi**, „Biblioteca istorică XXVIII", 1971, 23 lei.

* * * **Relaţii româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII–XIX)**, Studii, vol. I, 1971., 445 p., 28 lei.

VASILE MACIU, **Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIXe siècle**, „Bibliotheca Historica Romaniae 33", 1971, 335 p., 13,50 lei.

D. PRODAN, **Supplex Libellus Valachorum or the political struggle of the romanians in Transylvania during the 18th Century**, „Bibliotheca Historica Romaniae VIII", 1971, 476 p., 33 lei.

* * * **Unification of the Romanian National State, The Union of Transilvania with old Romania**, sub redacţia prof. Miron Constantinescu şi prof. Ştefan Pascu, „Bibliotheca Historica Romaniae. Monografii VII", 1971, 368 p., 30 lei.

GHEORGHE MATEI, **Dezarmarea în contextul problemelor internaţionale şi atitudinea României (1919–1934)**, „Biblioteca istorică XXVII", 1971, 307 p., 26 lei.

I. P. Informaţia c. 3088

Lei. 30. —